محەمەد

تۆڵەساندنەوە

نووسینی: حامید عەبدولسەمەد

وەرگێڕانی لە ئاڵمانییەوە: شوانە

گەڵارێزانی ساڵی

٢٠١٥

پێرست

پێشەکی	3
زێدەڕۆیی خەون و خەیاڵێك	4
ژیاندنەوەی دووبارەی محەمەد	12
ئەمەوییەکان، سەردەمی محەمەدیان نوێ کردەوە	19
ئایا محەمەد لە ڕاستیدا بوونی بووە؟..	27
محەمەد و ئیسماعیل، "چیرۆکی کێشەی کەسایەتی".................................	38
ئیسماعیل، هۆکاری چیرۆکی ئایینی ئیسلام	51
بیسمارکی عەرەب، یاخود 'کۆزا نۆسترا'ی عەرەبی	58
پرۆژەی کۆنی یەکگرتوویی نەتەوەی عەرەب..	62
محەمەد و ٤٠٠٠٠ چەتەی عەرەب	67
ئەلسەعالیك "Al-Saa’alik"	75
گرتنەوەی مەککە: پێك گەیشتنی دوبارەی خەڵکی مەککە و محەمەد........................	83
ئایا دەتوانین ئیسلام و مافیا لەگەڵ یەك هەڵسەنگێنین؟..................................	87
کێشە و لاوازیی محەمەد لە هەنبەر ژناندا..	96
خەدیجە وەك دایکێکی یەدەکی	102
زێنەب ئەو ژنەی پێغەمبەری بەزاند..	105
ئایشە، منالێک، کە محەمەد هەرگیز نەیدەتوانی وەك ئەو بێ.............................	109
سەفییە، ژنێکی جوولەکەی بەدیلگیراوی شەڕ..	113
زێنەب بن جەهش، بووکی محەمەد، و ... ژنی محەمەد..................................	116
ئیرەیی کردنی پێغەمبەر...	122
محەمەد، دادوەرێکی ناعادڵ...	126
سێکس، هاوسەرایەتی و کەسایەتیی ژن: لە ڕاستیدا محەمەد چ ئالوگۆڕێکی پێکهێنا؟.....	128
توندوتیژی بە وشە دەست پێدەکات..	138

محەمەد و قورئان، گوتەی خودا یا خەونی تێکەڵ و پێکەڵ؟ 143

پەرجۆی پەیامە ئیلاهیەکەی محەمەد - "وەحی"..................................... 151

سەرچاوەکانی قورئان 154

ئایاتی شەیتەنی.. 163

قورئان دوای مردنی خەدیجە 168

قورئانی مەدینە... 172

محەمەد و جوولەکەکان 179

بلیمەت، سەرشێت، نەخۆشییەکانی پێغەمبەر 190

Hypergraphia (هیپپێرگرافیا).. 195

خۆ پەرستی و شەیدایی بۆ بەڕێوەبردنی کاری ناحەز 201

ئاڵۆزی و وەسواسی فیکری و کردەوەیی.. 204

پارانۆیا 208

ناتەوانیی گوێڕایەڵی لە ڕەخنە 211

خەڵاتی شارلی هێبدۆ بۆ موسوڵمانان.. 217

پێشەکی:

حامید عەبدولسەمەد یەکەمی فیبروواری ١٩٧٢ لە وڵاتی میسر و لە شارێکی نیزیك قاهیرە وەك سێهەمین منداڵ لە پێنج منداڵی بنەماڵەیەکی موسوڵمانی سوننە، لە دایك بووە. نووسەر یەك لە ڕەخنەگەرانی گرنگی ناونەتەوەیی "ئایینی سیاسی"یە. ئەدیبێکی بە توانای عەرەبە کە تا ئێستا جیا لەو کتێبەی وا ئێستا دەکەوێتە بەر دەستتان، چەند کتێبی دیکەشی نووسیوە "ماڵاوایی من لە ئاسمان" و "ڕووخانی دنیای ئیسلام" دوو لەو کتێبانەن. وەرگێڕاوی کتێبی " ئیسلامی فاشیستی[1]" حامید عەبدولسەمەد پێشتر لەسەر ماڵپەری "ڕۆژهەڵات - بۆکان" بڵاو کراوەتەوە. ناوبراو کەوتۆتە بەر گوشار و ڕەخنەیەکی زۆری وڵاتانی ئیسلامی و ئایینیەکان و تەنانەت لەسەر تێزی فاشیست بوونی ئیسلامییە فناتیکەکان، لە ساڵی ٢٠١٣ دا فەتوای کوشتنی لە لایەن بەرپرسانی ئایینیەوە بۆ دەرچووە.

حامید عەبدولسەمەد لەو کتێبەدا لە کەسایەتیی محەمەد دەدوێ، بەڵام نەك وەك پێغەمبەر بەڵکوو وەك مرۆڤێکی خەیاڵی کە لە ڕوانگەی خۆیەوە دەبێ لە خودا نیزیك بووبێتەوە و قسەی ئەوی بە خەڵکی ڕاگەیاندبێ. نووسەر هەوڵ دەدا ئەو ڕاستیانە بنووسێ کە لە مێژووی ناوچەکە بە چاك و خراپ لەسەر محەمەد بڵاوبوونەتەوە. هەروەها ڕوونیشی دەکاتەوە ئاشتیخوازەکان و ئیسلامیستە فناتیکەکانی ئەوڕۆیی چلۆن لەسەر بنەمای ڕاستەقینەی ژیانی محەمەد هەڵوێست دەگرن. مەبەستی سەرەکی نووسەر ڕاهێنانی مرۆڤ بۆ بە چاوی ڕەخنە سەیرکردنی ئایین لە کۆمەڵگا ئیسلامییەکاندایە.

گەلاڕێزانی ساڵی ٢٠١٥

ئاڵمان "شوانە"

[1] http://bokan.de/laperekan/nuseran/Shwane/islam/Islami%20faschisti.pdf

زێدەڕۆیی خەون و خەیاڵێك

زۆربەی موسوڵمانان ئەورۆ یەخسیری هەڵس و کەوتی خوڕافاتیی کەسێکن بە ناوی محەمەد کە لە سەدەی حەوتەمی زایینیدا ژیاوە. بەڵام کەسایەتیی مێژوویی محەمەدیش خۆی یەخسیری زیادەڕەویی، هەڵمساندن، گەورەکردنەوە و هەڵس و کەوتی زێدەڕۆیانەی موسوڵمانانی ئەورۆییە. بوونی کەسایەتی محەمەد وەك سیمبولێك لە ژیانی ڕۆژانەی پەروەردەیی و سیاسی زۆربەی وڵاتە ئیسلامییەکان، پێش بە دروستکردنی ئالترناتیوێك بۆ دۆزینەوەی ناسنامە و شوناسی موسوڵمانان دەگرێ. بە گشتیی هەموو هەڵس و کەوتێکی موسوڵمانان دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی محەمەد کە لەناو کۆمەڵگا ئیسلامییەکاندا خۆی داسەپاندووە و کار و بار و پرۆسەی چۆنیەتیی ژیانی شاروەندان، سیاسەتوانان و ئایینیەکان دیاری دەکات. هاوکات زێدەڕۆییکردن لەسەر کەسایەتیی و هەڵس و کەوتی محەمەد بۆتە لەمپەرێك لەهەمبەر ڕەخنەگرتن لە ئایینەکەی.

کاتێك من هێشتا باوەڕی ڕاستەقینەم بە ئایینی ئیسلام هەبوو، پێموابوو بەهۆی خویندنەوەی ژیننامە و کتێبی قورئان و حەدیس، هەموو شتێك لەسەر محەمەد دەزانم. بەڵام ئەمڕۆ وەك مرۆڤێکی توێژێنەر کە بە چاوی ڕەخنەوە سەیری ئیسلام ، قورئان و محەمەد دەکەم بۆم روون دەبێتەوە، هەرچی زیاتر خۆم بە محەمەد و مێژووی پێکهاتنی ژیننامەکەی و نووسراوەکانییەوە خەریك بکەم، زیاتر دژ و پێچەوانەبوون و بێ ناوەڕۆکیی ئەو ئایینەم بۆ ئاشکرا دەبێت. لە لایەکەوە ڕوانگەی ئەخلاقی و ئینسانی لە شاری مەککە، لەلایەکی دیکەشەوە روخساری شەڕخواز و دژبە تولەرانسیی ئەو لە مەدینە. لە یەکەمیاندا، وەك مرۆڤێك قاو بۆ هاودەردیی، پێکەوەژیان و لێبووردن دەدات، بەڵام لە دووهەمیاندا وەك دیکتاتۆرێکی نەخۆشی ڕەوانیی کاولکاریی و مرۆڤکوژیی بەکۆمەڵ بەڕێوە دەبا. سەیر ئەوەیە هەر کەسێکیش لە ڕوانگەی خۆیەوە کردەوەکانی ئەو ئایینە بە شێوەیەکیتر لێکدەداتەوە.

زۆربەی مرۆڤی موسوڵمانی ئاشتیخواز، محەمەد وەك كەسی سەردەمی مەككە سەیر دەكەن، كە زیاتر وەك مرۆڤێكی دڵسۆز قاوی بۆ پێكەوەژیانی هەموو ئایینەكانیتر لە پەنا ئایینەكەی خۆی داوە. ئیسلامیستە فاشیست، شەڕخواز و تێرۆریستەكانیش خۆیان بە سەردەمی مەدینەوە هەڵدەواسن و وەدوای هەڵس و كەوتی شەڕخوازیی محەممەد دەكەون كە بە ناوی جیهاد قاوی بۆ لەناوبردنی ئایینەكانیتر و بێ دینەكان داوە. ئەوان محەمەد وەك شەڕكەرێك لە ڕێگای خودا و بۆ وەدیهێنانی ویستی خودا دەبینن كە بە تەواوی توانا و بێ بەزەییانە دژ بە بێ دینەكان خەباتی كردووە. لە لایەكیشەوە بۆ ڕەخنەگەران و مێژوونووسانی دنیای ئیسلام زۆر چەتوونە بتوانن هەست بە لایەنی ئاشتیخوازیی و دڵسۆزیی محەمەد بكەن و هەوڵەكانی بۆ پێكهاتنی وڵاتێكی یەكپارچەی عەڕەبی و كۆتایی هینان بە حكوومەتی زۆردارانی ناوچەكە وەك ئێرانی و ڕۆمییەكان، لەبەرچاو بگرن.

لێرەدا پشكنینەكان لەسەر ژیننامەی محەمەد، قورئان و حەدیس، بەستراونەتەوە بەو شتانەی كە مرۆڤ بەگوێرەی ئارەزووی خۆی بەدوایاندا دەگەڕێ. بەو مانایە هەر وەك دەیبینین بە درێژایی مێژوویی چەند سەد ساڵەی دنیای ئیسلام هەر كەس بە ئیشتیای خۆی لایەنی چاك یاخود خەراپیان لێ دروست كردووە. زۆر ئەستەم دەكرێ مرۆڤێكی چەند روخسارەی وەك محەمەد لەگەڵ هێمنیی یا تووڕەیی، چاكە یا خراپە و هەروەها ڕەش و سپی هەڵبسەنگێندرێ. هۆكارەكەشی دەگەڕێتەوە بۆ نەبوونی بەڵگەی مێژوویی قایم لەسەر هەڵس و كەوت و ئەوی كە لە ڕاستیدا ئەوكات چی كردووە و یاخود چی گوتووە. ئەو بەڵگانەی ئێمە ئەمڕۆ لەبەر دەستمانە، زۆربەیان دوای مردنی محەمەد ئاشكرا كراون. سەرەڕای ئەوەش مرۆڤێك لە سەدەی حەوتەمدا ژیابێ و كارتێكەریی لەسەر كۆمەڵگای ئەوكات بووبێ، زۆر بە هاسانی ناكرێ بە كەرەسە و زانستی سەدەی بیست و یەكەم بپێورێت. ئەگەر كەسایەتییەكی مێژوویی بایە وەك هەموو ناودارەكانیتر، دەكرا كردەوەكانیشی بە پێی هەڵس و كەوتە مێژووییەكەی دیاری بكرێ. بەڵام محەمەد لە سەدەی حەوتەمدا نەماوەتەوە و لە لایەن زۆربەی لایەنگرانیەوە تەنانەت لە بارودۆخی ئەمڕۆشدا وەك سیمبۆلێكی ئەخلاقی، سیاسی و كۆمەڵایەتی سەیر دەكرێ. ئەو یاسا و هەڵس و كەوتانەی محەمەد بۆ ئایینەكەی دایناون، تا ئەمڕۆش لە زۆربەی وڵاتانی ئیسلامیدا جێ پێی خۆیان لەسەر باودۆخی سیاسی و كۆمەڵایەتی

بەجێ هێشتووە و وەك یاسای سەرەكی بەڕێوە دەچن. ئەو یاسایانە تا ئەمڕۆش پەیوەندیی نێوان ژن و پیاو، موسوڵمان و ناموسوڵمان دیاری دەكەن. تەنانەت لە وڵاتانی رۆژئاواش ژیانی موسوڵمانانی زۆر بە قایمی لە دەست خۆیدا ڕاگرتووە.

ئەگەرچی زۆربەی چیرۆك و گێڕانەوەكان لەسەر ژیننامەی محەمەد وەك رێگاچارە بۆ كێشە ئایینی و سیاسیەكانی سەردەمی خۆی هێنراونەتەوە، بەڵام بۆ زۆربەی لایەنگرانی تا ئەمڕۆش جێی باوەڕن و وەك بەڵگە، كارتێكەریی لەسەر وێنە و ڕوخساری كۆمەڵگای ئەمڕۆیان دادەنێن. گرنگ ئەویە، نەک هەر ژیانی محەمەد بۆ لایەنگرەكانی وەك خەون و خەیاڵ نەبووە، بەڵكوو زۆربەی هەڵس و كەوتەكانی لەڕاستیدا لە لایەن خەڵكیشەوە بەڕێوەبراون و تا ئەمڕۆش پەیڕەوی دەكرێن. ئەو كردەوانە ناوكی مێژووی ئیسلامیان پێكهێناوە. من بە پێی ئەو گێڕاوانە دەمهەوێ پرۆسەیەكی گونجاو لە ژیانی محەمەد و ئیسلام پێك بێنم. پەردە لەسەر كۆلكەی بنەماڵەكەی، ژیانی منداڵیی، شەڕەكانی و هەروەها زەماوەندەكانی لادەم، كە رۆڵێكی زۆر گرینگیان لە ژیانیدا گێڕاوە. هەروەها هەڵس و كەوت و گوتەكانی لە پەیوەندیی لەگەڵ جوولەكە و مەسیحیەكانی سەردەمی خۆی روون بكەمەوە كە زانیارییەكی زۆرمان لەسەر روانگەی محەمەد لەهەنبەر دنیای ئەوكاتدا دەدەنێ.

ئەم پەرتووكە، ژیننامەیەكی نوێی محەمەد نییە، بەڵكوو بۆچوونی خۆمە و نیزیكبوونەوەیەكە لە ژیانی محەمەد و بە پێچەوانەی زۆربەی ژیننامەكانیتر هەوڵ دەدەم ژیانی محەمەد نەك هەر لە سەرچاوە ئیسلامییەكانەوە بەڵكوو لە ڕوانگەی دژبەران و ڕەخنەگەرانی مێژوویی ئەو سەردەمە و دواتریشەوە ئانالیزە یاخود روون بكەمەوە. لەخۆوە سەرتیتری ئەو كتێبەم "تۆڵە سەندنەوە" نێو نەناوە، چونكە تا ئەمڕۆش هەڵس و كەوتی تووڕە و ئەخلاقی و كۆمەڵایەتیی نادێمكراتیكیی ناوبراو ناوكی سەرەكی كۆمەڵگا ئیسلامییەكان پێكدێنێ. سەرەڕای ئەوانەش هەوڵ دەدەم لە هۆكاری هەڵس و كەوتی سیاسی و رووحی محەمەد تێبگەم و ئەزموونەكەی و هەروەها كارتێكەرییەكەی لەسەر دنیای ئەوڕۆی ئیسلام روون بكەمەوە.

محەمەد منداڵێكی هەتیو بوو كە نەك لە لای بنەماڵەكەی خۆی بەڵكوو لای هۆزێكی كۆچبەری بێگانە گەورە بووە. كاتێكیش گەڕایەوە شاری مەككە، وەك

کۆیلە و شوان ئاگای لە مەڕ و ماڵی تایفەکەی خۆی بوو. ئەو نەک هەر کەمبوونی خۆشەویستیی و بێ سەرپەرشتیی دایك و بابی چێشتبوو، بەڵکوو لە بوونی کەسێك وەك سیمبول بێ بەش کرابوو و کەسێکی نەبوو ڕێگای ژیانی بۆ دیاری بکات. بۆ دۆزینەوەی رێگای ژیان یارمەتیدەری نەبووە و بەوهۆیەوە خووی بە ژیانی تەنیایی گرتبوو. دواتریش لەگەڵ بێوەژنێکی دەوڵەمەند زەماوەندی کرد و بەهۆی ئەوەوە بوو بە بازرگانێکی باش و بەڕێوەبەرێکی لێزانی کاروانەکەی. پێش ڕاگەیاندنی پێغەمبەرییەکەی و قاودان بۆ ئایینەکەی، مرۆڤێکی تاڕادەیەك سەرکەوتوو و بارودۆخێکی باشی ماڵیی لە کۆمەڵگادا هەبوو. لە چل ساڵیدا و لەپڕ، ژیانی تێك چووە. خۆی لە کۆمەڵگا دوورخستۆتەوە و زیاتری کاتی خۆی لە بیابان و بە تەنیا تێپەڕ کردووە و لە ئەشکەوتەکانی نیزیك شار لەبەر خۆیەوە بیری کردۆتەوە و گووتوویەتی لە خەیاڵیدا بەردەکان قسەی لەگەڵدا دەکەن. بە پێی سەرچاوەکان ڕەنجی نەخۆشیی ترسی کێشاوە و دایم بیری لە خۆکوژیی کردۆتەوە.

بەداخەوە هۆکاری دووربوونەوەی لە خەڵکی و بە تەنیا مانەوە و دابڕانی، لە تاریکیدا ماونەوە. بەو نووسراوەیە هەوڵ دەدەم هۆکارەکانی رووحی و کەسیی محەمەد بۆ ئەو هەڵس و کەوتانەی بدۆزمەوە. ئەو خۆی لەسەر ئەو هەڵس و کەوتەی گوتوویەتی: "دوای حاڵەتە خەیاڵاوییەکەی(فێ لێهاتن کە دواتر بە وردی لەسەری دەدوێین) بە شێوەی بەردەوام لە لایەن خوداوە پەیامی بۆ دەنێردرێ". وێدەچێ محەمەد لەڕاستیدا باوەڕی بەو خەونانەی و ئەو قسانەی کە دەبێ لە ئاسمانەوە پێی گەیشتبێتن بووبێت. خەیاڵات و وێناکردنی خەون شتێکی نوێ نەبووە و لە زۆربەی ئایینەکاندا دووپات بوونەتەوە و لەڕاستیدا ئەو ئایینانە تەنیا لەسەر خەون و خەیاڵ دروستکراون. بەڵام هەڵس و کەوتی وا شتێکی ئاسایی نییە و تەنیا هۆکاریان دەبێ حاڵەتی نائاسایی رۆحیی و نەخۆشبوونی ئەو مرۆڤانە بسەلمێنێ کە لە بەشەکانی دوایی ئەم کتێبەدا زانایان و پسپۆرانی ئەو بوارە بە زانستی نوێ هۆی نەخۆشییەکە بە وردی روون دەکەنەوە.

لە سەرەتاوە ئەو پەیامە ئیلاهیانە لە رووحێکی ئاشتیخوازانە و پڕ لە تولەڕانسەوە دەهاتنە دەرێ و مەترسییەکی ئەوتۆیان بۆ بارودۆخی سیاسی شارەکە پێك نەدەهێنا. لە پەیامەکانی دواییدا زێدەڕۆییەکی تەواویان پێوە دیارە. بەڵام چلۆن بووە لە

تولەڕانسەوە بەرەو شەڕ و توورەیی کێشراوە؟ ئەو پرۆسە کاتییە چ کارتێکەرییەکی لەسەر دروستبوونی قورئان داناوە؟ تاقمێك لە پسپۆران لەسەر ئەو بۆچوونەن کە محەمەد ناوەڕۆکی قورئانی لە نووسراوەکانی ئایینی مەسیحەوە وەرگرتووە. بەڵام کتێبی قورئان لە ڕوانگەی زمانەوانی و ناوەڕۆکەوە زۆر لەوە زیاترە کە تەنیا سەرچاوەیەکی بووبێ. زۆربەی سوورەکانی قورئان پەیوەندیی ڕاستەوخۆیان بە سەردەمەکانی ژیانی محەمەدەوە هەیە. گرینگترین پرۆسە، کە لە لووتکەی ژیانی محەمەد راوەستاوە، کۆچی ئەو لە مەککەوە بۆ مەدینە بووە. لێرە نەک هەر یەکەمین شاری ئیسلامی دروست کرا، بەڵکوو لێرەوە محەمەدێکی توورە دروستبوو کە بۆ گەیشتن بە ئاواتە سیاسییەکانی بەسەر لاشەی مردوودا تێپەڕبووە. نەک هەر ناوەڕۆك، بەڵکوو زمانی قورئان لە مەدینە بە ئاشکرایی ئاڵوگۆڕی بەسەردا هاتووە.

ناسینی کەسایەتی محەمەد بە بێ چاوپێداگێڕان بەسەر پەیوەندیی نێوان ئەو و ژنەکانی نامومکینە. سەیر ئەوەیە محەمەد لە پەیوەندیی لەگەڵ ژنەکانیدا وەك دیکتاتۆر هەڵس و کەوتی نەکردووە بەڵکوو هەروەك لە تەمەنی منداڵیدا و بە بێ دایك و باب هەستی تەنیایی ئەزموون کردبوو، بە گەورەییش وەك منالێکی سەرلێشێواوی لێهاتبوو کە هەستی ترس لە ئەگەری جیابوونەوەی تێدا پەروەردە ببوو. لە بەشەکانیتری ئەم کتێبەدا لەسەر ئەو ژنانەی لە ژیانی محەمەددا گرنگ بوون و کارتێکەرییان لەسەر ژیان و هەڵس و کەوتی داهاتووی داناوە، دەدوێین: (ئامینەی دایکی، هەوەڵین ژنی خەدیجە، یەك لە کچەکانی کە ئیمانی بە پێغەمبەریی باوکی نەهێناوە و هەروەها چەند لە ژنەکانی و کەنیزەکانیتری). هەڵس و کەوتی محەمەد لەهەنبەر ژنان، چارشێو و خۆداپۆشانیان، بە منداڵی شوو کردنیان، یاسای چەند ژنە، چەوسانەوە و هەستی بە کەم دانانی ژن بە هەڵسەنگاندن لەگەڵ پیاو، تا ئەمڕۆش لە کۆمەڵگا ئیسلامییەکاندا هەر وەك ئەو سەردەمە بەڕێوە دەچێ و بەردەوامە.

محەمەد گیرۆدەی بەدەستەوەگرتنی هێز و سەلماندنی کەسایەتیی خۆی لە کۆمەڵگادا بووە. ئەو خۆسەلمێنییەی نەک هەرلە ژنەکانی داوا کردووە، بەڵکوو لە شەڕەکانیشیدا لە سەربازەکەنی ویستووە. تەنیا لە هەشت ساڵی دواییی ژیانیدا زیاتر لە هەشتا شەڕی ساز کرد. هەر چەند بەهێزتر دەبوو، بەو ئەندازەیەش وزەی بۆ

پەرەپێدانی هێزی خۆی زیاتر وەکار دەخست. هەرچەند دوژمنی زیاتری لەناو دەبرد، بەو ئەندازەیەش هەستی متمانە نەکردن بە خەڵکەکان و تەنانەت سەربازەکانی خۆی زیاتر تێدا پەروەردە دەبوو. لە مەدینە هەموو هەنگاوێکی لایەنگرەکانی خۆی کۆنترۆڵ دەکرد، بڕیاری لەسەر کار و باری هەموویان دەدا و گۆڕانکاریی بەسەر خوڵق و خوو، جووڵانەوە و هەڵس و کەوتیانی داهینابوو. پێنج جار لە ڕۆژدا لایەنگرەکانی بۆ دۆعا و لەڕاستیدا بۆ ئەرخەیان بوون لە متمانەپێکردنی ئەوان بە خۆی، لە دەوری خۆی کۆ دەکردنەوە. هەڕەشەی دووری لە شەیتان و ئاوری جەهەندەمی لێدەکردن و بۆ دڵنیاکردنی شەڕکەرەکانی سناریۆی ڕۆژی قیامەتی دروست کرد. دەیگوت: "گوناهبار بە قامچی دارکاریی دەکرێن و بێ دین و کافرەکان دەکووژرێن و لە ئاوری جەهەنەمدا دەسووتێندرێن". دیارە پلەی گوناهەکانیش هەر خۆی دیاری دەکردن. سووڕەکانی دواییی قوڕئان بە نیازی شەڕخوازییەوە تۆوی ناتۆلەڕانسی و دژ بە ئایین و بۆچوونەکانیتری ناو کۆمەڵگیان چاند و پەروەردە کرد کە تا ئەمڕۆش بە شێوەیەکی دڕەندانە دڵ و بیر و هۆشی گەنجانی وڵاتانی ئیسلامییان پێ ئالوودە کردووە.

بەو هۆیەی قوڕئان لە ڕوانگەی ئیسلامییەکانەوە وەك قسەی ڕاستەوخۆی خودا دادەندرێ، بە هەمیشەیی و بۆ هەموو کاتێك بە حیساب دێ، ئیسلامیستەکان ئەو سووڕانە وەك گوتە و ویستی خودا بەناوی جیهاد دژ بە هەموو دنیا لە ئەژمار دێنن.

ئەزموونی وڵاتانی جیهان پێمان دەڵێن، دوای گرتنی هێز، هەمیشە پرەنسیبە ئینسانییەکان پێ شل دەکرێن، هێزەکە پارێزگاری لێدەکرێ و ترس لە متمانەپێنەکردنی دەوروبەر، زیاتری کاتی زۆرداران بەخۆوە خەریك دەکەن. شەڕ، شەڕیتر ساز دەکا و وەك بازنەیەکی شەیتانی لە قابغی تێرۆر، چەوساندنەوە و زۆرەملی ئیتر ڕاناوەستێنرێت. بە ڕێککەوتنی محەمەد لەگەڵ دوژمنانی پێشووی هۆزەکەی خۆی واتە "قوڕەیش" لە مەککە، بووە هۆی وەڕێخستنی شەپۆلێکی شەڕخوازیی لە ناوچەکەدا. تەنیا لەژێر سێبەری شمشێردا محەمەد توانی ئەو خۆسەلمێنییەی کە هەمیشە بەدوایدا دەگەڕا، بدۆزێتەوە و خۆی پێ ڕازی بکا، کەچی هەر بەو کارەی، سەرجەمی مێژووی ئیسلامیشی یەخسیر و گیرۆدە کرد. شەڕ بوو بە سەرچاوەی سەرەکی و ماڵیی بۆ محەمەد و هاوڕێیانی کە بە پێی کات گەورە و

گەورەتر دەبۆوە. محەمەد بەڵێنی بە لایەنگرانی دەدا لەم دنیا لەڕێگەی گرتنی دیل و ماڵ و ژن و منداڵی دژبەرەکانیانەوە ژیانێکی خۆشیان بۆ ئامادە دەکا و بۆ ئەو دنیاش بەهەشتێکی ڕەنگینی پڕ لە هەنگوین، شەڕاب و ژنی رووتی بۆ ساز کردن. ئەوە کاتژمێری لەدایکبوونی ئۆکۆنۆمیی ئیسلامی بوو. شتومەکی دەستبەسەرداگیراو لەشەڕدا، کڕین و فرۆشتنی کۆیلە، مرۆڤ کوژیی، دەستدرێژی بۆ سەر نامووس و کیژ و ژنی خەڵک و دامەزرانی یاسای زەکات وەك ماڵیات، ساڵانێکی دوور و درێژ دوای مردنی محەمەدیش بارودۆخی ئابووریی زۆرداران و هێزمەندانی دنیای ئیسلامیی و داهاتی سەدەکانی داهاتوویانی گارانتی کرد. ئەمەیی یا عەبباسی، فاتمی یا مەملووک و عوسمانیەکان، هەر هەموویان ڕێگای محەمەدیان کردە پیشەی خۆیان. تەنانەت ئەمڕۆش لایەنگرانی دامەزرانی خەلافەت واتە داعیش پەیرەوی لەو رێ و ڕەسمە دەکەن. بە ناوی ئایینەوە، پێستی بە دیل گیراوانی شەڕ دەگروون، دەستدرێژی سێکسی دەکەنە سەر نامووسی خەڵک، کۆیلە دەکرن و دەفرۆشن، سەردەبڕن و خەڵکی ئاسایی لە شوێنی ژیانیان ئاوارە دەکەن.

محەمەد تەنانەت لە شەڕەکانیشدا وەك منداڵێکی هەتیو مایەوە. وەك کەسێکی هەست ناسکی کەم جیکەڵدان، دەمارگرژ و تووڕە لە دەرەوەی مەیدانی شەڕ هەمیشە ناڕازی بوو و دەتگوت بە تەواوی دنیا قەرزدارە. ئەگەر دنیا ئەوی نەویستبایە، دنیایەکی تری بۆ خۆی دروست دەکرد، جا چ وەك شوانی مەڕ، چ وەک بازرگان، پەیامبەر یاخود شەڕانخێو، بۆ ڕاکردن لە ژیانی تاڵی منداڵیی هەر جارەی پەنای بۆ شتێك یاخود کەسێك دەبرد. ئەو پەنایە جارێك خەدیجە بوو، جارێك پیتەکانی قورئان، جارێك پیاوە ئایینیەکانی و جارێکیش خۆشەویستیی بۆ ژنەکانی بوون. لە کۆتاییدا ئاخرین پەنا و نیشتمانی لە مەیدانەکانی شەڕدا دۆزییەوە. ئەگەر نەیتوانیبایە دنیای دەوروبەری بە وشە ڕازی بکات، دەستی بۆ شمشیر دەبرد.

محەمەد نیزیکەی ١٤٠٠ ساڵ بەر لە ئێستا مردووە بەڵام هێشتا نەنێژراوە. ئەو پیتانەی لەدوای خۆی بەجێی هێشتوون، لە هەر چەشن شمشیرێك تیژتر و ماڵوێرانکەرترن. مەزنترین کارخانەی یاسایی دروست کرد کە تا ئەمڕۆش هەڵس و کەوت، دانیشتن و هەستانی دنیای ئیسلام دیاری دەکەن. باشترین ڕێز لە محەمەد ئەوەیە وەك مرۆڤێکی ئاسایی پیشان بدرێت و سەیر بکرێت، کە لە ڕاستیشدا وابووە.

دەبێ ئەو لەگەڵ کردەوەکانی لە داهاتوو و سەردەمی خۆی بەجێ بهێڵین و لەو دنیایەی تێیدا ژیاوە لە قەبری نێن و ماڵئاوایی لی بکەین. کاری دروستی موسوڵمانانی ئەمڕۆ ئەوەیە کە وەپێش ئەو شارێگایە بکەون وا بۆ محەمەدیان دروست کردووە و بە هەزاران کیلۆمیتر مەودای لێ بگرن.

ژیننامەی پێغەمبەر لەسەر چ بنەمایەك نووسراوە؟

بۆ تێگەیشتن لە مەبەستی نووسینی بیوگرافیی محەمەد دەبێ لە کۆتایی مێژووەکەیەوە دەست پێبکەین. مردنی لە ناکاوی محەمەد پرسیارێکی زۆری بێ وەڵام هێشتەوە و تەنانەت لەسەر هۆکاری مردنەکەشی چەندین ڕیوایەتی جۆراوجۆر لە لایەن سوننە و شیعەوە دەگێڕدرێتەوە. لە گوتەکانی محەمەد لە کتێبی حەدیسدا کە لە لایەن 'ئەلبوخاری' یەوە کۆکراونەتەوە، نووسراوە: *"محەمەد بەهۆی گۆشتی مەڕی ژەهراوی کە لە لایەن ژنێکی جوولەکەوە پێی دراوە، بەهۆی "نۆبەتێ" یەکی بەتینەوە لە جێگادا نەخۆش کەوتووە"*. عایشەی ژنی محەمەد گێڕاویەتەوە ڕەسووڵی خودا لە تەختی نەخۆشییەکەیدا کاتێك پێش مردنی پێی گوتم: *"عایشێ، لەو کاتەوە گۆشتە ژاراوییەکەم خواردووە، ئازارم هەیە. پێموابێ کاتی ئەوە هاتووە ماڵئاواییتان لێ بکەم"*. [2]

هەواڵی هەوڵێکی هاوچەشن بۆ لەناوبردنی محەمەد چوار ساڵ بەر لە مردنیشی بڵاو بۆتەوە. بەڵام سەیر ئەوەیە ئەو کاتەی محەمەد نەخۆش بووە، تەنانەت تاقێك لە جوولەکەکان لە مەدینە نەمابوون. محەمەد پێشتر جوولەکەکانی مەدینە و دوروبەری شارەکەی یا کوشتبوو یا ناچار بە هەڵاتن لەو ناوچانەی کردبوون. بڵێی پێغەمبەر فەنتازیی نەکردبێ؟ یا لە ڕاستیدا نەیارانی بۆ کوشتنی جارێکیتریش پلانیان دارێژتبێ؟ دۆستی نیزیکی محەمەد، ئیبن مەسعوود لەسەر ئەو باوەڕە بووە کە محەمەد کووژراوە.[3] بەڵام قاتڵی محەمەد کێ بووە؟ ئەو کەسە دەبێ کێ بووبێ کە لە مردنی محەمەد بەهرەی پێ بڕاوە؟

---

[2] Sahih al-Bukhari, Band 4, Hadith Nr. 4165

[3] bn Hanbal: Al-Musnad, Band 1, S. 408; Ibn Sa'ad: Tabaqat, Band 2, S. 249

پێش نەخۆشبوونە سەیر و سەمەرەکەی، محەمەد پلانی دارشتبوو هێرش بکاتە سەر رۆمییەکان. 'عوسمان ابن زاهید'ی بۆ سەرکردەیی لەشکرەکەی هەڵبژاردبوو. عومەر، دۆست و خەزووری محەمەد دژ بە هەڵبژاردنی عوسمان ابن زاهید بوو و ئەو کارەی بە سووکایەتیی لە هەنبەر تەواوی شەرکەرەکان دەزانی کە لە پەنا محەمەد چەندین ساڵ بوو شەریان دەکرد. عەلی، کوری مامی محەمەد و دۆستی نیزیکی بە سەرکردەی نوێ هەڵبژێردرا کە لەراستیدا وەك جێنشینی داهاتووی محەمەدیش لە ئەژمار دەهات. محەمەد ئەوکات تەمەنی زیاتر لە شەست ساڵ بوو، هاوکات چەندین شەری هەڵدەسووراند و کەسیشی بۆ رێبەریی موسوڵمانان لە دوای خۆی بە جێنشینی هەڵنەبژاردبوو. بەڵام عومەر و دۆستی نیزیکی محەمەد ئەبووبەکریش خۆیان بە کاندیدی راستەقینە دوای محەمەد دەزانی.

کاتێ محەمەد نەخۆش کەوت و لەژێر نۆبەتیی بەتیندا زەجری دەکێشا، زۆربەی دۆستان و خزمەکانی لەدەوری کۆ ببوونەوە و نەیاندەزانی چی بەسەر هاتووە. دوای ماوەیەك داوای کاغەز و پێنووسی کرد و گوتی: *"دەمەوێ بەڵگەیەکتان لە خۆم بۆ بەجێ بێڵم، بۆ ئەوەی دوای من تووشی سەرلێشێواوی نەبن"*. عومەر کە زۆر نائارام ببوو، داواکەی محەمەدی رەدکردەوە و رووی کردە کۆمەڵەکە و گوتی: *"ئێمە قورئانمان هەیە، پێغەمبر زۆر نەخۆشە و دەبێ لێی گەرێین جارێ ئیستراحەت بکات"*. ئەو کەسانەی لەوێ کۆببوونەوە، لە ماڵی محەمەد لێیان بوو بە شەر و هەڵا. مامی محەمەد، ئەلعەبباس ئەو هەڵس و کەوتەی بە کارەساتێك نێو بردووە کە عومەر پێشی بە نووسینی وەسیەتنامەی محەمەد گرتووە. دواتر دەبێ بە توورەیی محەمەد هەموویانی لە ژوورەکەی دەرکردبێ.[4]

بەرپرسانی ئایینی شیعە ئەو هەڵس و کەوتەی عومەر ئاوا شی دەکەنەوە: *"محەمەد ویستوویە عەلی کوری مامی خۆی وەک جێگری خۆی هەڵبژێرێ، بەڵام عومەر و ئەبووبەکر بۆنی ئەوەیان کردووە و بە هەر بەهایەك کە بووبێ، ویستوویانە پێش بەو کارە بگرن"*. چەند لە عالمانی شیعە تەنانەت لەوەش تێپەر

[4] Al-Bukhari: Sahih al-Bukhari, Hadith Nr. 114

دەکەن و دەڵێن: *"محەمەد لە لایەن عومەر و ئەبووبکرەوە دەرمانخۆر کراوە بۆئەوەی دوای محەمەد خۆیان هێز بەدەستەوە بگرن"*.

محەمەد خۆی نووسراوەکانی قورئان و گوتەکانیتری کە دواتر بەناوی 'حەدیس' ناویان دەرکرد، بە شێوەی کتێب یاخود نووسراوە لەپاش خۆی بەجێ نەهێشتووە. ئەو نەتەنیا خۆی بە ئاخرین پێغەمبەر داناوە، بەڵکوو پێیوابووە دوای پەیامەکەی، دنیا کۆتایی پێ دێ. محەمەد گوتوویەتی: *"پەیامەکەی من و قیامەت ئاوا لێك نیزیکن"* (قامکی ناوەڕاست و قامکی ئیشارەی خۆی پێکەوە نیشان داوە).[5] لەوانەیە تەنیا ئەو باوەڕەی هۆکار بووبێ بۆ گرنگی نەدان بۆ هەڵبژاردنی جێنشین. ئەگەرچی محەمەد نیزیکەی ٦٢٣٦ سوورەی قورئان و زیاتر لە چەندین هەزار گوتەی حەدیسی لێ بەجێ ماوە، بەڵام گرنگترین پرسیار واتە ئەوەی کە "لەسەر چ بنەما و یاسایەك سەرکردە هەڵبژێردرێ"ی وەڵام نەداوەتەوە و بەو کارەی، دواتر کێشە و شەڕێکی خوێناوی لە مابەین بەجێماوەکانیدا هەڵگیرساندووە.

لە رۆژی ٨ی جوولای ساڵی ٦٣٢ ی زایینی، واتە رۆژی مردنی محەمەد کە لە لایەن مێژوونووسانی ئیسلامییەوە دیاری کراوە، شەڕ لەسەر هێز لە نێوان باڵە جیاجیاکانی ئیسلامی ساز کرا، دیارە هەرکام لەو باڵانە خۆیان بە بەرحەق دەزانی بۆئەوەی دوای محەمەد هێز بەدەستەوە بگرن. ئەو کێشەیە بوو بە خاڵێکی سەرەکی بۆ لێکدابڕانی موسوڵمانان و پێکهاتنی دوو بەرەی شیعە و سوننە لە داهاتوودا. زۆرینەی شیعەکان لەسەر ئەوە سوورن کە دوای محەمەد تەنیا خزمی خوێنیی و کەسێك لە بنەماڵەی خۆی دەتوانێ جێنشینیی بکات. بە پێچەوانە سوننەکان لەسەر ئەو بۆچوونەن بە سێ شێوە دەکرا کەسێك جێنشینی محەمەد بکات: هەڵبژاردنی کەسێك بە شێوەی دەنگدان لە نێوان مرۆڤە ئایینیەکان، وەدەستهێنانی هێز بەهۆی سەرکەوتوویی لە شەڕدا و هەروەها وەرگرتنی هێز لەناو ئیمپراتۆرییەکەدا بە شێوەی میراتیی.

دوای مردنی محەمەد سێ دەستە لەسەر هێز دژ بەیەکتر بەربەرەکانیان دەکرد: یەکەم هاشمییەکان کە یارانی محەمەد بوون و عەلییان بە جێنشینی بەرحەقی محەمەد

[5] Al-Nawawi: Sahih Muslim, Hadith Nr. 2950

دەزانی. دووهەم هۆزکانی مەدینە کە خۆیان بە میراتگری ڕاستەقینەی محەمەد دەزانی و سێهەم دەستەش، عومەر و ئەبووبەکر بوون کە یەکیان گرتبوو و لە لایەن چەند هۆزی مەککەشەوە پشتیوانی دەکران.

پێش ئەوەی محەمەد بە خاك بسپێردرێ، کۆبوونەوە بۆ ڕێککەوتنی هۆزکانی مەککە و مەدینە لە لایەن عومەرەوە بەڕێوەچوو. تەنیا عەلی بەشداری لەو کۆبوونەوەدا نەکردووە. عومەر گوشاری بۆ هۆزکان دێنا کە سەروەریی ئەبووبەکر بسەلمێنن بەڵام لەو دانیشتنەدا بە هیچ ئەزموونێک نەگەیشتن. دیارە بۆ هەڵبژاردنی ئەبووبەکر وەك جێنشین دەبوو دەنگی علی و لایەنگرانیشی بۆ لای خۆیان ڕاکێشن. مێژوو نووسی شیعە بە ناوی ئەلیەعقووبی "دەڵێ عەلیان بە زۆر بەوکارە ڕازی کرد: عومەر چۆتە ماڵی عەلی، هەڕەشەی لە فاتمەی ژنی علی (کچی محەمەد) کردووە، ماڵەکەیان دەسووتێنێ، ئەگەر خۆی و مێردەکەی سەروەریی ئەبووبەکر ڕەد بکەنەوە. ئەو کارە بۆتە هۆی شەڕە شمشیر لە مابەین عەلی و عومەر دا. شمشیری عەلی دەشکێ و عومەر لەو شەڕەدا سەردەکەوێ."[6]

لایەنگرانی عەلی تا ئەمڕۆش لەسەر میراتی محەمەد خۆیان بە فریودراو دادەنێن. لەحاڵێکدا سوننەکان ئەبووبەکر و عومەر بە خەلیفەی بەرحەقی دوای محەمەد دەزانن، شیعەکان تەنیا عەلی بە جێنشین دەناسن و دژ بە ئەوانیتر ڕاوەستاون.

ئەگەرچی بە پێی ڕێوڕەسمی ئیسلامی و هەروەها رێوڕەسمی کۆنی عەرەبیش، دەبوو مردوو لە ڕۆژی مردنەکەیدا بە خاك بسپێردرێ، محەمەد سێ ڕۆژ دوای مردنی نێژرا. شەڕ و کێشە لەسەر میرات هێندە بەتین بوو کە فریای ئەو کارە نەکەوتن. لە لایەکیتریشەوە چەند لە لایەنگرانی دژ بە ناشتنی بوون، چوونکە پێیانوابوو وەك چیرۆکی مەسیح دوای سێ ڕۆژ زیندوو دەبێتەوە و بەرەو ئاسمان هەڵدەفڕێ.

کاتێ هەواڵی مردنی محەمەد لە عەرەبستان بڵاوبۆوە، سەرکردەی زۆربەی هۆزکان لەبەر ماڵی محەمەد کۆبوونەوە. نەیاندەتوانی باوەڕ بکەن کە محەمەد

---

[6] Al-Yaa'qūbi: Tarikh al-Yaa'qūbi, 2:126

مردووە. ئەبووبەکر دەستیکرد بە قسەکردن و هەڵەیەکی گەورەی لە قسەکانیدا کرد. ئەو گوتی: *"هەر کام لە ئێوە رێز و خۆشەویستیتان بۆ محەمەد هەبووە، بەڵام ئێستا محەمەد مردووە. رێز و خۆشەویستیتان بۆ خودا هەبێ، خودا نامرێ".*[7] بۆ ئەو هۆزانەی لە رووی خۆشەویستی بۆ محەمەد یاخود لە ترسان، ئایینی ئیسلامیان قەبووڵ کردبوو، ئەو قسانەی ئەبووبەکر بۆ دەربازبوون، وەك کرانەوەی دەرگای ئازادیی وابوو.

لەو سەردەمەدا زۆرێک لە هۆزکان خۆیان لە ئیسلام دوورخستەوە. تاقمێکیشیان ئەگەرچی لەگەڵ ئیسلام مابوونەوە بەڵام نەیاندەویست ماڵیات بە ئەبووبەکر بدەن. ئەبووبەکر بێ تابانە وەدوای سوورەیەکی قورئان کەوتبوو کە بتوانی ماڵیاتەکەی لە خەڵکیی پێ وەرگرێ. بەڵام سوورەیەکی پڕ بە پێستی بۆ نەدوزرایەوە. خۆشی وەك محەمەد نەیدەتوانیی سوورە لە قورئان زیاد بکات. بە ناچار پەنای بۆ حەدیس برد. من پێموایە لێرە بەولاوە، کاتژمێری لەدایکبوونی حەدیس دەستی پێکردووە.

زۆربەی گوتەکانی ناو حەدیس لە سەردەمی خەلافەتی ئەبووبەکر و لە لایەن عایشەی کچی ئەبووبەکر، ئەبووبەکر خۆی و بێوەژنەکانی محەمەدەوە بڵاوکراونەوە. ئەوکات زیاتر لە ٢٢٠٠ گوتەی حەدیسیان کۆکردەوە کە زۆربەی یاساکانی شەریعە و هەڵسوکەوتی ئیسلامیستەکان دەگرێتەوە. لە سەردەمی ئەبووبەکردا جگە لەوانە دوو سەرچاوەیتر بۆ حەدیس هەبوون:

ئەبوو هورەیرە "Abu Huraira" یەك لەوان بوو. سواڵکەرێکی شارەکانی دەوروبەر کە ماوەیەکی کەم لەگەڵ محەمەد لە مەدینە بووە و زۆر دواتریش ئیمانی بە ئایینی ئیسلام هیناوە. ئەو کەسە زیاتر لە ٥٣٠٠ گوتەی لە حەدیس زیادکردووە. قسەکانی محەمەد لە زمانی ئەو سواڵکەرەوە یارمەتیدەرێکی گەورە بوون بۆ بەرێوەبردنی ویستەکانی ئەبووبەکر لە سەردەمی خۆیدا. هورەیرە بۆ یارمەتیدانی ئەبووبەکر دەڵێ من خۆم لە محەمەدم بیستووە کە گوتوویەتی: *"لە لایەن خوداوە ئەمرم پێکراوە دژ بە مرۆڤ شەڕ بکەم تا ئەو کاتەی شەهادەت بدەن کە جیا لە ﷲ خودایەکیتر بوونی نییە*

[7] Al-Tabari: Tarikh Al-Tabari, 2:233

و محەمەدیش پێغەمبەری خودایە کە نوێژ و تاعەت وماڵیاتی بۆ عەبدەکانی داناوە. ئەگەر ئەوان ئەو کارانە بەڕێوە بەرن، خوێن و ماڵیان لە لایەن منەوە لە ئەماندایە". [8]

ئەو گێڕاوەیەی ئەبووهوڕەیڕە، لە لایەن عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە کە خۆشی ٢٦٣٠ گێڕاوەی حەدیسی لە محەمەد لابووە، سەلمێندراوە. سەیر ئەوەیە بۆچوونێکی ئاوا گرنگ کە باس لەسەر ژیان و مردن دەکات لە قورئاندا باسیشی لێ نەکراوە. ئەبووهوڕەیڕە ساڵی ٦٤١ ی زایینی لە لایەن عومەرەوە بوو بە حاکمی شاری بەحرەین. دوای ماوەیەکی کورت گەڕاندیەوە بۆ شاری مەدینە، عومەر دەستی بەسەر ماڵ و ماڵاتی دا گرت، چونکە بە پارەی ماڵیات خۆی دەوڵەمەند کردبوو. عومەر دەبێ هێندەی جنێو پێدابێ و لێی دابێ تا پارەکەی بە تەواوەتی گەڕاندبێتەوە بۆ خەزێنەی خەلیفەکان.[9] تەنانەت عومەر دەبێ ئیزنی گێڕانەوەی حەدیسی لێ ساندبێتەوە و هەڕەشەی لێکردبێ ئەگەر لەوە زیاتر لەسەر محەمەد گوتەی حەدیس بگێڕێتەوە و دانەکەوێ، دەینێرێتە وڵاتی مەیموونان لە ئەفریقا.[10]

ئەبووبەکر وەك یەکەمین خەلیفە دوای محەمەد، ١٢ ساڵ خەلافەتی خۆی، لە شەڕی دژبە کافراندا تێپەڕکرد. دوای ئەو عومەر ١٠ ساڵ حکوومەتی کرد. خەلافەتی عومەر وەك پێکهێنەری بەجیهانیکردنی ئیسلام لە ئەژمار دێ. عومەر لە شەڕەکانیدا فەلەستین، سووریە، عیراق و میسر [و ئێران]ی داگیر کرد. لە ساڵی ٦٤٤ی زایینی لە لایەن مرۆڤێکی ئێرانییەوە لە مەدینە کووژرا. چارەنووسێکی هاوچەشن لە ساڵی ٦٥٦ی زایینی بەسەر عوسمان وەك خەلیفەی دوای عومەر، هات. عوسمان وەك زاوای محەمەد بە مرۆڤێکی سیاسی ناسراو بوو بەڵام توانایی دووربینیی سیاسی زۆر کز بوو و بۆ حوکمرانیکردن زۆر لاواز بوو. بە پێی سەرچاوە ئیسلامییەکان دەبی عوسمان سووڕەکانی قورئانی بۆ یەکەم جار وەك کتێب کۆکردبێتەوە و فۆڕمی قورئانی ئەمڕۆیی لێ دروستکردبێ. بەڵام کتێبەکەی عوسمانیش هیچ دەقێکی لێ نەماوەتەوە. هەموو ئەو دەقانەی ئەمڕۆ لەبەر دەستماندان ماوەیەکی زۆر درنگتر کۆکراونەتەوە و نووسراون.

---

[8] Al-Bukhari: Sahih al-Bukahri, Hadith Nr. 25; al-Nawawi: Sahih Muslim, Hadith Nr. 22; al-Albani, 1:766
[9] Helga Hemgesberg: Abū Huraira, S. 113; siehe auch al-Mustadrak, Kitab at-tafsir, Hadith Nr. 3327
[10] al-Dhahabi: 2:600f.

سەرئەنجام دوای عوسمان عەلی بوو بە خەلیفە و حکوومەتی بەدەستەوە گرت. عەلی ساڵی ٦٥٦ی زایینی بە خەلیفەیی هەڵبژێردرا. عایشە و لایەنگرەکانی و بنەماڵەی عوسمان بەو بەهانەیەی عەلی وەدوای قاتڵی عوسمان نەکەوتووە، دژ بە خەلافەتەکەی ڕاوەستان. تەنانەت عایشە لەشکرێکی دژ بە عەلی ساز کرد کە خۆی فەرماندەیی دەکرد. ئەو کارە واتە "فەرماندەی ژن"، دژ بە نووسراوەکانی قورئان بوو، چونکە ژنەکانی محەمەد تەنانەت ئیزنی لەماڵەوە دەرچوونیان بە تەنیایی پێ نەدەدرا. شەڕێکی ناوخۆیی لەناو موسوڵمانان ساز کرا کە زیاتر لە هەزاران کەسی تێدا کووژران. ساڵی ٦٦١ ی زایینی لە ڕێگای مزگەوت عەلی یان بە شمشیر بریندار کرد.

لەو سەردەمە بێ سوباتەدا هەزاران گوتەی محەمەد خرایە سەر حەدیس کە زۆربەیان بۆ بەڕێوەبردنی نیازی سیاسی ساز دەکران. گوتەکانی حەدیس بە گشتیی رۆڵێکی سەرەکییان بۆ نووسینی ژیننامەی محەمەد لە داهاتوودا گێڕا.

ئەمەوییەکان، سەردەمی محەمەدیان نوێ کردەوە

دوای حکوومەتی چوار خەلیفەی ئەبووبەکر، عومەر، عوسمان و عەلی، ئەمەوییەکان حکوومەتی بەهێزی مەککەیان شکاند، خۆیان هێزیان بەدەستەوە گرت و سیستەمی حکوومەتداریی ئیسلامییان بەتەواوی گۆڕی. لە ماوەی حوکمڕانییەکەیان کە لە ساڵی ٦٦١ وە تا ٧٥٠ ی زایینی خایاند، خەلیفایەتی لە ناو بنەماڵەکەی ئەواندا بە میرات بە یەکتر دەدرا. ئەمەوییەکان کە دواتر شاری دیمەشقیان وەك پێتەخت هەڵبژارد، هەوەڵین خانەدانیان لە مێژووی ئیسلامدا پێکهێنا. ئەمەوییەکان پێش سەردەمی محەمەدیش یەك لە بنەماڵە گەورەکانی سەرکەوتوو و بەهێزی مەککە بوون کە کارتێکەریی ئابووریی و سیاسیان لەسەر شارەکە و ناوچەکەدا هەبوو. بەردەوام لە دژایەتیی بنەماڵەی هاشمییەکاندا بوون کە ئەو کات وردە وردە بێ هێز دەبوون و کارتێکەرییەکی ئەوتۆیان لەسەر بارودۆخی شاری مەککە نەمابوو. ئەمەوییەکان گرنگایەتییەکی بەرچاویان بە پەیوەندیی ئابووریی لەگەڵ سووریا دەدا و ڕێزێکی زۆریان بۆ ئیمپڕاتووری ڕۆمییەکان هەبوو.

کاتێ محەمەد لە سەدەی حەوتەمدا خۆی وەك پێغەمبەر بە خەڵکی ناساند، زۆربەی سەرکردەی ئەمەوییەکان بە چاوی ڕەخنەوە سەیری محەمەدیان دەکرد. سەرکردەی ئەو کاتیان بە ناوی ئەبوو سووفیان "Abū Sufyan" دوای گرتنەوەی مەککە لە لایەن محەمەدەوە ئایینی ئیسلامی بەپەلە قەبووڵ کرد- بڕیارێك لە ئاخرین چرکەدا کە دواتر بە خاڵێکی ئەرێیی بۆیان تەواو بوو. ئەمەوییەکان لە شەڕەکانی دوایینی محەمەد دا بەشداریان کرد و نەک هەر سۆپای محەمەدیان پێ گەورەکرایەوە، بەڵکوو بارودۆخی سیاسی و ئابووری خۆشیان زۆر پێ بەهێز کرد. بەو هۆیەی دوای مردنی محەمەد دەیانزانی کە هیچ شانسێکیان بۆ جێنشینی ئەو پێ نادرێت، و لەڕاستیشدا بە پێچەوانەی ئەبووبەکر و عومەر کە زۆر زوو ئیمانیان بە محەمەد هێنا و لە یەکەمین شەڕەکانیشیدا بەشدار بوون، ئەمان خۆیان زیاتر وەك بنەماڵەیەکی شاهانەی عەرەبی دەبینی کە وەدوای بەرژەوەندیی ئیمپریالیستیی کەوتبێتن. لە ماوەی

حوکمرانییەکەیاندا سنوورەکانی دنیای ئیسلامیان هەتا نیمچە دوورگەکانی ئیبێر لە ئیسپانیا و هەروەها هەتا ئیندووز یاخود هیندوستان گەورە کردەوە.

ئەو هێرشانەی کە بە شێوەیەکی وەحشیانە لە لایەن دنیای عەرەبەوە بۆسەر دنیای دەوروبەر دەستپێکرابوو، بە هۆی ئەمەوییەکان شێوەیەکی تارادەیەك شارستانییەتی پێ درا. ستروکتووری نیزامی و شێوەی بەڕێوەبردنی کار و باری خەڵکی و ئیدارەکردنی کاروباری شار بە چاولێکەریی لە رۆمییەکانیان، کردە سەرمەشقی خۆیان و سوپا و هێزی ئەمنیەتیی شارەکانیان تا ڕادەیەك پێ قایم کرد. یەکەمین سکە بەڵام بە نێشانەی مەسیحییەکانەوە بۆ خەلیفەکان لێ دران. کاتێ لە مەککە سکەی خەلیفەکان بە نیشانەی مەسیحییەوە درانە دەرێ، خەڵکی دژ بەوە ڕاوەستان و ئەمەوییەکانیان ناچار بە گۆڕینی سکەکان کرد.

کەسێک بەناوی عبدالله ابن الزبیر "Abd Allah Ibn az-Zubair " کە خوشکەزای ئایشە و نەوەی ئەبووبەکر یەکەمین خەلیفەی ئیسلامی بوو، ساڵی ٦٨٣ی زایینی دژ بە ئەمەوییەکان شۆڕشی کرد و بووە هۆی لێدانی یەکەمین سکەی ئیسلامی کە ناوی محەمەدی لەسەر نووسرابوو.[11] پێنجەمین خەڵیفە بە ناوی عبدالملك ابن مروان "Kalif Abd al-Malik Ibn Marawān" (لەدایکبووی ساڵی٦٤٦ و مردووی ساڵی ٧٥٠ی زایینی لە دیمەشق) توانی شۆڕشەکە بە ڕژانی خوێنێکی زۆر ڕاوەستێنێ. شاری مەککە بەتایبەت دەوروبەری کەعبە بەتەاوی وێران کرا. عبدالله ابن الزبیر لە شەڕێکیتردا لە لایەن عبدالملك ابن مروانەوە تێکشکێنرا و لە شاری مەککە لەبەرچاوی خەڵکی لە خاچ درا.

عبدالملك ابن مروان وێنەی ئیسلامی بەو شێوەیەی وا ئێمە ئەمڕۆ دەیناسین، پێك هێنا و دوای شۆڕشەکەی مەککە، هەستی بە گرنگایەتیی زیندووکردنەوەی کولتووری محەمەدی کرد. لە شاری ئورشەلیم 'قودس'ی بەدروستکردن دا و ناوی محەمەدی لەسەر نووسی. تەنانەت یەکەمین قرووشی زێڕینی عەرەبیشی بە دروستکردندا کە ناوی محەمەدی لەسەر هەڵکەندرابوو. بە ئەمری ئەو سووڕەیەکی قوڕئانیشیان

[11] Al-Ish, Youssuf: Ad-dawla al-umawiyya wal-ahdath allati sabaqatha wamahadat laha, S. 234–236; Al-Khudri, Sheikh Mohamed: Ad-dawla al-umawiyya, S. 292f.

لەسەر قودس نووسی "ئایینی ئەڵڵا ئیسلامە" کە وەك دەسپێکێك بۆ کاتی نوێ ناسرا. ئەو کارانەی وەك یەکەمین بەڵگەی مێژوویی بۆ سەلماندنی دوو نێوی "ئیسلام" و "محەمەد" لە ئەژمار دێن. ٦٠ ساڵ دوای مردنی محەمەد، بۆ یەکەم جار ناوی وەك بەڵگەیەکی نووسراوەیی لە مێژوودا دەسەلمێندرێ. پەرجۆیەك کە تا ئەمڕۆش زانایان هیچ وەلامێکیان بۆ نەدۆزیوەتەوە.

لەژێر حکوومەتی عبدالملك ابن مرواندا مێژوو و ڕیوایەتە گێڕاوەکانی سەبارەت بە محەمەد گرنگایەتییەکی نوێیان پێ بەخشرا. لە سەردەمی ئەمەوییەکان بەگشتیی ناوچەیەکی زۆری نوێ کەوتە سەر ئیمپراتووری ئیسلامی. هاوتەریب لەگەڵ ئەوانەشدا، یەکەمین بەشەکانی بیۆگرافی محەمەد گەڵاڵە کرا. ئەو کارە بە هەواڵی شەڕەکانی محەمەد کە لە لایەن ئامۆزایەکی ئایشەی ژنی محەمەدەوە بە ناوی مقزی "maghazi" کۆکرابوونەوە، دەستیپێکرد. لەوسەردەمەدا لە هەوڵەکانی شەڕی محەمەد و سەربازەکانی بۆ پرۆپاگاندا و هاندانی سووپاکەیان بۆ گرتنی وڵاتانی دەوروبەر کەڵکیان لێ وەردەگرت. عبدالملك کە هاوکات لە چەند ناوچەی وەك عیراق و مەککە و ... دژ بە شۆڕشگێڕان لە شەڕدابوو، هەمیشە بەدوای بەڵگەی هاندەری نوێ دا دەگەڕا. لەو سەردەمەدا هەزاران گوتەی نوێی حەدیس دۆزرانەوە کە شۆڕش و ڕاپەڕینی دژ بە حاکمانیان ڕەد دەکردەوە. تەنانەت تاقمێك لە گوتەکان بە ڕاشکاویی پشتیوانی محەمەدی بۆ بنەماڵەی ئەمەوییەکان دەسەلماند. عبدالملك بە دروستکردنی قودس دەیەویست کەعبەیەکی هاوچەشنی مەککە لە ئورشەلیم دروست بکا و بەو کارە بەڵگەیەکی مێژوویی ئایینی پێکبێنێ.

ناوەڕاستی سەدەی هەشتەم لە ناوچە داگیرکراوەکانی ئێران شەڕێکی نوی لە مابەین خەڵکانی ئێرانی و ئەمەوییەکان دەستیپێکرد. وەك هەڵگری کولتوورێکی بەرزی پێشوویان، ئێرانییەکان لە حوکومرانیی ئەمەوییەکان بەسەر ناوچەکانیاندا و بە حیسابهێنانیان وەك هاوڵاتی پلە دوو، ئازاریان دەچەشت. شیعەکانیش بە دژایەتی ئەمەوییە سوننەکان لەو شۆڕشەدا بەشدارییان کرد. تەنانەت عەبباسییەکانیش ئەگەرچی خۆیان سوننە بوون، بۆ ڕووخانی ئەمەی ییەکان پشتیوانی ئەو شۆڕشەیان کرد. بەدوای شەڕێکی قورسی خوێناوی و چەندین کۆمەڵکوژی، ئاخرەکەی عەبباسییەکان شکستیان بە ئەمەوییەکان هێنا و توانیان پێتەختی خەلافەتی نوێ بەرەو

بەغدا بگوێزنەوە. بەڵام ئێرانی و شیعەکانی عێراق پاداشیان لەو شۆڕشە وەرنەگرت و عەبباسییەکانیش بە شێوەی ئەمەوییەکان، بە تەنیا، حکوومەتیان لەدەست خۆیاندا ڕاگرت. بۆ خۆڕاگریی لە هەنبەر شۆڕشی نوێ، عەبباسیەکان پێویستیان بە بەڵگەی نوێی ئایینی هەبوو. عەبباسییەکان لەناو خەڵکیدا وایان بڵاو کردەوە کە بنەچەکی هۆزی عەبباسی دەگەڕێتەوە سەر بنەماڵەی مامی محەمەد واتە "ئەل عەبباس".

بەهۆی بارودۆخی سیاسی نوێ لە بەغدا، ژیننامەی محەمەد تەنیا ویست نەبوو، بەڵکوو دەبوو پێك بهاتبایە. ژیننامەیەکی تێروتەسەلی محەمەد دەبوو دەوری ئەل عبباس و بنەماڵەی هاشمی بە سناریۆی پشتیوانیکردنیان لە محەمەد ساز بکرێ و بەو شێوەیە بەڵگەیەکی مێژوویی - ئایینی بۆ خانەدانی عەبباسییەکان و پێکهێنانی خەلافەتەکەیان دروست بکرێت. خەلیفە ئەل مەنسوور "al-Mansūr" بۆخۆی فەرمانی بۆ کەسێکی پسپۆڕی حەدیس ناس بە ناوی ابن ئیسحاق "Ibn Ishāq" (لە دایکبووی ساڵی ٧٠٤ لە مەدینە و مردووی ساڵی ٧٦٨ی زایینی لە بەغدا) دەرکرد کە چارەیەك بۆ ئەو کارە بدۆزێتەوە. ئەل مەنسوور دووهەمین خەلیفەی عەبباسی و پێکهێنەری شاری بەغدا بوو لە ساڵی ٧٥٤ تا ساڵی ٧٧٥ی زایینیش خەلافەتی کرد.

ابن ئیسحاق مرۆڤیکی موسوڵمانی مێژوونووس بوو کە لە ساڵی ٧٣٧ی زایینی بۆ ئامادەکردنی کتێبی حەدیس قۆڵی لێ هەڵماڵی. ئەو کتێبەی ئەو لەسەر ژیانی محەمەد ئامادەی کردووە، وەك سەرچاوەیەکی گرنگ سەیر دەکرێت بۆ ئەو ژیننامانەی وا لە داهاتوودا لەسەر محەمەد نووسراون. ئەو کتێبە ١٣٠ ساڵ دوای مردنی محەمەد گەڵاڵە بووە و کاتێك نووسراوە کە ئەو مرۆڤانەی لە سەردەمی محەمەد و لەگەڵ ئەودا ژیابوون و ئاگایان لە ڕاستییەکان بوو، تاقێکیشیان نەمابوون.

نەک هەر لایەنە سیاسییەکان بەڵکوو هەموو خەڵکی ئاساییش هەوڵیان دەدا بزانن سەردەمی محەمەد چلۆن بووە و چی تێدا قەوماوە. بە تایبەت لەو سەردەمەدا کە وڵاتی ئیسلامیی لە باکووری ئەفریقاوە هەتا وڵاتی چینی داگرتبوو، ڕاستییەکانی چۆنیەتی ژیانی محەمەد گرنگایەتییەکی زۆری پێ دەدرا. بەو کارە هەوڵیان دەدا گێڕاوەی خەیاڵاوی سەبارەت بە محەمەد کە لە ناو خەڵکدا دەگێڕدرانەوە، لە ڕاستییەکان جیا کەنەوە. لەو سەردەمەدا هەرکام لە هۆزەکان و خەڵکەکانی ناوچە

حەماسەی تایبەت بە خۆیان دروست کردبوو. لە زۆربەی ناوچەکانی وەك ئەسکەندەرییە، بەغدا و دیمەشق, ڕۆشنبیرانی مەسیحی و یەهوودی دەژیان. ئەو شارانە نەک هەر ببوونە شوێنی ژیانی نەتەوەی جۆراوجۆر، بەڵکوو ببوونە سەکۆی بەربەرەکانی و گوفتوگۆی ئایینی لە نێوان داگیرکەرانی عەرەب لە لایەکەوە و کۆچبەرانی مەسیحی و یەهوودیش لە لایەکیترەوە. لە هەوەڵەوە چوارچێوەی بەحسەکان لەسەر ئەوە نەبوو کام لەو ئایینە ئیبراهیمیانە ئایینی خودایی و ڕاستەقینەن یاخود مەسیح یا محەمەد چ گرنگایەتییەکان بۆ مێژووی ناوچەکە هەبووە.

هەرکەس ژیننامەکەی ابن ئیسحاقی بە وردی خوێندبێتەوە، بۆی ڕوون دەبێتەوە کە هەڵسەنگاندنی محەمەد لەگەڵ مەسیح وەك خەتێکی سوور وایە کە بە نێوان کارەکەیدا کێشراوە. هەروەها بە ڕوونی دیارە کە نووسەر جاری وایە خۆی بە ستروکتووری خوڕافاتیی تەوڕات و جاری واشە بۆچوونەکانی ئینجیل هەڵواسیوە و کەسایەتیی مێژوویی ژیانی محەمەدی بەو گێڕانەوانەی لەسەر مەسیح لەناو خەڵکیدا وەك پەرجۆ و خوڕافات باو بوون، ڕازاندۆتەوە کە هیچ نیزیکایەتییەکیان لەگەڵ نووسراوەکانی ناو قوڕئان نییە.

کاتێ ابن ئیسحاق کتێبەکەی کۆتایی پێ هێنا، حوکومرانی ئەو کات کتێبەکەی بە مێژوویەکی دوور و درێژ لە قەڵەم دا و ابن ئیسحاقی ناچار بە کورتکردنەوەی کتێبەکە کرد.[12] ئەو کتێبە کە ناوی "کتێبی مەزن" ی لەسەر داندرابوو، لە سێ بەش پێکهاتبوو: بەشی سەرەتایی پێکهاتبوو لە دەستپێکی خوڵقاندن لە لایەن خوداوە هەتا هاتنی محەمەد. بەشی دووهەم ڕۆشنایی دەخاتە سەر پەیامبەریی و پرۆسەی ژیانی محەمەد لە مەککە و لە بەشی کۆتایشدا ژیانی محەمەد لە مەدینە و گەورەکردنەوەی ناوچەی حوکومڕانییەکەی بەهۆی شەڕەکانیەوە نیشان دەدا. لە چەند سەرچاوەیتردا بەشی چوارەمیشیان لێ زیاد کراوە بە ناوت "خەلیفات"، بەڵام بەو هۆیەی لە کتێبە ئۆریجیناڵەکەیدا باس لەسەر ئەو بەشە نەکراوە، چەتوون دەکرێ بێ بەڵگە بسەلمێندرێ.

[12] Ibn Hischām: As-sira an-nabawiyya, S. 12

ئەگەرچی هاندەری نووسینی ژیننامەی محەمەد لە لایەن ابن ئیسحاقەوە ڕوانگەیەکی سیاسیی خۆی بووە، بەڵام هەموو ناوەڕۆکەکەی تەنیا وەدوای مەبەستی سیاسیی نەکەوتووە. هەروەها ئەو کتێبە لە فەزایەکی خاڵی و بێ پشتیوانەدا پێکنەهاتووە، بەڵکوو داب و نەریت و ترادیسیۆنێکی کۆکراوەی دوور و درێژ و کۆنی مێژوویی لە پشت ڕاوەستاوە. نووسەر ئاگاداری گێڕاوەکانی سەردەمی محەمەد بووە کە لە ناو ئایینیەکاندا دەست بە دەست کراون. لێرەدا تەنیا هەوڵی نووسەر لە لایەکەوە ڕاگرتنی دڵی لایەنگرانی ئیسلامی و لە لایەکیتریشەوە لکاندنی ئەو گێڕاوانە بە بەرژەوەندیی حوکمڕانانی ئەوکاتی بەغداوە بووە. هەروەها دەبوو نووسەر وەڵام بۆ ئەو پرسیارانە بدۆزێتەوە کە ئایینەکانی مەسیحی و یەهوودی چ پەیوەندییەکیان لەگەڵ ئایینی ئیسلامدا هەیە. پێکهاتەیەکی تێکەڵاو و چێشتێکی مجێوری لێ ساز کراوە کە گێڕاوە کۆنەکان و باسە گرنگەکانی ئەو سەردەمەی بە شێوەیەکی نوێ و بە چەشنی کرۆنۆلۆگی نیشان دەدا.

چەند لە عالمانی ئایینی ئەو کات، کتێبەکەی ابن ئیسحاقیان بە میتۆدێکی لاواز و بێ ناوەڕۆك ناو بردووە. پێکهێنەری یەك لە مەکتەبەکانی سوننە بە ناوی ئیمام مالك ابن ئەنەس(٧١٥ لە مەدینە لە دایك بووە، ٧٩٥ لە ئێبێندا[13] فەوتی کردووە) نووسەری، بە شارلاتان ناو بردووە. هۆیەکەشی ئەوە بووە کە نووسەر زۆرجار وتەی لە زمانی عالمانی ئایینی بە بێ بەڵگە هێناوەتەوە و... دیارە ئەوکاتیش هیچ کۆنترۆڵێك بۆ سەلماندن و ڕاست و دروستبوونی ئەو چەشن نووسینە بێ بەڵگانە پێك نەدەهات، کاتێ سەرچاوەکەی نادیار بوایە. هەروەها ئەو گێڕاوانە دەبوو لە ڕوانگەی مەکانیی و کاتیەوە یەکتر بگرنەوە. بۆ وێنە کاتێ دەگوترێ ئەحمەد لە عەلی بیستووە و عەلیش لە پێغەمبەر کە گوتوویەتی:"..."، دەبێ مرۆڤ بتوانێ بیسەلمێنی ئەحمەد و عەلی کە هاوکات ژیاون، لای کەم جارێك یەکتریان بینی بێ. هەروەها بسەلمێندرێ عەلی مرۆڤێکی باوەڕپێکراو بووە و ڕاستەوخۆ پێغەمبەری دیبێ و گێڕاوەکەش دژ بە نووسراوەکانی قوڕئان و کتێبەکانیتری ئایینی نەبێ.

سەرەڕای گومان و ڕەخنە لێکردن لە سەرچاوەکانی نووسراوەی ابن ئیسحاق، وەك بیۆگڕافی محەمەد لە لایەن لایەنگرە ئیسلامییەکانیەوە سەلمێندرا. هەر وەك

---

[13]Ebenda شارێکە لە باشووری ئەفریقا

باسمان لێکرد، هەم دەقە درێژەکە و هەم دەقە کورتکراوەکەی ابن ئیسحاق سەریان تێدا چوو. شاگردێکی ابن ئیسحاق بە ناوی ال بکاعی "al-Bakaa'i" ناوەڕۆکی نووسراوەکەی داوە بە کەسێك بەناوی ابن هیشام "Ibn Hischām" (ساڵی لەدایکبوونی نادیارە و دەبێ لە نێوان ساڵەکانی ٨٢٩ و ٨٣٤ دا مردبێ) و ئەوخۆی کاری لەسەر ئەو نووسراوەیە کردووە، کورتی کردۆتەوە و تێبینی خۆی تێدا نووسیوە. دەقەکەی ابن هیشام ئەمڕۆ وەك دەق و سەرچاوی سەرەکی ژیننامەی محەمەد سەیر دەکرێ. ئێمە نازانین چەند و چی لە دەقە ئوریگینالەکە قرتاندووە، یاخود چەندەی گۆڕانکاریی بەسەردا هێناوە. ابن هیشام خۆی لە بیرەوەرییەکانیدا گوتوویە: "من هەموو ئەو نووسراوە و شیعرانەی بە شێوەی پەراوێزیی یا وەك سووکایەتیپێکردن لەسەر محەمەد باس کراوە، قرتاندوومن."[14] ئەو کارە جێ بۆ باس لێکردن دەکاتەوە. بەو هۆیەوە، لەو کتێبەدا خۆم تەنیا بە ژیننامەکەی ابن هیشام نابەستمەوە، بەڵکوو بۆ رووناکی خستنە سەر ژیانی محەمەد و هاوسەرەکانی، هاوکات کەڵك لە دەقەکانیتری حەدیس و کتێبەکانیتریش وەردەگرم.

جێی سەرنجە کە بیۆگرافییەکەی ابن ئیسحاق هاوکات لەگەڵ گێڕاوەکانی هەزار و یەك شەو نووسراوە. هەردوو کتێبەکان لە بەغدا گەڵاڵە کراون. ئەو کارە شتێکی بە هەڵکەوت نەبووە، چونکە لە هیچ جێگایەکیتری ئەم جیهانە وەك بەغدا لە سەدەی ٨ و ٩ فەرهەنگی گێڕانەوەی مێژوو ئاوا بەهێز نەبووە. دیارە ئەوە هەڵسەنگاندنی کتێبی هەزار و یەك شەو لەگەڵ ژیننامەی محەمەد لە روانگەی ناوەڕۆکەوە نییە، بەڵکوو لەسەر مێژووی پێکهاتنەکەیانە. لە هەردووك کتێبەکەدا چەندین کولتووری جیاوازی ناوچەکە لەگەڵ یەکتر تێکەڵاو بوون. هەردووک کتێبەکان دەقی پێشوویان بووە و بە پێی کات کاری تازەیان لەسەر کراوە و گۆڕانکارییان بەسەردا هاتووە. کۆکراوەی مێژووی گێڕانەوەکانی هەردووکیان دەگەڕێنەوە بۆ سەرچاوە هیندی و ئێرانییەکان کە سەدەی ٨ بۆ سەر زمانی عەرەبی وەرگێردراونەتەوە. چەند سەدە پێشتر عەرەبەکان ئێرانیان گرت. گێڕاوەکانی هەزار و یەك شەو لە وەرگێڕاندا شێوەی عەرەبی بەخۆوە گرت، ئەو رەوایەتانەی لە فەرهەنگی عەرەبدا نەگونجاون لێی قرت کران. بەڵام ژیننامەی محەمەد بە پێچەوانە، سەرچاوەی مێژووەکەی و گێڕانەوەکانی

[14] Ibn Hischām: As-sira an-nabawiyya, S. 16

عەرەبی بوون کە لە چیرۆکی یەهوودی، مەسیحی و خورافاتی ئێرانیەوە وەرگیراون، گۆڕانکارییان بەسەردا هاتووە و ستروکتۆرەکەیان لەگەڵ زمانی عەرەبی گونجاندووە. ئەو پرۆسەیە بۆ قورئانیش بە هەمان شێوە بووە، کە لە بەشەکانیتری ئەو کتێبەدا ئاماژەی پێ دەکەم.

ئایا محەمەد لە ڕاستیدا بوونی بووە؟

زۆربەی ئایین ناسان لە سەدەی ١٩ ەوە تا ئەمڕۆ گرنگایەتی بە نووسراوەکەی ابن ئیسحاق و چۆنیەتیی گەییشتنی بە ابن هیشام دەدەن. هەروەها کۆکراوەی گوتەکانی حەدیس بۆ مێژووناسان دەورێکی گرنگی بۆ وێناکردنی ژیانی محەمەد گێڕاوە و زۆربەی ناوەڕۆکی حەدیس بە ڕاست دادەنێن، ئەگەرچی زۆریەك لە گوتەکان لە ناخی خوڕافاتەوە سەرچاوە دەگرن. پسپۆڕیش هەن کە هیچ بەهایەکی ئەوتۆ بەو سەرچاوانە نادەن. پسپۆری ئیسلام ناس گۆڵدزهێر " Ungar Ignaz Goldziher"، لە کۆتاییەکانی سەدەی ١٩ ەدا حەدیسی بە کتێبێکی ساختەچییانە ناساندووە کە ماوەیەکی زۆر دوای مردنی محەمەد دراوەتە دەرێ. ئیسلام ناسی ئیتالیایی بە ناوی Leone Caetani (لە دایکبووی ساڵی ١٨٦٩ لە شاری ڕۆم و مردن لە ساڵی ١٩٣٥ لە وانکۆڤێر Vancouver) ریوایەتی ئیسلامیی لەسەر پێکهاتنی مێژووی ئیسلام بە ڕاست نەزانیوە. هەروەها Regis Blachere ی فەرانسەوی(لە دایکبووی ساڵی ١٩٠٠ لە Montrouge و مردن لە ساڵی ١٩٣٥لە پاریس)، هیچ شتێکی بەکەڵك و بەڵگەداری لە سەرچاوە ئیسلامییەکاندا لەسەر ژیانی محەمەد نەدۆزیوەتەوە.

لە چەند سەدەی ڕابردووەوە لێکۆڵینەوەیەکی نوێ لەسەر ژیانی محەمەد هەنگاوێك بەرزتر هەڵدێنی و چەند لە زانایانی ئەو بوارە نەک هەر کارەکانی ابن ئیسحاق و دواتر کۆکراوەی ابن هیشام، بەڵکوو تەنانەت بوونی محەمەدیش دەخەنە ژێر پرسیار. ساڵی ١٩٧٧ دوو مێژووناس بە ناوی مایکل کۆك "Michael Cook" و پاتریتشیا کرۆنە "Patricia Crone" کتێبێکیان بە ناوی " The Making of the Islamic World" بڵاو کردەوە. لەو کتێبەدا ئەو دوو مێژووناسە لەسەر ئەو بۆچوونەن کە ئایینی ئیسلام نەك لە عەرەبستان بەڵکوو لە فەلەستین پێکهاتووە. لەو کتێبەدا باس لەسەر تێزێك دەکرێ کە محەمەد مامۆستایەکی قوتابخانە بووە و کۆلکەی بنەماڵەکەی دەگەڕێنێتەوە بۆ سەردەمی برایم و ژنەکەی هاجر، کە یەخسیرێکی میسریی بووە. لە

کتێبەکەی ئەو دوو مێژووناسەدا محەمەد نە دەوری پێغەمبەری هەیە و نە کتێبی قورئانی بۆ نازڵ کراوە، بەڵکوو وەك مرۆڤێکی ئاسایی ئایینی لە فەلەستین باسی لێکراوە.

لە ئاڵمان گرووپێکی لێکۆڵێنەر(Christoph Luxenberg, Volker Popp Karl Heinz (Ohling, و چەند کەسیتر، لەسەر ئەو باوەڕەن کە وشەێ ئیسلام پێش سەردەمی محەمەد ناوی فیرقەیەکی عەرەبی - مەسیحی بووە کە دوای بەدەستەوە گرتنی هێز لە لایەن عەرەبەکانەوە، وەك ئایینێکی سەربەخۆ پەرەی ساندووە. ئەو کات مەسیحییە عەرەبەکان دژ بە ئیمپراتووری ساسانی لە ناوچەکە، لەگەڵ رۆمییەکان رێك کەوتبوون و دوای زەفەرهێنان بەسەر ساسانییەکان لە لایەن رۆمییەکانەوە وەك خەڵات، لە سووریا مافی سەربەخۆییان وەرگرتووە. بۆ ئەوەی ناسنامەیەکی نوێ بۆ حوکمرانییەکەیان دروست بکەن، محەمەد و قورئان هەروەها ناوی ئیسلام لە لایەن حاکمانی ئەوکاتەوە دۆزراونەتەوە.

هەروەها ئیسلام ناس سڤێن کالیش "Sven Kalisch" بە چاوی رەخنەوە سەیری مەسەلەی بوونی محەمەد وەك کەسایەتییەکی مێژوویی ئەو سەردەمە دەکات، بەڵام لەو پەیوەندییەدا هیچ لێکۆڵینەوەیەکی نەکردووە. مێژوو ناسی ئینگلیزی تۆم هۆلاند "Tom Holland" (لەژێر سێبەری شمشیر) و هەروەها نووسەر و پسپۆری ئایین ناسیی زانستیی ئامریکایی رۆبێرت سپینسەر "Robert Spencer" (بوونی محەمەد؟) هەردووکیان هاتوونەتە سەر ئەزموونێکی هاوچەشن.

هەموو ئەو پسپۆر و زانایانە مێتۆدێکی هاوچەشنیان بەکار هێناوە: بە گشتی سەرچاوە ئیسلامییەکانیان لەبەر چاو نەگرتووە و تەنیا پشتیان بە بەڵگەی مێژویی وەك سکە و تەتەڵەی نووسراوی دووسەدەی دوای مردنی محەمەد بەستووە. 'بەڵگە' هێندە کەم لەسەر محەمەد و ئیسلام دۆزراونەوە، بۆئەوە نابێ باسی لەسەر بکرێ. ئەو پشکنینانە دەیسەلمێنن کە شەست ساڵ دوای مردنی محەمەد لە تەواوی ناوچەکانی حوکمرانی عەرەباندا، نە ناوی محەمەد، نە قورئان و نە وشەی ئیسلام تەنانەت بۆ جارێکیش لەسەر سکە یا تەتەڵەکان ناویان لێ نەهێنراوە. یەکەم بەڵگە بۆ ناوی محەمەد هەر وەك پێشتریش باسمان لێوە کرد، لە ئورشەلیم و لەسەر قودس لە

نێوان ساڵانی ٦٩١ و ٦٩٣ لە لایەن خەلیفەی ئەمەییەکان عەبدول مالیك ەوە بووە. تەنانەت لێرەشدا زۆربەی پسپۆران لەسەر ئەو بۆچوونەن کە ناوی محەمەد مەبەست محەمەدی عەرەبی یاخود پێغەمبەر نییە و بەڵکوو "محەمەد" نازناوێك بووە بۆ مەسیح. لە ڕاستیدا ناوی "محەمەد" بۆ عەرەبە مەسیحییەکان پێش سەردەمی ئیسلامیش ناسراو بووە. لێرەدا بەڵام "محەمەد" ناو نەبووە و وەك عنوان بەکارهێنراوە و بە مانای ستایش هاتووە. ئۆلینگ Ohling یەك لەو پسپۆرانە دەڵێ: "خەلیفەی ئەمەویی عەبدول مالیك لەو سەردەمەدا مەسیحی بووە و مەبەستی لەو ناوەش، عیسا بووە." هەر بەو هۆیە رەخنەگەران لەسەر ئەو بۆچوونەن کە ناوی محەمەد و قورئان نەك لە سەدەی حەوتەم بەڵکوو لە سەدەی هەشتەم و نۆهەمدا لە دیمەشق و بەغدا دروست کراون. سەرچاوە ئیسلامییەکان دەگێڕنەوە: "یەکگرتوویی عەرەبەکان لە پێشدا بەهۆی ئیسلامەوە پێکهات و دواتر بەسەر ئێرانی و ڕۆمییەکاندا زاڵ بوون." لە حاڵێکدا دژبەرەکانیان و رەخنەگران دەڵێن: "لە سەرەتاوە هێرشکاریی و گرتنی ناوچەکان دەستیپێکردووە و ئێران، عێراق، سوریە و میسر کەوتوونەتە ژێر حوکمرانیی عەرەبەکان." دواتر حوکمرانانی عەرەب ئیسلامیان لەسەر رێ و رەسمی ئایینی مەسیحی رێك و پێك کرد و بۆ دروستکردنی ناسنامەیەکی هاوبەش لە نێو خەڵکانی ناوچەکە و هەروەها بە فەرمیکردنی حکوومەتێکی نوێ، ناوێکی تازەیان بۆ خۆیان ساز کرد. هەنگاوی دواییشیان لکاندنی ناوچە گیراوەکان بە ئیمپراتۆرییە عەرەبیەکەیانەوە بوو کە بۆ ئەو مەبەستە ئەمەی ییەکان بە پێکهێنانی ئایینێکی نوێ، ئیسلامیان بەو شێوەیەی ئەمڕۆ دەرهێنا، کە ئێمە دەیبینین. لەو ناوە دا خەلیفەی ئەمەی ییەکان عەبدولمەلیك رۆڵێکی بەرچاوی گێڕاوە.

لەو روانگەیەوە دەکرێ خەلیفەی ئەمەوییەکان عەبدولمەلیك وەك قەیسەر کونستانتین هەڵسەنگێنرێت کە لە سەدەی چوارەمدا ئایینی مەسیحی کردە ئایینی ئیمپراتۆریی رۆمییەکان و هەم ئایینەکە و هەم ئیمپراتۆرییەکەی کردە فەرمی و مێژووی بۆ هەمیشە گۆڕی. عەبدولمەلیك مرۆڤێکی ژیر و رۆشنبیر بوو. بەردەوام لەگەڵ عالمانی ئایینی باس و گفت وگۆی دەکرد و مێژووی رۆمییەکان و فەیلەسۆفەکانی یۆنانی زۆر بە باشی دەناسی. ئەو بە بی شەك کارلێکەرییەکی زۆری

لەسەر مێژوو نووسانی ئیسلامیی هەبووە. جێی باوەڕە کە عەبدولمەلیك بە مەبەستی گەیشتن بە ئاواتەکانی خۆی، دەستی لە دروستکردنی مێژوو [ی ئیسلام]دا بووبێت.

ئەو پرسیارانەی لە نێوان کێشەی ئەو تێزانەدا دادەڕێژرێن، نەک هەرجێی خۆیانە و شیاوی باس لێکردنن، بەڵکوو وەك پێویستییەکی گرنگ بۆ پڕکردنەوەی بۆشایی و پارادۆکسەکان، هەروەها بۆ دۆزینەوەی ڕاستییەکان و باشتر تێگەیشتن لە مێژوو، دەبێ کەڵکیان لێ وەربگیرێ. ڕاست ئەو پرسیارانەی کریستۆف لوکزینبرگ "Christoph Luxenburg" لەسەر پێکهاتنی مێژووی قوڕئان دەیانکات، بۆ لێکۆلەرانی ئیسلام گرنگایەتییەکی مەزنیان هەیە، چونکە بە روونی، ئایینی مەسیحی وەك سەرچاوەی سەرەکی قورئان نیشان دەدا.

سەرەڕای ئەوانەش من خۆم هەر بەو شێوەیەی لە هەنبەر باوەڕ بە سەرچاوە ئیسلامییەکان لەسەر پێکهاتنی ئیسلامیش بۆچوون و رەخنەم هەیە، بە چاوی رەخنەوە سەیری تێزی دروستکردن و دۆزینەوەی کەسایەتیی محەمەد لە مێژووشدا دەکەم.

لە ڕوانگەی ئیسلامییەکانەوە، هەر وەك گێڕاوەکانی ئیسلامی کە پلانێکی خودایی تەواو و کامیلیان لەسەر پێکهاتنی ئایینی ئیسلام هەیە، ئەو تێزانەی باسیان لێوە کرا وەك پیلانێك دەبینرێن. لە پێشدا ئەمەوییەکان و دوای ئەوان عەبباسییەکان چلۆن توانیویانە پێغەمبەرێك لە هیچەوە ساز بکەن و هەروەها توانیبێتیان سەرەڕای لێک جیابوونەوەی شیعە و سوننە و ئەو هەموو شەڕە ناوخۆییەی لەناو موسوڵماناندا بەڕێوەچوون، چەند سەدە ئەو سیستەمە حکوومەتییە بەڕێوەبەرن؟

ئەوە ڕاستە کە ژیننامەی محەمەد ١٣٠ ساڵ دوای مردنی نووسراوە، بەڵام پشت ئەستوور بووە بەو نوسراوە و گێڕاوانە کە پێشتر لە ناو خەڵکەکانی ناوچەکەدا هەبووە. هەروەها ئەوەش ڕاستە کە تەنانەت ئەو کاتیش کێشە لەسەر ئەو مەسەلەیە هەبووە، بەڵام عالمان و زانایانی ئەوکات لە هەنبەر ئەو ساختەکاریی و دەستێوەردانە مێژووییە هیچ هەوڵێکی هاوبەش و یەکگرتوویان نەکردوە. تەنانەت زۆر پێشتریش، یەکەم وەچەکانی دنیای ئیسلام لەسەر ژیانی محەمەد و چۆنیەتیی نووسینی ژیننامەکەی کێشە و موناقشەیان بووە. تاقمێک لەو کەسانە لە لایەن حوکمرانانی

بەغداوە ڕاودەنران، قامچیکاری دەکران و تەنانەت لە بەندیخانە دەخران. بۆ وێنە ئەحمەد ابن حەنبەل(٧٨٠ لە بەغدا، ٨٨٥ لە ئێبندا "Ebenda") پێکهینەری قوتابخانەی حەنبەڵییەکان.

ئەگەر مرۆڤ سەر بۆ تیئۆریی "دۆزینەوەی محەمەد" دانەوێنێ، دەبێ لەسەر ئەو بۆچوونەش بێ کە نەک هەر بیۆگرافیی محەمەد دەبوو ساز بکرێ، بەڵکوو بوونی سەدان کەس لە هۆزە عەڕەبەکان، کە لە مەیدانی شەڕدا کێبەرکێیان لەگەڵ محەمەد کردووە و لەناو چوون و لە گێڕاوەکانی ناو خەڵکاندا هاتوون و تەنانەت تا ئەمڕۆش لەسەر زاری موسوڵمانانن، هەمووی بە درۆ دەرچێ.

ژیننامەی محەمەد لە ڕاستیدا بەشێکی زۆری پڕە لە حیماسە و ئەفسانە و خوڕافات، کە مرۆڤ زۆر بە ڕوونی دەتوانێ لە مێژوویان جیا بکاتەوە. دیارە بەشێکیشی بۆ بەرژەوەندیی سیاسیی و ئایینی لێ زیاد کراوە و یاخود لێی قرتێنراوە. بەڵام وێدەچێ بەشێکیش لەو ریوایەتانە لە ناخی مێژووەوە هەڵقوڵابێ. بەتایبەت ئەو بەشانەی دژایەتیی و پارادۆکس لە تئیۆری ئایینەکەدا پێك دێنن، نەک هەر لەگەڵ زانست و تێگەیشتنی ئەمڕۆی ئێمەدا ناگۆنجێن، بەڵکوو تەنانەت بۆ سەدەی حەوت و هەشتەمیش زۆر نامۆ بوون. بۆ وێنە: محەمەد خۆی ئەو کاتەی 'وەحی' ی پێ کراوە، پێیوابووە ئەو قسانەی لە لایەن شەیتانەوە پێی گەیشتووە و تەنانەت بەو هۆیەوە ویستوویە خۆی بکووژێت. تەنیا دوای ئەوەی کە خەدیجەی ژنی پێی گوتووە "تۆ شێت نی و لە لایەن خوداوە بە پێغەمبەری هەڵبژێردراوی"، قانع بووە. دڵنیام ئەو بەسەرهاتە نە خزمەت بە محەمەد دەکا و نە بەسەرهەڵداکوتنە و نە ورەی شەڕکەرەکانی پێ بەهێز دەکات. هەروەها ریوایەتی پەیوەندیی سەیر و سەمەرەی محەمەد لەگەڵ ژنەکانی (لەگەڵ ١٣ ژن زەماوەندی کردووە، و هاوکات ٩ ژنی لە ماڵێکدا بووە، ئەگەرچی لە قورئاندا تەنیا ئیزنی چوار ژن بە موسوڵمانان دراوە)، نیشان دەدات کە محەمەد هێزی ئەوەی نەبووە تەنانەت کۆنترۆلی ماڵەکەی خۆی بکات، لە خزمەت مێژوو و ژیاننامەکەی ئەودا نییە. هەروەها ناچارکردنی [زڕ] کوڕی خۆی بە جیابوونەوە لە ژنەکەی و زەماوەندی خۆی لەگەڵ ئەو ژنە و تەنانەت بۆ قانعکردنی زڕکوڕەکەی دۆزینەوەی سووڕە و باسکردنی لە قوڕئاندا، ناتوانێ شتێکی خەیاڵی بێ و دەبێ لە ڕاستیدا رووی دابێ. من خۆم ئەو ریوایەتانە کە باس

له لاوازبوونی کەسایەتیی محەمەد لە ژیانیدا دەکەن، بە ڕاست دەزانم. هەروەها ریوایەتی "ئایاتی شەیتانی" کە محەمەد خۆی باسیان لێوە دەکات و دەبێ لە شەیتانەوە پێی گەیشتبێتن، و ئەویش وەك گوتەی ئیلاهی بە لایەنگرەکانی دابێت، هیچ مەبەستێکی ئەرێی سیاسی و ئایینی لە پشت نیە و دەبێ لەڕاستیدا بەڕێوە چووبن.

ئەو کارانەی محەمەد دەبێ وەك درۆو بە چاوی یەکەم وەچەکانی ئایینیدا رۆچووبێ و وێدەچێ هێندەیان پێ عەیب بووبێ کە ابن هیشام ناچار بە گۆڕینی دەقی سەرەکی ژینناماکەی ابن ئیسحاق دەکا و هەموو ئەو گێڕاوانە و بەتایبەت "ئایاتی شەیتانی" لێ دەردێنێ. هەروەها مردنی محەمەدیش وێناچێ لە درۆ بچێ و سازکرابێ. ئەو خۆی ئارەزووی ئەوە بوو لە مەیدانی شەڕدا شەهید ببێ. کەچی بە نۆبەتێ مرد و هەروەك پێشتریش باسمان لێوە کرد دەبێ دەرمانخۆر کرابێ. وەك دەبینین محەمەد لە گێڕانەوەکاندا وەك مەسیح زیندوو نەبۆتەوە!

هەر کەس قورئان بە شێوەی کرۆنۆلۆگی بخوێنێتەوە، خاڵێکی ناوەندیی تێدا دەدۆزێتەوە کە تەنیا لەسەر کەسێك دەدوێ. ئەوەی کە ئەو کەسە ناوی محەمەد نەبووبێ و یاخود دواتر ئەو ناوەی بۆ دۆزرابێتەوە، جێی باوەڕ هەیە. ئەو کات باو بووە لە پەنا ناوی سەرەکی مرۆڤ، لە نازناویش کەڵك وەرگیراوە. لەسەر مێژووی ناوی محەمەد چەندین ساڵ دوای مردنی، کە لە سکە و تەتەڵە"کەتیبە"کاندا ناوی نەهاتووە، دەتوانم ئەو ئارگۆمەنتانە بێنمەوە:

یەکەم، نەبوونی بەڵگە بۆ سەلماندنی بوونی کەسێك، بەڵگە نییە بۆ نەبوونی.
دووهەم، نەتەوەی عەرەب تا سەردەمی نووسینی قورئان بە شێوەی کتێب، نەتەوەیەکی کتێبی نەبوون و تەنیا بە شێوەی گێڕانەوە زانیاریی، خورافات، چیرۆك و ڕیوایەتەکانیان بۆ وەچەکانی داهاتوو ڕاگوێستۆتەوە. هۆیەکەشی ئەوە بووە کە لە سەردەمی محەمەد دا زمانی عەرەبی تەنیا ١٥ پیتی هەبووە و ئەویش بە بێ دەستووری زمان، بێ خاڵ و بێ بەیانی سەوتی. چەند سەدە دواتر زمانی عەرەبی بوو بە زمانی ئیداری و ئەدەبی.
سێهەم، سەرکەوتنی نیزامی عەرەب زۆر گورج پێکهات:

یەکەمین سەدەکان بە شەڕ و سەرکوتکردنی شۆڕشگێڕەکانەوە خەریك بوون. حاکمانی نوێی ناوچەکان نیزیکیان لەو هێزانە دەکرد کە لەگەڵ ڕۆمییەکان نە دەسازان. تەنانەت هۆزە عەرەبە مەسیحییەکان کە پێشتر بۆ ساسانییەکان یا ڕۆمییەکان شەڕیان دەکرد، هاتنە ڕیزی عەرەبەکانی دژ بە هێزە کۆنە ڕووخاوە جیهانییەکان. بە بێ بوونی ئەو هێزە مەسیحییانە سەرکەوتوویی ئاوا بە پەلەی شەڕەکان بۆ وێنە شەڕی ڤۆنیکس "Phönix" لە ساڵی ٦٥١ بۆعەرەبەکان نامومکین دەبوو.

کەوابوو دوور نییە حاکمانی ئەمەی یی لە سەرەتاوە بیریان لە ئایینی ئیسلامی نوێی نەکردبێتەوە، و بۆ دۆزینەوەی لایەنگر و کێشانی مەسیحییەکانی ناوچە بۆ لای خۆیان، گرنگایەتی زیاتریان بە گوتەکانی مووسی و عیسا و ئایینی مەسیحی دابێ. هەر وەك لە سەرچاوە ئیسلامییەکانیشدا هاتووە، ئەمەی یەکان لە هەوەڵەوە دوژمنی سەرەکیی هۆزی هاشمییەکان و محەمەد بوون و زۆر درەنگتر بوونەتە هاوڕێی محەمەد، واتە ئەوکاتەی سەرکەوتوو بووە. دیارە نەك وەك باوەڕی ڕاستەقینە بە محەمەد بەڵکوو بارودۆخی سیاسی و بەرژەوەندییان وادار بەو کارەی کردوون.

کاتێ موتۆڕی سیاسیی ئەمەی ییەکان وەکار کەوت، داوای پێتەختیی لە شاری دەمیشقیان کرد. هەروەها لە یەکەم پلەدا خۆیان بە میراتگەری ئیمپراتۆریی ڕۆمییەکان دادەنا، نەك بە دامەزرێنەری ئیسلام. من لەسەر ئەو بۆچوونەم، یەکەمین خەلیفەی ئەمەی ییەکان واتە معاویەی یەکەم، بە شێوەیەك لە شێوەکان لە دوو ڕۆڵدا یاریی کردووە: لە لایەکەوە بۆ مریدە موسوڵمانەکانیان لە مەککە و مەدینە خۆی وەك سەرکردە نیشان دەدا، و لەولاشەوە بۆ مەسیحییەکانی سووریە کە ئەوکات زۆرینەی ئایینیان پێکهێنابوو، بەردی لایەنگری لە مەسیحی لە سنگی خۆی دەدا و لەوێش حکوومەتی دەکرد. ئەو لە سووریە نەتەنیا نیشانەکانی ئایینی مەسیحیی وەك سککە و تەتەڵەی... پارێزگاریی دەکرد، بەڵکوو خۆشی وەك نیشانە و پرجۆیەکی مەسیحی نیشان دەدا. هەر بەو هۆیەش چەند لە پسپۆرە مەسیحییەکان ئەمەی ییەکان بە مەسیحی دا دەنێن. سککەکان لە ناوچە عەرەبییەکان لە سەرەتای سەدەی حەوتەم واتە دوای محەمەد بەڵام پێش ئەمەی ییەکان، نیشان دەدەن کە خاچی سەر سککەکان لێکرابنەوە و بە پێی ناوچە جیاوازییان هەبووە، بۆ وێنە عەرەبی ناوچە فارس و

ئێرانییەکان لە هەوڵەوە لە سککە کۆنەکان بە نیشانەی ئایینی زەردوشت کەڵکیان وەردەگرت. دواتر خەلیفە عەبدولمەلیك بۆ یەکگرتوویی وڵاتە موسوڵمانەکان و دروستکردنی کولتووری ئایینی یەکدەست ئەو کارانەی بە گرینگ زانی و تەنانەت بۆ بە عەرەبکردنی کۆمەڵگاکان هەوڵی نووسینی بە زمانی عەرەبی دا. لە ماوەی حکوومەتەکەیدا بارودۆخی سیاسی و ئابووری ئەمەی ییەکان زۆر باشتر و قایم تر ببوو. لە سەردەمی ئەودا زمانی عەرەبی بوو بە زمانی فەرمیی ئیداری و ئایینی ئیسلام و وەك ئایینێکی سەربەخۆ خۆی لە ئایینی یەهوودی و مەسیحیەکان جیا کردەوە.

حکوومڕانیی ئەمەی ییەکان و دواتریش عەبباسییەکان لە نووسینی مێژووی ناوچەکە بە ڕاشکاویی گۆڕانکارییەکی بەرچاویان پێکهێنا. دیارە زۆربەی ئەو گۆڕانکارییانە بۆ بەرژەوەندیی حکوومەتەکەی خۆیان بووە و یەك لەوان کتێبی حەدیس کە بە ڕاشکاوی و بە تایبەتی بەسەر بەژن و باڵای ئەمەی ییەکان دا هەڵدەڵێ. لە کۆکراوەکانی ساحیح موسلیم "*Sahih Muslim*"دا بەشێکی کتێبەکە تەرخانکراوە بۆ ئازایی ئەبوو سوفییان، باوکی یەکەمین خەلیفەی ئیسلامی واتە معاویە. بیۆگرافییەکەی ئەبوو ئیسحاق بە پێچەوانە لەسەر ئەمەی ییەکان و بەتایبەت ئەبوو سوفیان، زۆر باش نەدواوە. دوور نییە لە سەردەمی ئەمەی ییەکاندا نووسراوەکانی قورئانیشیان گۆڕیبێ. ئەو شتە روونە کە قایم مەقامی بەغدا لە کۆتایی سەدەی حەوتەمدا چەند لە دەقە جۆراوجۆرەکانی قورئانی سووتاند و تەنیا دەقێکیانی بە فەرمی بە دنیای ئیسلام ناساند.

چەند لە پسپۆرانی ئیسلام شوناس وەك موهاناد خورشیدە کە لە شاری مونسێری ئاڵمان دەژی، ئەو تێزە رەد ناکاتەوە کە گێڕاوەکان لەسەر محەمەد دواتر لە لایەن ئەمەی ییەکان و عەبباسییەکانەوە دۆزراونەتەوە. خورشیدە لەسەر ئەو باوەڕەیە، ئیسلام وەك پەیامێکی ئاشتی لە دایك بووە، دواتر لە سەردەمی ئەمەی ییەکان و عەبباسییەکاندا بۆ داسەپاندنی هێز و سەلماندنی مەبەستە ئیمپریالیستییەکانیان، ئەو ئایینەیان کردووە بە ئایینی شمشیر. من بە پێچەوانە لەسەر ئەو بۆچوونەم ئیسلام بەهۆی ئەمەی ییەکان نەبووە بە شەڕخواز بەڵکوو هەر لە سەرتاوە وەحشی و شەڕخواز بووە و دواتر لە لایەن ئەمەی ییەکان و عەبباسیەکانەوە شێوەی

شارستانیەتی گرتووە. پەیامەکەی محەمەد لە مەککە سەرنەکەوت چونکە بە بێ شەڕ و قڕە بوو. دواتر تەنیا بە زۆرەملی و لە ژێر سێبەری شمشیر پەیامەکەی بەسەر خەڵکیدا سەپاند.

لەگەڵ یەکەمین شەڕ کە محمەد دژ بە خەڵکانی مەککە بەڕێوەی برد، خەڵاتی پاندۆرا[15] ی کردەوە. کاتێك لە یەکەمین شەڕەکانیدا سەرکەوتوویی بەسەر هێنا، دژبەرانی بۆ یەکەم جار سرنج و رێزیان بۆلای محەمەد ڕاکێشرا. هەر شەڕێکی نوێ، شەڕێکیتری بەدوادا دەهات و خوازیاری و تینوویی محەمەد بۆ وەدەستهێنانی پلەو پایە، بە بردنەوەی هەر شەڕێك، لایەنگری زیاتری بۆی بە دیاری دێنا. لە کۆتاییدا ژمارەی شەڕەکانی کە محەمەد لە ماوەی هەشت ساڵدا بەڕێوەی بردن، گەیشتن بە هەشتا. بە واتەیەکیتر هەر مانگەی شەڕێکی نوێی بەڕێوە برد. بەدوای هەر کام لە شەڕەکانیدا هەڵا و کێشە لە نێوان لایەنگرەکانیدا لەسەر بەشکردنی کەل و پەل و دارایی هۆزە دۆڕاوەکان لە شەڕدا و هەروەها چۆنیەتیی ئامادەکاری بۆ شەڕی نوێ، پێکدەهات. ئەدی کەنگێ دەبێ محەمەد کاتی بووبێ پێویستییەکانی کۆمەڵگایەکی ئارام و پڕ لە ئاشتی پێك بێنێ؟

تەنیا بەهۆی ئەمەی ییەکان و عەبباسییەکان کە ناوەندی کولتوریان لە بەغدا و دەمیشق و شارەکانیتر پێکهێنا، توانیان بارودۆخێکی شارستانیی بە ناوچەکە بدەن. لەو ناوچانە کولتورێکی زانستیی پێکهات کە لە مەککە و مەدینە هەرگیز پێك نەدەهات. هەروەها لەو ناوچە چەند قەومیی و ئایینیە نوێیەدا توانرا ئایینی ئیسلام بە شێوەیەکی شارستانیی ناچار بە هەڵس و کەوت لەگەڵ ئایینەکانیتر بکرێ. بەهۆی یارمەتیی مەسیحی، یەهودی و ئێرانییەکان لە عێراق توانی ئایینی ئیسلام پەرە بستێنێ و تا رادەیەك هێمنیی و تۆلەرانسی لە هەنبەر ئایینیەکان و بۆچوونەکانیتر هەبێ.

قورئان و محەمەد دۆزینەوەی ئەمەی ییەکان و عەبباسییەکان نەبوون، بەڵکوو ئەوان پێکهێنەری ئیلاهیاتی ئیسلامی بوون. ئەو دۆزینەوەیەی ئەوان بۆ کونترۆلی

[15] پاندۆرا خوڕافاتێکی یوونانی کۆنە کە دەڵێن: مرۆڤ کاتی زەماوەند دیارییەکی سەربەستراوی پێ گەیشتووە کە ئیزنی کردنەوەی بە هیچ شێوەیەك نەبووە. ئەگەرکو بیکردایەتەوە، بەدبەختی و ماڵوێرانی بەسەردا دادەباریی.

ئیمپراتۆرییەکی وەك ئەوکاتی ئیسلام کە زۆر لە کاتێکی گورج دا گەورە ببۆوە، گەلێك پێویست بوو. لە لایەکیشەوە ئەو ئیلاهیاتە هیچکات نەیدەتوانی سەرکەوتوو بێ، ئەگەر بنەمایەکی راستیی و بیر و باوەڕێکی گشتیی ئیسلامی لە پشتی نەبایە.

من پێموایە سێ محەمەد بوونیان بووە:

یەکەمیان ناوکی مێژوویی ئیسلام پێکدێنێ. ئەو محەمەدە، بازرگان و واعیز بووە کە لە نێوان نیمچە دورگەی عەرەبستان و سوریە لە هات و چۆدا بووە و بەهۆی زانیاریی لەسەر کولتوور و ئایینەکانیتر، کتێبی قورئانی پێکهێناوە. ئەو توانی چەند لە هۆزە عەرەبەکان یەکبخات و پێش ئەوەی ئارەزووەکەی واتە "پێکهاتنی دنیایەکی یەکگرتووی عەرەبی"، بێتە دی، دەمرێ. وێناکردن و پێکهاتنی ئایینێکی نوێ لە سووریەوە بۆ نیمچە دورگەی عەرەبستان شتێکی لۆژیکیی نییە. چونکە بەتایبەت نەتەوی حیجاز لە عەرەبستان کە ناودار بوون بە جیهالەت، تەنیا بەهۆی بوونی پێغەمبەر و کتێبێکی ناوخۆیی دەیانتوانی یەکبگرن. ئەو هۆزانە تەنیا لەگەڵ ڕیوایەت و گێرانەوە و خوڕافاتی پێشینیانیان ژیانیان دەکرد و زۆر لەخۆباییانە شانازیان پێوە دەکردن. هێندە لەخۆبایی بوون، ئایینێکی دۆزراوە لە وڵاتێکی بێگانەیان بە هێرش بەسەر خۆیان حیساب دەکرد. ئەوان فیگۆرێکی وەك محەمدیان کاتێك دەسەلماند، کە تەنیا و لەڕاستیدا لەناو خۆیاندا ژیانی کردبێ و مێژوویان یەك بووبێ.

دووهەمین محەمەد قارەمانێکی مێژووییە کە وەك خوڕافات لە لایەن مرۆڤە چیرۆکگێرەکانەوە دۆزراوەتەوە. ئەو ڕیوایەتە ئەفسانەییانەی لەسەر ئەو دەگێڕدرێتەوە، ئەزموونی کێشەکانی سەدەی حەوت و هەشتە کە بەتایبەت لە سووریە و عێراق بەڕێوەچوون.

محەمەدی سێهەمیش ئەو کەسەیە کە لە تەواوی بیۆگرافییەکاندا بێدەنگی لێ کراوە. محەمەدی سێهەم پێغەمبەرێکە لە روانگەی رەخنەگەران و دژبەرانی کاتیی خۆیەوە. ئەو محەمەدە بە ڕاشکاوی کاسایەتییەکی لاوازتر و کێشەی ناسنامەی پتری لەگەڵ ئەو بیۆگرافییانە هەیە کە نووسەرانی لەسەریان نووسیوە. کێشەی سڵامەتیی و رەوانی و هەروەها دوو دڵی و روون نەبوون و ناشەفافی پەیوەندیی خۆی لەگەڵ کۆلکەی بنەماڵەکەی، بوونەتە هۆکارێك بۆ پێکهاتنی نەخۆشیی و تووڕەیی و هەڵس

و کەوتی شەڕخوازانەی ئەو. هەم لە قورئان و هەم لە بیۆگرافییەکانیدا زانیاریی بە ئەندازەی کافی بۆ لاواز بوونی کەسایەتیی و کێشەکانی تێدایە کە پلەکانی ژیانی لێ تاڵ کردووە. لەسەر زۆربەی کێشەکانیشی لەو کتێباندا بێدەنگی لێکراوە و باسی لێنەکراوە. بەتایبەت زانیاریی لەسەر نیزیکی محەمەد لە پیاوە ڕۆحانیە مەسیحییەکان و هەروەها زانیاریی لەسەر ئایینی یەکەمین ژنی واتە خەدیجە، بە ڕاشکاوی بێدەنگی لێکراوە و باسی لەسەر نەکراوە. ئەو کارە بۆتە هۆی بۆشایی و دژوپێچەوانەکردنی بیۆگرافی محەمەد کە بێ شەك جێ بۆ باس و لێکۆڵینەوە دەهێڵێتەوە.

کاری من وەك لێکۆلێنەر ئەوەیە لە بیۆگرافییەکانی ابن ئیسحاق، ابن سەعد، ال بالادهیری و کرۆنۆلۆگی ال تەبەری هەروەها لە کۆکراوەکانی ال بوخاریی و موسلیمدا بەدوای نووسراوە باوەڕپێکراوەکان لەسەر محەمەد بگەڕێم کە ئەو هەستە لە مرۆڤدا پێک نەهێنن بۆ بەرژەوەندیی ئایینی یاخود سیاسی دەستکاری کرابن یاخود دۆزرابێتنەوە. هاوتەریب لەگەڵ ئەوانە سووڕەکانی قورئان نەك بە تەرتیبی چۆنیەتیی رووداوەکانی ناو قورئان، بەڵکوو بە پێی نازڵبوونی کاتیان دەبێ بخوێندرێنەوە. خوێندنەوەی قورئان بە شێوەی کرۆنۆلۆگی روانگەیەکی سرنجڕاکێش لەسەر بیرکردنەوە و هەڵس و کەوتی محەمەد بە خوێنەر دەدا، ئەگەرچی ناوی محەمەد تەنیا چوار جار لە قورئاندا هاتووە.

لە هەنگاوێکیتردا گێڕاوەکانی ناو بیۆگرافییەکان لەگەڵ هەڵس و کەوتی محەمەد لە سووڕەکانی قورئاندا هەڵدەسەنگێنم. لە قورئاندا ڕیوایەتی پەیوەندیدار لەسەر ژیانی محەمەد زۆر کەمن بەڵام سووڕەکان ئاوێنەیەکن بۆ ترس، هیوا و ئارەزوو، ناهومێدیی، سەرکەوتوویی و دۆڕاندن لە شەڕەکانیدا. بەو هۆیانە قورئان بۆ من، کە پێشتریش باسم لێوەکردووە، وەك بیۆگرافییەکی رۆح و رەوانییە بۆ محەمەد. لەوێدا مرۆڤ هەست بە بەرزی و نەزمی، چۆنیەتی هەڵس و کەوت و بەهێزیی و لاوازی محەمەد دەکات. لێکۆڵینەوە و ئانالیزەکردنەکەی من نە تەنیا ئەو شتانەی لەناو قورئان و بیۆگڕافییەکانیدان دەگرنەوە، بەڵکوو ئەو نووسراوانەش دەگرنە بەر کە لەسەری نەدواون و یاخود بێدەنگیان لێ کراوە.

زەواج کردن یان نەکردنی دایک و بابی محەمەد

ڕەنگە بۆ کەسانێك محەمەد وەك کەسایەتییەکی مێژوویی بوونی نەبووبێ، بەڵام بۆ تاقمێک نەک هەر محەمەد بوونی بووە، بەڵکوو کۆلکەی بنەماڵەکەیان گەڕاندۆتەوە بۆ ٤٠ وەچە پێش خۆی. بەتایبەت عەبباسییەکان, دیارە هەر وەك باسمان لێوەکرد بۆ پێویستیی بە فەرمیکردنی حکوومەتەکەی خۆیان, لەسەر نووسین و دیاریکردنی کۆلکەی بنەمەڵەکەی زۆر سوور بوون و بوونە هۆی پێکهاتنی ژیننامەی محەمەد.

هەموو بیۆگرافنووسە کلاسیکەکان محەمەدیان بە هۆزی هاشمییەوە لکاندووە کە ئەوانیش خۆیان لە هۆزی قوڕەیشی شاری مەککە هاتوونەتە ئەژمار. ژیننامەکەی ابن ئیسحاق کۆلکەی بنەماڵەی محەمەد بە باوکی ئاینی یەهوودی و مەسیحی واتە ئیبراهیم و تەنانەت ئادەمیشەوە دەلکێنێت. لە ئاینی مەسیحیشدا بە شێوەیەکی هاوچەشن کۆلکەی بنەماڵەی مەسیح دەگەڕێننەوە سەر ئیبراهیم. ڕەنگە بەو شێوەیە ویستوویانە بیسەلمێنن کە داب ونەریتی ئاینی ئیسلام لەگەڵ ئایینە ئیبراهیمییەکانی تر سەرچاوەیەکی وەك یەکیان هەیە. بەو هۆیەی جیا لە گێڕاوەکانی ناو کتێبی تەورات هیچ بەڵگەیەك بۆ سەلماندنی بوونی ئیبراهیم نییە، ویدەچێ بە هیچ شێوەیەك نەکرێ ئەو پەیوەندییە ڕوونبکرێتەوە.

لە نووسراوە ئاشوورییەکاندا کە دەگەڕێنەوە بۆ سەدەی حەوتەمی پێش زایین، هاتووە: هۆزێك بە ناوی ئیسماعیلییەکان لە ناوچە پڕ پیت و بەرەکەتەکانی سینا ژیاون. بەڵام هیچ بەڵگەیەك نیە بۆ پەیوەندیی نێوان هۆزی قوڕەیش و ئیسماعیلییەکان. هۆزی قوڕەیش تا سەدی چواری دوای مەسیحیش لە ناوچەکانی یەمەنی ئەوڕۆیی ژیاون و نە پەیوەندییان بە باکووری عەڕەبستانەوە بووە و نە بە

ناوچەی سینا.[16] ئەوان لە سەدەی پێنجەمەوە کۆنترۆلی شاری مەککەیان بەدەستەوە گرتووە. هەروەها ناکرێ بسەلمێنرێت کە هۆزی ئیسماعیلییەکان لەگەڵ ئیسماعیلی کوڕی ئیبڕاهیم وا لە ئینجیلدا ناوی هاتووە، پەیوەندیی هەبووبێ. سەرەڕای ئەوانەش ئەو کاتەی هۆزی قوڕەیش وەك کۆچبەر هاتوونەتە شاری مەککە، هیچ ئاسەوار و ناوێك لە هۆزی ئیسماعلییەکان لەو ناوچەیە بەجێ نەمابوو. لە قوڕئان و ژیننامەی محەمەد [سیرة النبی] و حەدیسدا هاتووە کە شاری مەککە لە لایەن ئیسماعیلەوە ساز کراوە.

لێرەدا نەک هەر شك و نا شەفافی لە پەیوەندیی ڕاستەوخۆی محەمەد و ئیبراهیم دا دەبینرێ، بەڵکوو پەیوەندیی نێوان محەمەد و هۆزی قوڕەیشیش بە هۆی سەرچاوە ئیسلامییەکانەوە دەکەوێتە ژێر پرسیارەوە. لە چەند ژیننامەی محەمەددا دەگێڕنەوە کە پەیوەندیی ئەو و هۆزی قوڕەیش لە لایەن خەڵکانی مەککەوە رەد کراوەتەوە و وێدەچێ محەمەد زۆر بە هاسانی نەیتوانیوە خۆی لەو پارادۆکسە لابدات. ئەو لە کۆمەڵگایەکدا گەورە بووە کە بایەخێکی زۆر بە ماقووڵبوونی هۆزەکان و پەیوەندیی ڕاستەوخۆی ئەندامانی بنەماڵەکان دەدرا. شك کردن لە کەسایەتیی محەمەد و پەیوەندیی ناشەفافی لەگەڵ هۆزەکەی، بە شێوەیەکی زۆر جیددی محەمەدی بەخۆوە خەریك کردووە و وێدەچێ ئەو مەسەلەیە بە ڕادەیەکی زۆر ئازاری دابێ.

ئەو کاتەی قاوی بۆ ئایینەکەی داوە، جەختی لەسەر ئەوە کردووە کە خزمایەتیی خوێنی و هەروەها کۆلکەی بنەماڵەیی رۆڵێکی ئەوتۆ بۆ بایەخی مرۆڤ لە ئەژمار نایەن و بۆ ئیمان هێنان بە ئایینی ئیسلام تەنیا باوەڕ و ترس لە خودا بڕیار دەرە. ئەو گوتەیە خۆی لە خۆیدا دژایەتیی و پارادۆکسێکی روون و ئاشکرا لەگەڵ داب و نەریتی ئەوکات بووە. تەنانەت لە حەدیس دا دەبی گوتبێتی کە هیچ جیاوازییەك لە نێوان نەتەوەی عەڕەب و نەتەوەکانیتردا نییە. ماوەیەك دواتر بە ڕاشکاوی لەسەر بۆچوونەکەی لا دەدا و بە شانازییەوە جەخت لەسەر نەتەوەی عەڕەب و پێشینیان و بنەماڵەکەی دەکات. تەنانەت سووڕەیەکی تایبەت بە هۆزی قوڕەیش لە قورئاندا دەنووسێ. لە حەدیسدا هۆزی قوڕەیش بە [خوێ]ی عەڕەب نێو دەبا. مرۆڤ وەبیر گوتەی مەسیح دێنێتەوە کە لایەنگرەکانی وەک "[خوێ]ی زەوی" ناو ناون.

[16] Ali, Gawad: Al-Mufassal, 5:319

هەڵگەڕانەوەی محەمەد لە بۆچوونەکەی پەیوەندیی ڕاستەوخۆی لەگەڵ نەتوانینی خۆ سەلماندنی لە کۆمەڵگادا بووە. ١٣ ساڵی رەبەق بە بێ پسانەوە هەوڵ و تێکۆشانی بۆ ئایینەکەی دا و نەتەنیا نەیتوانی سەرنجی خەڵکی بۆ لای خۆی ڕابکێشێ، بەڵکوو بە پێچەوانە لە شارەکەی خۆی واتە مەککە و لە لایەن خەڵکیی و هۆزەکەی خۆیەوە کەوتە ژێر پەلامار و سووکایەتی پێکردنێکی زۆر و تەنانەت خزمە نیزیکەکانیشی محەمەدیان بە درۆزن، لاسار و تاوانکار نێو دەبرد. بە پێی گێڕاوەکانی حەدیس لە لایەن ئەلترمەزی"al-Tirmidhi" ەوە، عەبباسی مامی محەمەد بە محەمەدی گوتووە: "هۆزی قورەیش کۆبوونەتەوە و شانازییان بە بنەماڵەکەی خۆیانەوە کردووە. بەڵام بۆچوونیان لەسەر تۆ ئەوەیە["تۆ وەك دارێکی بەتەنیای کە لە چڵکاودا گەورە بووبی]".[17] بە پێی داب و نەریتی کۆنی نەتەوەی عەرەب دەبێ ڕابردوو و ژیانی محەمەد سەرشێتانە، نا ئاسایی، جێی پرسیار، و هەروەها پیس و چەپەڵ بووبێ.

محەمەد لە ناو هۆزەکەیدا پرسیارێك بووە، دارێکی بەتەنیا بووە لە ناو لێرەوارێکدا. لەگەڵ ئەندامەکانی تری ناو کۆمەڵگادا جیاوازییەکی بەرچاوی هەبووە. هەتیوێکی بە تەنیا کە بێ دایك و باب، و خوشك و برا لەگەڵ بنەماڵەیەکی قەرەچی بێگانەدا گەورە بووە. ئەگەریش کوڕی یەك لە بنەماڵەکانی قورەیش بووبێ، بە ئەرخەیانییەوە کەسایەتییەك نەبووە کە خزمەکانی شانازیان پێوە کردبێ.

لە کۆکراوەکانی حەدیس لە لایەن 'ئەحمەد ئیبن حەنبەڵ' دا هاتووە: "ئەو هەواڵانەی خەڵکی لەسەر پێغەمبەریان دەگێڕاوە، بە گوێی دەگەیشتنەوە. دەچووە سەر منبەر و لە لایەنگرەکانی پرسیار دەکرد: من کێم؟ لایەنگرەکانی وەڵامیان دەداوە: تۆ پێغەمبەری خودای. محەمەد لە وەڵامدا دەیگوت: من محەمەدم، کوڕی عەبدوڵا، کوڕی عەبدولموتەلیب. کاتێك خودا مرۆڤی خوڵقاند منی وەك باشترینی ئەوان خوڵقاند. خودا مرۆڤی بەسەر دوو دەستەدا دابەش کردووە و منی خستۆتە ناو

[17] Al-tirmidhi: Sunan al-Tirmidhi, Band 5, S. 584; Hadith Nr. 3607

دەستە باشەکەوە. دواتر خودا بنەماڵەی لە نەتەوەکاندا خولْقاند و منی خستە ناو باشترین بنەماڵەوە. هەر بەو هۆیە من لە هەموو ئێوە ماقووڵترو کامیلترم".[18]

ئەو ڕاستییە کە محەمەد پێویستیی بەوە بووە لەناو کۆمەڵێك خەڵکیدا پرسیار بکات، من کێم؟ یا جەخت لەسەر ئەوە بکات کە من باشترینم! دەبێ هۆی خۆی بووبی و هۆکارەکەی بگەڕێتەوە بۆ ژیانی پێشووی. هەروەها کاتێك لەناو خەڵکیدا باس لەسەر پەیوەندیی ئەو لەگەڵ بنەماڵەکەی بە شێوەی نەرێیی کراوە یاخود لە پشتە سەری قسە و باس کراوە و هەروەها نەسەلماندن و وەرنەگرتنی محەمەد بۆ ماوەیەکی زۆر لە لایەن خەڵکییەوە، دەبێ زۆری ئازار دابێ و بەردەوام هەوڵی سەرڕاستکردنەوە و خۆ سەلماندنی لەناو خەڵکیدا دابێت. لە دەقێکیتری حەدیسدا بە ناوی کتاب ال - تیوریات "*kitab al-tiyuriyat*" هاتووە: کاتێ محەمەد ناوی پێشینیانی خۆی بەدوای یەکدا هێناوەتەوە، گوتوویەتی: "من لەڕێگەی هاوسەریی و لە ناو خێزاندا لە دایك بووم، نەك بەهۆی زیناحەوە." هەروەها جەختی لەسەر پاکبوونی خوێنی لە ئادەمەوە هەتا ئەو کاتەی لە دایك بووە، کردوە.[19] بەسەر ئەوانەشدا ژمارێکی زۆر حەدیس هەن کە محەمەد لەواندا روونی دەکاتەوە کە ئەو بە هیچ چەشنێك بەهۆی زیناح پێک نەهاتووە. ئەو چەشن گوتانەی حەدیس لە دەقێکیتردا بە ناوی "*subulu-l huda war-rashad*" لیستە کراون.[20] هەروەها لە گێڕانەوەی دەقی ابن ساعد "Ibn Saa'ad"یشدا محەمەد جەخت لەسەر ئەوە دەکات کە بەهۆی خێزانێکی فەرمییەوە هاتۆتە سەر دنیا.[21] لە دەقی ئەلسیرة ئەلحەلەبییە "*al-Sira al-Halabiyah*"دا نەتەنیا ئەو گوتانەی حەدیس لیستە کراون، بەڵکوو لێرەدا دەگوترێ کە پێنج سەد پشتی دایکەگەورەی محەمەد، جگە لە پەیوەندیی ئاسایی خێزان، بە هیچ شێوەیەکیتر سێکسیان لەگەڵ پیاوێکی بێگانە نەبووە.[22]

---

[18] Ibn Hanbal: Al-musnad, Hadith Nr. 1788, S. 396f.

[19] Al-Salafi: Kitab al-Tiyuriyat, Hadith Nr. 73

[20] Al-Salihi: Subulu-l huda war-rashad, S. 277f.

[21] Ibn Saa'd: Tabaqat, 1:42

[22] al-Halabi: Al-Sira al-Halabiyah S. 47; al-Baladhiri 1/91; auch in: Ibn al-Kalbi, Hischam: Jamharat an-nasab, 1/19

ئەو ڕاستییە کە محەمەد بە شێوەی چەند پاتە و زێدەڕۆیی بەسەر بنەماڵەکەیدا هەڵکوتووە، نیشان دەدا کە چۆنیەتیی لە دایکبوونی کەوتۆتە ژێر پرسیار و بەوهۆیەوە زۆر لای گرنگ بووە کە بە شێوەیەك مەسەلەکە روون بکاتەوە. ژیننامە نووسەکان هەوڵیان داوە محەمەد جارێك وەك مرۆڤێکی ئەستەم و کەم جیکەڵدانە نیشان بدەن و جارێکیش وەك کەسایەتییەکی ماقووڵی هۆزی قوڕەیش. جاری وایە قسەی دژ بە داب ونەریتی ئەوکاتی مەککەی لێ بڵاو دەکرێتەوە و جاری واشە زنجیرە هەوڵێکی لۆجیکی لە پێناو پەرەسەندنی بنەماڵەکەی دراوە و وەك بەڕێوەبەرێکی سەرکەوتووی کاروانچییەکان باسی لێکراوە. بێگانەبوون و نیزیکیی لەگەڵ هۆزی قوڕەیش کلیلی کارەکان و کەسایەتیی محەمەدن. هەم لە قوڕئان و هەم لە حەدیسدا جاری وایە محەمەد بەشێوەی زێدەڕۆیانە بەسەر بنەماڵەی قوڕەیشدا هەڵدەڵێ و دواتر لە پڕێکدا وەردەسووڕێتەوە و بە تووڕەیی و شەڕەوە هەڵس و کەوت لەگەڵ ئەو هۆزە دەکات. بە گشتی هەواڵەکانی پێش ئیسلام لەسەر محەمەد ئەو ئەنجامەمان دەدەنە دەست کە پێغەمبەر لەناو هۆزەکەیدا وەك مرۆڤێکی جێگەی گومان، خۆشەویست نەبووە.

هەتا زیاتر و وردتر لە نووسەرانی ژیننامەی بنەماڵەی محەمەد دەکۆڵینەوە، بەو ئەندازەیەش ناشەفافی و پارادۆکس و ناهەماهەنگیی تێدا دەدۆزینەوە. بۆ وێنە لەسەر باپیرانی بەرەی باوکیی محەمەد، قسەی دژ بەیەک و پێچەوانەیی تێدا دەبینرێ: هاشم ابن عەبدولمەناف (رۆژی لەدایکبوونی روون نییە و دەبێ لە ساڵی ٤٩٧ لە غەزە فەوتی کردبێ) وەك باوکە گەورەی هۆزی هاشمییەکان ناسراوە و چەند لە سەرچاوەکانیتر ساڵی مردنیان بە ٥١٠ نووسیوە. لە هەموو سەرچاوەکاندا لە ساڵی ٥٠٠ وەك سەرکردەیەک لە مەککە باسی لێوە کراوە و کاری بازرگانی لەگەڵ ڕۆمییەکان و بیزانسییەکان "Abessinien"دا کردووە. دەگێڕدرێتەوە کە لە مەککە بەو هۆیەی لە سەر ڕێگای بازرگانیی نێوان سووریە و نیمچە دوڕگەکانی عەڕەبیدا ڕێگر و چەتە گوشارێکی زۆریان بۆ کاروانچییەکان هێنابوو و ئیتر کاری بازرگانیی بەڕێوە نەدەچوو، قاتی و قڕی پیکهاتبوو. دەبێ ئەو کات هاشم ئیزنی هاتوچۆی تایبەتیی و پشتیوانیی ڕۆمییەکانی بۆ خۆی وەرگرتبێ.[23] لە گەڕانەویدا

[23] Al-Baghdadi: Al-Munammaq fi akhbar Quraisch, S. 42

هاشم لەگەڵ هەموو هۆزە عەرەبەکانی نێوان سووریە و نیمچە دورگەکانی عەرەب، رێککەوتنێکی کردووە بۆ زیندوو کردنەوەی بارودۆخی بازرگانی ئەو ڕێگایە. بەوهۆیەوە هاشم لە مەککە جێژنێکی بەرپا کردووە و چەندین وشتری کوشتۆتەوە و لە نێوان فەقیر و برسییەکاندا بڵاوی کردۆتەوە. هەروەها دەبێ نانی ویشك و ڕەق کە لە سووریەوە لەگەڵ خۆی هێنابووی، شکاندبێتی و لە نێو خەڵکیدا دابەشیکردبێ. ناوەکەشی واتە هاشم لە هەشەمە "haschama" وەرگیراوە کە بە مانای "شکاندن" هاتووە. ئەو رێکەوتە لە زمانی عەرەبیدا ناوی ئیلاف "ilaf" ی لێ نراوە و لە سووڕەی ١٠٦ لە قورئاندا باسی لێوەکراوە.

بە بڕوای من لەو نووسراوانەدا رۆڵی هاشم زێدەڕۆیانە باسی لێ کراوە و ئەوەش هۆکاری خۆی هەیە. چونکە ئەو نەك وەك باوە گەورەی محەمەد بەڵکوو عەبباسییەکانیش کە وەك بەهێزترین ئیمپڕاتۆریی سەدەی هەشتەم ناسراون، خۆیان بەوەوە هەڵواسیبووە. بۆ وەبیر هێنانەوە هەر وەك پێشتریش باسمان لێوەکرد، خەلیفە ئەلمەنسوور، کە خۆی بە جێنشینی هاشم دادەنا، ئەمری بە ابن ئیسحاق کرد، ژیننامەی محەمەد بنووسێتەوە. سروشتییە نووسەریش لێرەدا رۆلی هاشم بە زیادەرۆیەوە بنووسێت. ئەو کارە نەک هەر بۆ پێکهاتنی نەریتی دنیای ئیسلامی گرنگ بوو، بەڵکوو بۆ سەلماندنی خەلافەتی عەبباسییەکان کە لە شەڕێکی خوێنیندا دژ بە ئەمەوییەکان سەرکەوتبوون، گرنگایەتیی هەبووە.

بەڵگە بۆ ئەو بۆچوونە کە هاشم لە لایەن ژیننامەکانەوە گەورە کراوەتەوە لە سەرچاوەی ئیسلامییەکاندا دەبینرێ: "لە بڕێك سەرچاوەدا هاتووە کە هاشم لە تەمەنی ٢٤ و لە هەندێ سەرچاوەیتریش لە تەمەنی ٣٣ ساڵەدا مردووە. لە مەککە هەر وەك هەموو وڵاتە عەرەبەکان سەرکردە، بەتەمنترین کەسی ناو کۆمەڵگا بوون. جێی باوەڕ نییە ئەو کارە گرنگەیان بە گەنجێکی وەك هاشم ئەسپاردبێ.

هەروەها رۆڵی باوە گەورەی محەمەد واتە عەبدولموتەلیب (لەدایکبووی ٤٩٧ لە مەدینە، مردنی ساڵی ٥٧٨ لە مککە)، یش زۆر گەورە کراوەتەوە. لە ڕێوایەتەکاندا چەندین دژوپێچەوانە و حیماسەی لەسەر نووسراوە. لەپێش هەمووشتێکدا ناوەکەی بۆتە پەرجۆیەك. لە زۆربەی سەرچاوەکاندا بە ناوی سەیبە "Shaiba" ناوی هێنراوە

کەچی لە پڕێکدا و دواتر ناوەکەی بۆتە عەبدولموتتەلیب کە بە مانای عەبد یا کۆیلەی موتتەلیب مانا دەکرێتەوە. وشەی "عەبد" هی سەردەمی هاید "بێ دین"ە کان، ە و هەمیشە پێش ناوی خوداکان هاتووە. داب و نەریتێك کە لە سەردەمی ئیسلامیشدا بەڕێوە چووە. تەنانەت ناوی نووسەری ئەو کتێبەش عەبدولسەمەد، بە مانای "کۆیلەی خودا" هەر لەو نەریتەوە سەرچاوە دەگرێ. بەڵام موتتەلیب بە هیچ شێوەیەك ناوی یەك لە چەندین ناوی خوداکانی پێش سەردەمی ئیسلام لە مەککە نەبووە. برای هاشم ناوی موتتەلیب بووە. دوای مردنی هاشم براکەی واتە موتتەلیب برازاکەی لای خۆی ڕاگرتووە کە لە "یثرب"ەوە(ناوی پێشووی مەدینە) هاتبووە مەککە. بەڵام بۆچی دەبێ عەبدولموتتەلیب لە یثرب لە دایك بووبێ، ئەگەر کوڕی هاشم بووە؟

با بە چاوێکی کراوەتر سەیرێکی ئەو ڕێوایەتە بکەین: بە پێی سەرچاوە ئیسلامییەکان، کاتێ هاشم بە سەفەر بەرەو سووریە ڕۆیشتووە، لە یثرب لەگەڵ ژنێکی هۆزی خەزرەج "Khasradsch" زەماوەندی کردووە. کاتێك ژنەکە زگی پڕ بووە، ویستوویە منداڵەکەی لەناو هۆزەکەیدا و لە یثرب لە دایك بێ و لەبەر ئەو هۆیە لەگەڵ هاشم نەگەڕاوەتەوە بۆ مککە. ئەو ڕێوایەتە زۆر غەریب دەنوێنێ، چونکە هاشم وەك سەرۆك و قایم مەقام و حاکمی مەککە ناسراوە و دەبێ لەگەڵ مرۆڤێکی ئاسایی جیاوازیی بووبێ. هەر بەپێی ئەو سەرچاوانە، ژن لە پێش ئیسلامدا وەك کۆیلەی پیاو دادەنرا و دەبوو قسە لە قسەی پیاوەکەیدا نەکات. کەچی لێرە لەپڕێکدا ژنێکی چاوکراوە و لەسەر پێی خۆ ڕاوەستاو قوت دەبێتەوە و بڕیار بۆ شوێنی لەدایکبوونی منداڵی هاشم دەدا. هاشمی بەهێز و حاکم، سەر بۆ ئەو کارە دادەنەوێنێ و کوڕەکەی لەوێ لەدایك دەبێ و ناوی سایبای لاسەر دادەندرێ. هاشم بە سەفەرێکی بازرگانی چووە بۆ غەزە "Gaza" و لەوێ مردووە، بە بێ ئەوەی بنەماڵەکەی لە مەککە ئاگایان لە بوونی منداڵەکەی بووبێت.

ڕەوایەتێکی سەیر و سەمەرە کە زۆر لە ریوایەتی لەدایکبوونی محەمەد دەچێ. باوکی محەمەد، عەبدوڵا کوڕی عەبدولموتتەلیب دەبێ لەگەڵ دایکی محەمەد ئامینە زەماوەندی کردبێ و سێ مانگ دواتر لە سەفەر و ئەویش هەر لە غەزە مردبێ، بەڵام لە یثرب نێژراوە. دایکی محەمەد واتە ئامینەش هەر لە نیزیکیی یثرب

نێژراوە، ئەگەرچی خەڵکی مەککە بووە. پسپۆری ئیسلام ناس تیلمەن ناگل " Tilman Nagel" روونی کردۆتەوە کە لە سەرچاوە ئیسلامییەکاندا ئاماژە بە مەککە وەك جێی لەدایکبوونی محەمەد نەکراوە. ئەو لەسەر ئەو بۆچوونەیە محەمەد لە شارێکی نێوان مەککە و مەدینە لە پەنا بنەماڵەی دایکی بە ناوی ئوسفان "Usfan" لە دایك بووە.[24] ناگل دەڵێ: "ئەو جێگایەی محەمەد لێی لە دایك بووە هەمان جێگایە کە ئامینەی لێ نێژراوە." بەو پێیە مرۆڤ دەتوانێ بڵێ ئامینە هیچکات لە مەککە ژیانی نەکردووە و دەبێ دایك و باوکی محەمەد هەرگیز زەماوەندیان نەکردبێ، بەڵکوو تەنیا فۆڕمێکی پارەیی و لەگەڵ یەک پێکهاتن بووبێت بە مەبەستی پێکەوە نوستن. بەڵام سەبارەت بەوە دواتر دەدوێین. جێی باوەڕە، ئامینە پێش و دوای باوکی محەمەدیش لەگەڵ پیاویتر پەیوەندیی بووبێ، چونکە بە پێی ابن ئیسحاق ئامینە لەسەر محەمەد گوتوویە: "دووگیانیم لەسەر محەمەد لە هەموو زگەکانیتر هاسانتر و ڕاحەتتر بووە." کەچی لە بیۆگرافییەکانی محەمەد دا هەم لەسەر شوەکانیتری ئامینە و هەم لەسەر خوشک و براکانی محەمەد بێدەنگی کراوە.

بگەڕێینەوە سەر ڕێوایەتەکەی باوە گەورەی محەمەد، عەبدول موتتەلیب. نۆ ساڵ پێش مردنی موتتەلیب، کوڕەکەی واتە عەبدوڵا لەگەڵ ئامینە لە هۆزی زوهرە "Zuhra" کە بە هۆزێکی فاڵگیر مەنشوور بوون، زەماوەندی کرد. زوهرە بە عەڕەبی ناوی ئەستێرەی ڤێنووسیشە. ئامینە خوشکێکی بوو بە ناوی هالا "Hala". کاتێ عەبدول موتتەلیب چاوی بە هالا دەکەوێ، بڕیار دەدا بە پەلە زەماوەندی لەگەڵدا بکات. باوك و کوڕ لە یەك ڕۆژدا دەبێ لەگەڵ ئەو دوو خوشکە زەماوەندیان کردبێ و هەر لەو ڕۆژەشدا لەگەڵ ژنەکانیان خەوتبێتن.[25] لێرەشدا گومانی ئەوە دەکرێ کە پەیوەندیی نێوان دایك و باوکی محەمەد نەك بە هۆی زەماوەند بەڵکوو تەنیا بە پارە و بۆ نیزیکی سیکسی بووبێت.

هەروەك باسمان لێکرد، عەبدوڵا سێ مانگ دوای زگ پڕبوونی ئامینە، دەمرێ. "هالا"ش زۆر زوو زگی پڕ بووە و کوڕێکی لێ بووە بە ناوی هەمزە کە دەبووە مامی محەمەد. ئەگەرچی دووگیان بوونی ئامینە لەسەر محەمەد بە پێی

[24] Tilmann Nagel: Mohammed، Leben und Legende, S. 99f[ژیان و حیماسەی محەمەد] .
[25] Ibn Saa’d: Al-Tabaqat, 1:75

وتەکەی خۆی دەبێ زۆر راحەت بووبێ، بەڵام وێدەچی بە شێوەیەکی سەیر و سەمەرە ماوەیەکی درێژی پێ چووبێ، چونکە لە هەمان سەرچاوەدا کە باس لە دوو زەماوەندی هاوکات دەکا، دەخوێنینەوە کە هەمزە چوار ساڵ لە محەمەد بەتەمەنتر بووە.[26] شتی وا چۆن دەبێ؟ کاتێ باوك و کوڕ هاوکات زەماوەندیان کردووە و کوڕەکە سێ مانگ دواتر دەمرێ، لێرەدا محەمەد ئەگەر لە هەمزە بەتەمەنتر نەبێ، لای کەم دەبێ هاو تەمەن بن. دەنا دەبێ محەمەد چوار ساڵ لە زگی ئامینە دا مابێتەوە!

زیاتر لە چەندین ساڵە عالمانی ئیسلامی کە هەستیان بەو هەڵە مێژووییە کردوە، هەوڵ دەدەن بە شێوەیەك ڕێگاچارەیەکی بۆ بدۆزنەوە. ئیمامی شافیعی دەڵێ: "دەکرێ دووگیانبوونی ژن هەتا چوار ساڵ درێژەی هەبێ." هەروەها قورئان ناس، ئەلقورتوبی "al Qurtubi" لەسەر ئەو باوەڕەیە کە دەکرێ، ژن منداڵەکەی تا چوار ساڵ و زیاتریش لە زگیدا ڕاگرێ. تەنانەت مفتی پێشووی میسر علی جومعە " Ali Goma'a" ساڵی ٢٠١٣ لە بەرنامەیەکی تەلەڤیزیۆنیدا دەڵێ: "لە ڕوانگەی ئیسلامییەوە ژن دەتوانێ چوار ساڵ منداڵەکەی لە زگیدا ڕابگرێ."

سەیر لێرەدا ژمارەی چوارە. عالمانی ئایینی لە مێژووی ئیسلامدا هیچکات باسیان لەسەر درێژبوونی ماوەی لەدایکبوونی محەمەد نەکردووە، بەڵام ئەو ڕاستییە کە زۆربەیان لەسەر ژمارەی چوار دەدوێن، نیشاندەری هەست کردن بەو هەڵە مێژووییەیە. رەنگە بۆیان هاسانتر دەبوو ئەگەر دەستیان لەو حیساباتە هەڵگرتایە و ئەو کارەیان بە پەرجۆیەك بۆ محەمەد بە خەڵکی بناساندایە.

لە دەقەکەی ابن ئیسحاقدا لێکۆڵینەوەی لەو چەشنە نابینرێ. لە لایەکەوە ئەو وەك ئاییینیەکی بە ئیمان هیچکات محەمەد و کۆلکەی بنەماڵەکەی نەخستۆتە ژێر پرسیار و لە لایەکیتریشەوە ئەگەر لە جێگایەك تووشی گێڕاوەی لەو چەشنانە بووبێ، بە گورجی ڕایماڵیونەتە ژێر مێز بۆ ئەوەی دڵی حاکمانی کاتی لەخۆی نەهێشێنێ. یاخود رەنگە دواتر لێی قرت کرابن. هەروەك پێشتریش باسمان لێوە کرد، حاکمانی ئەو

---

[26] Ibn Saa'd: Al-Tabaqat, 3:9

کات دەقەکەی ئیسحاقیان پێ دوور و درێژ بوو و ئەویان ناچار بە کورتکردنەوە کردوە.[27]

محەمەد لەگەڵ لەشکرێکی مەزن بۆ گرتنی شاری مەککە بەڕێوە بووە. خەڵکانی مەککە ئەرخەیان بوون کە محەمەد شارەکە دەگرێ. زۆربەیان بۆ نیشاندانی متمانە بە محەمەد یاخود لە ترسان، پێش ئەوەی شارەکە بگیرێ، بەرەوپیری ڕۆیشتن. لەو نێوەدا دوو پیاویان تێدا بووە کە پێشتر بە دروستکردنی کۆپلە شیعر رەخنەیان لێ گرتبوو و سوکایەتییان بە کەسایەتیی محەمەد کردبوو و بەو شێوەیە بە قەبووڵکرنی بەپەلەی ئایینی ئیسلام، دەیانویست داوای لێبووردنی لێ بکەن. ئەو دوو کەسە یەکیان عەبدوڵلا ابن ئومەییە "Abd Allah Ibn Umayya" کوڕی پووری محەمەد و ئەویتریان ئەبوو سۆفیان ابن ئەلحارث "Abu Sufiyan Ibn al-Harith" کۆڕی مامی محەمەد بوون. ابن ئیسحاق دەگێڕێتەوە، کە هەردووکیان لە ناوچەیەکی مابەین مەککە و مەدینەدا چادرەکەی محەمەد دەدۆزنەوە و لە ژنەکەی سەلامە"Salama" داوا دەکەن، محەمەد ئیزنی هاتنە ژووری ناو چادرەکەیان پێبدات. محەمەد لە هەوەڵەوە ئیزنیان پێ نادات و دەڵێ کوڕی مامی خۆم سووکایەتیی بە من کردووە و کوڕی پووریشم لە مەککە ئەوی نەدەبوو بیڵێ، لەسەر من گووتویە. بەڵام لێرەدا چەشنی وەڵامەکەی محەمەد زۆر سەیرە. بە عەرەبی وەڵامەکەی ئەوە بووە: "hataka i'rdi"، کە دەکرێ بە دوو شێوە مانا بکرێتەوە. ١. ئەو دەستڕێژی سیکسی پێکردووم و ٢. ئەو ژێدەر[28]ی منی بردۆتە ژێر پرسیار و سووکایەتی پێ کردووم.

لە بەشەکانی تری ژیننامەکەی ابن ئیسحاقدا دەخوێنینەوە کە شاعیران لە ڕێگای شیعرەکەیانەوە سووکایەتیان بە محەمەد کردووە. محەمەد حوکمی کوشتنی چەند لەو شاعرانەی داوە، بەڵام ناوەڕۆکی شیعرەکان نە لە بیۆگرافییەکەی ابن ئیسحاق و نە لە بیۆگرافییەکانی تری محەمەددا ڕانەگەیێنراون. بەڵام ئیمە دەزانین کە محەمەد زۆری پێ ناخۆش بووە یەکەم، ژێدەر و سەرچاوەی بنەماڵەکەی بخرێتە ژێر پرسیار، دووهەم پێغەمبەرییەکەی بە درۆ دابندرێت. ئەو دووە وەك برینێکی پڕ لە ئازار بۆ ئەو وابوون. تەنیا لەڕێگەی داوای لێبووردنی کوڕە مام و پوورەکەی محەمەدەوە

[27] Ibn Hischām: Sirat an-nabi, Tanta, Band 4, S. 19

[28] ژێدەر بە مانای سەرچاوە، کە لێرەدا مەبەست کۆلکەی بنەمالەیە

دەتوانین بزانین کە چی سەبارەت بە محەمەد گوتراوە. ئەبوو سۆفیان داوای لێبووردنی لێ کردووە بۆ ئەوەی ئەوکات گوتبووی: "محەمەد لە کۆلکەی بنەماڵەی خۆی نەکەوتۆتەوە."[29]

لە بیۆگرافییەکەی ابن ئیسحاقدا محەمەد و پەیامەکەی وەك کەسایەتییەکی ناودار و خۆشەویستی مەککە باسی لێوەکراوە. خەڵکی مەککە دەبێ نازناوی ڕاستگوو و متمانەپێکەر "*as-sādiq al-amīn*" یان لەسەر محەمەد دانابێ. هەروەها دەبێ عەشیرەتەکان محەمەدیان وەك ناجی و قوتارکەر نێو بردبێ، هەر وەك لەو ڕێوایەتەدا دەبیندرێ: دەگێڕنەوە، خەڵکانی مەککە کاتێك محەمەد گەنج بووە، خەریکی چاکسازیی کەعبە بوون. کاتێ ویستوویانە بەردە ڕەشە پیرۆزەکە لەسەر جێی خۆی دانێنەوە، هۆزەکان لێیان بۆتە کێشە، کە کام لەو هۆزانە ئەو کارە گرنگە وە ئەستۆ بگرن. کاتێ کێشەکە گەورەتر بۆتەوە، محەمەد هاتۆتە نێوانیان، عەباکەی داکەندووە، لە دەوری بەردەکەی هاڵاندووە و لە هەر هۆزێکو کەسێکی داوا کردووە کە گۆشەی عەباکە بگرن و پێکەوە بەردەکە لەسەر جێی خۆی دانێنەوە.

بەڵام چیرۆکی زەماوەندی لەگەڵ خەدیجە دەیسەلمێنێ کە هێندە لەناو خەڵکیدا خۆشەویستیش نەبووە. محەمەد ٢٥ساڵی تەمەن بوو و هێشتا ژنی نەهێنابوو. ژن نەهێنان لەو تەمەنەدا بۆ ئەو سەردەمە زۆر نامۆ بوو. لەپێشدا دیویست لەگەڵ کچی مامی خۆی واتە کچی ئەبوو تالیب زەماوەند بکات. کەچی ئەبوو تالیب بەو کارە رازی نەبووە و کچەکەی داوە بە کەسێکیتر. محەمەد شکایەتی لای کردووە، کە بۆچی کچەکەی داوە بە بێگانە و محەمەدی بێ ژن هێشتۆتەوە.[30] ئەگەر تەنانەت مامی خۆی کە دەبێ ئەوی لای خۆی گەورەکردبێت، کچەکەی خۆی پێ نەدابێ، دیارە هۆیەکی بەهێزی بووە کە دژایەتیی ئەو زەماوەندەی کردووە.

کاتێك خەدیجەی چل ساڵە لەگەڵ محەمەد زەماوەندی کرد، تەمەنی ١٥ ساڵ لە محەمەد زیاتر بوو. خەدیجە پێش تەنیا مانەوەی دوو جاریتر زەماوەندیکردبوو و چەند منداڵی لەو دوو مێردە هەبووە. ژنێك لەو بارودۆخەدا بۆ ئەو کاتی کۆمەڵگای

[29] Al-Naisaburi: Al-Mustadrak, 3:588, Hadith Nr. 1704

[30] Al-Naisaburi: Al-Mustadrak, Band 4, Hadith Nr. 6924

عەرەب و تەنانەت بۆ کۆمەڵگای مودێرنی عەرەبی ئەمڕۆش شانسێکی زۆری بۆ زەماوەندی سێهەم پێ نەدەدرا، بەتایبەت زەماوەند لەگەڵ گەنجێك کە ژنیشی نەهێنابێ. کاتێ خەدیجە هەواڵی ئەو زەماوەندە بە بنەماڵەکەی خۆی دەدا، باوکی ئیزنی ئەو کارەی پێ نادات و دژ بەو پەیوەندە ڕادەوەستێ. خەدیجە شەڕابێکی زۆر دەرخواردی باوکی دەدا و ڕۆژی دواتر کە لە خەو هەڵدەستێ دەبینێ کار لە کار ترازاوە و خەدیجە و محەمەد زەماوەندیان کردووە. بۆچی و بە چ هۆیەك دەبێ باوکی دژ بە زەماوەندی خەدیجە لەگەڵ کوڕێکی ٢٥ ساڵەی خۆشەویست و ناودار لە بنەماڵەیەکی وەك هاشمیان بووبێ؟ بڵێی چونکە فەقیر بووە نەیانویستووە پەیوەندیی لەگەڵدا بکەن؟ لەڕاستیدا ئەو کات پارە و دەوڵەمەندبوون لە مەککە ڕۆڵێکی بەرچاوی گێڕاوە و زۆر لە ئایین و کۆلکەی بنەماڵە گرنگتر بووە. بەڵام باسکردنی نەرێی لەسەر بارودۆخی سەرچاوەی بنەماڵەی محەمەد ڕەنگە بڕیار دەر بووبێ.

سەرەڕای ئیزن نەدانی باوك، محەمەد لەگەڵ بێوەژنی دەوڵەمەند زەماوەندی کرد. خەدیجە محەمەدی کردە بازرگان و ماملەچییەکی سەرکەوتوو. محەمەد وەك بازرگان سەفەری سوریەی دەکرد و لەگەڵ مرۆڤ و ئایین و کولتووری نوێ ئاشنا بوو. بۆ ماویەکی زۆر ئەو کارەی درێژە پێدا و خێزانیکی سەرکەوتوی بەڕەیوە دەبرد. دەبێ لە تەمەنی چل ساڵان و ڕەنگە پێشتریش تووشی نەخۆشیی "Midlife-Crisis" [قەیرانی تەمەنی مام ناوەندی] بووبێ. لەپڕێکدا بازرگانیی وەلا نا، لە ماڵی خەدیجە هاتە دەرێ و زۆربەی کاتی خۆی لە ئەشکەوتەکانی دەوروبەری شار بە تەنیا تێپەڕ دەکرد و بەردەوام لە بەرخۆیەوە قسەی دەکرد و بیری دەکردەوە، دەنگی گوێ لێ دەبوو، وێنەی دەهاتە بەرچاو، دەیگوت مەلایکە دەیانەوێ بمخنکێنن. لە ژێر خەمۆکی و ترسێکی بەهێزدا ڕەنجی کێشاوە و بەردەوام بیری لە خۆکوشتن کردۆتەوە. هۆی ئەو نەخۆشییانەی لە تاریکیدا ماونەتەوە. لە بیۆگرافییەکانیدا هیچ کێشەی خێزانی تۆمار نەکراوە، چونکە تەنانەت لەو بارودۆخەشدا خەدیجە وەك تەنیا هەڤاڵ پشتیوانی لێکردوە و لای ماوەتەوە. هۆی ئەو هەڵس و کەوتانەی دەبێ بە گشتی نەخۆشیی دەروونی، کێشەی باسکردن لەسەر ژێدەر، ناسنامە و چۆنیەتیی سەرچاوەی کۆلکەی بنەماڵەکەی بووبێ کە لەناو خەڵکی مەککەدا لەسەر زاران بووە. لە ئەشکەوتەکاندا دوور لە مرۆڤ، هەڤاڵ، خزم و کەس و ئەو مرۆڤانەی ئازاریان پێ دەگەیاند و سووکایەتیان پێ دەکرد، خۆی شاردبۆوە و پەنای بۆ خودای

خۆی بردبوو. بەڵام بلیمەتی محەمەد لێرەدایە: لە بارودۆخی ئاوا پەریشاندا، خۆپارێزیی (تقوا)ی ساز دەکرد، و لە نەخۆشیش، شوناسێکی نوێ.

ئەوە کاتژمێری لەدایکبوونی ئیسلام بوو.

ئیسماعیل، هۆکاری چیرۆکی ئاینی ئیسلام

هەڵس و کەوتی منداڵێك چلۆن دەبێ ئەگەر لە لایەن دایك و باوك و بنەماڵەکەیەوە سەرنجی نەدرێتێ و گرنگایەتیی پێ نەدرێت؟ هاڤاڵێکی خەیاڵیی بۆخۆی دەدۆزێتەوە و باسە گرنگەکانی لەگەڵ ئەودا دەکات. ئەدی هەڵس و کەوتی مرۆڤێك چلۆن دەبێ ئەگەر لە لایەن کۆمەڵگاوە دووربخرێتەوە و گرنگایەتیی پێ نەدرێت؟ ئەو مرۆڤە هەوڵی پەیوەندیی لەگەڵ کۆمەڵگایەکی تر کە زۆر لەوی پێشتری گەورەتر و مەزنتر یاخود بەنرختر بێ، دەدا. منداڵێکی کۆچەر لە شاری دینسلاکن "Dinslaken" کە نە لەگەڵ کۆمەڵگای ئاڵمانیی و نە لەگەڵ بنەڕەتی تورکییەکەی پەیوەندیی سالم و ڕاستەوخۆی هەیە و بەردەوام هەست بە جیاوازیی خۆی لەگەڵ هەردووك کۆمەڵگاکە دەکات، بە ئەگەری زۆر وەدوای دۆزینەوەی کەسانی وەك خۆی دەکەوێ.

ئەو چەشن گەنجانە بەهۆی ئینتێرنێت یاخود کۆمەڵگای دەوروبەری خۆیانەوە بەدوای گرووپێکدا دەگەڕێن کە ناسنامەی ئیسلامییان پێوە چەسپابێت، واتە لە زۆربەی ئەو نموونانەدا مەبەست ئیسلامە ڕادیکاڵەکانن. ئەوان خۆیان بەو گرووپانە، واتە دەرد و ڕەنج و گوشاری کۆمەڵگای دەوروبەر بەسەر هاوئاییینیەکانیانەوە شوناس دەکەن، لە حاڵێکدا تەنانەت بۆ جارێکیش ئەو هەستە شوناساییەیان لە هەنبەر ئەو کۆمەڵگایەی لێی ژیاون و تێدا گەورە بوون، تێدا پێك نەهاتووە. ئەوان، دنیای کۆنی خۆیان واتە ئەو دنیایەی ئەوانی نەویستووە و لەخۆیان دوور خستۆنەتەوە، بەجێ دەهێڵن، بەرەو سووریا لێدەخوڕن، بۆ ئەوەی بەشێك بن لە ئومەتی گەورەی ئیسلامی. شەڕکەرێکی ئاکار- کێوییان لێ دوروست دەبێ، فێری سەربڕینی کافران دەبن و خەونی ئەوە دەبینن ڕۆژێك لە ڕۆژان بۆ تۆڵە سەندنەوە بتوانن بگەڕێنەوە وڵاتی ئاڵمان. کەسێك کە لە دەرەوە سەیری ئەو گەنجانە دەکات، ڕەنگە وەک سەفەرێکی خوێناوی شێتانەی بە حیساب بێنێ، بەڵام لە ڕوانگەی خۆیان و هەڤاڵەکانیانەوە ئەو کارە تەنیا ڕێگای ڕزگارییە بۆ دۆزینەوەی مەبەستی سەرەکیی

ژیان، پەرەسەندنێکی مێژوویی کە ١٤٠٠ ساڵ بەر لە ئێستاش دەیتوانی پێك بهاتبایە، بە بێ ئەوەی ئەمڕۆ لە ئاڵمان پێك بێت.

محەمەد لە وڵاتی خۆیدا بێگانە بوو. لەژێر گوشار و سووکایەتی پێکردنی هۆزەکەی خۆیدا ئازاری دەکێشا. ئەو بڕیاری خۆی بۆ دەربازبوونێکی مێتافیزیکی و هەوڵی گەڕان بەدوای ناسنامەیەکی گەورە و مەزنتردا دەدا. خۆ هەڵواسین بە "ئیبراهیم"ەوە یەکەم هەنگاو و دەستپێك بوو. محەمەد نەتەنیا ئیبراهیمی وەك سەرمەشقێك سەیر دەکرد، بەڵکوو وەك باوکە گەورە و پێشینیانی بنەماڵەکەی خۆی دەبینی. ئەو لە قورئاندا ناوی ئیبراهیمی ناوە "ئومەت" واتە خەڵك. رێگای دۆزینەوەی ئیبراهیمی بەهۆی ئیسماعیل، کوڕی ئیبراهیمەوە بوو، کە کتێبی تەوڕات کەمی لەسەر دواوە و بێ دەنگی لێهێناوە. چارەنووسی ئیسماعیل تا ڕادەیەکی زۆر لە ڕوانگەی بێگانەبوون و قوربانیبوونەوە لەگەڵ هی محەمەد وەك یەك وا بوون. لە تەوڕات (یەکەم پەرتووکی مووسا)دا، ئیسماعیل وەك پێغەمبەر سەیر ناکرێ، بەڵکوو وەك "کەرێکی وەحشی" ناوی هاتووە. ئیسماعیل لە یەکگرتوویی خودا و ئیسحاق "Isaak" و منداڵەکانی دوورخرابۆوە. دایکی واتە هاجەر، یەخسیرێکی میسریی بوو، کە دەڵێن جارێك لە پەنا کانیە ئاوێك لە بیاباندا بە تەنیا ڕاوەستاوە، فریشتەیەك دێتە بەر چاوی و پێی دەڵێ: "خودا گوێی لە ئازارەکانت بووە." فریشتەکە بەڵێنی داوەتێ کە خودا لە منداڵەکانی داهاتووی ئیسماعیلی کوڕی، نەتەوەیەکی گەورە و مەزن پێکبێنێ. هەر بەو هۆیەوە ناوی کوڕەکەی ناوە ئیسماعیل بە مانای "خودا گوێی لێیە". ئەو پێشگۆییە بۆ محەمەد خاڵێکی گرنگ بووە: نەتەوەیەکی مەزن، کە لە وەچەکانی داهاتووی ئیسماعیل پێك دێن، دیارە دەبێ نەتەوەی عەڕەب بێت.

لە پەرتووکی تەوڕاتدا تەنیا ئەوەندە لەسەر ئیسماعیل گوتراوە، کە لە بیابانی فەران "Pharan" لە سینا نیشتەجێ بووە و لەگەڵ کچێکی میسری زەماوەندی کردووە. دوای ئەو کۆچە، تاقە جارێك بۆ بە خاك ئەسپاردنی ئیبراهیم گەڕاوەتەوە کەنعان.

محەمەد بە کەڵك وەرگرتن لە مێژووی ئیسماعیل، بۆشاییەکانی بە شێوەی خۆی پڕ کردنەوە. ئەو نەک هەر کوڕی ئیبڕاهیمی کردە باوکە گەورەی عەڕەبەکان،

بەڵکوو ڕاستەوخۆ کردی بە باوکەگەورەی خۆیشی. محەمەد لە قوڕئاندا ئیسماعیل گەورە دەکاتەوە و بە پێغەمبەری ناودەبات.[31]

لە کتێبی تەوڕاتدا "ئیسحاق"ی کوڕی ئیبراهیم دەبوو ببێ بە قوربانی، پێش ئەوەی لە لایەن خوداوە مەڕێکی بۆ بێتە خوارەوە. محەمەد ئەو چیرۆکە بە جۆرێکیتر دەگێڕێتەوە: ئیبراهیم لە خەونیدا کوڕەکەی خۆی قوربانی دەکات. ئەو، خەونەکە بە ئەمرێکی ئیلاهی دادەنێ. بە پێی گێڕاوەکانی ناو قوڕئان :"ئیبراهیم لە خەو هەڵدەستێ، بە پەلە چەقۆیەك دێنێ، ڕادەکاتە لای کوڕەکەی واتە ئیسماعیل و خەونەکەی ئاوا بۆ دەگێڕێتەوە: "ئەی کوڕی خۆم! لە خەونمدا بینیم، من دەتکووژم. ئێستا بزانە ڕات لەسەر ئەوە چییە؟ ئیسماعیل وەڵامی دەداتەوە: ئەی باوکی خۆم! بەو شێوەیەی ئەمرت پێکراوە بەجێی بێنە، ئەگەر ئەڵڵا پێی خۆش بێت، ئەوا منیش بە سەبوورییەوە چاوەڕوانی ئەو کارە دەکەم.[32] هەروەك تەوڕات، لە قوڕئانیشدا کوڕی ئیبراهیم لە چرکەی کۆتایی بەهۆی ئاژەڵێکەوە گیانی ڕزگار دەبێ.

ئایینی یەهوود مێژووی ئیبراهیم- ئیسحاق وەك پچڕانێك یاخود کۆتایی هێنانێك بە داب ونەریتێکی کۆنی قوربانیکردنی مرۆڤ لە ڕابردوودا سەیر دەکات. ئایینی مەسیحی ئەو چیرۆکە بە ڕێگاخۆشکەرێك بۆ لە خاچدانی مەسیح دادەنێ کە لێرە بەولاوە مرۆڤ نابێ خۆی بۆ خودا قوربانی بکات، بەڵکوو بە پێچەوانە، خودا خۆی بۆ مرۆڤ قوربانی کردووە. ئەو ئەزموونەی وا ئایینی ئیسلام لە چیرۆکی "ئیبراهیم-ئیسماعیل"ی وەردەگرێ، بیرۆکەی گوێڕایەڵی و سەردانەواندنە بۆ فەرمانی خودا. لە قوڕئاندا خودا ئافەرەم بۆ ئیبراهیم دەنێرێ لە هەنبەر گوێڕایەڵی و ئەوەی کە ئامادەیە تەنانەت کوڕەکەی خۆی بۆ بەجێهێنانی ئەمری ئیلاهی قوربانی بکات، و بە "ساڵح" ناوی لێ دەبات.

ئەو ئەزموونەی وا محەمەد لەو چیرۆکە، واتە ڕزگاربوونی ئیسماعیل وەریگرت بەشێك بووە لە پلانێکی ئیلاهی و هەروەها بە شێوەی زەنجیرەیی نیشاندەری ئیسماعیلە وەك باوکەگەورەی بنەماڵەکەی کە دواجار، بە خۆی کۆتایی پێدێ.

---

[31] سوورەی 54:19

[32] سوورەی 102:37

محەمەد خۆی وەك كەسێكی هەڵبژێردراو لە لایەن خوداوە بۆ ڕزگارکردنی جیهان سەیرکردووە و ئیسماعیلیشی بە ڕێگاخۆشکەر بۆ ئەو ڕزگارکردنە داناوە. محەمەد گوتوویە: "خودا منداڵەکانی ئیسماعیلی لە کەنعان هەڵبژارد، هۆزی قورەیشی لە نێوان کەنعانییەکاندا هەڵبژارد، بنەماڵەی هاشمییەکانی لە ناو هۆزی قوڕەیش هەڵبژارد، ئینجا منی لە بنەماڵەی هاشمییەکان هەڵبژارد.[33] بەوهۆیە محەمەد زۆر تووڕە دەبوو ئەگەر کەسێك پەیوەندیی نێوان ئەو و هۆزی قوڕەیشی بخستایەتە ژێر پرسیارەوە، چونکە ئەو کارە دەبووە هۆی پچڕانەوەی پەیوەندیی نێوان ئیبراهیم و محەمەد و لە کۆتاییدا تەگەرە خستن دەبوو لە سەر بنەمای پێکهاتنی ئیسلام.

چیرۆکی ئیسماعیل و هاجەری دایکیشی کە لە بنەماڵەکەیان دابڕابوون، لە ڕوانگەی محەمەدەوە هەر پلانێکی ئیلاهی بووە. محەمەد لە چیرۆکەکەیدا پێش بە ڕۆیشتن و کۆچی ئیسماعیل بۆ سینا دەگرێ و ناهێڵێ لەگەڵ کیژێکی میسری زەماوەند بکات، بەو شێوەیەی لە ئینجیلدا هاتووە، بەڵکوو بەرەو مەککەی ڕەوانە دەکات. بە پێی بۆچوونی محەمەد دەبێ ئیبراهیم، هاجر و منداڵە ساواکەی واتە ئیسماعیل لە بیابانێکی ئیشکدا بەڕەڵا کردبێ و بە چارەنووسی خۆیانی ئەسپاردبێ. هاجر و منداڵەکەی خەریکبوون لە تووونیانە بمرن، هاجر بە ناهومێدییەوە لە نێوان دوو کێوی سەفا"Safa" و مەروە"Marwa" لە مەککە بەدوای ئاو لە هاتووچۆدا بووە. هەرکات بە یەك لە کێوەکان گەیشتووە ئاوی نەدۆزیوەتەوە، بەڵام کە سەیری کێوەکەیتری کردووە ئاوی لە ژێر دامەنی کێوەکە بینیوە و بەرەو ئاوەکە وەڕێ کەوتۆتەوە. بە بینینی تراویلکە هەر جار سەرلەنوێ وەڕێ کەوتۆتەوە. دەبێ حەوت جار لە نێوان ئەو دوو کێوەدا هاتوچۆی کردبێ. ئەو هات و چۆیە دەتوانێ بۆ محەمەد وەك 'ئیستیعارە'خوازتنەوە بۆ ڕزگاربوون لە ڕەنج و حەسرەتەکانی لێك بدرێتەوە. تا ئەمرۆش موسوڵمانان حەوت جار لە مابەین ئەو دوو کێوەدا دێن و دەچن. بڕینی ئەو ڕێگایە، یەك لە ڕێوڕەسمەکانی زیارەتکەرانە لە مەککە.

لە کۆتاییدا فریشتەی سەرەکی، جوبرائیل، خۆی بە ئیسماعیل نیشان دەدا و بە قاچی خۆی جێگایەکی لە سەر زەویی بۆ دەستنیشاندەکا. ئیسماعیل بە دەستی ئەو

---

[33] Al-Nawawi: Sahih Muslim, Band 1, Hadith Nr. 2276

جێگایەی هێندە هەڵقەندووە تا ئاوی لێ هەڵقوڵیوە.[34] ئەو ئاوە دواتر ناوی نرا "ئاوی زمزم" کە دەبێ بوونی ئەو ئاوە ژیانی مرۆڤی لە مەککە گونجاو کردبێ. خواردنەوەی ئاوی کانییەکەی زمزم هەموو دەردێك، جا چ ڕەوانی و چ سلامەتیی لەشی بێت، دەرمان دەکات!

مێژوو نووسانی ئیسلامی گرنگایەتییەکی زۆر بەو کانیە و ئاوەکەی دەدەن کە محەمەد کاتی خۆی بۆ دروستکردنی ئایینی ئیسلام پشتی پێ بەستووە. ابن ئیسحاق دەگێڕێتەوە کە دوای مردنی ئیسماعیل ئەو کانیە ئاوەکەی کەم بۆتەوە. باوکە گەورەی محەمەد عەبدولموتتەلیب چەند وەچە دواتر ئەو کانیەی بۆ زیارەتکەران کە ژمارەیان زۆر زیاتر ببوو، خاوێن و ئەوەدان کردۆتەوە و وەك پاسەوانی ئەو کانیە ئارەزووی ئەوە بووە منداڵێکی زۆر لەو کارەدا یارمەتیدری بن. مەرجی بەستووە ئەگەر دە منداڵی هەبێ، یەك لەوان لەبەر قوربانگەی خودای هووبال "*Hubal*" لە دەرەوەی کەعبە قوربانی بکات. کاتێ دە منداڵی بوو، ویستی مەرجەکەی وەدی بێنێ و بۆ ئەو کارە ناوی ١٠منداڵەکەی لەسەر ١٠ تیر نووسی و لە لایەن مرۆڤێکی ئایینیەوە یەك لەو ناوانەی هەڵبژارد. قوربانییەکە بە ناوی عەبدوڵڵا دەرکەوت. کوڕەکەی بردە قوربانگە بەڵام سەرکردەی هۆزەکان لە ئاخرین چرکەدا دەستیان لەو کارە پێ هەڵگرت. ئەوان پێشنیاریان پێ کرد، بچێتە خەیبەری پەنا یەثریب و لەوێ پرسیاری مەسەلەکە بە ژنێکی ئایینی بکات و بزانێ چلۆن دەتوانێت کوڕەکەی لەو قوربانی کردنە ڕزگار بکات. ژنە ئایینیەکە پەندی پێداوە: جارێکیتر ناوی عەبدوڵڵا لە مابەین ئەو و ١٠ وشترهەڵبژێرێ. ئەگەر بێتوو ناوی عەبدوڵڵا هەمیسان دەرکەوێ، ژمارەی وشترەکانی لێ زیاد بکا و هەمیسان لەسەرڕاوە یەکیان هەڵبژێرێتەوە. دوای چەندین جار هەڵبژاردن عەبدولموتتەلیب توانیویەتی کوڕەکەی بە ١٠٠ وشتر بگۆڕێتەوە و لە کوشتنی پارێز بکات. عەبدوڵڵا نەک هەر وەك کوڕی چکۆلە و خۆشەویست بوو، بەڵکوو لە داهاتوودا دەبوایە ببێ بە باوکی محەمەدیش.

ئەو چیرۆکەی عەبدولموتتەلیب و کوڕەکەی کە وەك بەردی بناغەی ئەفسانەی ئیسلام دێتە ئەژمار، دەبێ وەك شتێکی سەیر و سەمەرە چاو لێبکرێت، چونکە مرۆڤ وەبیر بەشێکی چیرۆکی ئینجیل دەهێنێتەوە. ڕەنگە ئەو ئەفسانەیە نەك بەهۆی

---

[34] Ibn Hischām: Sirat an-nabi, Band 1, S. 157

محەمەدەوە بەڵکوو دۆزراوەیەکی مێژوونووسانی دوای محەمەد بووبێ، چونکە ابن ئیسحاق ئەو ریوایەتە بە جۆرێکیتر دەگێڕێتەوە.[35] بەڵام تەنانەت ئەگەر ئەو چیرۆکە ڕاستەوخۆ لە لایەن محەمەدیشەوە نەگێڕدرابێتەوە، خۆی لە چەند لە سەرچاوەکانیتری جێی متمانە پێکراودا هاتووە کە لەوێدا ژێدەر و چۆنیەتیی پێکهاتنی بنەماڵەکەی و پەیوەندیی نێوان ئەو و ئیبراهیمی گوماناوی کردووە.

هەروەها لە گێڕاوەکانی ناو قوڕئاندا سەبارەت بە ئیبراهیم، کێشە و بارودۆخی ئاڵۆزی باوکی محەمەد لەگەڵ هۆزەکەی واتە قوڕەیش دەردەکەوێت. بە پێی یەکەم کتێبی موسا [تەوڕات]، باوکی ئیبراهیم واتە تێراخ "Terach" دەبێ جێی ژیانی خۆی لە باشووری عێراقی ئەمڕۆیی بەجێ هێشتبێت و بەرەو تورکیای ئەمڕۆیی کۆچی کردبێ. کوڕەکەی و ژنی کوڕەکەی سارا، و کوری پووری لۆت "Lot"، هاوڕیی بوون. کاتێ تێراخ دەمرێ، خودا دەبێتە هۆی ئەوی ئیبراهیم بەرەو کەنعان بڕوا. لە تەوڕاتدا باس لەسەر کێشەی ئیبراهیم و باوکی نەکراوە. بەڵام بەگوێرەی قورئان، نەک هەر ئیبراهیم لە بەرانبەر باوکیدا ڕادەوەستێ، بەڵکوو بە شێوەیەکی وەها توند لەگەڵ باوکی لەسەر خودا چێکراو(بوت)ەکان بەشەڕ دێ کە بە هەڕەشەی بەردەبارانکردن بۆی تەواو دەبێ.

محەمەد کەسایەتیەکی فەناتیك وئیشکی لە ئیبراهیم دروست کرد. بە پێی قوڕئان، بە تووڕەیی و تەور بە دەست دەکەوێتە گیانی ئەو "بوت"انەی تا ئەو کات باب و باپیرانی شانازییان پێوە دەکردن و زۆربەی کۆمەڵگا باوڕیان پێ هێنابوون و هەر هەموویان توونا دەکات. دوای ئەو کارە ئیبراهیم لە لایەن خزمەکانی خۆیەوە پەلامار دەدرێ و دەخرێتە ناو ئاگرەوە. خودا ئاگرەکە دەکووژێنێتەوە و ئیبراهیم رزگار دەبێ.

ئەو رق و گرژییەی وا محەمەد لە هەنبەر هۆزی قوڕەێش لە خۆی نیشانی دەدا، بە گێڕانەوە، بەسەر ئیبراهیم و بنەماڵەکەیدا دێنێ. تووناکردنی "بوت"ەکان و هەوڵدانی بە زیندوویی سووتاندنی ئیبراهیم لە ئاگردا، دەگەڕێنەوە بۆ بارودۆخی نەخۆشیی رەوانی محەمەد لەو سەردەمەدا. ئەو سوورەیەی وا حیکایەتەکە

---

[35] Ibn Hischām: Sirat an-nabi, Band 1, S. 2001ff.

دەگێڕێتەوە (سوورەی ٢١ ئایەی ٥١ تا ٧٠)، لە سەردەمی ژیانی محەمەد لە مەککە دراوەتە دەرێ، سەردەمێك کە تێدا محەممەد زۆر لاواز بوو. محەمەد ئارەزووی ئەوەبوو "بوت"ەکانی کعبە لەناو بەرێ، بەڵام لە ئاکامەکەی دەترسا. ئەو، مێژووی ئیبراهیمی گۆڕی و وەك هەڕەشەیەك نیشانی خەڵکانی مەککەی دا. زۆربەی سوورەکانی ئەو سەردەمە لەسەر مێژووی ئەو خەڵکانەیە کە بەهۆی کارەساتە سروشتییەکان لە لایەن خوداوە توونا کراون، چونکە باوەڕیان بە پێغەمبەرەکانیان نەهێناوە.

سەرەڕای ئەوانەش خەڵکی مەککە هەموو ئەو هەڕەشانەی محەمەدیان بە هەند وەر نەدەگرت کە لەڕێگەی سووڕەکانەوە لێی دەکردن. رەنگە هۆیەکەشی ئەوە بووبێ کە خەڵکی ئەو سەردەمە بە پێچەوانەی محەمەد هیچ پەیوەندیی و نیازێکیان بە ئیبراهیم و چیرۆکەکەی و بە گشتی ئایینێکی نوێ نەبووە. کاتێ محەمەد ماوەیەك دواتر لە مەدینە هێزی گرت و لەشکرێکی مەزنی پێکهێنا، شارەکەی خۆی واتە مەککەی گرتەوە و هەموو "بوت"ەکانی بە تەور لەناو برد.

هەر بەو شێوەیەی ئیبراهیم وەك سیمبولێك بۆ محەمەد لە ئەژمار دەهات، محەمەدیش خۆی بۆتە سیمبولێك بۆ شەڕکەرەکانی داعیش، کاتێ ساڵی ٢٠١٥ هەموو هەیکەل و موجەسسەمەکانی مووزەی موسڵیان لەناو برد.

بیسمارکی عەڕەب، یاخود 'کۆزا نۆسترا'[36]ی عەڕەبی

پێش سەردەمی محەمەد زمانێکی یەکگرتووی عەڕەبی بوونی نەبووە، چونکە ئەو کات هیچ نەتەوەیەك نەبووە کە خۆی بە عەڕەب ناوبەرێ. لەسەر نیمچە دوڕگەی عەڕەبی خەڵکێکی زۆر بە زاراوەی جۆراوجۆرەوە ژیانیان کردووە و تەنیا ناسنامە و پەیوەندایەتیی و بەستراوەییان بە هۆز و بنەماڵەکەیانەوە بووە. هەر کام لەو هۆزانە، کانییە ئاو و کۆلکەی بنەماڵەی تایبەت بە خۆیان بووە و شانازییان پێوە کردووە و لە ڕاستیدا مرۆڤی ئەوکاتیش بۆ هەستکردن بە پەیوەندیی کۆمەڵایەتیی پێویستیی بە هیچ شتێکیتر جیا لەوانە نەبووە. خەڵکانی عەشایری ئەوکات بەهۆی کۆچکردنی بەردەوام هیچ شوێنێکیان بە وڵاتی خۆیان نەدەزانی. شەڕی نێوان هۆز و نەتەوەکان زیاتر لەسەر کانییە ئاو یاخود تۆڵەسەندنەوەی خوێنی، واتە پیاوکوژی نێوان بنەماڵەکان بووە. کێبەرکیی نێوان قەبیلەکان و شانازی هۆزەکان کە هەرکام لەوان خۆیان بە بنەماڵەیەکی تایبەت داناوە، بیر و بۆچوونی وڵاتێکی عەڕەبی یەکپارچەی لەناو خۆیدا دەخنکاند. چونکە ئەگەر عەڕەبەکان پاشایەکیان بایە، دەبوو دیاریش بکرێ لە کام بنەماڵە بێ و لە چ ناوچەیەك پاشایەتی بکات. نە بیری گشتی بوونی بووە، نە ئایین و داب ونەریتێکی وەك یەك و نە دوژمنێکی هاوبەش کە ببێتە هۆی بەیەکەوە گرێدان و یەکگرتوویی هۆزەکان.

دەور و بەری نیمچە دوڕگەی عەڕەبی لە لایەن زلهێزانی جیهانییەوە داگیر کرابوو: ئیمپراتۆریی ڕۆمییەکان لە باکوور، ئیمپراتۆریی ساسانییەکان باکووری ڕۆژهەڵات و ڕۆژهەڵات، و باشووری ڕۆژئاواش (ئەتیۆپی ئەمڕۆیی) لە لایەن حەبەشی "Abessinien" یەکانەوە قورغ کرابوون. لە یەمەن جاری وابوو هۆزە عەڕەبییەکان حکوومەتیان دەکرد و جارجارەش حەبەشی یاخود ئێرانییەکان هێزیان بەدەستەوە دەگرت. هیچکام لەو ئیمپراتۆرییە مەزنانە زەوقیان لە داگیرکردنی

---

[36] "Cosa Nostra (کۆزا نۆسترا) ڕێکخراوێکی مافیایی بوون لە ئیتالیا "

ناوەڕاست و رۆژئاوای نیمچە دوڕگەی عەڕەبی واتە عەڕەبستانی سەعوودی ئەوڕۆیی نەبوو، چونکە ئەو ناوچەیە هەم لە ڕوانگەی ئابووری و هەم لە ڕوانگەی سیاسییەوە زۆر بێ کەڵك بوو. سەرەڕای ئەوانەش، ئەو ناوچەیە تەواوی وەرزەکانیساڵ کەش و هەوایەکی نالەباری بوو. هەر کەس بارودۆخ و مەرجەکانی ژیان لە بیابانی نەناسیبا، یا لە تونیانا دەمرد، یان رێگای لێ ون دەبوو. ئەگەر شانسیشی هینابا و لە هەموو ئەوانە ڕزگاری هاتبایە چەتە و رێگر گیانیان لێ دەستاند. بۆ هێزە جیهانییەکان تەنیا رێگای کاروان واتە رێگای یەمەن بۆ سووریە و ناوچۆمان گرنگ بوو. ئەوان چاوەدێریی گەیشتن و هاتو چۆی بارەکانیان دەکرد و بۆ ئەو مەبەستە هۆزێکی مەزنی نەتەوەی عەڕەبی سەر ڕێیان بەکرێ گرتبوو. جاری وابووە کە ئێرانییەکان بۆ ماوەیەکی کورت ناوچەی سەر سنووری وڵاتە عەڕەبییەکانیان داگیر کردووە، بەڵام هیچکات بە شێوەی بەردەوام نەماونەتەوە. یەك لە سەرکردە ئێرانییەکان بەو شێوەیە باسی لێ کردوون: **"ئیمە نە دۆستایەتیی ئێوەمان دەوێ نە دوژمنایەتیی!"**

تەنیا شاری مەککە بەو هۆیەی لە نێوان سووریە و یەمەندا هەڵکەوتبوو، گرنگایەتیی هەبووە. نووسەرانی ئیسلامی شاری مەککە نەتەنیا وەك گرنگترین ناوەندی ئایینی نیمچەدوڕگەی عەڕەبی لە پێش سەردەمی ئیسلامیدا سەیر دەکەن، بەڵکوو وەك خاڵێکی گرنگی گرێدراو لەسەر ڕێگای کاروانچییەکانیشی دادەنێن. پسپۆران و نووسەرانیتر مەککە بە ناوەندێکی گرنگی بازرگانی لە ئەژمار ناهێنن. لەسەر نەخشەی رۆمییەکان کە لە سەدەی شەشەمدا کێشراوەتەوە، شارە گرنگەکانی ئەو ناوچەیە وەك تائیف و یەثریب دیاری کراون بەڵام هیچ باسێك لە مەککە نەکراوە. رەنگە وابووبێ کە مەککە هیچکات گرنگایەتیی بازرگانی لە رێگای کاروانچەیەکاندا نەبووبێ، بەڵام بە پێچەوانەکەی زیاتر ڕاستە. نەک هەر شارەکە بەڵکوو ئیسلامیش دەبێ سوپاسگوزاری ئەو رێگا بازرگانییە بێت.

ئەو پرسیارە دەمێنێتەوە کە ئایا شاری مەککە ناوەندێکی گرنگی ئایینی بووە؟

مێژوو ناس جەواد عەلی سەبارەت بە ٢١ کەعبەی جیاواز دەدوێ، کە خۆیان بەسەر نیوچەی دوڕگەی عەڕەبیدا دابەش کردووە. کەعبەی مەککە تەنیا یەك لەوان

بووە. کەعبە بە مانای شەش پاڵووە و فۆرم و شکڵی ماڵێك نیشان دەدا کە خودای هۆزەکانی تێدا کۆکرابۆوە. تەنانەت مەسیحیەکانی باشوور لە نەجران "Nadjran" یش کەعبەی خۆیان بووە کە وەك کلیسا کەڵکیان لێ وەرگرتووە. یەك لە کەعبەکانی "بوت"پەرەستەکان تا ساڵی ١٩٢٥ ی زایینیش هەر ئاوەدان بووە: کەعبەی ذوالخلسە "Dhul-Khilsa" لە باکووری عەرەبستانی سعوودی لە لایەن وەهابییەکانەوە توونا کرا کاتێك هەستیان کرد کە لەوێ هێشتا رێو رەسم و داب و نەریتی بوت پەرەستی بەڕێوە دەچێ. کارەساتی هاوچەشن لە زۆربەی شارە مێژووییەکان بەڕێوە چوون، تەنانەت لە خودی مەککەش. ئەگەر ئەو بینا مێژووییانە توونا نەکرابایەن، دەمانتوانی بە هۆی دۆزراوەی کەونارناسانەوە لە شاری مەککە و مەدینە و ناوچەی دەوروبەریان، بە ڕاشکاویی زانیاریی زیاتری ئایینی پێش و دوای ئیسلامیش وەدەست بێنین.

کەوابوو چ جیاوازییەك لە نێوان کەعبەی مەککە و کەعبەکانیتردا هەبووە؟ تیلما ناگل بەو هۆیەوە ئاماژەیەکی سەرنجڕاکێشی کردووە. ئەو ئاماژە بە مێژووناسێکی مەسیحی بە ناوی سۆزومێنۆس "Sozomenos" دەکات کە ساڵی لە دایك بوونی دیار نییە و دەبی لە ساڵی ٤٥٠ی دوای زایین لە غەزە فەوتی کردبێ. ئەو پسپۆرە لە شاری ئەلخەلیل جێگایەکی مێژوویی دۆزیوەتەوە [حیبرۆن "Hebron"] کە دەبێ لە لایەن ئیبراهیمەوە دروست کرابێ. نەک هەر یەهوودییەکان بەڵکوو مەسیحی و بوت پەرستانی عەرەبیش بۆ زیارەت روویان لەو شوێنە کردووە. تا سەدی چواری دوای زایینیش دەبێ ژمارێکی زۆری زیارەتکەران هەموو ساڵێك لە وەرزی هاویندا روویان لەو شوێنە کردبێ. لەو ناوچەیە ڕەشماڵیان هەڵداوە و بە پێی داب و نەریتی خۆیان ئاژەڵیان قوربانی کردووە. بەڵام کاتێ قەیسەر کونستانتین لە ساڵی ٣٢٤ ی دوای زایین ئەو ناوچەیەی داگیر کرد، و ئایینی مەسیحی بە فەرمی کردە ئایینی رۆمییەکان، کۆتایی بەو داب و نەریتە هێنا. بە پێی سۆزومێۆس دەبێ قەیسەر ئەمری کردبێ کە شوێنەکەی ئیبراهیم خاوێن بکەنەوە، میحراب(پەرستگە) و وێنە و پەیکەری بوتەکان لەناو بەرن و لە جێی ئەوان کلیسایەك دروست کەن. ناگل لەسەر ئەو بۆچوونەیە کە دوای وێرانکردنی ئەو شوێنە، کەعبە وەك نیازێك بۆ

زیارەتگەرانی عەرەب لە مەککە گرنگایەتی پێدراوە.[37] "حیبرۆن"ی ئەمڕۆیی لەڕاستیدا ئەو شوێنەیە کە بە پێی ئینجیل و هەروەها سەرچاوە ئیسلامییەکان جێی ناشتنی ئیبراهیم بووە.

کەنگێ و لە لایەن چ کەسێکەوە کەعبە دروستکراوە، روون نییە. جێی باوەڕە کە هەر وەك لە گێڕاوەکاندا هاتووە، کەعبە بەهۆی هۆزێك بەناوی بانو خۆزەعە " Banū Khuzaa'a" لە سەدەی چوارەمدا گرنگایەتیی پێدراوە. یەکەمین پەیکەری خوداکەیان کە دەبێ لە سووریاوە هاتبێت، لە کەعبە دامەزراندووە. ئەو بۆچوونە لە سەرچاوە ئیسماعلییەکاندا نووسراوە و تیزی ناگل پشت ئەستوور دەکات. چونکە ئەو پەیکەرە دەبێ هەمان پەیکەری خودا بێ کە قەیسەر کونستانتین لە ئەلخەلیل وەک بەشێك لە سووریای گەورە، لای بردبوو.

مەسیحییەکانی سووریا لە مێژووی مەککەدا دەورێکی بەرچاویان گێڕاوە. دەکرێ بگوترێ، هەرکات کەسیکی خەڵکی مەککە لە سەفەری سووریا گەڕابێتەوە، بەدوایدا هەمیشە ئاڵ و گۆڕێکی نوێ لەو شارە سارانشینە پێك هاتووە. ئەو خودایە کە وەك یەکەمین پەیکەر و بوت ناسراوە، ناوی هوبەل "Hubal" ە کە بە زوویی لە دەور و بەری مەککە ناوی زۆری دەرکردووە. هۆزی خۆزەعە "Khuzaa'a" بانگی هۆزە عەرەبەکانی دەکرد کە ئەوانیش پەیکەری خوداکانیان لە کەعبە دابنێن. لە سەردەمی پێش ئیسلام نیزیکەی ٣٦٠ پەیکەری خوداکان لە ناو و دەرەوەی کەعبە کۆکردبوونەوە.[38] تەنانەت کاری مەسیحییەکان و وێنەی مەسیحیش بە پێی مێژووناس ئەلئەزرەقی "al-Azraqi" لە کەعبە هەڵواسرابوون. رەنگە ئەو تۆلەرانس و کۆبوونەوە ئایینییە هەمەڕەنگانە لە جێگایەکی وەك مەککە، شارەکەی کردبێتە ناوەندێکی ئایینی. ئەو تۆلەرانس و بار و دۆخە لە پێناو بەرژەوەندیی هۆزی خۆزەعە دا بوو کە داهاتێکی باشیان لە زیارەتکەران وەردەگرت.

[37] Tilman Nagel: Mohammed. Leben und Legende, S. 155f.

[38] Ibn al-Kalbi: Al-Asnām, S. 22

هۆزی محەمەد، واتە قورەیش، سەردەمێکی زۆر پێشتر لە یەمەنەوە کۆچیان کردبوو. زۆربەی بنەماڵەکانی ئەو ناوچەیە لە کۆتایی سەدەی چوار و دەستپێکی سەدەی پێنجەمدا بۆ مەککە کۆچیان کردووە و لەگەڵ هۆزی خۆزەع لە ئارامی و تۆلەرانسدا بە شێوەی ئاشتیخوازانە ژیاون. مرۆڤێکی کاریزماتیك بەناوی قوسەی ابن کیلاب "Qusai Ibn Kilab" توانیویە تاقمێك لە هۆزە عەرەبەکان یەك بخات و خۆی سەرکردایەتیی هۆزی قورەیش وەدەست بێنێ. قوسەی ابن کیلاب بە پێی مێژوو نووسانی ئیسلامی چوارەمین باوکەگەورەی محەمەدە. قوسەی لە سووریا گەورە بووە و بە گەنجی رووی کردۆتە مەککە، هەر وەك دەبینین بە ئیدەیەکی نوێش تەیار بووە. قوسەی لەگەڵ زۆربەی گرووپ و باندە رێگرەکان و شەرکەرە وەحشییەکانی دەور و بەری مەککە خۆی رێکخستووە. بەو هۆیەوە توانیویە هۆزی خۆزرع بە پێی کات بە زۆریی لە مەککە وەدەر نێ. ئیتر شارەکە لە ژێر حکوومەتی ئەودا بوو، نەک هەر پارێزگاریی شت وەکی بازرگانی دەکرد بەڵکوو کارێکی وای کردبوو هۆزی قورەیش بە تەنیا خۆیان کاری بازرگانی لەگەڵ سووریا، کە دیارە لەژێر کۆنترۆڵی خۆێشیدابوو، بەرێوەبەرن.

هەروەها راگەیشتن بەسەر زیارەتکەران بە شێوەیەکی نوێ و کارزانانە لە لایەن ئەو هۆزەوە ئورگانیزە کرابوو. بە هەرکام لە دە بنەماڵەکانی قورەیش کارێکیان پێ ئەسپاردراوبوو. هەر کام لەوان بەهۆی زۆربوونی ژمارەی زیارەتکەران بەهرەی باشیان پێ دەگەیشت. هاوتەریب لەگەڵ ئەوانەش، قوسەی فۆرمێکی نوێی رێکخراوەی سیاسی پێکهێنا. ئەو پارلەمانێکی بنەماڵەیی پیکهینا کە وەڵامدەری پرسیارە گرنگەکان و چۆنیەتیی بەرێوەبردنی کاری زیارەتکەران و کار و باری بازرگانی بوو. قوسەی ئەو رێکخراوەیەی ناو نابوو: دار ئەلنەدوە "*dār an-nadwa*" کە بە مانای "خانووی راوێژکردن" بوو. هەرکام لە بنەماڵەکان نوێنەرێکیان لەو پارلەمانەدا هەبووە و هەرکامیشیان مافی "وێتۆ"یان پێ درابوو، بەو مانایە کە بریار

لەسەر پلان دانان تەنیا بە یەکدەنگی هەموو بنەماڵەکان دەدران. کێشەی نێوان بنەماڵەکانیش بە هەمان شێوە لە لایەن ئەو کومیتەیەوە چارەسەر دەکران. نە بەندیخانە هەبوو و نە سەزای لە سێدارە دان. هەر کەس کارێکی خراپی کردبایە بە پێی پلەی کارەکەی بۆ ماوەیەك یاخود بۆ هەمیشە لە شاری مەککە دەردەکرا.

بە پێی کات شارێکی بچووکی وەك مەککە، بوو بە ناوەندێکی گرنگی ئایینی، سیاسی و بازرگانی. پەیوەندیی بەردەوام لەگەڵ سووریا هەمیشە پەنجەرەیەکی نوێی بۆ دنیا لەسەر ئاواڵە دەهێشتەوە. بەو هۆیەوە دەستکەوتی وەها رooویان لەو ناوچەیە دەکرد کە تا ئەو کات بۆ دنیای عەرەب زۆر نامۆ و بێگانە بوون. مەککە وەك زیارەتگا و جێی بازرگانی، پێویستیی بێ ئەملا و ئەولای بە ئاشتیخوازی و ئارامیی هەبوو. ئەو شارە وەك ناوچەیەکی دوور لە شەڕ و سیمبولێکی ئازادیی لێهاتبوو. پەیمانی ئاشتی لەگەڵ زۆربەی هۆزەکانی سەر ڕێگای کاروانی بازرگانیی نێوان مەککە و سووریا بەسترابوو. داهاتی ئەو کارە بازرگانییە بۆ هەموو لایەنەکان دەورێکی حەیاتیی دەگێڕا و هەر بەو هۆیەشەوە بە هەموان پارێزگارییان لێ دەکرد.

هەر بێگانەیەك لە مەککە بەدوای پاراستندا بگەڕایە بە پێی یاسا وەری دەگرت. سەرەڕای ئەوانە سەرچاوە ئیسلامییەکان لەسەر ئەو باوەڕەن کە شاری مەککە پێش محەمەد بێ یاسا و بێ ئاکار بووە. قورئان، سەردەمی پێش ئیسلام بە جاهلییەت"dschahiliyya" ناو دەبات، پەرجۆیەك کە زۆر جار لە مێژوودا دووپات بۆتەوە: واتە ئایینێکی نوێ، یا ئیمپراتۆرییەکی نوێ دەبێ بۆ بە فەرمی کردنی حکوومەتەکەی خۆی، حکوومەتی کۆن "Ancien Régime" بە ئاکاری شەیتانی دابنێ. سەرەڕای ئەوانەش دەبێ محەمەد کاتێ دواتر شاری مەدینەی گرتەوە، لە زانست و گەشەسەندن و ستروکتووری بەڕێوەبردنی شارەکە و لە ئەزموونەکانی پێش سەردەمی ئیسلام بەهرەمەند بووبێ و کەڵکی لێ وەرگرتبێ: پرەنسیبی بڕیاردانی هۆزەکانی هێشتەوە و ناوی شووڕا "Schura"ی لەسەر دانا. داب و نەریتی زیارەتکردنی بوت پەرەستەکانی هەر وەك خۆی هێشتەوە. هەروەها پەیوەندیی لەگەڵ سووریا پەرە پێدا، کە بۆ محەمەد گرنگایەتییەکی حەیاتیی هەبوو. محەمەد تەنیا بوونی ئایینی هەمەڕەنگی لە مەککە بە کەڵەگایی و زۆرەملی لەناو برد و تووناى کرد، کاتێ حکوومەتی بەدەستەوە گرت. تەنانەت ڕێککەوتن لەگەڵ ڕێگر و

پیاوکوژەکانی وەك داب و نەریتی پێشووی هۆزی قوڕەیش وەك خۆی هێشتەوە و درێژەی پێدا.

محەمەد ئەو کارەی کرد وا قوسەی نەیتوانی بیکا. قوسەی تەنیا هۆزی قورەیشی لەگەڵ یەکتر رێك خست، بەڵام محەمەد نیزیکەی نیوەی هۆزەکانی عەرەبستانی خستە ژێر چەترێکەوە. سەرەڕای ئەوانەش محەمەد پێکهاتێکی ئەفسانەیی، مێشکێکی گشتی، ئایینێکی هاوبەش و تەنانەت کتێبێکی پیرۆزیشی خەڵاتی نەتەوەکەی کرد. ئەو کتێبە بووە هۆی پێکهاتنی زمانێکی هاوبەشیش کە تا ئەمورۆ لە ٢٢ وڵاتی عەڕەبی قسەی پێدەکرێ و پێی دەنووسرێ. لەوانەش گرنگتر: ئەو دوژمنێکی هاوبەشی بۆ دۆزینەوە: ئەو دوژمەنە، هەندێک جار یەهوودییەکان بوون، هەندێک جاریش رۆمییەکان یاخود ئێرانییەکان. ئەو، ئەسڵی 'تەوحید'ی لەگەڵ داب و نەریتی کۆنی بوت پەرەستیی عەڕەبی وەك فۆڕمێکی هاوژین، تێکەڵاو کرد کە بۆ عەڕەبستان بێگانە بوو. ئەو نەک هەر ئیبراهیمی وەك باوکی هەموو عەڕەب ناساند بەڵکوو ئیبراهیم و کوڕەکەی واتە ئیسماعیلی بە سازکەرەوەی دوبارەی بینای کەعبە دانا. بە بۆچوونی محەمەد کەعبە لە لایەن ئادەم و فریشتەکانەوە ساز کراوە ئەو کاتەی لە بەهەشت دەرکراون. بەڵام هەموو ئەو حیماسە و دەستکەوتانە هیچ کارلێکەرییان نەدەبوو ئەگەر محەمەد بە زەبری شەڕ و زۆرەملی نەتەوەی عەڕەبی ناچار بە یەکگرتوویی نەکردبا. بۆ ئەو کارە لە دەستکەوت و ئەزموونەکانی قوسەی، هاشم و عەبدولموتەلیب کەڵکی وەرگرت.

تاقمێك پسپۆری ئیسلامیی وەك ڤۆلکر پۆپ "Volker Popp" لەسەر ئەو بۆچوونەن کە وشەی قوڕەیش تەنیا وەرگێرانی عەڕەبی لە زمانی ئارامییەوە "aramäischen" یە و لە وشەی قاریشا "*qarisha*" وەرگیراوە کە نیشاندەری یەکگرتوویی عەڕەب و سووریا لەسەردەمی رۆمییەکاندا بووە.[39] ئەو شتە روونە، کە رۆمییەکان، دژ بە ئێرانییەکان، بەدوای پەیرەو و هاودەنگ و لایەنگر لەناو هۆزە عەڕەبەکان لە سووریە و لە نیمچە دوورگەکانی عەڕەبیدا دەگەڕان. تەنانەت سەرچاوە ئیسلامییەکانیش ئاماژە بە سەفەری هاشم باوکە گەورەی محەمەد دەکەن کە

[39] Volker Popp, in: Karl-Heinz Ohlig (Hrsg.): Der frühe Islam. Eine historisch-kritische Rekonstruktion anhand zeitgenössischer Quellen, S. 48

ڕێککەوتنێکی لەگەڵ قەیسەری ڕۆمییەکان دژ بە ئێرانییەکان پێکهێناوە. ال بەغدادی "Al-Baghdadi" لە "کرۆنۆلۆگیی"[40]ەکەیدا لەسەر قورەیش دەگێڕێتەوە کە کەسێك بە ناوی عوسمان ابن ال هەواریت "Uthmān Ibn al-Huwairith" کوڕە پوورێکی مەسیحیی خەدیجەی ژنی محەمەد، پێشنیاری بە قەیسەری ڕۆمیی کردووە کە بیکا بە شای مەککە. بۆ قەرەبووکردنەوەی ئەو کارە دەبوو عوسمان ابن ال هەواریت هەوڵ بدا مەککە بکاتە شارێکی مەسیحی و هەموو عەرەبەکان بخاتە ژێر حوکمی قەیسەرەوە. قەیسەر مل بۆ ئەو پێشنیارە دادەنوێنێ بەڵام لە ڕێگای گەڕانەوەی عوسمان بۆ مەککە، لە لایەن چەند کەسی ناشوناسەوە دەکووژرێ.[41]

من پێموایە ئە بەشە لە ڕاستیدا لە پەیوەندیی یەکگرتوویی نێوان هۆزی قورەیش و ڕۆمییەکان وەك بەرپرسی شاری سووریا رووی داوە. تەنیا عەرەبە مەسیحییەکان لە باکووری نیمچە دورگەکانی عەرەبی و سووریا توانیویانە ڕێککەوتنێکی وا لە مابەین مەککە و ڕۆمییەکانی سووریا پێك بێنن. هەر ئەوانیش بوون کە لە ساڵی ٦٢٢ ی دوای زایین لە ئاسیای بچووك یارمەتیی ڕۆمییەکانیان دژ بە ئێرانییەکان کرد. ئەو ساڵە لە سەرچاوە مێژووییەکاندا جگە لە مێژوونووسانی ئیسلامی، بە "ساڵی عەرەب" ناونراوە. هەر لەگەڵ ئەویش ڕێکەوتی ئیسلامی دەستپێکردووە. بۆ موسوڵمانان ئەو ساڵە زۆر گرنگە، چونکە کۆچ یاخود هیجرەتی محەمەد لە مەککەوە بۆ مەدینە لەو ساڵەدا رووی داوە و وڵاتێکی ئیسلامیی بونیات نراوە. ڤۆلکر پۆپ لەسەر ئەو بۆچوونەیە کە هاوکات لەگەڵ سەرکەوتنی ڕۆمییەکان بەسەر ئێرانییەکاندا، مافی سەربەخۆیی بۆ عەرەبە مەسیحییەکان مسووگەر بووە. ئەوە دەیسەلمینی کە گرتنەوەی بیزانس، دوای مردنی محەمەد بەو شێوەیە نەبووە وەك لە مێژوودا باسی لێدەکەن، بەڵکوو بیزانسییەکان بە هۆی بەرژەوەندییە ئیمپریالیستەکانیەوە ئەو ناوچەیان بەجێ هێشتووە و پێش ئەوەی ئەو ناوچانە بەجێ بێڵن، پەیمانی سەربەخۆییان لەگەڵ سووریە و میسر ئیمزا کردووە. حکوومەتیش هەرئەو کاسانە بەدەستیانەوە گرت کە یارمەتیدەری ڕۆمییەکان بوون و وەك خەڵاتێك ئەو کارەیان پی ئەسپێررا. ئەوە چەشنە خوێندنەوەیەکی سەرنجڕاکێشی مێژووییە.

---

[40] گێڕانەوەی مێژوویی بە پێی ڕێککەوت

[41] Al-Baghdadi: Al-munammaq fi akhbar quraisch, S. 154ff.

جێی باوەڕە کە ئەو ڕێکەوتە دەورێکی گرنگی بۆ وەدەستکەوتنی هێز بەهۆی عەڕەبەکانەوە بینیوە بەڵام هاوکاتیش وێدەچێ کە موسوڵمانەکان تەنیا خۆیان لەگەڵ ئەو بارودۆخە نوێیە ڕێك خستبێ. کاتێ ئەوان هەستیان بە سەرکەوتوویی عەڕەبەکان بەسەر ئێرانیەکانیاندا کرد، خۆیان لەگەڵ ئەو عەڕەبانەی وا پێشتر لە خزمەت ڕۆمیییەکاندا بوون، خست و لەگەڵیان پێکهاتن. ئەوە تەنیا ڕێگایە بۆ ڕوونکردنەوەی سەرکەوتوویی گورجی عەرەبەکان لە ساڵی ٦٣٥ دا بەسەر سووریا و لە ساڵی ٦٤١ دا بە سەر میسر بوو.

محەمەد و ٤٠٠٠٠ چەتەی عەرەب

هەڵسەنگاندنی کەسایەتی محەمەد لە لایەن موسوڵمانانەوە نەك بەهۆی تایبەتمەندیی ئەخلاقییە، بەڵکوو بەهۆی پەرستنەوەیە، چونکە لەسەر ئەو باوەڕەن کە محەمەد ئاخرین پێغەمبەری خودایە و بۆتە هۆی یەکیەتیی وڵاتە عەرەبییەکان و لە کۆتاییدا کردنیان بە هێزێکی جیهانی. چلۆن ئەو یەکیەتییە پێکهات و بۆچی ئیسلام لە ناوخۆدا تەنیا چەند ساڵێك بەهێز مایەوە، بە گشتی لەجیاتی ئەوی بە چاوی رەخنەوە سەیر بکرێت بە شێوەیەکیتر هەڵس و کەوتی لەگەڵدا دەکرێ.

هەر چەند کێشەی عەرەب لە دوای محەمەد زیاتر دەبوو، لێك دادەبڕان و بێ هێزتر دەبوون، بەو ڕادەیەش زیاتر ڕێز و خۆشەویستییان لە هەنبەر محەمەد بەهێزتر دەبوو و بۆ زیندووکردنەوەی سەردەمی پایەبەرزی ئەوکات، چاوچنۆکتر دەبوون. بەو هۆیە رەخنە لەسەر محەمەد تا ئەمڕۆش لەگەڵ بەرگرییەکی بەهێزی موسوڵمانان ڕووبەڕوودەبێتەوە، بەڵام نەك هەر بەهۆی کەسایەتیی محەمەدەوە، بەڵکوو زۆربەی ئەوان ئەو رەخنەیە بە سووکایەتیی ڕاستەوخۆ بە ناسنامە و وجوودی خۆیان مانادەکەنەوە و دایدەنێن. رەخنە، حیماسەکەیان دەخاتە ژێر پرسیار و ئاواتی گەڕانەوە بۆ سەردەمی محەمەد لەناو دەبا. ئەو هەستە، تێکەڵاوییەکە لە نۆستاژی، غروور و خۆپەرستیی بە بنەمایەکی پوچەڵەوە، بۆ خەونی وەدەستگرتنی هێزی دوبارە.

هەر وەك پێشتریش باسمان لێوەکرد، لە هەوەڵەوە خەڵکانی مەککە گوێیان بۆ پەیامەکەی محەمەد ڕانەگرت. تەنانەت هۆزەکەی خۆی واتە هاشمییەکان کە بێ ئەوەش بە چاوی رەخنەوە سەیری محەمەدیان دەکرد، هێندەیتریش خۆیان لێ دوور خستەوە. پەیامەکەی بۆ بانگەوازی خودایەکی یەکتا و هەڕەشە لە سووتاندنی ناو جەهەنەم، هیچ کارتێکەرییەکی لەسەر خەڵکیی دانەنا. دوای دەساڵی ڕەبەق کاری بەردەوامی محەمەد بۆ دووپاتکردنەوەی پەیامەکەی کە زیاتر لە ٣ هەزار ئایەی

قورئانیشی بۆ دروست کردبوون، تەنیا چەند کەس باوەڕیان پێ هێنابوو. تاقمێك لەوان کۆیلە بوون، بڕێکیشیان تاجری دەوڵەمەندی بنەماڵەی قورەیش بوون کە لە سەر زگی تێر، خەونی شۆڕشێکی رووحانیان دەبینی. تاقمێکیش لە لایەنگرانی، مرۆڤی دز و چەتە و ڕێگر بوون کە لە هۆزەکانیان دابڕابوون و بە تەنیا مابوونەوە.

دژایەتیی کردنی محەمەد لە لایەن خەڵکییەوە، لە هەوەڵ ساڵەکاندا زۆر بەرچاو نەبوو، چونکە ئەو کات شارەکە بۆ بانگەوازی هەموو خوداکان و باوەڕەکان زۆر کراوە بوو. لە دەور و بەر و ناوەوەی کەعبە لایەنگری هەموو باوەڕەکان قاویان بۆ خوداکانی خۆیان دەدا و تا ئەو جێگایەی مەترسییان بۆ کاری بازەرگانی پێك نەهێنابا، خەڵکی مەککە کاریان پێیان نەبوو. ئەو کارەی محەمەدیش لەوێ دەیکرد واتە باوەڕ بە خودایەکی تاقانە، شتێکی نوێ نەبوو و پێشتریش لە لایەن عەڕەبە مەسیحییەکانی سوریە و یەهوودییەکانەوە بۆ خەڵکیی ناسراو بوو. سەرەڕای ئەوانەش لە مەککە گرووپێک بە ناوی هەنیف یاخود حەنیف "Hanifen" هەبوون کە دژ بە چەند خودایی و خواردنەوەی ئەڵکۆڵ و زیناح واتە نیزیکیی پیاوی ژندار لەگەڵ ژنێکیتریان لەقاو دەدا، خودای ئیبراهیمیان بە خەڵکیی دەناساند، بەڕۆژوو دەبوون، دۆعایان دەکرد و باوەڕیان بە زیندوو بوونەوە دوای مردن هەبوو.

کاتێ محەمەد دەستی بە بانگەواز بۆ ئایینەکەی کرد، قسەی لەسەر ئایینێکی نوێ بە ناوی ئیسلام نەکرد، بەڵکوو بانگی بۆ میللەتی ئیبراهیم "*millat Ibrahim*" واتە ئایینی ئیبراهیم دەکرد. بەگوێرەی ژیننامەکەی ابن ئیسحاق، دەبێ محەمەد ۳ ساڵ بە نهێنی لە نێوان لایەنگرە نیزیکەکانی و چەند لە ئەندامی بنەماڵەکەی باسی لە پەیامەکەی کردبێ. بەڵام من خۆم ئەو کارە بە زێدەڕۆیی دادەنێم، چونکە لە شارێکی ئازادی وەك مەککە هیچ پێویستییەك بەو کارە نەبووە. بە پێی نووسراوەکەی ابن ئیسحاق دەبێ محەمەد قسەی بۆ سەرانی هۆزەکەی کردبێ و پێی ڕاگەیاندبێتن باوەڕ بە خودای تاقانە بێنن. مامی واتە عەبدئەلعزی "Abd al-Uzza" تف و لەعنەتی لێکردبێ و گوتبێتی: "محەمەد، هیوادارم بکەویە جەهەنمەوە، تۆ هەر بۆ ئەو کارە قۆڕە ئێمەت لێرە کۆکردۆتەوە؟" بە شێوەیەکی هاوچەشن خەڵکانی مەککەش دواتر تەنیا بە قسە و جنێو محەمەدیان لەخۆیان دوور کردۆتەوە.

له دەهەمین ساڵی پەیامەکەیدا کە هەروەها سەرنەکەوتوو مابۆوە، دەبێ مەحەمەد ئازارێکی زۆری کێشابێ و ژیانی پێ تاڵ کرابێ. سەرەڕای ئەوەش هەر لەو ساڵەدا ژنەکەی، خەدیجە و مامی محەمەد، واتە عەبدولموتەلیب، کە یەکەمین کەسان بوون ئیمانیان پێ هێنابوو، دەمرن. بەتایبەت مەرگی خەدیجە دەبێ زۆری پەریشان کردبێ، چونکە ئەو تەنیا کەس بوو کە هەمیشە بۆ درێژەدان بە کارەکەی یارمەتیدەر و پشتیوانی بووە. بەدوای ئەو کارەساتانە و ناهومێدیی زۆر، محەمەد بڕیار دەدا کارەکەی لە دەرەوەی مەککەوە درێژە پێ بدات. یەکەمین وێستگەی شاری تائیف بوو. بەڵام کاتێ لەوێش هەوڵی خوێندنەوەی سووڕەی قوڕئانی بۆ خەڵکی دا، تەنیا پێی پێ کەنیون و جەفەنگیان پێ کردووە. بە پێی نووسراوەکەی ابن ئیسحاق لە لایەن منداڵان و کۆیلەکانی ئەو شارەوە بەردەباران کراوە و هۆزەکانی شاری تائیف بڕیاری دەرکردنی محەمەدیان لەو شارە داوە. بریندار و سەرکوتکراو گەڕاوەتەوە بۆ مەککە. لە شاری مەککەش لەژێر سێبەری هۆزەکانیتردا خۆی وەدیار دەخست، چونکە هۆزی قوڕەیش محەمەدی بەوە تۆمەتبار دەکرد کە تەنیا بۆ هاندانی هۆزەکانی تائیف دژ بە قوڕەیش مەککەی بەجێ هێشتووە.

لای کەم لەو بارودۆخەدا محەمەد دەبێ هەستی بەوە کردبێ کە بە هێمنی و ئارامی و بە بێ شەڕ و زۆرەملی، کارەکەی بۆ پێش ناخرێت. بەو هۆیەوە بۆ پێکهێنانی هێزێکی بەکرێگیراوی سەربازیی، هەوڵی پەیوەندیی لەگەڵ هۆزە چەکدارەکان داوە. دیارە کارێکی دژواری دەستپێکردبوو، چونکە لەبەرانبەر ئەو یارمەتییە هیچ شتێکی نەبووە بتوانێ سەرنجی ئەو هۆزانە بەرەو خۆی ڕاکێشێ. یار و دۆستی هاوڕێی محەمەد واتە ئەبووبەکر یارمەتیداوە و لە بەحرەینی ئەمڕۆیی کۆبوونەوەیەکی لە مابەین محەمەد و هۆزی شەیبان "Shaiban" پێکهێناوە. هۆزی شەیبان وەك هۆزێکی شەڕکەر و ئازا لە ناوچەکەدا ناسرابوون و چەند ساڵ پێشتر توانیبوویان پاشەکشە و شکەست بە ئێرانیەکان بێنن. محەمەد دەیویست پەیمانێك لەگەڵ ئەو هۆزە دژ بە هۆزی قوڕەیش پێك بێنێ و بەڵێنی بەو هۆزە دابوو، بەو مەرجەی پشتیوانی لێ بکەن، لە ماوەیەکی کەمدا ناوچە عەڕەبییەکان دەگرێتەوە و

ماڵ و حاڵیان بۆ ئەوان دەبێ و ژنەکانیشیان وەك کۆیلەی سێکسی دەتوانن لای خۆیان ڕاگرن.[42]

بەڵام هۆزی شەیبان پێشنیارەکەی محەمەدیان قەبووڵ نەکرد. چونکە هیچ پێویستییەك نەبوو هۆزێکی خۆشەویستی وەک شەیبان لەسەر هیچ و خۆڕایی دژ بە هۆزی قوڕەیش بچێتە شەڕەوە. تەنانەت هۆزی کینداه "Kindah"ش کە بەهۆی خزمایەتی بەرەی دایکی محەمەدەوە پەیوەندییان لەگەڵی هەبوو، ئەو کارەیان رەد کردەوە و هاوکاریی محەمەدیان نەکرد.

هۆی سەرەکیی رەدکردنەوەی پێشنیارەکەی محەمەد لە ڕوانگەی بنەماڵەکانی ئەو سەردەمە ئەوە بوو ئەو هۆزانە پشتیوانیکردنی کەسێك کە دژ بە بنەماڵەی خۆی ڕادەوەستێ، پێیان بە کارێکی بێ ئەخلاقیی و نا ئینسانی بووە. لەو سەردەمەدا کاری لەو چەشنە واتە ڕاوەستان دژ بە گۆشت و خوێنی بنەماڵەی خۆ، تەنیا لە لایەن بەکرێگیراو و دز و چەتەوە بەڕێوە دەچوو. چەند ساڵ دواتر کاتێ محەمەد ناسراو ببوو و هێزی گرتبوو، ئەو دوو هۆزە چوونە ڕێزی سوپای ئیسلام. بەتایبەت هۆزی شەیبان دەبێ دواتر لە شەڕەکانی سەردەمی عومەر دژ بە ئێرانییەکان رۆڵێکی گرنگیان گێڕابێت. محەمەد بۆ دۆزینەوەی پشتیوانی ناچار بە رێککەوتن لەگەڵ چەتە، ئاوارەکان و ئەو گرووپانەی مەسەلەی ئەخلاقییان لا گرنگ نەبوو، بکەوێ.

پێش ئەوەی شەڕکەرەکانی داعیش لە سووریە و عێراق ناوچەی خەلافەت دابمەزرێنن، لەگەڵ هۆزە سونییەکان و هێزی سوپای تایبەتیی بەجێمای سەدام حوسێن کەوتن. هەروەها بڕێك لە شەڕکەرەکانیش بەهۆی دزی و حیزی و کاری خراپەوە، لە کۆمەڵگا ئورووپییەکان دابڕابوون، بۆ بە گرنگی پێدان و بە حیساب هاتنی خۆیان، بەدوای جێگایەکدا دەگەڕان، هاتبوونە ناو داعیشەوە. بە بێ ئەو پێکهاتن و رێکەوتنانە، هەڵمسان و گەورەبوونەوەی گرووپێکی تێرۆریستیی وەك داعیش لە ماوەیەکی ئەوا کەمدا نەگونجاو بوو.

---

[42] Ibn Kathir: Al bidaya 3:160; Ibn Kathir: Sira, 2:166

پەیوەندیی و پێکهاتنێکی لەوچەشنە، کە لەسەر بنەڕەتی ئایینی بنیات نراوە، لە مێژووی ئیسلامدا نموونەی زۆرە و داب و نەریتێکی تایبەت بەخۆی هەیە. ئۆسامە بن لادن هاوکات پەیمانی لەگەڵ چەندین گرووپ بەستبوو وەك ئەو ئیسلامیستانەی وا لە وڵاتە عیرەبییەکان ئاوارە ببوون، سەرکردەی مافیا و مادە سڕکەرەکان و قاچاخچییەکانی ئەفغانستانی و .... دواتریش لەو چێشتی مجێورە ئەلقاعیدە پێك هات. لە سەردەمی نیوەی یەکەمی سەدەی ١٨ دا مەلیکی نەجد"Nadschd"، محەمەد بن سعوود لەگەڵ پێکهێنەری وەهابییەکان محەمەد ئیبن عەبدولوەهاب، یەکییەتیان پێکهێنا. ئەزموونی ئەو پێکهاتنە کە تەنانەت تا ئەمڕۆش هەر بەردەوامە، سیستەمی پادشایی عەرەبستانی سەعوودییە. بەڵام دایکی هەموو پێکهاتنەکان لە نێوان محەمەد و دوو هۆزی مەدینەدا بووە، بە ناوی ئەلعەوس "al-Aos" وئەلخەزرەج "al-Khasradsch".

کاتێ محەمەد لە لایەن ئەو هۆزانەوە رەد کرایەوە کە ئارەزووی بوو رێککەوتنیان لەگەڵدا بکا، هەوڵی بۆ نیزیکبوونەوە لە هۆزە شەڕخوازەکانی یەثریب دا، کە لە ٤٠٠ کیلۆمیتری باکووری مەککە هەڵکەوتبوو. بەڵام بۆچی زیادە لەو هەموو ناوچانە، یەثریب؟ ئەو شارە بۆچی بۆ محەمەد هێندە گرنگ بوو؟ یەثریب ڕاست لە سەر ڕێگای بازرگانیی کاروانچییەکانی سوریە و مەککە هەڵکەوتبوو. دوای چەندین ساڵ هەوڵ دان لە ڕێگای هێمنی و تەنیا بەهۆی هێزی ئاخافتن، ئەمجارە دەیویست پەیامەکەی ئەگەر بە ناچاریش بووبێ بە زۆر و لە ڕێگای شەڕخوازییەوە ڕابگەیێنێ. ئەگەر هێرشی بۆ سەر کاروانچییەکانی دەور و بەری شاری مەککە بکردایە، دەیزانی کە بە پەلە هێزی نیزامی لە مەککەوە دێتە سەریان. بەڵام ئەگەر ئەو کارەی لە یەثریبەوە دەست پێبکردایە، خۆی و باندەکەشی بە بێ کێشە و کۆسپ لە ئەماندا دەبوون.

هەر وەك هۆزی قورەیش، هۆزەکانی ئەلعەوس "al-Aos" و ئەلخەزرەج "al-Khasradsch"یش زەمانێك لە یەمەنەوە هەڵاتبوون و پەنایان بۆ باکووری نیمچەدوڕگەی عەرەبی واتە یەثریب هێنابوو و لەوێ گیرسابوونەوە. لەو سەردەمە و لەو "خەمرك"[43] ەدا تەنیا ٣ هۆزی یەهوودی دەژیان. یەهوودییەکان ئەو دوو

[43] خەمرك بە ناوچەیەکی سەوز و پڕدار دەگوترێ.

هۆزەیان ڕێگا دا، بەڵام بەو مەرجەی، دەبوو تەنیا لە دەور و بەری خەمرەك جێ بۆخۆیان تەرخان بکەن و ئیزنی ژیان لەو ناوەیان پێ نەدابوون. لە پەنا ئەوی کە یەهوودیەکان ژیانی خۆیان بە وەرزێری، ماملە و بازرگانییەوە هەڵدەسووڕاند، ئەو دوو هۆزە خەریکی فێربوون و بەڕێوەبردنی شەڕ و کار و باری نیزامی بوون. چەندین جار بە بێ سەرکەوتویی هەوڵی دەرکردنی یەهوودیەکانیان لەو ناوچەیە دابوو. لە نیوەی دووهەمی سەدەی شەشەمدا کەسێك بە ناوی مالك ابن عەجلان"Mālik Ibn Adschlān" کە یەك لە سەرکردەکانی ئەلخەزرەج بوو، سەرکردە یەهوودییەکانی بۆ زیافەتێك بانگشتێن کردوە و لەوی دەستووری کوشتنیانی داوە. ئەوان بەدوای ئەو کارەساتەوە توانیان چەند لە ناوچە پارێزکراوەکانی شارەکە کە تەنیا یەهوودی لێ دەژیان، بخەنە ژێر کۆنتڕۆلی خۆیانەوە. بەڵام بەشێوەی بەردەوام هەرگیز نەیانتوانی لەو ناوچەیە حوکمرانی بکەن. کوڕەکی مالك دواتر ئایینی ئیسلامی قەبووڵ کرد و شان بەشانی محەمەد ساڵی ٦٢٤ دژ بە هۆزی قوڕەیش لە شەڕی بەدردا بەشدار بوو.[44]

ئەو پرسیارە دەمێنێتەوە، کە بۆچی دوو هۆزی ئەلعەوس و ئەلخەزرەج کەوتوونەتە بەرەی محەمەدەوە؟ هۆزی ئەلخەزرەج لە چەند لاوە لەگەڵ محەمەد خزمایەتییان هەبوو. باوە گەورەی محەمەد، هاشم، لەگەڵ کچێکی ئەو هۆزە زەماوەندی کردبوو، و باوە گەورەکەی تری، واتە عەبدوولموتەلیب، لە یەثریب لەدایك ببو و سەردەمی گەنجیشی هەرلەوێ تێپەڕ کردبوو. ئەو، شەڕکەرەکانی ئەو ناوچەیەی باش دەناسی و جارێکیان کاتێ لەگەڵ کوڕی پووری خۆی لەسەر زەوییەکی پەنا کعبە کێشەیان لێ پەیدا ببوو، لەگەڵ خۆی بۆ مەککەی هێنابوون. لێرەدا دەبینین کە ئەو هۆزە پابەندی داب و نەریتی ئەو ناوچەیە واتە یارمەتی نەکردنی ئەو کەسانەی دژ بە بنەماڵەی خۆیانن، نەبوون. هۆزی ئەلعەوسیش وەك شەڕکەری بەکرێگیراو هەر کەس پارەی پێبدایەن شەڕیان بۆ دەکرد و هەر کارێك بەهرەی بۆیان تێدا بایە، بەشداریان تێدا دەکرد.

لەسەر کۆچی محەمەد بۆ یەثریب سەرچاوە ئیسلامییەکان بە شێوەی ئیدیالیستی دەدوێن و دەگێڕنەوە: "محەمەد ١٣ ساڵ بە هێمنی و لە ئارامیدا لە شاری مەککە

[44] Ali, Gawad: Al-Mufassal, 4:134

هەوڵی بۆ بڵاوکردنەوەی ئایینەکەی داوە، بەڵام بە پێی کات دوژمنێکی زۆری بۆ پەیدا بووە و زۆر ئازاریان پێ گەیاندوە. لە کۆتاییدا خەڵکی مەککە هەوڵیان داوە محەمەد لە ناو بەرن، بەڵام خودا ئەمری پێکردووە ئەو شارە بەجێ بهێڵێ". هەروەها دەڵێن: "دوو هۆزی ئەلعەوس و ئەلخەزرەج لە یەثریب ماوەیەکی زۆر دژ بە یەکتر لە شەڕدابوون، لەو شەڕە ماندوو ببوون و بەدوای بیانوویەکدا دەگەڕان کۆتایی بە شەڕەکەیان بهێنن. محەمەد ئەو دەورەی وە ئەستۆی خۆی گرتووە و وەك نێوانجیگەرێک ئەو دوو هۆزەی ئاشت کردۆتەوە و بەو هۆیەوە هەر دووکیان ئایینی ئیسلامیان قەبووڵ کردووە."

لە ڕاستیدا نە هۆزەکانی مەدینە لە شەڕ ماندوو ببوون و نە محەمەد بۆ دۆزینەوەی ئاشتی بەدوای جێگایەکدا دەگەڕا. چونکە هیچ ناوچەیەك، هیچ شارێك لە تەواوی عەرەبستانی ئەوکاتدا لە مەککە ئاشتیخوازتر نەبووە. شارەکە، بەهۆی زیارەت و بازرگانییەوە، ناچار بوو خۆی لە شەڕ دوور ڕاگرێ. بەڵام محەمەد بە هەر شێوەیەك بوو، دەیهەویست شەڕ لە مەککە ساز بکات و ئەو ئارامییە تێك بدات، هەر بۆیەش بەدوای یەکگرتوویی لەگەڵ هۆزە شەڕخوازەکاندا دەگەڕا.

پێش ڕۆیشتنی محەمەد بۆ یەثریب لەگەڵ ٧٣ کەسی هۆزی ئەلعەوس و ئەلخەزرەج دانیشتنی کردبوو. لە کۆتاییدا پەیمانی هاوکاریی ئەو دوو هۆزە و محەمەد ئیمزا کرا. هەردوو هۆزەکە دەبوو دوژمنانی محەمەد وەك دوژمنی خۆیان سەیر بکەن، بەڵام ترسیان لەوە بوو ئەگەر زەمانێك محەمەد لەگەڵ هۆزی قوڕەیش ئاشتیی بکاتەوە، ئەوانی لەبیر بچێتەوە. محەمەد لە وەڵامدا گوتوویەتی: "نا، ئەوە خوێنە، خوێن، ئەوە تووناکردنە، توونا کردن. من لە ئێوەم و ئێوەش لە منن."[45] دوای ئەوە شەڕکەرەکان ویستوویانە ئەو یەکیەتییە تاقی بکەنەوە، پێشنیاریان بە محەمەد کردووە هێرش بەرنە سەر منا "Mena"، شارێکی نیزیك مەککە. محەمەد وەڵامی داوەتەوە: "هێشتا ئەمرمان پێ نەکراوە."[46]

---

[45] Ibn Hischām: Sirat an-nabi, 2:162

[46] Ibn Saa'd: Tabaqat, 1:190; Al-Baihaqi: Dala'il al-nubuwwa, S. 447f.

له سەرچاوە ئیسلامییەکەندا گوتراوە: "محەمەد دەیویست مەککە بەجێ بێڵێ، بۆ ئەوەی لە ئاشتیدا پەیامەکەی ڕابگەێینێ." بەڵام ئەزموونی پێکهاتنەکە هەم لە لایەن محەمەدەوە و هەم لە ڕوانگەی هۆزەکانی مەدینەوە، تەنیا پلانی شەڕ بوو. قەولی دەسکەوت و کەل و پەلی لە شەڕ بەدەستهاتووی بە هۆزەکانی ئەلعەوس و ئەلخەزرەج دابوو. بڕیاری گرتنەوەی هەموو وڵاتە عەڕەبییەکان و دابەشکردنی دەسکەوتەکانی شەڕ داڕێژرابوو. ماوەیەکی کورت دوای وەڕێکەوتنی محەمەد بەرەو یەثریب ١٥٠ کەس لە لایەنگرەکانی وەدوای کەوتن.

محەمەد دەیویست لە ڕوانگەی ئابوورییەوە شاری مەککە لەژێر گوشار دابنێ. گەنم لە میسرەوە دەهات و خورما لە یەثریبەوە، محەمەد ناردنی ئەو دوو خۆاردەمەنییەی بۆ شاری مەککە لە یەهوودیەکانی یەثریب قەدەغە کرد. شەڕکەرەکانی چاوەدێریی لەنگەرگای ئەلگار"al-Gar" لە زەریای سوور کە لە پەنا شاری یەثریب بوو، دەکرد و ئەو گەنمانەی لە میسرەوە بۆ مەککە دەهاتن، بۆ خۆیان هەڵدەگرت.[47] هەنگاوی دواتر هێرش بردنە سەر کاروانەکانی سەر ڕێگای مەککە بوو کە لە سووریاوە دەهاتن. محەمەد و لایەنگرەکانی بە هۆی ئەو هێرشانەوە پێداویستییەکانی ژیانیان دابین دەکرد. دواتریش جەزیە، واتە ماڵیاتی سەرانەی وەك سەرچاوەی دارایی، لە یەهوودیی و مەسیحیەکان زیاد کرد.

[47] Al-Qimni: Hurub dawlat ar-rasoul, S. 38f.

وشەی ئەلسەعالیك بە مانای ڕێگر، ساختەچی و ڕاونراو هاتووە. ئەو کەسانە زۆربەیان ئەو منداڵانە بوون کە باوکیان نادیار بوون و لە پەیوەندیی نێوان پیاوانی هۆزی قورەیش و کۆیلەی ژنی ڕەش پێست کەوتبوونەوە. منداڵی ئەو چەشن پەیوەندییانە لە لایەن باوکەکانەوە نە دەسەلمێندران، چونکە هیچ هۆزێك پێیخۆش نەبووە، دوو ڕەگە، هەڵگری ناو و نیشانی هۆزەکەیان بێ. "ئەلسەعالیك" بەو کەسانەش دەگوترا کە بەهۆی کارێکی خراپ و نالەبار لە لایەن بنەماڵەکەیانەوە لە ماڵ دەرکرابن. بنەماڵەکەیان لە بازار و لە ناو خەڵکیدا قاویان دەکرد کە ئەو منداڵە ئیتر پەیوەندیی بەوانەوە نییە و ئەگەر لە لایەن هۆزێکیترەوە لێی بدرێ یاخود بکووژرێ، نە داوای خوێنبایی دەکرێتەوە و نە تۆڵەی دەستێنرێتەوە. ئەگەرکوو کەسێکیش بکووژێ، بنەماڵەکەی پارەی تاوانەکەی بۆ ناداتەوە.[48]

لە هەموو ناوچە عەرەبییەکان لە سەعالیك دەترسان چونکە گرووپی زۆر بەهێزی شەڕکەریان لێ پێکهاتبوو. مرۆڤ ناوی "گورگەکانی" لەسەردا نابوون. هێرشیان بۆ سەر کاروانەکان دەبرد، پەیمانی پیاکوژیی بە پارەیان لە ئەستۆ دەگرت و دزێکی زۆر ماهیر بوون. هۆزە عەرەبییەکان بۆ کێشەکانیان بە کرێیان دەگرتن و لە پەنا شەڕکەرەکانیاندا ڕایاندەگرتن.[49]

لەسەر شاخی تێهامە "Tehama"ی دەرەوەی مەککە، سەعالیك پەیمانێکی برایانەیان بەستبوو بە ناوی "پەیمانی برایەتیی" و لەوێ پێکەوە ژیانیان دەکرد. ئەو کات چوارمین باوکەگەورەی محەمەد، واتە "قوسەی" بۆ دەرکردنی دژبەرەکانی لە شاری مەککە، لەگەڵیان ڕێ کەوت. هەروەها دووهەم باوەگەورەی محەمەد واتە عەبدولموتەلیبیش دڵی بۆیان لێی دەدا و پەیوەندیی لەگەڵیاندا هەبوو. بۆ هاتنە ناو

[48] Al-Zubaidi: Taj al-A’arūs, 18:92

[49] Ali Gawad: Al-Mufassal, 9:616–617

شاری مەککە تەنیا لەژێر سێبەری عەبدولموتەلیبدا ئیزنیان پێ دەدرا. مامی محەمەد، "ئەلزوبەیر"یش پەیوەندیی لەگەڵیان هەبوو. تەنیا مامەکەیتری واتە ئەبوتالیب دووری لێ دەکردن و پێی کارێکی زۆر خراپ بوو هۆزەکەی پەیوەندیی لەگەڵ دز و چەتەدا هەبێت. بەڵام وێدەچوو محەمەد خۆی ئەو پەیوەندییەی پێ باش بووبێ. لە مەدینەوە هەوڵی دەدا بۆ لەناوبردنی بارودۆخی بازرگانیی شارەکە ئەو چەتانەی نیزیك شاری مەککە هان بدا و بۆلای خۆیان ڕاکێشێ. ئەو خۆی پەیوەندیی لەگەڵ "سەعالیک"ی شاخی تیهامە گرت و پێشنیاری یەکگرتنی پێکردن. محەمەد پێی گوتن: "ئەگەر ئایینی ئیسلام قەبووڵ بکەن، بە بێ هیچ مەرجێك لە ژێر پەنای خۆیدا ڕایاندەگرێ. کۆیلەکانی نێویان ئازاد دەکرێن، هەر کەس لە بنەماڵەکەی دابڕاوە، لای من بنەماڵەیەکی نوێی پێ دەبەخشرێ، ئەو کارانەی تا ئێستا کردووتانە و ئەو خوێنانەی رشتوتانە، پێتان دەبخشرێت و ئەو پارە و ماڵەی لەو رێگایەوە کۆتان کردۆتەوە، هی خوتانە و کەس ئیزنی زەوتکردنی لێتان نییە.[50]

"سەعالیك" نەک هەر پێشنیارەکەی محەمەد یان قەبووڵ کرد، بەڵکوو بنەماڵەیەکی گەورە بە ناوی غەفار "Ghefar" کە لە ڕێگای دزیکردن و چەتەییەوە دەژیان، بەرەو لای محەمەد ڕاکێشران. ئەو هۆزە لە پەنا دوو هۆزی ئەلعەوس و ئەلخەزرەج دوای بەجێ هێشتنی مەککە گرنگترین پارێزگەری محەمەد بوون. ڕەنگە بۆ زۆر کەس، لە ڕوانگەی پێغەمبەربوونی محەمەدەوە، دەبێ شتێکی ئاسایی بووبێ کە یارمەتی مرۆڤی خراپ و دەرکراو و بێ سەرپەرشت بکا، ڕێگایان بدا، خۆی بە گوناهەکانیانەوە خەریك بکات و بەرەو ڕێگای ڕاست هیدایەتیان بکات. بەڵام مەبەستی محەمەد لە ڕێکەوتن لەگەڵ ئەو باندانە هیدایتکردنی ئەو مرۆڤانە بەرەو ڕێگای راست نەبووە و بەڵکوو تەنیا بۆ نیازی بەدەستەوە گرتن و قایمکردنی هێزی خۆی لە ناوچەکەدا ئەو کارەی کردووە. ئەو نەک هەر پێشی بە هێرشکردنی ئەو باندانە بۆ سەر کاروانچییەکان نەگرت، بەڵکوو بۆ ئەو کارە، هانیشی دەدان و تەنانەت بە کارێکی باش و لە ڕێگای خودادا دەزانی.

لە یەثریب محەمەد خۆی لەسەر ستروکتووری ئۆرگانیزەکردنی کاروباری نیزامی سەعالیك" ڕێك خست. ئیدەی بەرەی برایەتیی و دروشمی "یەکمان بۆ

[50] Ibn Sa'ad: Al-Tabaqat, 1:241

هەموو، و هەموو بۆ یەکمان" ی لەوان وەرگرت. تەنانەت دەست و قاچ پەڕانی ئەو کەسانەی خەیانەت دەکەن، کە دواتر ڕێگاشی بۆ ناو قورئان پەیدا کرد، لەوانەوە فێر بوو. ستراتێژی شەڕکردنیانی یەکاو یەك وەرگرت و لە شەڕەکانی داهاتوودا کەڵکی لێ وەرگرت: سەرکردەی "برایەتیی" لە حاڵەتی ئاساییدا یەك لە چواری دەستکەوتی شەڕی وەبەر دەکەوت و سێ لە چواریشی لە نێوان شەڕکەرەکاندا دابەش دەکرا. محەمەد بڕێك دڵ فەراوانتر بوو و تەنیا یەك لە پێنجی دەسکەوتی شەڕی بۆ خۆی و بنەماڵەکەی تەرخان کرد. لە قورئاندا هاتووە: *"ئەگەر باوەڕتان بە خودا و باوەڕیتان بەوەش هەیە کە ڕۆژی لێك هاڵاواردن بۆ عەبدی خۆمان نارده خوار، ئەوەی ڕۆژێ کە دووکۆمەڵ تووشی یەك بوون؛ دەبێ ئەوەندەش تێ بگەن هەر تاڵانێکو دەس کەوت، پێنج یەکێکی بەشی خودا و پێغەمبەر و بۆ خزمان و هەتیوان و هەژاران و ڕێبوارانە. خودا توانای بەسەر هەمووشت دا هەیە." (سوورەی ٨ ئایەی ٤١)* هەروەها محەمەد ناوی "دەسکەوتی شەڕ"ی لەسەر سوورەی هەشت دانا.

تەنیا دوای یەکیەتیی لەگەڵ هۆزەکانی مەدینە و ڕێگرەکانی عەرەب بوو کە محەمەد توانی وەك سەرکردەیەکی لێ بێ، وهەروها سەرکەوتوویەکانی دواتری لەشکری ئیسلامیش تەنیا بە یەکیەتیی لەگەڵ جنایەتکارەکەن وەدی هات. لە سەرچاوە ئیسلامییەکاندا باس لەسەر هێرش بۆ سەر کاروانەکان دەکرێ، بەڵام وەك کارێکی رەوا باسی لێ کراوە: "محەمەد و لایەنگرەکانی لە مەککە وەدەر نراون و ناچار بە بەجێ هێشتنی ماڵ و حاڵی خۆیان لە مەککە کراون." سەرەڕای ئەوی ئاوارەییەکە بەو شێوەیە نەبووە، مرۆڤ دەتوانێ ئەو پرسیارە بکات کە ئایا کارێکی ناحەز و نارڕەوا دەبێ بە هەمان شێوە وەڵام بدرێتەوە؟ هەموو ئەو هەشتا شەڕەی محەمەد لە ناوچە عەرەبییەکان بەرێوەی بردوون، لە سەرچاوە ئیسلامییەکاندا یا بە ناوی شەڕی بەرگری و یا بەهۆی نیاز بۆ یەکگرتوویی نەتەوەی عەرەب باسی لێکراوە. هەروەها دەگێڕرێتەوە کە ئەو هۆزانەی لە هەوەڵەوە محەمەدیان ڕەدکردەوە، دەبێ دواتر بە ئارەزووی خۆیان تەسلیمی محەمەد بووبێتن و ئایینی ئیسلامیان بە خۆشییەوە قەبووڵ کردبێ! بەڵام چ شتێك دبێ بووبێتە هۆی گۆڕانی بۆچوونەکەیان، ئاماژەی پێ نەکراوە. بۆچی ئەو کاتەی محەمەد پەیامەکەی لەوپەڕی ئاشتیدا بە خەڵکی دەگوت هیچ کەس گوێی بۆ ڕانەدەگرت؟ بۆچی سوورەکانی قورئان لە مەککە هەستی هۆزەکەنی نەجووڵاند ئەگەرچی زۆر ئاشتیخوازنەتر بوو

له سووڕەکانی دواتر کە لە مەدینە درانە دەرێ و بانگی بۆ شەڕخوازیی دژ بە کافرەکان دەکرد و خوێنیان لێ دەتکا؟ هەروەها تا چ ڕادەیەك گۆڕینی بۆچوونی هۆزەکان بە ئارەزووی خۆیان بووە؟ ڕەنگە ئەو کارە بڕێکی بەهۆی ڕوانگەی بەکردەوەی کارەکە پێکهاتبێ، بەڵام بەشێکی بەرچاوی ترس بووە. سەرچاوە ئیسلامییەکان ئەوە لەبەر چاو ناگرن کە چەند لە هۆزەکەن بە هۆی ترسەوە ئایینی ئیسلامیان قەبووڵ کردوە و تاقمێکیشیان بە هەلێکی باش بۆ بەدەستەوە گرتنی هێز و سەرکەوتوویی بۆ خۆیان و هۆزەکەیان زانیوە. بەڵام لێرەدا روونە کە شمشیر کارتێکەرییەکی زۆر باشتری لەسەر هۆزەکان بووە هەتا وشە.

ئێستا ئیتر دژبەرەکانی محەمەد لە مەککە دەیانزانی کە گرێو لەسەر ئەسپە سەرکەوتووەکەی محەمەد بکەن، باشترە تا دژی ڕاوەستن. یەك لەوانە خالید ئیبن ئەلوەلید بوو کە یەك لە باشترین شەڕکەرەکانی مەککە لە ئەژمار دەهات. باوکی یەك لە بەرهەڵستکارەکانی ڕاستەقینەی محەمەد بوو و لە سووڕەیەکی قوڕئاندا بە "زۆڵ" ناوی هاتووە. بەڵام پڕاگماتیسمی نێوان خالید و محەمەد ئەوەی لەبیر بردبوونەوە. محەمەد بۆ سەرکەوتن لە شەڕەکانی پێویستیی بە خالید بوو، و خالیدیش بۆ گەورەکردنەوەی هێز لە سنوورەکانی دەرەوەی مەککە پێویستیی بە محەمەد هەبوو. محەمەد ناوی خالیدی نابوو "شمشیری کێشراوی خودا".

پێغەمبەر حکوومەتی بەسەر گرووپێکی هەمەڕەنگدا دەکرد کە وەك چێشتی مجێور وابوون و بۆ پێکەوە ژیانیان پێویستیەکی گرنگیان بە دارشتنی پلان و یاسا هەبوو. محەمەد یاسایەکی گشتیی ٤٧ خاڵەی بۆ شاری مەدینە داڕشت، کە دەسەڵاتی بێ ئەملا و ئەولای خۆی پێ قایم کرد و پەیوەندیی نێوان گرووپە جۆراوجۆرەکانی دیاری دەکرد. هۆزەکانی مەدینە و یەهوودیەکانیش دەبوو تا ئەو کاتەی پارێزگاریی شارەکە دەکەن، شەڕەکانی محەمەد لە باری ماڵییەوە دابین بکەن. هەرکەس موسوڵمانێکی کوشتبایە دەیانکوشتەوە، بەڵام بە پێچەوانە، کەس ئیزنی نەبوو دەست بۆ ئەو کەسە بەرێ کە بێ دین(بێ دین لێرەدا مەبەست ئەو کەسانەیە کە ئایینی ئیسلامیان قەبووڵ نەکردبوو)ێکی کوشتبێ. هۆزەکانی مەدینە و یەهوودیەکان ئیزنی بازرگانی لەگەڵ هۆزی قوڕەیش و هەر مرۆڤێکی شاری مەککەیان لێ قەدەغە کرابوو.

محەمەد یاسای نوێی بۆ وەرگرتنیماڵیات و کاروباری بازرگانی دانابوو، دەستووری هەڵقەندنی چاڵی ئاو(بیر)ی دا و خۆی بە پاك وخاوێن ڕاگرتنی شارەکەوە ماندوو دەکرد. پێنج جار لە ڕۆژدا بۆ نوێژ و کونترۆڵی بڕوا پێکردنیان، لایەنگرەکانی لە دەوری خۆی کۆدەکردەوە. کەس بۆی نەبوو لەو کۆبوونەوەدا بەشدار نەبێ، تەنانەت ئەو کوێر و ئیفلیجانەی لە ناوچەیەکی دووری شارەکەش دەژیان، دەبوو خۆیان بگەیاندایەتە مزگەوت. خواردنەوەی ئەلکۆڵ و نیزیکی پیاوی ژنداری لەگەڵ ژنیتر بۆ لایەنگرەکانی حەرام کردبوو. هەر کەس کاری حەرامی کردبایە قامچی کاری یاخود بەردەباران دەکرا. هەرکەس دزیی لە موسڵمانێکیتر کردبایە، دەستیان دەپەڕاند. هەرکەس دەغەڵیی لە هۆزێکی موسوڵمان کردبایە یاخود هێرشی بوسەر بردبایە، دەست و قاچیان دەپەڕاند. بەو یاسا دژ بە مرۆڤانەی نەزم و دیسیپلینێکی گشتیی پێکهێنا کە باوەڕپێکراویی بەشدارانی کۆمەڵگای بۆ قایمتر کرد.

بەڵام هەموو ئاو یاسایەنە بۆ هەڤاڵ و دۆستی نیزیك و باشترین شەڕکەری محەمەد، واتە خالید بە حیساب نەدەهاتن. دوو ساڵ دوای ئەوەی بوو بە موسوڵمان و سەرکردەی نیزامی سوپای محەمەدی وەئەستۆ گرت، هێرشی بردە سەر هۆزێکی موسوڵمان کە ماوەیەکی زۆر بوو دوژمنایەتیی لەگەڵیاندا هەبوو. ماڵەکەیانی وێران کرد، پیاوەکانی لێ کوشتن و ماڵ و داراییانی بۆ خۆی هەڵگرت.

کاتێ محەمەد ئەو هەواڵەی پێ گەییشت، زۆری پێ ناخۆشبوو، بەڵام هیچ سزایەکی بۆ ژێنراڵەکەی دانەنا. لەجیاتی ئەوە دەبێ دۆعای کردبێ: "ئەڵلا شاهیدی منە، من هیچ پەیوەندییەکم بەو کارەوە نییە کە خالید کردوویەتی."[51] هەر ئەو محەمەدە چەند مانگ پێشتر دوای گرتنەوەی شاری مەککە، دەستووری پەڕاندنی دەستی ژنێکی دابوو کە زێڕ و زێوی ژنێکی موسوڵمانی دزیبوو. ئەو کارە نموونەیەکە بۆ سەلماندنی دیکتاتۆربوونی محەمەد. هەست بە هێز کردن بۆ ئەو زۆر گرنگتر بووە لە پرەنسیپی باوەڕەکەی. ئەو لە لایەکەوە سزای دزیی بە دەست پەڕاندن دەدا، لەحاڵێکدا خۆی و لایەنگرەکانی لە ڕێگەی کاری چەتەیی و شاڵاوبردن بۆ کاروان و دەسکەوتی شەڕەوە دەژیان. ئەوان نەک هەر ماڵ و دارایی خەڵکیان زەوت دەکرد، بەڵکوو منداڵەکانیان وەك کۆیلە دەفرۆشتن. هەمووشی هەر

---

[51] Al-Bukhari: Sahih al-Bukhari, Hadith Nr. 6766

بە فەرمی. پێغەمبەر مرۆڤی زیناکاری بە بەردەبارانکردن سەزا دەدا، کەچی خۆی لەگەڵ ژن و کچی بە کۆیلەگیراوی شەڕ دەنوست و بەسەر شەڕکەرەکانیدا دابەشی دەکردن. هەڵس و کەوتی لەگەڵ یەهوودییەکانی مەدینەش هەروەها زۆر سالم نەبوو و پڕ بوو لە توورەیی و لە سەرچاوەی هێزەوە هەڵدەقولا. بەو هۆیەی جوولەکەکان نە بەشێوەی ئاکتیڤ لە بەرەی محەمەد شەڕیان دەکرد و نە پەیامەکەیان بە فەرمی قەبووڵ کردبوو، یەك بدوای یەکدا لە شاری مەدینەی دەرکران و محەمەد هەمان ئەو کارەی بە ئەنجام گەیاند، کە هۆزەکانی ئەلعەوس و ئەلخەزرەج نەیانتوانیبوو بە جێی بێنن. خانوو، زەوی و ماڵ و دارایی یەهوودیەکانی لە نێوان هۆزەکانی مەدینە و ڕێگران و ئاوارەکانی مەککەدا دابەش کرد. هەروەها ژنەکانیانی کرد بە کۆیلەی سێکسی بۆ خۆی و شەڕکەرەکانی.

هەنگاوێکی بەرز لەو سەردەمەوە بۆ ئێستا هەڵدەگرین: هەزار و چواسەد ساڵ دواتر، شەڕکەرەکانی داعیش ئەو کارە دووپات دەکەنەوە کە محەمەد لە سەردەمی خۆیدا کردوویەتی. جیهادیستەکان لاسایی هەڵس و کەوتی محەمەدی ئەوکات لە هەنبەر بێ دینەکاندا و ستراتێژی شەرکردنەکەی لە کاتی سەرکەوتوویدا دەکەن کە بە ئەرکێکی بەرگریکردن لە خۆ، لەهەنبەر دنیای رۆژئاوایی دادەنێن. کاتێ داعیش شاری رەقە"Rakka"ی لە سووریە داگیر کرد، یاسایەکی گشتییان دامەزراند کە ئەو کات محەمەد لە شاری مەدینە بەڕێوەی بردبوو. هەروەها بە چاولێکەری لە سەردەمی محەمەد سزای لەشیی بۆ ئەو کەسانە دانرا کە کاری "گوناهیان" دەکرد. لە شاری موسڵ و ناوچە کوردنشینەکان دژ بە مەسیحی و ئێزەدیەکان بەو شێوەیە جووڵانەوە کە محەمەد دژ بە یەهوودیەکانی مەدینە جووڵابۆوە. بەهۆی سوورەی قورئانەوە ئیزن بە ئیسلامییەکان درا، لە هەر جێگایەك بێدین وەگیر بخەن، ملیان بپەڕێنن و بیانکووژن. تەنیا جیاوازی سەردەمی محەمەد و ئێستا لەوە دایە کە لە سەردەمی محەمەد کامێرای فیلم هەڵگرتن نەبووە کە بتوانن کارە نامرۆڤانەکەیان فیلمبەرداری بکەن. ئەزموونەکەی ئەوەیە کە هیچکەس بە وردی نازانێ ئەوکات چ کارەساتێکی پڕ لە توورەیی و نا ئینسانانەیان بەسەر خەڵک هێناوە و هەڵسەنگاندنی لەگەڵ کارەساتەکانی ئەمڕۆ بۆ مرۆڤ زۆر ئەستەمە.

کێشەی سەرەکی لەوەدا نییە ئەو کات محەمەد چی پێ دروست بووە و یاخود چی بە خراپ زانیوە. مرۆڤ دەتوانی بە بەڵگە بیسەلمێنێ کە بە گشتیی جیهانی ئەوکات پڕ لە کارەسات بووە، جیاواز لەوەی کێ و چ هێزێك، چ ئایین و چ ئیدیۆلۆژییەك، یاخود لە چ وڵاتێکەوە بەڕێوەچووبێ، هەموو ئەو هێزانەی شەڕیان بەڕێوە بردووە، هەمیشە بە شێوەی نامرۆڤانە و کارەسات ساز هەڵس و کەوتیان کردووە و لە سەردەمی شەڕدا ئەخلاق و کولتوورێکی سالمیان لەخۆ نیشان نەداوە. بەڵام کێشەکە لێرەدایە کە محەمەد و هەڵس و کەوتی لە مەدینە بۆ زۆربەی موسوڵمانان تا ئەمڕۆش وەك سیمبولێك سەیر دەکرێ. شێوەی چلۆن بەڕێوەبردنی کۆمەڵگاکەی ئەو، ئێستا وەك ژیانی - سیاسی، ئابووری، کۆمەڵایەتیی و ئەخلاقی، ئیدیالی خودایی لە ئەژمار دێ. ئیسلامیستەکان خەریکی دروستکردنەوەی دوبارەی خشت بە خشتی سەردەمی محەمەدن، سەردەمێکی نادیار و ناشەفافی کاتیی و مەکانیی. وڵاتێکی خودایی بە شێوەی خۆ شاردنەوە لە ڕاستییەکان لە دنیایەکی نامودێڕندا. ئەوان لەسەر ئەو باوەڕەن ئەگەر پێ لەسەر جێ پێی محەمەد دانێن، بە ئارەزووی خۆیان دەتوانن مێژوو هەڵسووڕێنن. دیارە لە هەوەڵەوە محەمەدیش لاواز و کز بوو، خەڵکیی جەفەنگیان پێ دەکرد و پێی پێ دەکەنین و بەجیددیان نە دەگرت. بەڵام بەهۆی باوەڕی پۆڵایینی، بەهۆی خۆڕاگریی و کارزانێیەکی ماهیری بەڕێوەبەرایەتی شەڕ، توانی وڵاتێك دروست بکا کە دواتر هێزە گەورە جیهانییەکانی وەك ڕۆم و ئێران بخاتە سەر چۆك و حوکمرانی بەسەر زۆربەی وڵاتانی دنیادا بکات. ئەمڕۆ شەڕکەرەکانی داعیش بە هۆی گرتنەوەی عێراق، سووریە و میسر، هەر وەك سەردەمی محەمەد هەم لە دنیای عەرەبی و هەم لە ڕۆژئاوا لە لایەن زۆر کەسەوە تف و لەعنەت دەکرێن. بۆ رەخنەگرانی ئیسلامی ئەو دوانە زۆر لێك جیاوازن. ئەو کەسانەی ئەمڕۆ بە چاوی رەخنە سەیری داعیش دەکەن، بەهیچ شێوەیەک لەگەڵ محەمەد و هاوڕێکانی هەڵناسەنگێنرێن، ئەگەرچی داعیش تەنیا ئەو کارانە دەکات کە لە سەردەمی محەمەد بە کردەوە و بە قسە بەڕێوە چووە.

من نامەوێ وێنەی شەیتان لەسەر دیوار بکێشمەوە، بەڵام ئەگەر داعیش لە هێرشەکانیدا سەرکەوتووبێت و بە زوویی چاڵە نەوتەکانی خەلیج کونتڕۆڵ بکا، ناتوانین بڵێین مێژوو خۆی دووپات ناکاتەوە. بیر لە هەڵگەڕانەوەی هۆزەکان لەسەر بۆچونی ئازادانەیان لە هەنبەر محەمەد بکەینەوە، زۆر زوو و بە گورجی دەکرێ

هێزی خەڵکی بۆلای خۆی ڕابکێشێ. موسوڵمانان زۆر بە گورجی دەتوانن هەڵس و کەوتیان لەهەنبەر داعیش بگۆڕن و بڵێن: "خەلافەت جێگایەکە بۆ ئاشتی." دواتریش لە شۆ و بەرنامەی تەلەفیزیۆنیدا بگوترێ داعیش هیچ پەیوەندییەکی بە تێرۆرەوە نییە و ئەوە تەنیا هەلوێستێکی حیسابکراو بووە بۆ بەجێهێنانی مەبەستی ڕۆژئاوا. هەروەها بگوترێ داعیش تەنیا وەك گرووپێکی ئیسلامیی ئیتر تەحەمولی رۆژئاوای نەدەتوانێ بکا و دەبوو دژ بە ئیمپریالیسمی رۆژئاوایی بەربەرەکانی بکا!

دیارە محەمەد کاری باشیشی زۆر کرد. بووە هۆی یەکیەتیی عەرەبەکان، یاسا و نەزمی بردە ناو ناوچەکانی ژێر کونترۆڵی خۆی و سیستەمێکی کۆمەڵایەتیی دۆزیەوە کە تا ئەمڕۆش کار دەکات. داعیشیش کارێکی هاوچەشنی بەڕێوە بردووە. لە رەقە"Rakka" و موسڵ نەزم و یاسا حوکم دەکات. لەوێ داعیش دژ بە گەندەڵی و بەرزبوونەوەی بەهای شتومەك بەربەرەکانی دەکات. لە وڵاتی ئیسلامی هەر وەك محەمەد خۆی بە بێوە ژن و مرۆڤی هەژارەوە خەریك دەکات. هاوکاتیش هیچ مرۆڤێك نایەتە سەر ئەو قەناعەتە کە بە هۆی ئەو کارانەوە هەڵس و کەوتی داعیش بە دڵفراوانی و دڵگەرمی ئەوان دابنێ.

گرتنەوەی مەككە: پێك گەیشتنی دوبارەی خەڵكی مەككە و محەمەد

هەشت ساڵ دوای بەجێهێشتنی وڵاتەكەی، محەمەد هاتە سەر ئەو بڕیارە كە شاری مەككە بگرێتەوە. لەشكرێكی مەزنی كۆكردەوە و دەشیزانی كە ئەو شەڕە لەسەر مەیلی ئەو تەواویی پێدێ، چونكە هێزی نیزامی مەككە بە ڕاشكاوی بێ هێزتر لە هێزەكەی محەمەد بوون. كاتێ محەمەد سەركەوتووانە هاتە ناو شاری مەككە، هەوڵی دا رەحمەت بەسەر شارەكەدا دابارێنێ، خۆی وەك نموونەیەكی باش نیشان بدا، نەك وەك مرۆڤێكی تۆڵە سێنەر. محەمەد تەنیا ئیزنی كوشتنی ژمارەیەكی دیاریكراوی ژن و پیاوی ناو شارەكەی دا. سەركردەی ئەو هۆزانەی پێشتر دژ بەو ڕاوەستابوون، بەخشی بەڵام دەستووری كوشتنی شاعیر و كۆیلە هەژارەكانی شارەكە كە لە ڕێگای شیعروە ڕەخنەیان لە محەمەد گرتبوو، دا.

محەمەد خۆی لەگەڵ سەركردەی ئومەییەكان، ئەبوو سوفیان ڕێك خست كە پێشتر یەك لە دوژمنانی سەرەكیی خۆی بوو. ئەبوو سوفیان بە یەك شەو ئایینەكەی محەمەدی قەبووڵ كرد و بوو بە موسوڵمان. ئەو لە ڕاستیدا باوەڕی بە پێغەمبەریی محەمەد نەبوو بەڵام بۆ زیندوو ڕاگرتنی هۆزەكەی هیچ ڕێگایەكیتری بۆ نەمابۆوە. ئەبووسوفیان لە تەمەنی ٧٠ ساڵیدا لە شەڕەكانی محەمەددا بەشداری كرد. بەو شێوەیە ئومەوییەكانی زیندوو ڕاگرت و كوڕی پووری، واتە عوسمان، دواتر بووە سێهەمین خەلیفەی ئیسلام. سەركەوتوویی كۆتایی ئەو هۆزە لە لایەن كوڕی ئەبووسوفیان، واتە "موعاویە"وە، بوو كە دوای سەركەوتوویی بەسەر عەلی چوارمین خەلیفەی ئیسلام، حكوومەتی بە دەستەوە گرت و وەك یەكەم زنجیرەی عەرەبی نیزیكەی سەد ساڵ خەلافەتیان كرد. معاویە پێتەختی خەلافەتی گۆڕییەوە بۆ دیمەشق كە چەند ساڵ پێشتر لە لایەن هێزی موسوڵمانەكانەوە داگیر كرابوو.

مرۆڤ دەتوانێ پەرەسەندنی هێزگرتنی محەمەد بەسەر چەند پرۆسەی كاتیدا دابەش بكا: لە مەككە زۆرتر خۆی بە دروشمی مەسیحیەكانەوە هەڵواسی. بۆ

یەکسان بوونی مرۆڤ لەناو خەڵکیدا بانگەوازی تۆلەرانس و خۆشەویستیی ئەو دنیا و تەنانەت لە هەنبەر دوژمنانیش دەدا. دوای مردنی خەدیجە هەوڵی ڕێککەتن لەگەڵ هۆزەکان بە تایبەت دژ بە خەڵکانی مەککەی دا. لە مەدینە لە لایەکەوە رادیکال بۆوە و لە لایەکیشەوە شارەکەی بەهۆی یاسا و داب و نەریتی نوێ قورس و قایم کرد و هەروەها ناسنامە و کەسایيەتیەکی نوێی بۆ شاروەندان دروست کرد کە هەم لە ناوەوە و هەم لە دەرەوە پارێزگاری لێ دەکردن. یەکەمین شەڕەکانی وەك شەڕی ئایینی سەیر دەکرد و بە زانیارییەوە ئەو شەڕانەی بەرەو کۆدێکسێکی ئەخلاقی هیدایەت کرد. لە هەوەڵەوە هەر چەشن تووڕەییەکی بۆ شەڕکەرەکانی دژ بە دوژمنان قەدەغە کردبوو. بەڵام کاتێك شەڕەکانی وەك کار و باری رۆژانەی لێهات و بوونە رێگایەك بۆ داهاتی ژیانی ڕۆژانەی خۆی و شەڕکەرەکانی، بەرەو پلەی ئاخری رادیکالبوون هان دران. شەڕ وەك مەبەستێکی ئیلاهی لێهات و بەربەرەکانی دژ بە بێ دینەکان وەك ئەرکێکی سەرەکیی. هیچ بێ دینێك ئیزنی ژیانی لە نیمچە دوڕگەی عەڕەبی پێ نەدەدرا. تەنانەت تا ئەمڕۆش ئەو یاسایە بەڕێوە دەچێ و جیا لە موسوڵمان رێ بە هیچ بێ دینێك لە شارەکانی مەککە و مەدینە نادرێ.

محەمەد دەیزانی دژایەتیی رقەبەرایەتیی نێوان هۆزە عەڕەبییەکان کە ساڵیانی درێژ بوو بەڕێوە دەچوو، بە شێوەی درێژ خایەن پێش بە پلان و بەرنامەکانی دەگرن. هەر بەو هۆیە سەرنجیانی بەرەو دوژمنێکی سێهەم واتە دوژمنی بیانی ڕاکێشا. عەڕەبەکانی باکووری دوورگەکە کە لە ژێر حوکومرانی رۆمییەکاندا مابوونەوە، دژ بە کۆنترۆڵی کاروانچییەکانی ئەو ناوچەیە لە لایەن شەڕکەرەکانی محەمەدەوە بوون. لە لایەکیشەوە محەمەد هەوڵی دەدا شەڕکەرەکانی لە ناوچەکانی دەرەوەی نیمچە دوڕگەکانی عەڕەب ئاکتیو یاخود چالاك بکات. دوای گرتنەوەی مەککە لەشکرێکی مەزنی پێکەوەنا و رووی کردنە رۆمییەکان. شەڕکەرەکانی بەوە هان دەدا کە دوای سەرکەوتوویی دەتوانن کیژە رۆمییەکان وەك کۆیلەی سێکسیی لای خۆیان ڕاگرن.[52] کۆیلەی موو زەردی رۆمی لەو سەردەمەدا زۆر ناوبەدەرەوە بوون و مشتەریی زۆریان لە بازار دا هەبوو و هەروەها بەهایەکی زۆرتریان بە هەڵسەنگاندن لەگەڵ کۆیلەکانیتر بۆ حیساب دەکرا. هەر وەك ئەم سەردەمە کە

[52] Al-Tabari: Tafsir, Sure 9:49

شەڕکەرەکەنی داعش ژنی مەسیحی و یەهوودیان لە عێراق بە کۆیلە گرتووە. لە ڤیدیۆیەکدا یەك لە شەڕکەرەکانی داعش باسی لێوە دەکات: "پڕبەهاترین کۆیلە ئەو ژن یاخود کیژانەن، کە چاوی سەوز یا هی شینیان هەبێ".

لە گێڕاوەیەکدا باس کراوە کاتێك رۆمییەکان بە چاوی خۆیان گەورەیی لەشکرەکەی محەمەدیان بینیوە، لەبەری هەڵاتوون. بە پێی گێڕاوەکە دەبێ لەشکرەکەی محەمەد لە ٣٠ تا ٤٠ هەزار شەڕکەر پێکهاتبێ. بەڵام محەمەد بەو لەشکرە مەزنەوە بە پەلە گەڕاوەتەوە بۆ مەدینە. رەنگە گەرمای سارا و ڕێپێوانی دوور, بووبنەتە هۆکاری بە ناچاری گەڕانەوەی شەڕکەرەکانی محەمەد بۆ مەدینە. یاخود محەمەد هەر لە سەرەتاوە نەیویستبێ شاڵاو بۆ وڵاتە رۆمییەکان بەرێت، بەڵکوو تەنیا ویستبێتی بەو کارە سەرنجی هۆزە عەڕەبەکان بۆ لای خۆی ڕابکێشێ. بەڵام لە ڕاستیدا زۆربەی هۆزەکان باوەڕیان پێکرد کە شکستی بە رۆمییەکان هێناوە، چونکە لەشکرەکەی بە بێ زیان گەڕانەوە شوێنی خۆیان. لەو ساڵەدا زۆربەی هۆزەکان تەسلیمی محەمەد بوون چونکە وەك هێزێکی گەورەیان سەیر دەکرد و ئەو تێڕابینییەیان تێدا دەبینی کە نەک هەر دەتوانێ یەکیەتیی لە نێوان عەڕەبەکاندا پێکبێنێ بەڵکوو هێزێکی مەزنی ناوچەییشیان لێ دروست بکات.

محەمەد چەند مانگ دواتر فەوتی کرد. زۆربەی هۆزەکان لە ئیسلام دابڕان و گوێڕاگری لە جێنشینەکەی واتە ئەبووبەکریان رەد کردەوە و نەیاندەویست ئیتر ماڵیات بدەن. ئەبووبەکر دووساڵی خەلافەتەکەی بەوپەڕی بێ بەزەیی بوونەوە بە شەڕ دژ بەو هۆزانەی گوێڕایەڵییان لێ نەدەکر، خەریك کرد. ئیسلامیستی ناودار و واعیزی تەلەڤزیۆنی، یۆسف ئەلقەرداوی "Youssuf al-Qaradawi" ئەو شەڕانە وەبیر مرۆڤ دێنێتەوە و دەڵێ: **"ئەگەر لە ئیسلامدا یاسای کوشتنی ئەو کەسانەی وا لە ئایینی ئیسلام هەڵگەڕاونەتەوە، نەبوایە، ئەمڕۆ ئیسلامێك بوونی نەدەبوو."**

عومەر جێنشینی ئەبووبەکر و دووهەم خەلیفەی ئیسلام، هەستی بەوە کردبوو کە تەنیا دوژمنێکی هاوبەش دەتوانی نەتەوەی عەڕەب لێك گرێ بدات و بە شێوەی بەردەوام یەکیان بخات. ئەو لەشکری ئیسلامی وەبیر پەیمانەکەی محەمەد هێنانەوە کە گوتبووی: "تاجی سەری سەرکردەکانی ئێرانیی و رۆمی بە میرات وەردەگرێ."

عومەر بەهرەی لە لەشکرە مەزنەکەی محەمەد بە سەرکردایەتی خالید ابن ئەلوەلید کە بۆی بەجێهێشتوون, وەرگرت و هەروەها سەرنجی زۆربەی ئەو عەرەبانە و خەڵکانیتری ژێر فەرمانڕەوایيەکەیانی بۆ لای خۆی ڕاکێشا کە بە بیانووی دروستکردنی وڵاتێکی یەکگرتووی عەرەبی تا ئەودەم لەگەڵ ئەو دوو هێزە جیهانییە هاوکارییان دەکرد. لەو سەردەمەشدا دوو هێزی ئێرانی و رۆمی بەهۆی شەڕی بەردەوامی چەند ساڵ پێشتر، یەکتریان تەواو بێ هێز کردبوو. شەڕکەرە وەحشییەکانی نیمچە دوورگەکانی عەرەب بە پێچەوانەی ئەو دوو هێزە، تەیار بە ورەیەکی پۆڵایین و هاندەرانەوە، تونیی وەدەستگرتنی هێز لە ناوچەکەدا بوون. لەو شەڕەدا هیچیان بۆ دۆڕان نەبوو، تەنیا سەرکەوتوویی بۆ ئەوان دەبوو، لە ئەگەری سەرکەوتوویشدا ماڵ و دارایيەکی زۆر و هەروەها کیژی دوو ئیمپراتۆریی ئێرانی و ڕۆمی یان پێدەبڕا. ئەگەریش لە شەڕدا بکوژرایەن، بەهەشتی هەمیشەیی بۆ ئەوان دەبوو و لەوێ ٧٢ کیژی باکرە کە دەبێ زۆر لە کیژی ئێرانی و رۆمیش جوانتر بن، لەسەریان ڕاوەستاون.

ئایا دەتوانین ئیسلام و مافیا لەگەڵ یەك هەڵسەنگێنین؟

لە ڕوانگەی یەکیەتییەوە، دەتوانین جێنشینانی محەمەد واتە ئەبووبەکر و عومەر بە بیسمارکی عەرەبی دابنێین کە هۆزە عەرەبیەکانیان لە ڕێگەی شەڕێکی درێژخایەنەوە پێکەوە گرێداوە. محەمەد خۆی وەك پاتە "Pate"[53] چەندین هۆزو بنەماڵەی لەژێر چەتری خۆیدا ڕاگرتبوو، بەهۆی دزی و هێرشی حیسابکراو، کە ناوکی ئەو چەشن ڕێکخراوانە پێکدێنن، ژیانیان کردوە و دواتریش جێنشینانی ئەو، ڕێکخراوەکەیان بەرەو پێکهێنانی وڵاتێکی سەربەخۆ بردوە. دیارە هەڵسەنگاندنی لەو چەشنە بە مەیلی ئیسلامیستەکان نییە، چونکە ئەوان ئایینەکەیان وەك ڕێکخراوەیەکی تاوانکار نابینن. بۆ پووچەڵکرنەوەی ڕەخنە دەبێ بڵێم ئەو هەڵسەنگاندنەی من لەسەر **چۆنیەتیی پێکهاتنی مێژوو** و **ستروکتووری هێزەکەیانە**، کە لە زۆر ڕوانگەوە لە هی مافیا دەچێ.

مێژووی پێکهاتنیان

مێژووی پێکهاتنی ئیسلام و مافیا زۆر جار بە شێوەیەکی ڕۆمانتیك حاڵەتێکی شاعیرانەی پێدەدرێ. ڕێفۆرمیستە ئیسلامییەکان ئیدیعا دەکەن ئیسلام وەك ئایینێکی ئەخلاقی و شۆڕشێکی کۆمەڵایەتیی دژ بەو کلۆڵی و نابەرابەریی لە وڵاتە عەرەبییەکان پێکهاتووە، بەڵام دواتر بەهۆی ئومەویەکانەوە شێوەی ئایینێکی شەڕخوازی بەخۆوە گرتووە. بە شێوەیەکی هاوچەشن لایەنگرانی مافیا دەڵێن: "مێژووی سەرەتای مافیا دەگەڕێتەوە بۆ سەدەکانی ناوەڕاست. مافیا وەك بزووتنەوەیەکی بەرگریی دژ بە حکومرانانی بێگانە لە فەرانسە دەستیپێکردووە. وشەی مافیا "MAFIA" شێوەی کورتکراوەی (Morte Alla Frnacia, Italia Anela)یە بە مانای "مردنی فەرانسە تامەزرۆیی ئیتالیایە"، کە زیاتر حاڵەتێکی ئەفسانەیی هەیە. مێژوو نووسان ئەو دەسپێکە دەگەڕێننەوە بۆ سەرەتای سەدەی نۆزدەهەم.

[53] پاتە سرکردەی مافیا بووە لە ئیتالیا

مافیا له لایەن لایەنگرەکانییەوە وەك بزووتنەوەیەکی کۆنی فئۆدالی شی کراوەتەوە، کە بۆ یەکیەتیی و بەرگرییەکی عادڵانەی بەرهەمی کشتوکاڵ، خەبات دەکەن. هەروەها دەڵێن: *"مافیا لە هەوەڵەوە بزوتنەوەیەکی ئەخلاقی و عادڵانە بووە و دواتر شێوەی تاوانکاریی لێ دروست بووە. بەو پێیە ئال کاپۆن (Al Capone) بە هیچ شێوەیەك نوێنەری مافیای ڕاستەقینە نییە، ئەو لە مەبەستەکان و بۆچوونەکانی بزووتنەوەی دایك واتە سیسیلیەکان[54] بە هەڵە تێگەیشتووە و بۆ گەیشتن بە ئامانجە کەسییەکانی، خۆی بە مافیاوە هەڵواسیوە".* شێوەیەك لە روونکردنەوە، کە مرۆڤ زۆر جار لە بەرپرسانی ئیسلامی دەیبیستێ، ئەگەر مەبەستی باسکردنەکە روانگەی شەڕخوازیی ئیسلام بگرێتەوە.

لە ڕاستیدا هەڵمسان و گەورەبوونەوەی مافیا لە ئیتالیا بە کۆکردنەوەی پارەی هەڕەشە وەك باج، لە وەرزێرانی سیسیلیی پێش و دوای سەردەمی بێ بەستراوەیی ئیتالیا، پێك هاتووە. زۆربەی زەویدارە گەورەکانی ئەو ناوچەیە چونکە خۆیان لەوێ نەدەژیان ئاگایان لەو باج وەرگرتنەی مافیۆزییەکان لە وەرزێران نەبووە.

هەر وەك سەردەمی ساوایی ئیسلام، مافیاش بەهۆی شەڕخوازیی، ترس خستنە ناو دڵی خەڵکیی و دانانی یاسای ویشك، هێزیان وەدەست هێنا. لەو جێگایەی هێزی فەرمی وڵاتەکەی لێ نەبایە، باندی مافیا خۆی بە یاسا و ڕێکوپێکییەوە (law and order) خەریك دەکرد. مافیا نەتەنیا بەهۆی شێوازە ناحەز و گوماناوییەکەیانەوە سەرکەوتوو بوون، بەڵکوو چونکە نەتەوەی سیسیلی لە هەنبەر ئەو باندە فسی خواردبوو و زۆر بە گورجی بارودۆخێکی ئاشتیی لەگەڵ ئەو باندە پێکهینا. لە ساڵی ١٨٣٨ ی زایینی سەرۆکی گەورەی دادگا "Trapani, Pietro Cala Ulloa" دەنووسێ، *"نەتەوەکە لە بێدەنگییەکی تەواودا لەگەڵ تاوانکارەکان ڕێك کەوتووە."*[55] هەر وەك زۆربەی هۆزە عەرەبییەکان لە هەنبەر محەمەددا خەسابوون و تەنیا لە رووی ترس و هەڵس و کەوتی هەڵپەرەستانەیانەوە هێشتبوویان بەسەریاندا حاکم بێ.

---

[54] سیسیلی دوڕگەیەکە لە باشووری ئیتالیا

[55] Henning Klüver: Der Pate – letzter Akt, S. 58

ستروکتوورەکەیان

ڕەنگە ئەوە بە هەڵکەوت نەبێ کە دەسپێکی مێژووی مافیا لە دوڕگەی سیسیلیای ئیتالیا بووە، چونکە ئەو دوڕگەیە نیزیکەی دوو سەدە (لە ٨٣١ی زاینییەوە هەتا ١٠٧٢ی زایینی) لە لایەن عەڕەبەکانەوە کۆنتڕۆڵ کراوە. کارتێکەرییان لەسەر ژیانی ئابووریی و فەرهەنگ، زمان، بارودۆخی ستروکتووری بنەماڵە و شانازیکردنی بەردەوام بە خۆ، هەبووە. تەنانەت دوای شکستدانی ڕۆمییەکان لە ساڵی ٨٣١ لە ناوچەی پالێرمۆ "Palermo" باجی پارێزگاریکردن و وەرگرتنی پارەی بەزۆریشیان زۆر بە پەلە بەڕێوە برد.

ئێتیمۆلۆگ "Etymolog" ەکان کە سەبارەت بە چۆنیەتیی پێکهاتنی نەتەوەکان و مێژوویان زانیاریی بە مرۆڤ دەدەن، هەموویان لەسەر ئەو بۆچوونەن کە وشەی مافیا لە زمانی عەڕەبییەوە هاتووە. لە هەوەڵەوە وشەی عەڕەبی مافیا "maa'fia" مەعافیە دێتە بەر پرسینەوە، ئەو وشەیە بە مانای "ڕزگاربوون" یاخود "پارێزکردن" هاتووە. ئەو دەستە مرۆڤانەی وا لە پارەی ماڵیات دان یا لە خزمەتی سەربازی ڕزگار دەبوون، ناویان مافیا بوو. وشەی عەڕەبی مەلفوس "malfus" بە مانای ڕاونراو، یا بێ ئیعتبار واتە متمانە پێنەکراو، یەك لە وشەکانیترە. ئەو وشەیە لە زمانی تۆسکانییەکانی ناوەڕاستی ئیتالیادا گۆڕانکاریی بەسەردا هاتووە و بووە بە مالفووسۆ"malfusso" و بەمانای "تاوانکار" یا "بێ دین"ە. وەك سێهەمین ئیمکان وشەی مەعافەر "Maa'afer" دێتە بەر پرسینەوە و سەرنج. ئەو وشەیە ناوی هۆزێکی عەڕەبی بووە کە بەدوای گرتنی ناوچەی پالێرمۆ "Palermo" هێزی بە دەستەوە بووە.

مافیای دوڕگەی سیسیلی لە ڕێکەوتنی چەند بنەماڵە پێکهاتووە کە نەک بەهۆی خزمایەتی خوێنی بەڵکوو لە ڕێگەی نیزیکایەتیی کار و بار و چارەنووسی وەك یەکەوە، یەکیان گرتبوو. هەر بەو هۆیەش ناوی کۆزانۆسترا "Cosa Nostra" واتە (شتی هەموومان)یان لەسەر دانابوو. هەموو ئەندامەکان لە ڕێکخراوەیەکی گەورەتردا کۆ دەبوونەوە و لە لایەن سەرکردەیەکی سەرکیی بە ناوی کاپۆ دی تووتی کاپی "capo di tutti capi" یەوە هیدایەت دەکران. هەر بڕیارێك لە لایەن ئەو

کەسەوە دەربچوایە، هیچکام لە ئەندامەکان بۆیان نەبوو ڕەخنەی لێبگرن. محەمەدیش لایەنگرەکانی بەسەر چەند گرووپدا دابەش دەکرد. هەر کام لە گرووپەکان سەرکردەیەکی خۆیان بوو بە ناوی 'ئەمیر'، محەمەد خۆیشی لە سەرەوە " capo di tutti capi" بوو.

ڕۆڵی ژن لە ئیسلامی سەردەمی محەمەد زۆر وەك ڕۆڵی ژن لە نێو مافیا دەچێ. ژن بە ڕاشکاویی هیچ شوێنێکی لەناو ئەو ڕێکخراوانەدا پێ نەدراوە. لە هیچکام لە وڵات و ناوچە مودێرنەکانی ئورووپادا کوشتنی ناموسی بە قەرا دوڕگەی سیسیلی باو نەبووە. هەروەها تۆڵە سەندنەوەی خوێنییش، سیسیلیەکان لە عەڕەبیان وەرگرتووە. لە کامۆرا "Camorra" و ندرانگێتا "Ndrangheta"دوو شاری باشووری ئیتالیا، ژنان بە پێچەوانە "ناونیشانی شانازیکردنی ناموسی"یان بەخۆیانەوە هەڵدەواسی: "ئەوان خوشکی بێ دەنگین" هەر وەك لە کۆزا نۆسترا و کامۆرا، لە کالابێرێن"Kalaberien"یش ژنان کولتووری مافیا لەگەڵ خۆیان هەڵدەگرن و وەچە بە وەچە ئەو کولتوورە بە منداڵەکان و نەوەکانیان ڕادەگوێزن. تەنانەت ئەوە دایکەکانن کە داوای تۆڵەی خوێنی دەکەن، بیرەوەریی مردوەکان پارێزگاریی دەکەن و کوڕەکانیان بۆ خۆ قوربانیکردن لەو شوێنانە ئامادە دەکەنەوە. ڕۆڵێکی هاوچەشنیش دایکەکانی ئەمڕۆیی شەهیدانی حەماس لە شاری غەزە هەیانە، کە مردنی کوڕەکانیان بە کارێکی ئازایانە دادەنێن، وەك کاری تێئاتر و نمایشێك بۆ هاندانی منداڵانیتر و بۆ وەدواکەوتنی ڕێگای ئەوان، کەڵکی لێ وەردەگرن. ئەو دایکانە دەبنە هۆی مانەوەی ستروکتووری خۆبەخت کردن و بە دەستی خۆیان هەم لە ڕوانگەی فیزیکی و هەم لە ڕوانگەی رەوانییەوە ڕێگا بۆ توند و تیژی لەهەنبەر ژنان خۆش دەکەن.

بۆ ئەندامبوون لە ڕێکخراوەی مافیایی دەبێ مرۆڤ پێشتر بە کوشتنی کەسێك یاخود هێرشبردن بۆ سەر جێگایەك بوونی خۆی لەناو ڕێکخراوەکەدا بسەلمێنێ. بۆ هەموو ئەندامان کێشانی مادەی سڕکەر یا نیزیکی لە ژنی یەکتر قەدەغە کراوە. بۆ مافیاییەکان پەیمانی برایەتی و دۆستایەتیی بەستن جگە لەگەڵ ئەندامانی ڕێکخراوەکە قەدەغە کراوە، مەگەر بەو مەرجەی خاڵێکی ئەرێیی بۆ ڕێکخراوەکە تێدابێ. هەر بەو شێوەیە محەمەد لە قورئاندا لایەنگرەکانی لە دۆستایەتیی لەگەڵ مەسیحی و

یەهوودی دوور دەخاتەوە. تەنیا ئەو کاتەی ئەو دۆستایەتییە بۆ بنەماڵەی مافیایی بەهرەیەکی هەبێ، بۆ کاتێکی کەم ئیزنی ئەو کارەی پێ دەدرێ. پرەنسیپیکی هاوچەشن لە ناو قورئانیشدا هەیە کە لای شیعەکان ناوی 'تەقییە'یە.

دۆست و دۆژمن، گشتی و کەسیی

مرۆڤ پێویستیی بە بەهای ئینسانیی هەیە. تەنانەت پیاوانی ناموسدار کە جیا لە "کۆزانۆسترا" باوەڕیان بە هیچ شتێکیتر نییە، پێویستیان بە سیستەمێك هەیە، کە بایەخی ئینسانیان پێ بدات و جێگایان لە کۆمەڵگادا بۆ دیاری بکات. پێترا رێسکی "Petra Reski"[56] لەسەر مافیا دەنووسێ: *"هەر سیستەمێك پێیوابێ بە ئیدیۆلۆژییەکی تەواو و کامیل تەیار کراوە، نەک هەر وێنەیەك لە دنیای دەوروبەر، هەڵس و کەوت، یاسا و بەرنامە بۆ لایەنگرەکانی دیاری دەکات، بەڵکوو هەمیشە ئیدیۆلۆژیەکی نەگۆڕیشی بۆ دادەنێ."*

ئیسلام و مافیا وەك برایەکی سوێندخواردوو لەگەڵ یەك پێکهاتوون، بەچاوێکی گوماناوی سەیری ئەو مرۆڤانە دەکەن کە لایەنگری بنەماڵەیەك یاخود باوەڕێکی گشتیی نەبن. لە ناو خۆیاندا لەگەڵ یەکتر میهرەبان و دۆستانە هەڵس و کەوت دەکەن، بەڵام لە هەنبەر دوژمنان تووڕە و ویشکن. قورئان لە سوورەی ٤٨ ئایەی ٢٩ لەسەر یەکەم کۆمەڵی ئیسلامی بەم شێوەیە باس دەکات: *"محەمەد پێغەمبەری خودایە. ئەو کەسانەی لەگەڵ ئەون، دەبێ دژ بە بێ دینەکان قایم ڕاوەستن، بەڵام لەگەڵ یەکتر میهرەبان بن."* سەیر ئەوەیە دۆژمن بە مرۆڤ دانادرێت، کوشتنی بە کارێکی ئاسایی دەزانرێ. شەڕکەرەکانی محەمەد لە کاتی نوێژکردندا چاویان پڕ دەبوو لە فرمێسك و دەگریان، بەڵام چەند خولێك دواتر بە بێ ئەوەی موچورکیان پێدابێ، دەیانتوانی سەری بێ دینێك لە لەشی جیا بکەنەوە، چونکە لای ئەوان کوشتنی بێ دینێك بەجێ هێنانی ویستی خودایە. لەوەش گرنگتر: خودا لە سوورەی

[56] Petra Reski: Mafia. Von Paten, Pizzerien und falschen Priestern, S. 123

٨ ئایەی ١٧ی قورئاندا دەڵێ: *"ئێوە ئەو بێ دینەتان نەکوشتووە، بەڵکوو خودا کوشتوویەتی."* ئەگەر خودا دەستی لەو کارەدا هەبێ ئیتر هیچ یاسایەکی سەرزەوی ناتوانێ تاوانباری بکات.

بە شێوەیەکی هاوچەشن مافیاییەک دەتوانێ لە کلیسا لەوپەڕی بەستەزمانیدا گوێ بۆ مرۆڤی رۆحانی ڕابگرێت، لە ژێر پەیکەری مریەم ئەژنۆ دادات و دۆعا بکات، بەڵام بە بێ ئەوەی هەست بە جیاوازی بکات، چەند چرکە دواتر بە ڕۆژی ڕوون، مرۆڤێك لە سەر شەقامێك گلوولە باران بکات. بۆ مافیاییەك کوشتن زۆر ئاساییە، چونکە خۆی وەك سەربازێك دەبینی و ئەو کوشتنانەش بە پارێزگاریی لە وڵاتی دادەنێ و دەڵێ: *"ئەگەر ئیتالیا لەگەڵ وڵاتێکیتر لە شەڕدا بایە، و سەربازێکی ئیتالیایی پەنجا یا شەست دوژمنی بکوشتایە، نەک هەر ئەو سەربازە وەك تاوانکار سەیر نەدەکرا بەڵکوو وەك قارەمانی شەڕ میداڵیشی پێدەدرا."* ئەو شتەی لە جیهاندا وەك ڕێکخراوێکی مرۆڤ کوژ سەیردەکرێ، بۆ مافیایی وەك کۆمەڵگا، وڵات و نەتەوە چاو لێدەکرێ. هەر بەو هۆیەوە کاتێ مافیایی کەسێك بکووژێ ویژدانی راحەتە. بۆ مافیایی بۆچوونی نەتەوەکەی گرنگە نەك هی بێگانە. هەر وەك سەربازێك کە لە بارودۆخی شەڕدا بێ.[57] ئەو بارو دۆخ و هەڵس و کەوتانە حاڵەتی فەرمی و ئاسایی پێکدێنن.

دزی و پارەی هەڕەشە بۆ پارێزگاری لێکردنی مرۆڤ

بارودۆخی ئابووری مافیاییەکان لە سەرەتاوە تەنیا بەسترابۆوە بە چالاکیی دزی و پارەی هەڕەشە بۆ پارێزگاری لێکردن. ئەگەر بنەماڵەیەکی مافیایی ناوچەیەکی نوێی یان لەژێر کونترۆڵدا بگرتایە، خەڵکی ناوچەکەیان ناچار بە دانی پارە دەکرد. هەرکەس پیزۆی "Pizzo"ی نەدابایە، دەگەیشتە ئەنجامی هەڕەشە، لێدان، ڕاونان و کوشتن. دیارە ئەمڕۆ بازاڕەکەیان زۆر بەربڵاوتر و بەرفەراوانتریش بۆتەوە.

---

[57] Petra Reski: Mafia. Von Paten, Pizzerien und falschen Priestern, S. 19

به جیاوازییەکی کەمەوە ئەو کارە لە سەردەمی محەمەد و جێنشینەکانیدا بەڕێوە دەچوو، کاتێك ناوچەیەکی نوێ یان لەژێر کۆنتڕۆڵی خۆیان بگرتایە. ئەوان هەمیشە ئاوا دەستیان پێ دەکرد: یا ئایینی ئیسلام قەبووڵ دەکەن، یاخود ئایینی پێشوی خۆیان ڕادەگرن و "جەزیە"[58] بە ئیسلام دەدەن. ئەگەریش سەریان بۆ ئەو بۆچوونە دانەنەواندایە، دەکووژران.

تەنانەت دابەشکردنی پارەکەشیان زۆر لێك دەچوو. سەرکردەی مافیاییەکان، ئیل پاردینۆ "Il padrino" بەشێکی بەرچاو و گەورەتری پێ دەبڕا بە هەڵسەنگاندن لەگەڵ ئەندامەکانیتر و بۆ بەهێزترکردنی بڕواپێکردن و سەردانەواندن لە هەمبەری، لەو بەشەی خۆی بڕێکیشی بەسەر بنەماڵەکەیدا دابەش دەکرد. قوڕئانیش بە هەمان شێوە یەك لە پێنجی پارەی سەرانەکە، بۆ پێغەمبەر و بنەماڵەکەی تەرخان دەکا و چوار لە پێنجیشی بەسەر شەڕکەرانی ئیسلامدا دابەش دەکات.

گوێڕایەڵی بێ ئەملاو ئەولا

سەرکردەی سەرکردەکان لە لایەن هەموو کەسەوە دەسەلمێندرێ و سەری لەهەنبەردا بۆ دادەنەوێندرێ. ئەگەر سەرکردە بڕیارێك بدا، نە هیچ کەس لە ئەندامەکان ئیزنی قسەکردنی لە قسەی ئەودا هەیە، نە ئیزنی ڕەدکردنەوەی و نە ڕەخنەلێگرتنی. ماچی سەر دەست وەك سیمبۆلێك نیشاندەری وەفاداریی و باوەڕپێکردنی ئەندامەکان لە هەنبەر سەرکردەی مافیادایە. ئەو گوێڕاگرییە کوێرانەیە تەنیا لە هەنبەر سەرکردەدا نییە و لە هەنبەر هەموو پیر و بە ساڵاچوەکانی بنەماڵەکاندا بەڕێوە دەچێ. قوڕئان لە سوورەی ٤ ئایەی ٥٩ دا بەم شێوەیە دەدوێ: *"ئەی ئەوانەی وا باوەڕتان هەیە! گوێ لە خودا ڕابگرن، گوێ لە پێغەمبەرەکەی و ئەو کەسانەی لە نێوانتاندا ئەرکی ئەمرکردنیان پێدراوە، ڕاگرن."* هەروەها لە سوورەی ٣٣ ئایەی ٣٦ دا هاتووە: *"ئەوە بۆ پیاوێکی ئایینی یا ژنێکی ئایینی*

---

[58] جەزیە پارەیەکی سەرانەیە کە دەکرێ لەگەڵ پیزۆی ئیتالیایی هەڵسەنگێندرێت

دروست نییە کە، ئەگەر خودا یا پێغەمبەرەکەی بڕیارێکیان دابێ، بێ قسەیی بکەن و ڕێگایەکیتر هەڵبژێرن."

وەك یاسایەکی گرنگ لە مافیادا هاتووە: *"کاتێ یەك لە ئەندامانی مافیا کارێکی پێ دەسپێردرێ، تەنانەت ئەگەر ژنەکەی لە حاڵەتی ژان گرتنیش دابێ، دەبێ بەجێی بێڵێ و بە پەلە خۆی بگەیێنێتە سەر کارەکەی."* پەیرەویکردن و گوێڕایەڵیی لە "پادرینۆ" لەسەرووی هەمووشتێکەوەیە. محەمەدیش ئیزنی بە هیچکام لە لایەنگرەکانی نەدەدا بە بیانوویەك، لە نوێژ یاخود شەڕەکانیدا بەشدار نەبن. ئەو دەڵێ: **"کەس ناتوانێ باوەڕێکی ڕاستەقینەی هەبێ، مەگەر تا ئەو کاتەی منی لە دایك و باوك، منداڵ و هەموو مرۆڤیتر خۆشتر نەوێت."[59]**

سزادانی لاسار و ڕەخنەگر

پرەنسیپی "هەرکەس بۆ ئێمە نەبێ، دژ بە ئێمەیە"، ئایینی ئیسلام و ڕێکخراوەی مافیا پێکەوە گرێ دەدا. کاتێ ئایینیەك یاخود مافیاییەك لەسەر ئەو ڕێگایەی بۆیان دیاری کراوە لادەن یاخود ئاش بەتاڵ بکەن، بایکۆت دەکرێن و تا پلەی کوشتن مەترسیی بۆخۆیان دروست دەکەن. بۆ مافیا ئۆمێرتا"Omerta" (ئەرکی بێدەنگیی) زۆر گرنگ و ئیلاهییە. هەر ئەندامێك ئۆمێرتا واتە بێدەنگی بشکێنێ، ناوی پێنتیتۆ "Pentito" (تاوانکار)ی لەسەر دادەنرێ، لە بنەماڵەکە دەردەکرێ و لەوانەیە بشکووژرێت. لە ئیسلامدا ئەوە شەریعەتە کە دەبێ لەهەموو دۆخێکدا بەڕێوە بچێ دەنا مرۆڤی لادەر لەو یاسایە، قامچیکاریی دەکرێ یاخود دەکووژرێ. پینتیتی "Pentiti" یا خود مرتد (هەڵگەڕاوە) وەك بێ ماف سەیر دەکرێت و هەر کات مەیلیان بێ، دەتوانن ئەمری کوشتنی بدەن. بەڵام نەک هەر لادەر و ئاشبەتاڵکەری نێو باندەکەی خۆیان، ئەو چارەنووسەیان لە لایەن مافیا یاخود شەریعەتەوە بەسەر دێت، بەڵکوو نووسەر و

[59] Al-Bukhari: Sahih al-Bukhari, Hadith Nr. 15
ئەلبوخاری، "صحيح البخاری"، حەدیسی ژمارە ١٥

ڕەخنەگەرانیش بە هەمان چەشن هەڵس و کەوتیان لەگەڵ دەکرێ. تەنانەت کاریکاتۆریستیش کە لە حاڵەتی تەنزدا وێنەی محەمەد بکێشنەوە بە کوشتن سزا دەدرێن، هەر وەك هێرش بردنە سەر چارلی هێبدۆ "Charlie Hebdo" لە ساڵی ٢٠١٥ لە پاریس.

تا ئەمڕۆش ڕەخنەگەرانی مافیا لە مەترسیدا دەژین، هەڕەشەیان لێدەکرێ، شکایەتیان لێ دەکرێ و تاقمێکیش وەك نووسەر ڕۆبێرت ساویانۆ "Robert Saviano" نووسەری کتێبی گوموڕڕاه "Gomorrah" دەبێ هەمیشە بادیگاردیان بەدواوە بێت. سەلمان روشدیش بەهەمان شێوە، دوای بڵاو بوونەوەی ڕۆمانەکەی بەناوی "ئایاتی شەیتانی" فتوای کووژرانی بۆ دەرچوو. لە سی ساڵی ڕابردودا مافیا ١٣ ڕۆژنامەنووسی کوشتووە.[60] لیستەی دژ بە تۆلەرانس لە دنیای ئیسلام زۆر لە هی مافیا دوور و درێژترە.

جیاوازییەکی مەزن و بڕیاردەر لە نێوان ئیسلام و مافیادا هەیە: ئیسلام زۆر زوو بەسەر ئەو دوژمنانەیدا زاڵ بووە، کە ڕەخنەیان لێ گرتووە و بە هەڵەکاریان داناوە، ئینجا ئەوان یاسایان دانا و مێژووی خۆیان بە دەستی خۆیان نووسی. مافیا بە پێچەوانە، سەرەڕای گەورەبوونەوە، تەنیا وەك گرووپێکی سوێند خۆر مایەوە کە لە زۆر وڵات بە لای یاسادا تێپەڕ دەبن و کاری خۆیان بەڕێوە دەبەن. بەو هۆیە لایەنگرانی ئیسلام هەڵسەنگاندنیان لەگەڵ گرووپێکی تاوانکار پێ کەسری شانە و بە جنیودانی دەزانن، نەك پێچەوانەکەی.

[60] Petra Reski: Von Kamen nach Corleone, S. 281

کێشە و لاوازیی محەمەد لە هەنبەر ژناندا

حوکمرانان، داگیرکەران و سەرۆکی مافیاکانیش لە ڕاستیدا تەنیا مرۆڤن. زۆربەیان لە پەنا هێزەکەیاندا ژیانێکی کەسیی ناو بنەماڵەیان هەیە، کە شەرت نییە هەمیشە لەگەڵ کەسایەتیی خاوەن هێزییاندا بگونجێ. شەرتیش نییە مرۆڤی زاڵم هەمیشە چارەنووسی تەنیایی و دوور لە کۆمەڵی بێ. کەسێك کە بەردەوام بڕیار لەسەر مان و نەمان دەدا، جار و بارەش پێیخۆشە هەست بە لاوازی بکات. زۆربەی دیکتاتۆرەکان بەتایبەت لە هەڵس و کەوت لەهەنبەر ژناندا تایبەتمەندیی کەسایەتییەکەیان لە نێوان مرۆڤێکی زاڵم و منداڵێکی بێ دەسەڵاتدا جۆلانێ دەکات، کە ئەوە خۆی لەخۆیدا دژ بە یەکترە.

محەمەد بەهۆی خۆ خەریککردنی لەڕادەبەدەری بە شەڕ و هێزدارییەوە، لە بارودۆخێکی تەنیاییدا ڕەنگدانەوەکەی تەنیا لە هەڵس و کەوت لەگەڵ ژناندا دەبینیەوە. هەر چەندە بەهێزتر دەبوو، بەو ڕادەیەش هەستی بە تەنیایی زیاتر دەکرد و هەڵس و کەوتی لەگەڵ ژنەکانی سەیر و سەمەرەتر دەبۆوە. هەرچەند تەمەنی زۆرتر دەچووە سەر، بەو ڕادەیەش هەڵس و کەوتی خۆناسینی لە هەنبەر مرۆڤی دەوروبەر بە گشتی و ژنەکانی بەتایبەتی سەیرتر دەبۆوە. محەمەد لەو پەیوەندییانەدا هەمیشە وەك زاڵم و هێزدار هەڵس و کەوتی نەدەکرد، بەڵکوو زۆرجار وەك منداڵێك، جاروبار لەڕووی خۆشەویستییەوە، چەلی واش بوو لە ڕووی پەرێشانییەوە و هەروەها جاری واش بوو زاڵمانە خۆی نیشان دەدا. لە پەیوەندیی لەگەڵ ژنەکانیدا زۆر جار لە ترسی لە دەستدانیان بە شێوەی گوماناوی و بەغیلانە هەڵس و کەوتی دەکرد. لە ڕاستیدا متمانەی تەنیا بە ژنی یەکەمی واتە خەدیجە هەبوو. لەو پەیوەندییانەیدا هیچ ڕێگایەکی روون و شەفاف بۆ هەڵس و کەوتی محەمەد بەدی ناکرێت. جارێك لەڕووی خۆشەویستیی و ڕێزەوە بەرەو پیریان دەهات و لەپرێکدا بچووکترین هەنگاویانی کۆنترۆڵ دەکردن، لەژێر چارشێودا دەیشاردنەوە، ئازادیی جولانەوەی لێ زەوت دەکردن و ئیزنی قسەکردن لەگەڵ پیاوێکی بێگانەی تەنیا بەو

مەرجە پێدەدان کە دیوارێکی بەرز لە نێوانیاندابێ. لە رۆژانی پێش فەوتیدا هەڵس و کەوتی لەگەڵ ژنەکانی، وەك هەڵس و کەوت لەگەڵ شتومەکی ناوماڵی لێ هاتبوو. لە هەشت ساڵی کۆتایی ژیانیدا، هەر چەند مانگێک زەماوەندی لەگەڵ ژنێکی تازە دەکرد. بەدوای خەدیجە یازدە جاریتر زەماوەندی کرد و نۆ ژنیان هاوکات لە ماڵێکدا لەگەڵی دەژیان. بەدوای ئەوانەدا زەماوەندی بە فەرمی لەگەڵ ١٤ ژنیترکرد بە بێ ئەوەی نزیکایەتی لەگەڵیاندا بووبێ. بەسەر ئەوانەشدا چەندین دووجین ژن هەبوون کە حەزی لێدەکردن، بەڵام بەهۆی خەریك بوون بە کاروباری شەڕ یاخود خۆ لادان لە بۆڵەی ژنەکانیتری، نەیتوانی مارەیان بکات. نابێ کەنیزە کۆیلەکانیشی لەبیر بچن کە لە کاتی شەڕدا وەدەستی دەکەوتن یاخود لە لایەن کەسانیترەوە پێی خەڵات دەکران.

محەمەد تەنانەت بۆ دوای مردنیشی پلانی بۆ ژنەکانی دانابوو. ئەو، شووکردنەوەی ژنەکانی دوای مردنی خۆی، لێ قەدەغە کردبوون. ئەو بڕیارە بەتایبەت بۆ عایشە، کە تەمەنێکی ئەو تۆی نەبوو و بەپێی سەرچاوە ئیسلامییەکان لە ١٨ ساڵەییدا بوو بە بێوەژن، دەبێ زۆر ئەستەم بووبێت.

یەك لەو هۆکارانەی کە لە لایەکەوە محەمەد ئاوا گیرۆدەی ژنان بووە و خۆشەویستیی بۆیان هەبووە، لە لایەکیتریشەوە متمانەی پێ نەکردوون و تەنانەت دوای مردنیشی یاسای بۆ داناون، بە ئەگەری زۆر دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی منداڵییەکەی. سێ حەوتوو دوای لەدایك بوونی، بۆ شیردان، بە ژنێکی چادرنیشین ئەسپاردرابوو. بۆچی دایکی، محەمەدی لە کاتێکی ئاوا زوودا بە کەسێکیتر ئەسپاردووە، بی وەڵام ماوەتەوە. خاڵی بڕیاردەر ئەوەیە کە جیابوونەوەی سەردەمی ساوایی لە دایکی، کارتێکەرییەکی زۆری لەسەر ژیانی هەبووە. محەمەد دووساڵی دەستپێکی ژیانی لای دایکە شیردەرەکەی، لە بیابان تێپەڕکردووە. ماوەیەکی کورت دوای گەڕانەوەی بۆ مەککە، هەمیسان لە لایەن دایکیەوە نێرراوەتەوە بۆ لای ژنی ڕەشماڵ نشین. بۆ جاری دووهەم لەو تەمەنە ئاستەمەدا کە پێویستیی بە خۆشەویستیی دایك هەبوو، دەبوو خۆڕاگریی لە هەنبەر دووری لە دایکی بکات. مەبەست و هۆکاری دایکی واتە ئامینەش لەسەر ئەو هەڵس و کەوتەی، لێرەدا بێ وەڵام ماونەتەوە.

ڕەنگە دایکی دوای مردنی باوکی محەمەد، زەماوەندی کردبێتەوە و ویستبێتی ماوەیەك دواتر، محەمەد بەرێتە ناو بنەماڵە نوێیەکەیەوە. لە تەمەنی شەش ساڵیدا کارەساتێکی ناخۆشتری بەسەر هات. محەمەد لەگەڵ دایکی بە سەفەر چووبوون بۆ سەر گۆڕی باوکی بۆ یەثریب، کە لەپڕێکدا ئامینە نەخۆش دەکەوێ و نۆبەتێ دەگرێ. ابن ئیسحاق لەو پەیوەندییەدا دەڵێ: "ئامینە لە نیوەی ڕێگای چوون بۆ مەککە لە ئەبوە "Abwā" بەهۆی نەخۆشیەکەیەوە مردووە. هەر لەوێش بە خاك ئەسپێردراوە. منداڵەکە واتە محەمەد دەبێ زۆر گریابێ." گومان دەکرێ کە ئامینە نەك لە ڕێگای گەڕانەوە بۆ مەککە بەڵکوو لە ناو بنەماڵەکەیدا و لە ئوسفان "Usfan"، لە هەمان ناوچەدایە کە ئەبوە "Abwā"ی تێدا هەڵکەوتووە، مردبێ. ئەوە هەمان ناوچەیە کە بە پێی تێزەکەی تیلمەن ناگل "Tilman Nagel"، محەمەدی لێ لەدایك بووە. محەمەد دوای ئەو ڕووداوە، لەگەڵ کەنیزێکی دایکی گەڕاوەتەوە بۆ مەککە و بە باوکەگەورەی ئەسپێرراوە. لەسەر ژیانی پێشتری محەمەد لە سەحرا، هیچ زانیارییەکی ئەوتۆ بە دەستەوە نییە. ئەو دەبێ وەك کۆیلە لای ئەو بنەماڵەیەی دایکە شیردەرەکەی مەڕی لەوەڕاندبێ. جارێکیان کە دەبێ چوار ساڵە بووبێ، ڕووداوێکی بۆ پێش هاتووە کە ژیننامەنووسەکان وەك پەرجۆیەکی سەیر دەکەن. دەبێ ڕۆژێك بە ترس و لەرزەوە محەمەد بۆ لای دایکە شیردەرەکەی واتە حەلیمە "Halima" هاتبێ. گێڕاویەتەوە: کاتێ خەریکی لەوەڕاندنی مەڕەکان بووە، دوو پیاوی سپی پۆش هاتوون بۆ لای محەمەد و باوشیان پێدا کردووە و لەسەر زەویان داناوە، سنگیان بە چەقۆیەك کردۆتەوە. ئەو دوو پیاوە سپی پۆشە دەبێ دوو مەلائیکە بووبن کە سنگی محەمەدیان کردۆتەوە و بە ئاوێکی متفەرك دڵیان لە کاری شەیتانیی شوشتۆتەوە. بەو کارە دەبێ محەمەدیان ئامادە کردبی کە دواتر پەیامی خودا باشتر وەربگرێ.

ئەو بارودۆخە سەیر و سەمەرە دەبێ حەلیمە "Halima"ی نائارام کردبێ و پێی وابووبێ محەمەد یا نەخۆش کەوتووە و یا جندۆکە دەستی لێ وەشاندوە. بڕیاری داوە کە محەمەد بنێرێتەوە لای دایکی لە مەککە.[61] کاتی ئامینە ئەو هەلس و کەوتەی محەمەدی بیستووە، زۆری پێ سەیر نەبووە، چونکە بنەماڵەکەی باوەڕیان بە پەرجۆ

[61] Ibn Hischām: Sirat an-nabi, 1:214

بووه و ناویان به فاڵگیری و پێشگوویی کردن لەناو خەڵکی ناوچەکە ناسراو بووە. باوەڕی بەوە بوو کە کوڕەکەی بە هیچ شێوەیەك لە لایەن جندۆکە و دێو و درینجەوە هیرشی نەکراوەتە سەر و تەنیا دەتوانێ مەلائیکە و فریشتە خۆیان نیشاندابێ و ئەوە نیشانەیەکە کە کارێکی گەورە و گرانی پێ دەسپێردرێت. دووساڵ دواتر لە جێگایەك لە مابەین ئەو دوو شارانەدا ئامینە فەوت دەکات.

لە تەمەنی هەشت ساڵیدا محەمەد شاهیدی مردنی باوکەگەورەی واتە عەبدولموتتەلیب بوو و ناچار کرا بچێتە لای ئەبووتالیبی مامی کە لەگەڵ بنەماڵەکەیدا لە پەیوەندییەکی هاوچەشندا دەژیان. ئەو کارەساتانە، لەدەستدانی ئەو خۆشەویستانە و هەروەها هەست بە گەورەبوون لە ناو بنەماڵەی بێگانە و نەبوونی کەسێکی بەردەوام وەك نموونەیەکی کەسایەتیی و فیگوورێکی بەڕێوەبەر لە ژیانی محەمەددا بوونە هۆکاری سەرەکی بۆ تەنیا مانەوە، هەستی متمانە پێنەکردن و هەڵس و کەوتی پێشبینی نەکراو، و بە تەواوی شوێنی خۆیان لەسەر کەسایەتی محەمەد بەجی هێشت.

وێدەچێ ئەو نەبوونی دایکە لە ژیانی محەمەددا، خۆی لە هەڵس و کەوت لەگەڵ ژنان دەرخستبێت. لە چەند پەیوەندییەکدا بەدوای پەنا و سەلماندنێکی دایکانەدا گەڕاوە، کە بەڕادەیەکی زۆر ئارەزووی کردووە و لە درێژایی ژیانیدا بەدوایدا گەڕاوە. لە لایەکیشەوە لەگەڵ تاقمێك لە ژنەکانی هەڵس و کەوتێکی خۆپەرەستانە و زۆر ئیشکی هەبووە، کە وێدەچی بەو کارەی ویستبێتی سزای تاوانی دایکی بدات، وا لە تەمەنی منالییەوە بە بێ پەنا لەو دنیایە بەڕەڵڵای کردبوو.

چەند ساڵ دواتر بە دوای گرتنەوەی شاری مەککە لە لایەن محەمەدەوە، بۆ یەکەم جار چۆتە سەر گۆڕی دایکی. بە گریانەوە دەبێ دۆعای لە خودا کردبێ کە لە گوناهەکانی چاوپۆشی بکات. بەڵام خودا دۆعاکەی رەد کردۆتەوە. دەبێ ئامینە چ گوناهێکی وا گرانی کردبێ کە محەمەدی ناچار بە پاڕانەوە لای خودا کردبێ؟ مێژووناسانی ئیسلامی لەسەر ئەو باوەڕەن گوناهی ئامینە لەوەدا بووە کە کافر بووە. قورئان لە سووڕەی ٩، ئایەی ١١٣ دا، دۆعاکردنی پێغەمبەری بۆ خزم و کەسی بێ ئیمانی لێ قەدەغە کردووە.

لە ڕوانگەی منەوە ئەو چەشن شی کردنەوەیە شتێکی بێ مانایە. لە کاتی مردنی ئامینەدا محەمەد کە دواتر بۆتە پێکهێنەری ئیسلام، تەنیا شەش ساڵی تەمەن بووە. ئەگەر هاتنە سەرکاری ئایینی ئیسلام بە پێوەر بۆ ئایینێکی ڕاستەقینە دابنێین، ئەو کاتەی ئامینە فەوتی کردووە هەر هەموو مرۆڤی سەر ئەم جیهانە بێ دین و کافر بوون. لە لایەکیتریشەوە هەر هەمان مێژوو ناسان ئامینە لەگەڵ مەریەمی دایکی مەسیح هەڵدەسەنگێنن و ڕەوایەتێکی هاوچەشنی بۆ دەخوڵقێنن و دەنووسن کاتی ئامینە زگی بە محەمەد پڕ بووە، لە خەونیدا خەیاڵی کردووە کە زگی بە منداڵێکی تاقانە و تایبەت پڕە و دەبێ ناوی محەمەدی لەسەر دابنێ. ماوەیەکی کورت دوای لەدایکبوونی دەبێ تیشکێکی وەها لە لەشی محەمەد هاتبێتە دەرێ کە کۆشکەکانی شاری بوسرا"Busra" لە سووریەی ڕۆشن کردبێ.[62]

بەڵام سەرەڕای پشتڕاستکردنەوەی مێژوونووسانی ئیسلامی لەسەر ئامینە، محەمەد بە بێ ئارەزووی ئاشتبوونەوە لە گەڵ دایکی، لە قورئاندا ڕایدەگەیێنێ کە ئامینە لە جەهەنەمدا دەسووتێنرێت.

بڵێی ئەو ڕاستییە کە ئامینە محەمەدی لەخۆی دوور خستۆتەوە، یا تێنەگەیشتوویی محەمەد وەك منداڵێك کە دایکی لە دەست داوە، یاخود ئەو قسانەی لەناو خەڵکی دا لەسەر زاران بوون و گومانی ئەوەی کە محەمەد لە پەیوەندییەکی بێ هاوسەریدا پێگەیشتوە، ببونە هۆی ئەو ئارەزووە؟ لە نووسراوەکەی ابن ئیسحاق دا دەبێ ئامینە گوتبێتی زگ پڕبوونی لەسەر محەمەد لە هەموو ئەوانیتری راحەت تر بووە.[63] هەموو سەرچاوە ئیسلامییەکان لەسەر ئەو بۆچوونە کۆکن کە نە پێش و نە دوای عەبدوڵلای باوکی محەمەد، ئامینە زەماوەندی لەگەڵ هیچ کەسێکیتر نەکردووە. بەو پێیەی عەبدوڵلا سێ مانگ دوای زەماوەندی لەگەڵ ئامینە فەوتی کردووە، دەبێ تەنیا جارێك لەو زگی پڕ بووبێ. ئەدی ئەو زگ پڕبوونانەی تر کە لە نووسراوەکەی ابن ئیسحاقدا باسی لێکراوە، لە کوێوە هاتوون؟ کە وابوو دەبێ پیاوانیکیتر لە گۆڕێ دا بووبن جا چ لە ڕێگەی هاوسەریی و چ لە ڕێگەی ترەوە. هەرچۆنێک بێت، لە ڕوانگەی محەمەدەوە دەبێ ئامینە تاوانێکی گەورەی کردبی کە نەیتوانیوە لێی

[62] Ibn Hischām: Sirat an-nabi, 1:207

[63] Ibn Hischām: Sirat an-nabi, 1:214

ببووریَ. "پێغەمبەر و باوەڕپێکراوانی ڕێگایان لێ بەستراوە داوای لێبووردن لەخودا بۆ ئەو کەسانە بکەن کە تەنانەت خزمی نیزیکیشیان بن، کاتێ کە روونە جێگایان لە جەهەنەمدایە" (سوورەی ٩ ، ئایەی ١١٣).

خەدیجە وەك دایکێکی یەدەکی

هیچ مرۆڤێك بە ڕادەی خەدیجە (٥٥٥-٦١٩) کارتێکەری لەسەر ژیانی محەمەد نەبووە و هیچ کەسێك بەقەرا ئەو نەیتوانیوە هێندە گۆڕانکاریی تێدا پێك بێنێت. ئەو تاقە ژنێکی محەمەد بووە کە ژنیتری بەسەر نەهاتووە. خەدیجە، وەك هاوسەرێک، تا مردنی لەگەڵیدا ژیاوە. خەدیجەی بێوەژن و دەوڵەمەند، کاروانسەرایەك و دووکانێکی بازرگانی لە مەککە بە میرات پێ گەیبوو. محەمەد لە ڕێکخراوەی بازرگانیی خەدیجەدا سەرکەوتووانە سەرپەرشتیی کاروانێکی بۆ ڕێگای سووریا لە ئەستۆ گرتبوو. خەدیجە بۆ محەمەد تەنیا هەر خاوەن کار نەبوو بەڵکوو هاندەرێك بوو بۆ گەشانەوەی هێزی کاریی ئەو.

سەرچاوە ئیسلامییەکان باس لەسەر ئاگاییبوونی خەدیجە لە بەسەرهاتە ئایینییەکەی محەمەد دەکەن. محەمەد لەسەر هەڵس و کەوتی نائاسایی خۆی پێیوابووە کە شەیتان چۆتە کەڵیشەیەوە.[64] ڕۆژێك لە ڕۆژان محەمەد بە ترسەوە خۆی بە ماڵی خەدیجەدا کردووە، بە لەرزێکی زۆرەوە داوای لە خەدیجە کردووە گەرم دایپۆشێ. ئەو بۆ خەدیجەی گێڕاوەتەوە کە شەیتان ویستوویە بیخنکێنێ. خەدیجە ئارامی کردۆتەوە و گوتوویەتی ئەوە شەیتان نەبووە بەڵکوو فریشتەی ئاسمان بووە کە خۆی نیشان داوە.

ئەگەر لە ئەمڕۆدا مرۆڤێك بە لەرزەوە بچێ بۆ لای ژنەکەی و پێی بڵێ بوونەوەرێکی تووڕە خەریك بو لە ئەشکەوتێکدا بمخنکێنێ؛ و یاخود بڵێ لەپرێکدا سووڕەیەکم بۆ نازڵ بووە، ژنەکە دەبێ نیگەران بێ کە مێردەکەی یا وڕینە دەکا و یا دەبێ تووشی نەخۆشیی دەروونی بووبێت، بە پەلە و بێ ئەملا و ئەولا دەینێرێت بۆ لای پسپۆڕی دەروونناسی. بەڵام بەوهۆیەی ئەو کاتی مەککە واتە سەدەی حەوتەم هیچ ناوەندێك یاخود نەخۆشخانەیەکی دەروونی بوونی نەبووە، دەبوو خەدیجە خۆی ببێتە دوکتۆر و هەوڵی چارەسەریی مێردەکەی بدا. یاخود کاتێ بارودۆخی نەخۆشیی

[64] Ibn Saa’d: Al-Tabaqat, 1:165

محەمەد زۆر خراپتر بووە و لای ژنەکەی درکاندوویەتی کە دەیهەوێ بچێتە سەر کێوێک و لەوێوە خۆی بەرداتەوە، ژنێکی ژیر دەبێ شتێك بدۆزێتەوە کە بتوانێ یارمەتیدەری مێردەکەی بێ.

خەدیجە بڕیاری داوە نەخۆشیی مێردەکەی بە خەڵاتێکی ئاسمانی دابنێ. هەڵس و کەوتی خەدیجە لەگەڵ محەمەد وەك هەڵس و کەوتی دایکێك بووە لەگەڵ منداڵەکەی. سەرەڕای ئەوی دایك باوەڕی بە فانتازی منداڵەکەی نییە، هەوڵدەدا خەیاڵەکەی بە ڕاست لێ وەربگرێ، بەڵام هۆیەکی ئەرێیشی لە پەنا دادەنێ. خەدیجە داوا لە محەمەدی ترساو دەکات، کە ئەگەر جارێکیتر ئەو ڕۆشناییە هاتە دیداری بە پەلە پێی ڕابگەیێنێ.

تا ئێستا میوانە ئاسمانییەکەی محەمەد تەنیا لە ئەشکەوتی حەڕا لێی وەدەر کەوتبوو، بەڵام لەسەر ئەمری خەدیجە لێرەبەولاوە، ئیتر دەهاتە ناو ماڵەکەشیان. ڕۆژێك کاتێ روحە ئاسمانییەکە لە ماڵی خەدیجە خۆی نیشان دا، محەمەد بە دەنگی بەرز هاواری لە خەدیجە کرد: "من ئەو دەبینم!" دیارە سروشتییە کە خەدیجە نەیدەتوانی ئەو فریشتەیە ببینێت. خەدیجە داوا لە محەمەد دەکات لەسەر قاچی چەپی دانیشێ، و لێی دەپرسێ: "هێشتا هەر دەیبینی؟" محەمەد وەڵام دەداتەوە بەڵێ! ئەمجار داوای لێ دەکات لەسەر قاچی ڕاستی دانیشێ و هەمیسان لێی دەپرسێ: "ئێستا چی، هەر دەیبینی؟" محەمەد وەڵام دەداتەوە بەڵێ. "وەرە ناو باوەشم" خەدیجە دەڵێ. بەڵام لەوێشەوە فریشتەکەی هەر دەبینی. خەدیجە جلەکانی خۆی دادەکەنێ و دەڵێ ئەدی ئێستا؟ محەمەد دەڵێ ئیتر نایبینم! خەدیجە بە ئاسوودەییەوە دەڵێ: "دڵنیا بە کە ئەوە فریشتە یە و شەیتان نییە"[65]

بە ئەگەری زۆرەوە، ئەگەر محەمەد هەر وەك پێشتر کەسێکی لە ژوورەکە لەبەر چاو بدیبایە، خەدیجە هەتا نێو جێگا و لەگەڵیەکتر خەوتنیش، درێژەی پێدەدا. لێرەدا بە ڕاشکاوی مەکرێکی ژنانە لە کاردایە. پیاوێکی لەخۆڕازیی عەرەب هیچکات ئیزن نادا مرۆڤێکی بێگانە جا چ شەیتان بێ یا فریشتە، ژنەکەی بە ڕووتی ببینێ.

---

[65] Al-Suhaili: Al-Raud al-Unuf, 1:408–409

بەخیلی و غەریزەی ساحیب بوونی محەمەد بەسەر فانتازی و خەون و خەیاڵەکەیدا سەر کەوتووە و دەری کردووە.

شی کردنەوەی مێتافیزیکیەکەی دەڵێ: "تەنیا شەیتان خەوتنی هاوسەر لەگەڵ یەکتر سەیر دەکات. فریشتە و مەلائیکە بە پێچەوانە، کاتێ ژنێك بۆ مێردەکەی خۆی رووت بکاتەوە یاخود لەگەڵی بخەوێ، خۆیان دوور دەخەنەوە و نامێننەوە." ئەگەرچی خەدیجە خۆی ئەو کەسەی نەبینیوە، بەڵام بەو بڕیارەی، مێردەکەی ئارام کردۆتەوە و پێی سەلماندووە کە بە هیچ شێوەیەك شێت نییە.

سەیر ئەوەیە کە محەمەد دوای مردنی خەدیجە و هیجرەتی بۆ مەدینە، وەك یاسا دانەر چەند یاسای بۆ شاهیدی عەینی داناوە. بە پێی ئەو یاسایە بینینی تاوانێك لە لایەن ژنێکەوە بەهۆی کەم هۆشیی یاخود درۆزن بوونیان، تەنیا ئەو کات دەسەلمێندرێ کە لە لایەن ژنێکیتریشەوە شاهیدی بۆ بدرێ. بەڵام پیاو بە پێچەوانە پێویستیی بە شاهیدی دووهەم نەبووە. ئەو کارە بەو هۆیەوە سەیرە، کە گرنگترین بەڵگەی ئیسلامیی واتە ئەوەی کە محەمەد بە پێغەمبەریی خودا هەڵبژاردراوە، لەسەر شاهیدیی تاکە ژنێك بنیات نراوە کە ئەو ژنە تەنانەت کەسەکەشی نەبینیوە.

لەسەر ئایین و باوەڕی خەدیجەی پێش ئیسلام هیچ زانیارییەکی ئەوتۆ لە دەستدا نییە. تەنیا ئەو شتە روونە کە دوو کوڕە مامی مەسیحی بوون: یەکیان عوسمان ابن ئەلحوەیریث "Uthmān Ibn al-Huwairith" ە کە وەك پێشتریش باسمان لێوەکرد، گوایە پێشنیاری بە قەیسەری رۆمیی کردووە کە بیکا بە شای مەککە؛ ئەویتریان مرۆڤێکی رۆحانی مەسیحی بە ناوی وەرەقە "Waraqa" بووە و لەگەڵ ئەو کوڕە مامەی باسی فانتازیکردنی محەمەدی کردوە و داوی یارمەتی لێ کردووە. وەرەقە لەو پەیوەندییەدا لەسەر بۆچوونی خەدیجە بووە کە ئەو کەسەی وا لە ناو ئەشکەوتەکەدا میوانی محەمەد بووە، نارد راوێک لە لایەن خوداوە بووە. جێی باوەڕە کە خەدیجە پێش هاوسەری لەگەڵ محەمەد ئایینی مەسیحی قەبووڵ کردبێ. چونکە لە وڵاتە عەڕەبییەکان تەنیا مەسیحی و یەهوودی باوەڕیان بە خودا و ناردنی پێغەمبەر هەبووە.

زێنەب ئەو ژنەی پێغەمبەری بەزاند

دەگێڕنەوە خەدیجە شەش منداڵی لە محەمەد بووە. دوو کوڕ کە لە تەمنی منداڵیدا مردوون و چوار کەنیشك. ئەو حیساباتە کێشەی لەگەڵە، ئەگەر مرۆڤ برێك سەرنجی بداتێ کە خەدیجە ئەوکاتەی لەگەڵ محەمەد زەماوەندی کردووە چل ساڵە بووە و لە تەمەنی ٦٥ ساڵیشدا مردووە. لە سوورەی ١٠٨ی قورئاندا دەخوێنینەوە کە کەسێکی خەڵکی مەککە محەمەدی بە ئەبتەر"abtar" نێو ناوە. ئەبتەر بە مانای "نەزۆك"ە و هەروەها دەکرێ ئەو وشەیە بە نەبوونی توانای جینسیش مانا بکرێتەوە. ئەو ڕاستییەش کە محەمەد دواتر لەگەڵ یازدە ژنیتری کە تەمەنیان زۆر لە خەدیجە کەمتریش بووە و تەنانەت تاقە منداڵێکیشی لێیان نەبووە، بوونی شەش منداڵ لە خەدیجە سەیر دەنوێنێ. تەنیا یەك لە کەنیزەکانی بە ناوی ماریا، منالێکی بوو کە لێرەش لەناو خەڵکدا گێڕراوەتەوە کە منالەکە هی محەمەد نییە و تەنانەت محەمەد دواتر فەرمانی کوشتنی باوکی منداڵەکەی داوە.

تاقمێك لە ژیننامە نووسانی ئیسلامی زۆر جار لەسەر کچەکانی محەمەد بە ناوی فاتمە"Fatima"، روقیە "Ruqayya" و ئوم کلثوم "Um Kulhoum" نووسیویانە. لەسەر کچە گەورەکەی محەمەد واتە زێنەب زۆر کەم نووسراوە هەیە. بڵێی بە ئانقەست زێنەبیان لە بیۆگرافی محەمەد قرت نەکردبێ، چونکە زێنەب تەنیا منداڵی محەمەد بووە کە باوەڕی بە پێغەمبەر بوونی باوکی نەبووە؟ کاتێ محەمەد بە ئازادی قاوی بۆ ئایینەکەی کرد، دەستووری جیابوونەوەی دوو کچی واتە " روقیا و ئوم کولسومی لە مێردەکانیان دا، چونکە شووەکانیان موسوڵمان نەبوون. فاتمە لەو سەردەمەدا هێشتا منداڵ بوو. بەڵام زێنەب ژنی بازرگانێك بوو بە ناوی ئەبوو ئەلعاز "Abū al-A'as" و چەندین منداڵیشیان هەبوو. ئەبوو ئەلعاز باوەڕی بە پێغەمبەریی محەمەد نەبوو. محەمەد لەسەر ئەو کارەی زۆری لێ تووڕە بوو، ئەمری بە کچەکەی کردووە کە خۆی لە ئەبوو ئەلعاز جیا بکاتەوە. زێنەب بە قسەی محەمەدی نەکردووە و لای بنەماڵەکەی خۆی ماوەتەوە. تەنانەت دەبێ هۆزی قورەیش گوشاریان بۆ ئەبوو

ئەلعاز هێنابی کە لە زێنەب جیا بێتەوە، بەڵام ئەویش جوابی نەداونەتەوە و بە قسەی نەکردوون. زێنەب و مێردەکەی بەو هۆیەوە لە بنەماڵەی محەمەد دوورییان کردووە.

کاتێ محەمەد هیجرەتی کردە مەدینە، هەموو کچەکانی لەگەڵیدا هاوسەفەر بوون، تەنیا زێنەب و مێردەکەی لە مەککە مانەوە. کاتێ محەمەد و هەڤاڵانی هێرشیان کردە سەر کاروانچییەکان، زاواکەی بڕیاری دا دژ بە محەمەد شەڕ بکا چونکە محەمەد نەک هەر دەیویست بنەماڵەکەی لێ تێك بدا بەڵکوو کارە بازرگانییەکەشی کەوتبووە ژێر مەترسییەوە. بۆ ئەو و هەموو بازرگانەکانی تر، جادەی کاروانچییەتیی مەککە وەك رەگی حەیاتی وابوو. لە شەڕی بەدردا، ئەبوو ئەلعاز لەگەڵ خەڵکانی مەککە دژ بە شەڕکەرەکانی محەمەد بەشدار بوو. دوای دۆڕانی ئەو شەڕە، ئەبوو ئەلعاز و چەند کەسیتر بە دیل گیران. خەڵکی مەککە بۆ ئازاد کردنی ئەو ئەسیرانە پێشنیاری پارەیەکی زۆریان بە محەمەد کرد. محەمەد پێشنیارەکەی لێ قەبووڵ کردن بەڵام لەو ئەسیرانە دوو کەسی لێ کوشتن، یەکیان شاعیرێك بۆۆ بە ناوی ئەلنەذرابن الحارث "al-Nadr Ibn al-Harith" کە لە شێعرەکەیدا محەمەدی بە درۆزن ناوبردبوو و ئەویتریشیان هەڤاڵێکی ئەلنەذربوو، کە لە کاتی خوێندنەوەی شیعرەکەدا دەبێ پێ کەنیبێ.

زێنەب بۆ ئەوەی ئەرخەیان بێ کە محەمەد مێردەکەی ئازاد دەکا، مل بەندێکی گرانبەهای بۆ نارد کە ئەو کات لە لایەن دایکی، واتە خەدیجەوە بۆ زەماوەندەکەی پێی خەڵات کرابوو. کاتێ محەمەد مل بەندەکە دەبینێ دڵی پڕ دەبێ و وەبیر ژنە باشەکەی دەکەوێتەوە کە لە سەردەمە ناخۆشەکانی ژیانی هەمیشە هاوڕێی بووە. ئەمر دەکا ئەبوو ئەلعاز بێنن، مل بەندەکەی دەداتێ و بە بێ وەرگرتنی پارە ئازادی دەکات. بەڵام شەرتێکی بۆ دادەنێ: بەڵێنی لە ئەبوو ئەلعاز وەردەگرێ کە دوای گەیشتنەوەی بۆ مەککە زێنەبی کچی بۆ مەدینە بۆ رەوانە دەکات. وەك باسی لێ دەکرێ، هەستی بەزەیی محەمەد لە گێڕاوەکاندا بەڕوونی لاوازترە لە هەستی خۆبایی بوونی. محەمەد بەو کارەی هەوڵی هەڵوەشانی بنەماڵەیەکی بەختەوەر دەدا تەنیا بۆ ئەوەی پێیخۆش بوو کچەکەی لە بەرەی خۆیدا بێت. ئەگەرچی ئەو دەیزانی کە زێنەب دوو گیانە، بەڵام هێشتا گوشاری بۆ ئەبوو ئەلعاز دێنا کە لەسەر بەڵێنەکەی ڕاوەستێ.

ئەبوو ئەلعاز سەرەڕای دووگیانبوونی زێنەب و خۆشەویستیی لە هەنبەر ئەو، بەڵێنەکەی ڕاگرت و زێنەبی رەوانەی مەدینە کرد. لە ڕێگا کاروانەکەیان لە لایەن چەند پیاوی هۆزی قورەیش هێرشیان دەکرێتە سەر، زێنەب منداڵەکەی لەبار دەچێ و دوای ئەو کارەساتە بۆ حەسانەوە دەگەڕێتەوە بۆ مەککە. تەنانەت ئەو ڕووداوەش محەمەد ئارام ناکاتەوە و پێ لە کەوشێك دەنێ کە بە پەلە خۆی بگەیێنێتە مەدینە. شەڕکەرەکانی نارد تا هێرشکارەکان بدۆزنەوە و ئەمری پێکردن کە بیانسووتێنن. بەڵام لەپڕێکدا بڕیارەکەی گۆڕی و گوتی: "تەنیا خودا دەتوانی مرۆڤ بە ئاور زەجر بدا، هەر ئەوەندەی دەست و قاچیان بپەڕێنن بەسە."[66] شەڕکەرەکانی فەرمانی محەمەدیان بەجێ هێنا و زێنەبیان تا مەدینە هاوڕێیی کرد.

بەڵام لەوێ کارەساتێکی تر یەخەی زێنەبی گرت. ئەو کاتەی زێنەب گەیشتە مەدینە، محەمەد گوشاری بۆ هێنا تەڵاق لە ئەبوو ئەلعاز وەربگرێ و هاوسەریی پیاوێکی موسوڵمان بکات. زێنەب قەبووڵی نەکرد. لەو سەردەمەدا محەمەد، مەدینە و ناوچەکانی دەوروبەری شارەکەی بە تەواوی لەژێر کونترۆڵی خۆی گرتبوو. تەنانەت ڕێگای بازرگانیش لە دەست خۆیدا بوو. دەستووری هێرش بۆ سەر کاروانی ئەبوو ئەلعاز و بە دیل گرتنی ئەوی دا. لە ڕوانگەی خۆیەوە بەو کارەی دەیویست کچەکەی بە ڕێگای ڕاست هیدایەت بکا. زێنەب هەمیسان قسەی باوکی ڕەدکردەوە و پێی ڕاگەیاند کە مێردەکەی لە ژێر پارێزگاری خۆی ڕادەگرێ. خۆی بە یاسایەکی کۆنی مەککەوە هەڵواسی کە ئەگەر بێگانەیەك بێتە ناو شار کەسێکی ناو شارەکە دەتوانێ پارێزگاریی لێ بکات. ئەگەر کەسێکی بنەماڵەی قورەیش پارێزگاری بکات هیچکەس بۆی نییە هێرشی بکاتە سەر. تەنانەت ئەو کات ژنانیش دەیانتوانی کەسێك لەژێر پارێزگاری خۆیاندا ڕابگرن. زێنەب بەو کارەی و بە درکاندنی خۆشەویستیی لەهەنبەر هاوسەرەکەی کە ئەوی لە سەرووی بنەماڵەکەی و داب و نەریتدا دا دەنا، محەمەدی لای دۆستەکانی سووك کرد. محەمەد نەیدەتوانی باوەڕ بکات کە کچەکەی بەو شێوەیە هەڵس و کەوتی لەگەڵدا بکات. بە بێ باوەڕییەوە پرسیاری لەو کەسانە کرد کە لە دەوروبەری ڕاوەستابوون:" ئێوەش گوێتان لێ بوو، ئەو شتەی من گوێم لێیە؟".

[66] Al-Baladhiri: Ansab al-Ashraf, 2:525ff.

بەهێزترین مرۆڤی عەرەبستان خەریکی دۆڕاندنی بڕیار و هەڵوێستەکەیەتی، ئەویش لە بەرانبەر کچی خۆشەویستەکەی واتە خەدیجە. لە کۆتاییدا هیچ ڕێگایەکی بۆ نەماوە، جگە لەوەی ئەبوو ئەلعاز ئازاد بکا و لەگەڵ ژنەکەیدا بیاننێرێتەوە مەککە. تەنانەت ئەو شتانەی لە کاروانەکەشی زەوت کردبوو، پێی دانەوە.

دوو ساڵ دواتر زێنەب مرد. محەمەد فەرمانی بە خاکسپاردنێکی بە ڕێی و جێی لە مەدینە بۆ دا. ئەلبەلاذەری "Al-Baladhiri" دەگێڕێتەوە: "محەمەد فەرمانی داوە مەیتی زێنەب لە تابووتێکدا لە گۆڕ نێن، داب و نەریتێك کە تەنیا لای مەسیحییەکان بینراوە."[67] ئەو کارە نهێنییەکی دیکە وەدەردەخا. بڵێی زێنەب مەسیحی نەبووبێ؟ بڵێی تەنیا بەو هۆیەوە نەیویستبی لە مێردەکەی تەڵاق وەربگرێ؟ بۆچوونێکی زۆر سەیر نییە. ئەبوو ئەلعاز ماوەیەکی زۆر لە ناوچەی مەسیحییەکانی سووریەدا بەڕێوە بووە، خزمایەتیی لەگەڵ پیاوێکی رۆحانی واتە وەرەقە "Waraqa" هەبووە. بە پێی هەندێك لە سەرچاوەکان هەر ئەو پیاوە رۆحانییە محەمەد و خەدیجەی لێك مارە کردووە. ئەو ڕاستییەش کە لە سەردەمی ژیانی خەدیجەدا هیچ ژنێکیتری نەهێناوە، ئەگەرچی تەمەنی لە خۆی زۆر زیاتریش بووە، بۆچوونەکە پشت ئەستوور دەکاتەوە.

دەگێڕدرێتەوە کە ئەبوو ئەلعاز دواتر ئایینی ئیسلامی قەبووڵ کردووە. ئەلبەلاذەری دەنووسێ: "مێردەکەی زێنەب نەچۆتە ناو ڕێزی شەڕکەرەکانی محەمەدەوە. وێ ناچێ ئیسلامیشی قەبووڵ کردبێ، چونکە ئەوکات هەر کەس ئایینی ئیسلامی قەبووڵ کردایە، دەبوو ڕاستەوخۆ و ئۆتوماتیك بچێتە ناو ڕێزی شەڕکەرەکانیەوە.

[67] Al-Baladhiri: Ansab al-Ashraf, 2:529

ئایشە، منداڵێک، کە محەمەد هەرگیز نەیدەتوانی وەك ئەو بێ

دوای مردنی خەدیجە، محەمەد لە زۆر لایەنەوە رادیکاڵ بۆوە. هەڵس و کەوتە سەیروسەمەرەکەی پێشووی بەجێ هێشت و دەستیکرد بە دانانی پلان بۆ بەربەرەکانی کردنی هۆزی قورەیش و تووناکردنی کارە بازرگانییەکەیان. هەڵس و کەوتی سێکسی و جنسیشی دوای خەدیجە دەبێ بەندەکەی دەستی بە ڕووخان کردبێ، چونکە چەند مانگ دواتر لەگەڵ دوو ژن واتە سوعدا "Sauda" و ئایشە "Aischa" زەماوەندی کرد کە جیاوازییەکی زۆریان لەگەڵ یەکتر هەبوو. تەمەنی سوعدا زیاتر لە حەفتا ساڵ بوو، و ئایشەش تەنیا شەش ساڵ تەمەنی بوو. سوعدا ماوەیەکی کورت بوو ببوە بێوەژن و ڕەنگە محەمەد ویسبێتی لە ڕێگای هاوسەرییەوە ژیانی دابین بکات. خۆی زیاتر لە ٢٥ ساڵ لە لایەن خەدیجەی بێوەژنەوە ئاگاداریی لێکرابوو، ئێستا دەیوست بۆخۆی ئاگای لە کەسێکیتر بێ.

ئایشەی شەش ساڵەش کچی هاوڕێی هەمیشەیی واتە ئەبووبەکر بوو. بەو هاوسەرییە ویستوویە پەیوەندیی نێوان خۆی و ئەبووبەکر قایمتر بکات. هاوکات ئەو تایبەتمەندییانەی وا لە ئایشەیدا دیبووی، هیچ ژنێکی باڵغ نەیدەتوانی بیداتێ. منداڵێکی بەستەزمان و بێ گوناه، خوێن شیرین و فرتۆڵ، لە لایەن دایك و باوکییەوە باش بارهاتبوو و زۆریش خۆشەویست بوو. تەواوی ئەو تایبەتمەندییانەی محەمەد لەو تەمەنەدا خۆی لێی بێ بەهرە بووە.

بە ئەگەری زۆر بەو پەیوەندییە ویستوویە سەردەمی منالّیی لەدەستچووی خۆێی زیندوو بکاتەوە. محەمەد منداڵانیتری بۆ ناو ماڵی خۆی بانگهێشتن کردووە، کاتی یاریکردن سەرنجی داونەتێ، کێبەرکێی هەڵاتن و خۆشاردنەوەی ڕێکخستووە و خۆشی بەشداری تێداکردووە.

لەو کاتەوە چەندین سەدەیە زەماوەند لەگەڵ منداڵی کەم تەمەن لە ئایینی ئیسلامدا بەهۆی محەمەدەوە شێوەی فەرمیی بەخۆی گرتووە. بۆ زۆربەی موسوڵمانی مودێرنی ئەوڕۆیی، زەماوەندی پێغەمبەر لەگەڵ منداڵێکی شەش ساڵە هەستێکی شوورەیی پەروەردە دەکا و بەو هۆیە بە دوو دڵییەوە بەدوای روونکردنەوەیەکی لۆژیکیدا دەگەڕێن. تاقمێك دەڵێن، رەنگە لەو تەمەنەدا مارەی کردبێ، بەڵام نیزیکی جنسیان سێ ساڵ دواتر و لە تەمەنی نۆ ساڵەییدا بووە.[68] داکۆکیکەرەکانی بەو شێوەیە بۆی دەچن کە ئەوکات کچی نۆ ساڵە زۆر زوو بلووغ دەبوون و بۆ نیزیکی سێکسی ئامادە بوون. بەڵام یەکەم، ئایشە خۆشی دانی بەوە داناوە کە محەمەد هەر لە سەرەتاوە خۆی لێ نیزیك کردۆتەوە و بە غەیری ڕۆچوون، هەمووشتێکی لەگەڵ کردووە. لە ڕاستیدا ئەو کارانەش هەر بە سێکس لە ئەژمار دێن. دووهەم، کچێکی نۆساڵە، کچێکی نۆ ساڵەیە و چ ئەو کات و چ ئێستاش منداڵێک زیاتر نییە. هەروەها، ئەو سەردەمەش باو نەبووە کە پیاوێك لەگەڵ کچێکی شەش یاخود نۆ ساڵە زەماوەند بکات و هیچ نموونەیەك لە دەور و بەری سەردەمی محەمەد تۆمار نەکراوە کە بوونی کارێکی هاوچەشن بسەلمێنێ. تەنانەت کچەکانی محەمەدیش هەر هەموویان لە تەمەنی ئاساییدا زەماوەندیان کردووە.

تاقمێك لە داکۆکیکەرەکانی دیکەی، شک لە تەمەنی کەمی ئایشە دەکەن و دەڵێن، محەمەد مرۆڤێکی بەتایبەت ئەخلاقی بووە و بۆی نییە کارێکی لەو چەشنەی کردبێ. بەڵام ئایشە خۆی بە پێی زۆربەی سەرچاوەکان و بەتایبەت سەرچاوە ئیسلامییەکان بە درێژایی ١٤٠٠ ساڵی ڕابردوو، باسی لە تەمەنی کاتی مارەکردنی کردووە. بەڵام ئەو تاقمە مرۆڤەی سەدەی بیست ویەکەم، کە دەیانەوێ بە خەیاڵی خۆیان ریفۆرم لە ئیسلامدا پێك بێنن، چاوی لێ دەنوقێنن و نایانەوێ ئاگایان لە مێژووی ڕابردووی خۆیان بێ. ئەوان دەیانهەوی وێنەیەکی باش و مرۆڤخوازیی لە محەمەد دژ بە دنیای ئەوڕۆ و بەتایبەت بیرمەندانی ڕەخنەگر دروست بکەن، بەڵام بەداخەوە ئاوا کارەکەیان بۆ بەرەوپێش نابرێت، چونکە نەک هەر مێژووی ڕابردووی محەمەد پیشان دەدا کە لەگەڵ منداڵێکی شەش ساڵاندا نیزیکی کردووە، بەڵکوو بە گشتی چەشنی هەڵس و کەوتی ئەو لە هەنبەر هاوسەرایەتی و کاری سێکسی باشتر دەخاتە

[68] Abū Dawūd: Sunan Abi Dawūd, Hadith Nr. 2214

روو. ئەو هەڵس و کەوتانەی نەتەنیا بە هەڵسەنگاندن لەگەڵ سەدەی بیست و یەکەمدا ڕەخنەیان لەسەرە، بەڵکوو بە هەڵسەنگاندن لەگەڵ سەردەمی حکومڕانی خۆیشی هەر کارێکی نامۆ بووە. لەسەر ئەوە دواتر دەوێین.

ئایشە هەر وەك خۆشی دەیزانی، لە ناو ژنەکانی محەمەدا جێگایەکی تایبەتیی هەبوو. ئەو زۆر شانازی بەوەوە دەکرد کە تاقە ژنی باکرەی محەمەدە و ئەوانیتری هەر هەموویان بێوە ژن بوون. ئایشە ژنەکانیتری محەمەدی لەگەڵ زەوییەك هەڵدەسەنگاند کە لە لایەن شووەکانی پێشوویانەوە ئاودراون. هەروەها ئایشە تەنیا ژنی محەمەد بووە کە دوای مردنی محەمەد باسی لەسەر ژیانی سێکسی محەمەد کردووە. بۆ وێنە دەڵێ: "محەمەد هەموو شەوێك چۆتە لای ژنەکانی و لە باوەشی گرتوون، ماچی کردوون و یاری لەگەڵ کردوون، پێش ئەوەی بچێتە لای ئەو ژنەی وا ئەو شەوە نۆبەی بووە." [69]

لە مانگی رەمەزاندا نیزیکی سێکسی پێش ڕۆژئاوابوون بۆ هەر موسوڵمانێك یاساخ کراوە. تەنانەت لە قورئاندا هاتووە ژن لە کاتی عوزردا بە تەواوی لەو کارە چاوپۆشی بکات. بەڵام ئایشە دەگێڕێتەوە: " محەمەد بۆ من یاسایەکی نوێ دانابوو. تەنانەت بۆ ئەو کاتەی لە عوزریشدا بووە، لە مانگی رەمەزان هەم ماچی کردووە و هەم زمانی مژتووە."[70] هەروەها ئایشە تەنیا ژنێکی بووە کە نەك بە 'پێغەمبەری خودا' بەڵکوو بە 'محەمەد'ی ناو بردووە. تەنەنەت جارێکیان لە محەمەدی پرسیار کردووە: "بە ڕاستی تۆ پێغەمبەری خودای؟" کاتێ باوکی ئایشە، ئەبووبەکر ئەوی بیستووە، شەپلاغەیەکی لێ داوە. بەڵام محەمەد لە هەنبەر ئایشەدا زۆر هەڵسو کەوتێکی لاوازی هەبووە و لێی گەڕاوە هەرکارێکی پێیخۆش بێت بیکات.

ئایشە تەنیا ژنیشی بووە کە ئیزنی بینینی جوبرەئیلی بووە. ئایشە بینیویە دوای قسەکردنی جوبرائیل لەگەڵ محەمەد لەسەر ئەسپێك غاری کردووە. کاتێ لە محەمەد پرسیار دەکات، ئەو پیاوە کێ بوو، محەمەد پێی سەیر بووە، چونکە تا ئێستا تەنیا خۆی ئیزنی بینینی جوبرەئیلی بووە. کاتێ محەمەد دواتر لەگەڵ ژنەکانیتری

---

[69] Ibn Kathir: Tafsir, 1:697

[70] Ibn Hanbal: Al-Musnad, Hadith Nr. 24775

زەماوەند دەکات، گلەیی لێ دەکەن کە بۆ ئایشە وە پێش هەموو ژنەکانیتری دەخات. لەو پەیوەندییەدا محەمەد وەڵامی داوەتەوە: "لەسەر هەڵس و کەوتی من سەبارەت بە ئایشە گوشارم بۆ مەهێنن، چونکە هیچکات ئایەم بۆ نازڵ نابێ ئەگەر لەگەڵ ژنەکانیترم لە جێگادا بخەوم، جگە لەگەڵ ئایشە.[71]

خۆشەویستیی محەمەد بۆ ئایشە بە ئاشکرایی، سروشتی جوبرەئیلیشی گۆڕیبوو. چونکە ئەگەر لەبیرمان بێت، خەدیجە وەك ژنی یەکەمی محەمەد ئیزنی بینینی جوبرەئیلی نەبووە، و تەنانەت ژوورەکەی بەجێ هێشتووە، کاتێ خەدیجە خۆی رووت کردۆتەوە. بەڵام لە هەنبەر ئایشە هەڵس و کەوتێکیتری کردووە و دەبێ مانەوەی لای ئەو هیچ کێشەیەك نەبووبێ.

سەرەڕای خۆشەویستیی محەمەد بۆ ئایشە، بە هەر شەش مانگ جارێك ژنێکیتری بەسەر هێناوە. حەفصە کچی عومەر هەڤالی نیزیکی، یەك لەوان بووە. بە پێی گێڕاوەکان محەمەد حەفصەی خۆش نەویستووە و تەنیا لەبەر خۆشەویستیی و ڕێزی بۆ عومەر ئەو کارەی کردووە. لە ناو ژنەکانی محەمەد دا بەتایبەت "زێنەب بن جەهش" و کۆیلەکەی محەمەد "ماریە"، وەك دڕوویەك بە چاوی ئایشە دا چوون. ئایشە بە شێوەیەکی نەخۆش بەخیلایەتی پێ دەکردن و لەگەڵ ژنەکانیتری محەمەد بەتایبەت حەفصە دژ بەو دوانە رێك کەوتبوو. کەش و هەوای ناو ماڵی محەمەد بەو هۆیە ژەهراویی ببوو.

[71] Al-Bukhari: Sahih al-Bukhari, Hadith Nr. 3775

سەفییە، ژنێکی جوولەکەی بەدیلگیراوی شەڕ

محەمەد وەك مرۆڤێکی تینوو، کە خوێ‌اوکی خواردبێتەوە، هۆگری ژنان بووە. هەرچەند زیاتر لەو خوێ‌اوکەی دەخواردەوە، زیاتر تینووی دەبوو. ئەو شەڕانەی کە بەڕێوەی دەبردن، ڕێگایان بۆ خۆی و شەڕکەرەکانی دەکردەوە دەستیان بە ژنان ڕابگات. ژنانی هۆزە دۆڕاوەکان لە شەڕدا ببوونە ڕزق و ڕۆزی بۆ خۆی و شەڕکەرەکانی. جارێکیان محەمەد بۆ هاندانی شەڕکەرەکەنی گوتوویەتی: "ئەگەر شاری تابوك(Tabūk لە باکووری عەرەبستان کە لەژێر کۆنترۆڵی ڕۆمییەکاندا بووە)، بگرن، هەموو کچە ڕۆمییەکان دەبنە کەنیزی ئێوە."

شەڕکەرەکان وەك خەڵات ژنە جوانە بەدیلگیراوە کانی شەڕیان لای خۆیان ڕادەگرت و ئەو ژنانەی زۆر جوان نەبوون، وەك کۆیلە دەیانفرۆشتن. سەرەڕای ئەویکە موسوڵمانان لە ڕوانگەی ئاینییەوە ئیزنی دەست لێدانی ژنێکی بێگانەیان نەبوو، بەڵام مشتەرییەکان کاتی کڕینی کۆیلەکان دەستیان لە ئەندام و مەمکی کۆیلەکان وەردەدا بۆ ئەوی ئەرخەیان بن ئەو شتەی دەیکڕن، ماڵێکی چاکە.

محەمەد دوای سەرکەوتوویی لە شەڕی بەدر بەسەر خەڵکی مەککەدا، دەستیکرد بە ڕاونانی هۆزە جوولەکەکان لە شاری مەدینە. دەستووری سەرپەڕاندنی هەموو پیاوەکانی هۆزی قورەیزە"Quraiza"ی دا و ژن و منداڵەکانیشی بە دیل گرتن. تاقمێك لە جوولەکەکان پەنایان بۆ قەڵای خەیبەر برد و خۆیان لەوێ شاردەوە. محەمەد دەوری قەڵاکەی لێ گرتن، دوای ماوەیەك هەموویان ملیان دا و خۆیان تەسلیمی محەمەد و شەڕکەرەکانی کرد. یەك لە شەڕکەرەکان داوا لە محەمەد دەکا ئیزنی زەماوەندکردن لەگەڵ ژنێکی جوولەکە بە ناوی سەفییەی پێ بدا. بەڵام کاتی محەمەد ئاگادار دەکەن کە سەفییە کچی سەرۆك هۆزی جوولەکەکان بە ناوی حویەی "Huiayy"یە، بڕیار دەدا سەفییە بۆخۆی هەڵگرێ. محەمەد هەر لە هەمان ڕۆژدا کە دەستووری سەرپەڕاندنی مێرد و برا و خزمەکانی سەفییە دەدا، لە ڕەشماڵەکەیدا

دەستدرێژی سێکسی پێ دەکا. کاتێ رۆژی دوایی محەمەد لەخەو هەڵدەستێ، دەبینی یەك لە شەڕکەرەکانی لەبەر دەرکەی ڕەشماڵەکە ڕاوەستاوە و کێشك دەکێشێ. محەمەد لێی دەپرسێ بۆ لەبەر دەرکەی ڕەشمالەکەی ڕاوەستاوە، شەڕکەرەکە وەڵام دەداتەوە: "ڕەسووڵی خودا، من نیگەرانی تۆ بووم و ترسم لەو ژنە هەیە کارەساتێکت بەسەر بێنێ، ئاخە تۆ دوێنێ دەستووری سەرپەڕاندنی مێرد و براو خزمەکانیت داوە!" 72

لە سەرچاوە ئیسلامییەکاندا نووسراوە کە سەفییە لە هەمان رۆژدا لەسەر مەیلی خۆی بۆتە موسوڵمان و محەمەد زەماوەندی لەگەڵدا کردووە. جێی باوەڕ نییە سەفییە لە هەمان ڕۆژدا کە مێرد و براو و خزمەکانی کووژراون، ئایینی محەمەدی قەبووڵ کردبێ و ئەو کارەساتەی لەبیر چووبێتەوە. سەرەڕای ئەوەش، هەروەك پێش ئیسلام و دوای ئیسلامیش لەناو هۆزە عەڕەبەکاندا لەسەر زەماوەندکردن باو بووە و تەنانەت تا ئەمڕۆش لە لایەن موسوڵمانانەوە بەڕێوە دەچێ، بە بێ مارەکردن یاخود بە عەڕەبی خوتبە"*khutba*" هیچ زەماوەندێك پێك نایەت. بەهۆی ئەو داب و نەریتەوە، بنەماڵەی هەردووك لایەن دەبێ لەسەر ئەو بابەتە پێك بێن. هەروەها بە پێی ئایینی ئیسلام بێوەژن دەتوانێ دوای چوارمانگ هەمیسان شوو بکاتەوە. تەواوی ئەو داب و نەریت و یاسا ئایینیانە لە هەنبەر ژنانی بە دیل گیراودا لە لایەن محەمەد و شەڕکەرەکانیەوە بەڕێوە نەچوون.

دەست داگرتن بەسەر ژنان و کیژان وەك دەستکەوتی شەڕ، دۆزینەوەی محەمەد نەبووە و پێش ئیسلامیش پیاوانی عەڕەب ژنی کۆیلەیان کڕیوە و وەك کەرەسەیەکی سێکسی هەڵس و کەوتیان لەگەڵ کردوون. بەڵام محەمەد لەو پرنسیپەشدا زێدەڕۆیی کردوە و ئەو کارەی وەك پاژ و بەشێکی سەرەکی جیهاد لێکردووە، چونکە نەک هەر لەشکری دوژمن و بەگشتی پیاوەکان دەبوو توونا بکرایەن، بەڵکوو منداڵدانی ژنەکانیشیان دەبوو بکەوێتە ژێر ئیختیاری شەڕکەرانی ئیسلامەوە. لێرەدا مەبەستی سەرەکی تەنیا چێژ وەرگرتنی سێکسی شەڕکەرانی ئیسلام نییە، بەڵکوو بە زگ پڕکردنی ئەو ژنانە پەرەپێدان بە دنیای ئیسلامە. دەست درێژیکردنی سیکسی بەزۆریی لە لایەن پیاوانی ئیسلام لە هەنبەر ژنانی بەدیل گیراو بەشێوەیەکی

72 Ibn Hischām: Sirat an-nabi, 3:350

زێدەڕۆیانە درێژەی بووە و بە پێی کات، شێوەی فەرمی پێدراوە و دەگوترێ: "ژنانی دوژمنان و کافران دەبێ بۆ گەورەکردنەوەی کۆمەڵگای ئیسلامی تاوان بدەن."

لە دنیای مودێرنی ئەمڕۆدا کارێکی ئەوتۆ لە شەڕدا بە کارەساتی جەنگی دێتە ئەژمار و وادیارە تەنیا شەڕکەرەکانی ئیسلامی ئەو کارە بە جیهادی سێکسی و داب و نەریتێکی باشی ئیسلامی دادەنێن. دەست درێژیکردنی سێکسی بۆ سەر ژنێکی کافر و زگ پڕکردنی، بە رازی ڕاگرتنی خودا و کارێکی ئیلاهی دادەنێن. موسوڵمانانی میانەڕۆ لەسەر ئەو کارانەی سەردەمی محەمەد کێشەیەکی زۆریان هەیە، سەرەڕای ئەوەش هەوڵ دەدەن بەهانەیەك بۆ هەڵس و کەوتی محەمەد لە هەنبەر سەفییەدا بدۆزنەوە. یەك لەو روونکردنەوانە دەڵێ: "سروشتییە، کاری وا لەو سەردەمەدا لەناو عەرەبەکاندا باو بووە". بەڵام، ئەگەر محەمەد نەتوانیوە ئەو هەڵس و کەوتە کۆنەپەرەستانە و ئاکارە کێوییانەی پێش ئیسلام لابەرێت، تەنانەت بە پێچەوانە، گەشاندووشیەتەوە، چلۆن زۆربەی موسوڵمانانی ئەوڕۆیی ئەو هەڵس و کەوتانەی محەمەد بە مودێلێکی ئەخلاقی دادەنین؟ ئایا پێغەمبەران لە لایەن خوداوە دەنێردرێن بۆ شۆڕش دژ بە داب و نەریتی بۆگەنیوی ناو کۆمەڵگا، یا ئەو کارە گەندەڵانە تەنیا بە دەست بەسەرداهێنانێکی ئیلاهی هەر وەك خۆی بە خەڵکی بسپێرنەوە؟

زێنەب بن جەهش، بووکی محەمەد، و ... ژنی محەمەد

تەنانەت محەمەد لە هەنبەر ژنی زەید "Zaid"، زڕکوڕەکەی خۆیشی نەیتوانی خۆی ڕابگرێت. کاتێ ڕۆژێکیان وەك میوان چووبووە ماڵی زڕکوڕەکەی خۆی، ژنەکەی واتە زێنەب بن جەحش بە تەنیا لە ماڵەوە بووە. زێنەب دەبێ دەرکەی لەسەر محەمەد کردبێتەوە، بە بێ ئەوی خۆی داپۆشیبێت. مەحەمەد دەیبینێ و دڵەکوتە دەیگرێت. زێنەب کچی مامی خۆی بوو، بە بێ مەیلی خۆی و بنەماڵەکەی، بەزۆری درابوو بە زڕکوڕەکەی مەحەممەد، واتە زەید کە پێشتر کویلە بووە و محەمەد وەك کوڕی خۆی گەورەی کردبوو و بە هێنانی سووڕەیەکی قورئان دایك و باوکی کچەکەی ڕازی کردبوو.[73]

لەو سووڕەیەدا هاتووە: *"ئەوە شایستەی پیاو یاخود ژنێکی موسوڵمان نییە بڕیارێك کە لە لای خودا و ڕەسووڵەکەی درابێ، قسە لە قسەیاندا بکەن و نەیسەلمێنن. هەروەها ئەو کەسانەی گوێ لە خودا و ڕەسووڵەکەی ڕانەگرن، بە ئاشکرایی ڕێگای هەڵەیان گرتووە و سەرلێشێواون"*. کەوابوو زەماوەندی زێنەب و زەید بە فەرمانی ڕاستەوخۆی خودا بووە. ئەو کارەی بەهۆی خوداوە پێکهاتووە، هیچ مرۆڤێك ئیزنی هەڵوەشاندنەوەی نەبووە، مەگەر ئەو کەسە خۆی پێغەمبەر بێ! خودا لەبەر خۆشەویستیی پێغەمبەرەکەی دەتوانێ ڕای خۆی بگۆڕێ. زەید ناچار بە جیابوونەوە لە زێنەب دەکا، بۆئەوەی خۆی لەگەڵی زەماوەند بکا.

ئیسلامی زێدەڕۆ هەوڵ دەدا هاوسەریی محەمەد لەگەڵ زێنەبیش وەك ئەمر و ویستێکی ئیلاهی ڕوون بکاتەوە. لە سەرچاوە ئیسلامییەکاندا هاتووە کە: "محەمەد خۆشەویستیی بۆ زێنەب هەبووە، بەڵام هەستی خۆشەویستییەکەی تەنیا لای خۆی ڕاگرتووە. کاتێ زەید لە ژنە جوانەکەی بێزار دەبێ و خۆی لێ جیا دەکاتەوە، ئەوکات محەمەد هەستە خۆشەویستییەکەی لە هەنبەر زێنەب دا نیشان دەدا". لێرەدا

[73] Ibn Kathir: Fafsir, Sure 33:36

روون دەبێتەوە کە محەمەد لە ڕوانگەی ئەخلاقییەوە چەندین ڕوخساری بووە. لە لایەکەوە شووکردنەوەی ژنەکانی خۆی قەدەغە کردبوو، تەنانەت دوای مردنیشی، کەچی لە لایەکیترەوە خۆی بە بێ هیچ شەرمێك لەگەڵ ژنی کوڕەکەی زەماوەند دەکا لەحاڵێکدا کوڕەکەی هێشتا زیندووە.

لەولاشەوە زێنەب بۆ ئەو پێك گەیشتنە مەرجی دانابوو: ئیزنی ئەو کارە دەبوو لای خوداوە بدرێ. دەبێ زێنەب بۆ خودا ژنێکی تایبەتی بووبێت، چونکە سووڕەیەکی تایبەت لە قورئاندا بۆ جیابوونەوە لە زەید و هەروەها هاوسەریی لەگەڵ محەمەد بۆ تەرخان کراوە. لە مێژووی تەبەریدا دەخوێنینەوە کاتێ محەمەد لەگەڵ ئایشە خەریکی قسەکردن بووە، ئەو سووڕەیەی بۆ نازڵ بووە. محەمەد پێ کەنیوە، و گوتوویەتی: "کێ دەچێ بۆ لای زێنەب و ئەو هەواڵە خۆشەی پێ بدا؟ خودا ئەوی لەمن مارە کرد."[74] تەنانەت بۆ سەلماندنی ویستی خودا و بۆ ئەوەی محەمەد هەموو تاوانێک لەسەر خۆی لابەرێت، ناوی شوە پێشووەکەی زێنەب واتە زەیدیش لە سووڕەکەدا هاتووە. سووڕەی ٣٣ ، ئایەی ٣٧ دەڵێ:

"وە بیر خۆتی بێنەوە، ئەو کاتەی خودا نیعمەتی بە کەسێك دابوو و تۆش هەر ئەو نیعمەتەت پێدرابوو (بە زڕکوڕەکەت زەید دەگوت): خێزانەکەت ڕاگرە و لە خودا بترسە و بەردەوام ئەو فەرمانەت دووپات دەکردەوە، و لە دڵی خۆتدا شتێکت ڕاگرتبوو کە خودا ئێستا لێت ئاشکرا دەکات، و لە خەڵکی دەترسای لە حاڵێکدا دەبوو لە خودا بترسی! کاتێك زەید لەو ژنە نیازەکەی بەسەر چوو، (و لێی جیا بۆوە)، ئێمە ئەومان بە هاوسەری تۆ هەڵبژارد، بۆ ئەوەی دینداران و ئەو کەسانەی دوای جیابوونەوەی ئەو ژنانە لە زڕکوڕەکانیان هیچ کێشەیەکیان بۆ نەیەتە پێشەوە. ئەمری خودا بۆ بەجێ هێنانە و داب و نەریتی هەڵە بۆ شوو نەکردنەوەی ئەو ژنانە دەبێ بشکێنرێت".

روونکردنەوەی تێئۆریک بۆ ئەو هاوسەرییە پێمان دەڵێ: "محەمەد دەبێ لەگەڵ زێنەب زەماوەند بکات، بۆ ئەوەی ڕێگا بۆ موسوڵمانان خۆش بکات کە لە داهاتوودا بتوانن لەگەڵ ژنی زڕکوڕەکانیان زەماوەند بکەن".

---

[74] Al-Tabari: Tarikh, 2:231

سەیر ئەوەیە، لە هەموو سەرچاوەکاندا لەسەر بارودۆخی "وەحی" و نازڵ بوونی سوورەکان بۆ محەمەد دەگوترێ: "حاڵەتێکی خەمۆکی بووە، لەرزیوە و عارەقەی کردووە." تەنیا لەسەر نازڵ بوونی ئەو ئایەیە واتە زەماوەند کردنی لەگەڵ زێنەب، دەبێ بارودۆخێکی زۆر شاد و خۆشحاڵی بوو بێت. زێنەب لە نێوان ژنەکانی محەمەد دا شانازی بەوە کردووە کە لە هەر دووك زەماوەندەکانیدا خودا خۆی دەستی تێدا بووە. دەشگوترێ ئەو هەڵس و کەوتەی زێنەب، ئایشەی زۆر ئازارداوە و هەروەها محەمەد ئەو ڕاستییەی دەزانی زۆربەی ژنە جوانەکان و بە تایبەت خزمەکانی خۆی بە مەیلەوە پێیان خۆشە لەگەڵی بن، بەڵام بەهۆی شەرم و یاخود ڕێز دانان بۆ ژنەکانیتریەوە خۆیان لێ دوور دەخستەوە. لە سوورەی ٣٣، ئایەی ٥٠ دا هاتووە:

"ئەی ڕەسووڵی خودا! ئێمە ژنەکانی تۆ کە خۆشەویستیی ئەوانمان بۆ تۆ حەڵاڵ کردوە، هەروەها ئەو کەنیزانەی وەك دەستکەوتی شەڕ خودا بەتۆی بەخشیون، و ئەو کچە مام، کچە خاڵ و کچە پوورانەی لەگەڵ تۆدا هیجرەتیان کردووە، بۆ زەماوەندکردن لەگەڵتدا لێمان حەڵاڵ کردی. هەر کات ژنێکی ئیماندار خۆی بە پێغەمبەر ببخشێ و محەمەدیش خۆی پێی خۆش بێ، دەتوانی بە هاوسەری خۆی هەڵبژێرێ. بەڵام ئەو چەشن زەماوەندانە تەنیا بۆ پێغەمبەرە و بۆ ئیماندارانی تر نییە. و ..."

کاتێ ئایشە هەواڵی ئەو ئایەیەی پێ گەیشتووە، بە محەمەدی گوتووە: "من دەبینم، کە خوداکەت، شەهوەتەکەتی وەپێش خۆت خستووە."[75] بە گوێرەی ئایشە محەمەد سێ شتی پێخۆش بووە: خواردن، ژن و بۆنی عەتر.[76] تەنانەت یەهوودیەکانی مەدینە پرسیاریان کردووە: ئەوە چ پێغەمبەرێکە، کە بیر و هۆشی تەنیا لەسەر ژنان و خواردنە؟[77]

محەمەد ناچار کرا گۆڕانکاریی بەسەر یاسایەکی شەریعەتدا بهێنێت بۆئەوەی لەگەڵ زێنەب، ژنی زڕکوڕەکەی خۆی زەماوەند بکات. تا ئەو کاتە ئیزنی زەماوەند بۆ موسوڵمانان لەگەڵ ژنێك کە پێشتر ژنی کوڕی خۆیان بووبێ، قەدەغە کرابوو.

---

[75] Sahih al-Bukhari: Hadith Nr. 4414; auch Fafsir al-Qurtubi: Sure 33:50

[76] Ibn Hanbal: Al-Musnad, Nr. 23923

[77] Ibn Hanbal: Al-Musnad, Nr. 23901

زڕ کوڕیش وەك ئەندامێکی بنەماڵە سەیر دەکرا و ئیزنی هەڵگرتنی ناوی باوکی پێ دەدرا. زەید وەك کوڕی پێغەمبەر ناسرابوو و تا جیابوونەوەی لەگەڵ زێنەب بە ناوی "زەید بن محەمەد" ناو دەبرا. محەمەد دەبوو ئەو یاسایە بگۆڕێ کە لە پێش ئیسلامەوە لە ناو عەڕەبەکاندا باو بوو و ئەویش دەقاودەق هێنابوویە ناو شەریعەتی ئیسلامەوە. قوڕئان لە سووڕەی ٣٣ و ئایەی ٤ و ٥ دا ئەو گۆڕانکارییە دەسەلمێنێ. زەید دەبوو چاوپۆشی لە ناوی پێشووی بکا بۆ ئەوەی محەمەد بتوانێ لەگەڵ زێنەب زەماوەند بکات. لە ڕوانگەی مرۆڤی ئەوڕۆییەوە وێدەچی محەمەد ئەو ئایانەی تەنیا بۆ بەرژەوەندی خۆی نووسیبێ. بەڵام من لەسەر ئەو باوەڕەم کە لەڕاستیدا محەمەد پێی وابووە لەگەڵ خودا ئاخەفتن دەکا. ئەو "وەحی"یانە بۆ محەمەد وەك شوێنێک بووە کە خۆی تێدا بشارێتەوە. شوێنێك کە لە منداڵیشیدا پەنای بۆ بردووە بۆ ئەوەی هیچ بەرپرسایەتییەك لە هەنبەر هەڵس و کەوتەکانی وە ئەستۆی خۆی نەگرێ. "وحی" ئاوێنەیەك بووە بۆ ترس، ئارەزوو و هەستکردن بە گوناهباربوونی. لە بەشێکیتری ئەم نووسراوەیەدا بە وردی باس لەسەر ئەو تەوەرە دەکرێت.

هەستی گوناهباریی هەر کەسێك هەیەتی. جاری وایە ئەو هەستە وەخەبەرمان دێنێ، کاتێ هەڵوێستمان لە سنوورە دژ بە سیستەمە دیاریکراوە سروشتییەکان، تێپەر دەبن، ئەو هەستانەی بیرکردنەوە و هەڵس و کەوتمان هاوسەنگ دەکەن. بەڵام هەستی گوناهباری ناتوانێ تەنیا سیگناڵێکی ئاگادارکەرەوەی سالم بێ، بەڵکوو، دەتوانی سیگناڵێکی ناسالم و نەخۆشیش بێ. ئەگەر مرۆڤێك وەك محەمەد هەست بە گوناهباربوون نەکات، کاتێك دەستووری سەربڕینی سەرجەم هۆزێکی بێ پەنا و بێ تاوان بدات، بەڵام ویژدانی نائارام بێ کاتێ یەك لە ژنەکەنی لە جێ خەوی مرۆڤێکی بێگانەدا بدۆزێتەوە، ئەوە تەنیا دەتوانێ نەخۆشیی بێت.

محەمەد هەوڵی داوە لە هەر بارودۆخێك بۆی هەڵکەوتبێت، بۆ تەنیا مانەوە لەگەڵ 'ماریە'ی کەنیزی خۆی کەڵك وەربگرێت. ژنەکانی، واتە ئایشە و حەفسە، لای باوکیان لەسەر ئەو هەڵس و کەوتەی محەمەد سکاڵایان کردووە. هەردووك باوکەکانیش لەگەڵ محەمەد لەسەر ئەو سکاڵایە کەوتوونەتە وتووێژ و داوایان لێ کردوە، خۆشیی و چێژی ژیانی، بە شێوەی عادڵانە لە نێوان ژنەکانیدا دابەش بکات. پەندێك کە وێدەچی هیچکات گوێی لێ نەگرتبێت.

جارێکیان محەمەد ماریەی لە نیزیك ژووری حەفسەدا بینیوە، ئیشتیای لێ هەستاوە و ویستویە کات بە هەدەر نەدا، دەرکەی ژوورەکەی حەفسەی کردۆتەوە و هەر لەوێ لەگەڵی خەوتووە. حەفسە بەسەریاندا هاتووە، محەمەد هەڵبەزیوەتەوە و داوای لە حەفسە کردووە، ئەو شتەی وا بینیویە، بۆ کەسی نەگێڕێتەوە ، بەتایبەت زەختی لەسەر کردووە لای ئایشە نابێ باسی بکات. حەفسە قەولی داوەتێ ئەو نهێنیەی لای خۆی ڕاگرێ، بەو مەرجەی سوێند لەسەر ناوی خودا بخوات کە هیچکات ئیتر لە ماریە نزیك نەبێتەوە. محەمەد هیچ رێگایەکیتری بۆ نەماوەتەوە و سوێندی بۆ خواردوە.

سەرەڕای ئەوەش حەفسە نەیتوانیوە بەڵێنەکەی ڕابگریت و بۆ ئایشەی گێڕاوەتەوە. شەڕێکی گەورەی بەدوادا هاتوە. سووڕەیەکی قوڕئانی بە تەواوەتی لەسەر ئەو بارودۆخە پێ "وەحی" کراوە(سوورەی ٦٦ ئایەی یەکەم)، بۆ ئەوەی محەمەد بتوانێ جاری دیکەش لەگەڵ ماریە بخەوێتەوە:

"ئەی پێغەمبەر، بۆچی لەخۆتی قەدەغە دەکەی ئەو شتەی خودا ئیزنی پێ داوی بۆئەوەی ژنەکانت هەمیشە ڕازی ڕابگری. خودا رەحیم و بەخشەندەیە."

ئایەی دوای ئەو (سوورەی ٦٦ ئایەی ١)، محەمەد لە سوێندخواردنەکەی ڕزگار دەکات: *"خودا بەخشەندەیەکی گەورەیە، میهرەبانە، لە هەنبەر سوێند خواردنەکانتاندا."* محەمەد، بۆ هێورکردنەوەی ژنەکانی و سەلماندنی هەڵس و کەوتەکانی، دەبوایە جارێکیتر لە سەرەوە "وەحی" بۆ بێتە خوارەوە. لە سووڕەی ٦٦، ئایەی ٤ دا هاتووە: *"ئەگەر ئێوە بە جووتە(مەبەست دوو ژنەکەی محەمەدە) لە کاری خۆتان تۆبە بکەن، بە قازانجتان تەواو دەبێ، چونکە ئێوە دڵتان لە حەقانییەت لای داوە. ئەگەر دژ بە محەمەد یارمەتی یەکتر بدەن، خودا ئاگای لە محەمەدە، [جوبرائیل و پیاو چاکەکان لە نێو ئایینیەکاندا ئاگایان لە محەمەدە]، و هەروەها هەموو فریشتەکانیش یارمەتیدەری ئەون."*

خودا لە قوڕئاندا هەڕەشە لە ژنەکانی محەمەد دەکات، ئەگەر بێتوو گوێ لە پێغەمبەر ڕانەگرن، دەبێتە هۆی جیاکردنەوەی ئەوان لە محەمەد و ژنی باشتری بۆ دێنێ. سووڕەی ٦٦ ئایەی ٥ دەڵێ: *"هیوادارم ئەگەر تەڵاقتان بدات، خوداکەی بە*

جێی ئێوە ژنی زۆر باشتری بۆ هەڵدەبژێرێ. ژنی موسوڵمان، باوەڕدار، خۆ بەزل نەزان، تۆبەکار، عابد و باکرە (بندار)!" هەروەها لە ئایەی ١٠ی ئەو سوورەیەدا ژنەکانی لە ئاوری جەهەنەم دەترسێنێ، چونکە لە هەنبەر شووەکەیان وەفادار نەبوون.

زۆر سەیر و جێی سەرسووڕمانە کە محەمەد بۆ نەزم پێدان و ڕێکوپێک کردنی ژنەکانی، چ ڕێگایەکی سەیر و سەمەرەی گرتۆتە پێش!

ئیرەیی کردنی پێغەمبەر

چەمکی خەیانەت دواتر لە پەیوەندیی نێوان محەمەد و ژنەکانیدا، مەسەلەیەکی زۆر گرنگی لێدەرهات. دوو لە ژنەکانی بە خەیانەتی هاوسەرایەتی تۆمەتبار کران، کارێک کە پێغەمبەری زۆر ئازار دا. لێرەشدا بۆ ساڕێژکردنی برینەکانی پەنای بۆ قورئان بردووە. لەبەر ئەوەی ژیانی سروشتی جاروبار بۆ مرۆڤ دادگەر و عادڵە، محەمەدیش وەك هەموو مرۆڤێکیتر لە ڕوانگەی بەخیل بوونەوە لەژێر ئەزموون و تاقیکردنەوە دانراوە.

جارێکیان محەمەد هاتۆتەوە ماڵێ و بینیویە گەنجێك بە ناوی طەلحە "Talha" لە ژووری ئایشە دێتە دەرێ. پێغەمبەر لەو کارە زۆر تووڕە بووە، چونکە هەر ئەو گنجە جارێك دەبێ گوتبێتی: "دوای مردنی پێغەمبەر لەگەڵ ئایشە زەماوەند دەکات".[78]

وەك ئەوەی ڕایان سپاردبێ، خێرا ئایەیەکی قورئان هاتە خوارێ و هاتنە ناو ماڵی ئەسحابە بە بێ ئیزنی محەمەد قەدەغە کران. لەوە بەدواوە ئەگەر ئەسحابە بیانویستبایە لەگەڵ ژنەکانی محەمەد بدوێن، دەبوو دیوارێکی بەرز لە نێوانیاندابایە. لە بەشی دووهەمی هەمان ئایەدا زەماوەندی دوبارەی ژنەکانی محەمەدی دوای مردنی ئەو قەدەغە کرا (سوورەی ٣٣ ئایەی ٥٣). دواتر هەر لەو سوورەیەدا فەرمانی داپۆشینی سەرجەمی لەشیانی بە ژنەکانی داوە، لە کاتێ چوونە دەرەوە لەماڵ (سوورەی٣٣ ئایەی ٥٩).

طەلحە دواتر لەگەڵ خوشکێکی ئایشە زەماوەندی کرد و لەو پەیوەندییە کچێکیان لێ بوو کە ناوی ئایشەیان لەسەر دانا. طەلحە مرۆڤێکی یەکجار زۆر دەوڵەمەند بوو

---

[78] Al-Balathiri: Ansab al-Ashraf, 10:123

و دوای مردنی محەمەد ساڵانە دە هەزار دیناری بۆ ئایشە تەرخان کردبوو.[79] دوای کوژرانی سێهەم خەلیفەی ئیسلام واتە عوسمان، ئایشە طەلحەی بۆ جێنشینیی پێشنیار کرد. بەڵام کاتێ عەلی هێزی بەدەستەوە گرت، ئایشە چووە بەرەی طەلحە و دژ بە عەلی شەڕی بەڕێوە برد. ئەو شەڕە ناوخۆییە ئیسلامییە نیزیکەی بیست هەزار کوژراوی لێ کەوتەوە. لە ناو کوژراوەکاندا طەلحەشی تێدابوو. دەگێڕنەوە لە شەڕەکەدا خۆی خستۆتە بەر تیرێك، بۆ ئەوەی بەرگری لە برینداربوونی ئایشە بکات.[80]

محەمەد لە شەڕەکانیدا جار و بارە یەك لە ژنەکانی لەگەڵ خۆیدا دەبرد. بڕیارەکە کە کام یەك لە ژنەکانی هاوڕێیی بکەن بەهۆی تیروپشك(قرعە) بەڕێوە دەچوو. جارێکیان تیروپشکەکە بۆ ئایشە وەدەر کەوت. دوای دامەزرانی لەشکر و دروستکردنی ڕەشماڵ لە مەیدانی شەڕ، شەوێکیان لەپڕێکدا ئایشە وون بوو. ڕۆژی دوایی لە ڕەشماڵی پیاوێکیتردا دۆزرایەوە. دوای سەرکەوتوویی لەشکری محەمەد لە شەڕەکەدا و پێش ئەوەی بگەڕێتەوە بۆ مەدینە، وونبوونی ئایشە وەك تەوەری سەرەکی کەوتبووە سەر زاری خەڵکی. بەو هۆیەوە محەمەد زۆری ئازار کێشاوە و دەبێ تەواوی ڕۆژ گریابێ. ئایشە هەر تاوانێکی لە لایەن خۆیەوە ڕەدکردۆتەوە و گوتوویەتی: "ئەو تەنیا بۆ ماوەیەکی کورت چۆتە دەرێ و کاتی هاتنەوە ڕەشماڵەکەی لێ گۆڕاوە و هێندە ماندوو بووە کە زۆر زوو لەوێ خەوی لێ کەوتووە." محەمەد زۆری پێخۆش بوو باوەڕ بە ئایشە بکات، بەڵام دوای بینینی هاتنە دەرەوەی طالحە لە ژوورەکەی، لێی بە گومان بوو. خۆی بەرەو تەمەنی شەست دەڕۆیی و ئایشە هێشتا هەر منداڵێك بوو. عەلی کوڕی مامی پێشنیاری پێکرد خۆی لە ژنەکەی جیا کاتەوە. محەمەد زۆر ئەملا و ئەولای کرد، هەتا جبرەئیلی لێ وەدەر کەوێ، بەڵام کەس بە فریای نەهات. چەندین حەوتوو تێپەڕ بوو هەتا خودا بارودۆخەکەی پشکنی و هاتە سەر بڕیارێك: "ژنی پێغەمبەر پاك بووە و تەنیا چەند لە کافرانی مەدینە بۆ سووکایەتی کردن وبچووککردنەوەی محەمەد ئەو چیرۆکەیەن ساز کردووە."

[79] Ibn Saa'd: Tabaqat, 3:202

[80] Ibn Saa'd: Tabaqat, 3:204

بەڵام بەگشتی ئەو چیرۆکە ئاکامێکی کوشەندە و نەگونجاوی بۆ ژنان بەدواوە هاتووە کە تا ئەمڕۆش کارتێکەریی هەیە. لەوێ بەدواوە محەمەد بە شێوەیەکی زێدەڕۆیانە ژنەکانی کونترۆڵ دەکرد و ئازادی جووڵانەوەی لێ ساندنەوە. نەک هەر یاسای داپۆشینی سەرجەمی لەشیانی قایمتر کرد، بەڵکوو یاسای نوێ بۆ مرۆڤی خیانەتکاریشی، لێ زیاد کرد: "هەر کەسێکی سەڵت نیزیکایەتیی جینسی کردبایە، سەد قامچیان لێ دەدا. هەر کەسێکی هاوسەردار خەیانەتی کردبایە بەردەباران دەکرا. هاوکات، قورئان بە یاسای نوێ هەوڵی پووچەڵکردنەوەی دەنگۆ(شایعە)ی ناو خەڵکی دا. هیچ کەس ئیزنی تاوانبارکردنی ژنی هاوسەرداری نییە، مەگەر ئەوی چوار کەس بە چاوی خۆیان ئەو کارەیان بینیبێ. جا ئەو کات دەتوانن بەردەبارانی بکەن. هەر کەس بە بێ شاهید قسە وقسەلۆکی ئەوتۆ لەناو خەڵکدا بڵاو بکاتەوە بە هەشتا قامچی سزا دەدرێ."

یەك لە هۆزەکانی مەدینە لەهەنبەر ئەو یاسایە ڕاوەستا: "ئەگەر من ژنەکەم لەگەڵ پیاوێك لە جێگە و نوێندا ببینم، ئایا دەبێ لەکۆڵ ئەو جووتە ببمەوە و بەدوای چوار کەس وەك شاهید بگەڕێم؟" وێدەچێ خودا بۆچوونی ئەو هۆزە بە شتێکی لۆژیکی داناوە و یاساکەی بۆ گۆڕیون: "پیاوێکی ژندار بە بێ شك بەو مەرجەی چوار جار بە نێوی خودا سوێند بخوا کە ژنەکە خیانەتی پێکردووە، دەتوانێ گوتەکەی بسەلمێندرێ." ژنە تاوانبارەکەش بۆ بەردەباران نەکردنی دەبوو چوار جار بە ناوی خودا سوێند بخوا کە ئەو کارەی نەکردووە. بەڵام لە هەر حاڵدا، دوای سویندخواردنی ژن و پیاوەکە دەبوو لێك جیا ببنەوە.

سوورەکانی قورئانی سەردەمی مەدینە زۆرتر خۆیان بەو چەشن پرسیارانەوە خەریك کردووە. زۆربەی ئەو سوورانە لەسەر دەستووری کاری باوەڕپێکراوانی ئیسلام و چەشنی هەڵس و کەوتیان ساغ بۆتەوە. زۆربەی ئەو یاسایانە لە پەیوەندیی ڕاستەوخۆی کێشە و ڕووداوەکانی نێوان خەڵکانی ئەو سەردەمەدا پیکهاتوون نەك بەهۆی باوەڕ بە کاری ئەخلاقی. بەڵام لەبەر ئەوەی موسوڵمانان هەموو نووسراوەیەکی قورئان بە گوتەی ڕاستەوخۆی خودا بۆ مرۆڤ دادەنێن، ڕێگاچارەکانی ئەو سەردەمە کە بۆ کێشەی نێوان خەڵکی سەردەم دۆزراونەتەوە، بە یاسایەکی نەگۆڕ و یاسایەك کە جێی قسەلێکردن نەبێت، هەروەها یاسایەکی خودایی

کە بۆ هەموو کاتێك دانراوە دادەنێن. هەر بەو هۆیەوە ژنان لە عێراق، سووریا و نیجریە تا ئەمڕۆش وەك کەرەسەی شەڕ سەیر دەکرێن و کەڵکاوەژوو(سوء ئیستفادە)یان لێ دەکرێت. ژنان ئەمڕۆ لە هەموو وڵاتانی ئیسلامی لەژێر بارودۆخێکی پڕ لە ئازاردا ژیان دەکەن و ئازادییان لێ وەرگیراوە بۆئەوەی بتوانن خۆڕاگریی لە بەرانبەر حاڵەتێکی دژواری فیزیکیەوە هەتا بەردەبارانکردن لە لایەن شووەکانیان و کۆمەڵگاوە بکەن.

محەمەد، دادوەرێکی ناعادڵ

سێ ساڵ دواتر، هەمیسان چەمکی خەیانەت محەمەدی ئازار داوەتەوە. محەمەد ئەو سەردەمە هاوکات لەگەڵ ٩ ژن [ی مارەیی] و چەندین ژن و کچی کۆیلە لە ماڵێکدا دەژیان. دەبێ هەموو ڕۆژێك لەگەڵ ژنەکانی و کۆیلەکانی خەوتبێ، بەڵام تەنانەت منداڵێکی لەو هەموو ژن و کەنیزانەی نەبووە. شتێکی زۆر سەیر و سەمەرەیە، چونکە وەك دەگێڕنەوە، پێغەمبەر کە دەبێ هێزی جینسیی لە هی ٣٠ پیاو زیاتر بووبێ، نەیتوانیوە لەو هەموو ژنە تەنیا زگی یەکیان پڕ بکات؟ جێی باوەڕ نییە کە هەڵە لە لایەن ژنەکانەوە بووبێ، چوونکە تاقمێک لەوان لە شووەکانی پێشوویان منداڵیان هەبووە.

کاتێك ماریە، کەنیزی محەمەد کوت و پڕ زگی پڕ بوو، ژنەکانیتری محەمەد دەستیان کردوە بە ئێرەیی کردن، بە تایبەت ئایشە کە دەترسا جێگا تاقانەکەی خۆی لە دەست بدا. سەرەڕای ئەوەی ئایشە خۆی سێ ساڵ پێشتر لەژێر ئەگەری خەیانەتکردندا ئازاری کێشابوو، ماریەی تاوانبار دەکرد کە لەگەڵ پیاوێکی کۆیلەی میسری پەیوەندیی جینسیی بووە و بە ئاشکرا گێڕاویەتەوە و گوتوویەتی محەمەد باوکی منداڵەکەی نییە.

کاتێ ئایشە ئەو ڕووداوەی بۆ محەمەد گێڕاوەتەوە، دەستووری کوشتنی کۆیلە میسرییەکەی داوە. بەڵام ماوەیەکی کورت پێش ئەو ئیعدامە، عەلی کوڕی مامی محەمەد دەبێ دۆزیبێتیەوە کە کۆیلە میسرییەکە یەختە کراوە.[81]

لە ڕێگای ئەو گێڕانەوەیەوە زیاتر ڕوون دەبێتەوە کە محەمەد لەو هەڵس و کەوتانەیدا بە دوو پێوانە پێواویەتی. لە لایەکەوە فەرمانی کوشتنی مرۆڤێکی داوە بە بێ ئەوی هیچ بەڵگە یاخود هۆیەکی تاوانکاریی ئەو کەسەی بۆ ڕوون بووبێتەوە و

[81] Hamed Abdel-Samad: Der islamische Faschismus, S. 135

له لایەکیتریشەوە گێڕاوەکەی ئایشەی بە بێ بوونی تەنانەت شاهیدێك بۆ سەلماندنی ئەو چیرۆکە، بە ڕاست داناوە و بە گورجیی بڕیاری لەسەر داوە. بەڵام کاتێکیش درۆکەی ئایشە وەدەر کەوتووە، قامچی کاریی نەکراوە، هەر بەو شێوەیەی لە قورئانیشدا هاتووە.

گێڕاوەکانی ئایشە لەسەر ژیانی محەمەد دوای مردنی، نەک هەر وەك شتێکی جیددی سەلمێنراوە، بەڵکوو لە پەنا کتێبی قورئان وەك یاسا و ناوکی سەرەکی ئایینی ئیسلام، ژیانی موسوڵمانان دیاری دەکات. تەنانەت تا ئەمڕۆش ئایشە لە لایەن سوننەکانەوە وەك دایکێکی ئایینی دەپەرەسترێت. قورئان هەوڵی پاککردنەوەی تاوانی ئایشەی داوە بەڵام لە هیچ سووڕەیەکدا ئاماژە بە قەرەبووکردنەوەی ئابڕووی لە دەستچووی ماریە نەکراوە. ڕەنگە هۆیەکەی ئەوە بووبی کە ماریە کۆیلەیەك زیاتر نەبووە. یاسای چوار شاهید تەنیا بۆ ژن و کچی ئازاد بەدنیا هاتوو بایەخی هەبووە. هەر وەك یاسای خۆداپۆشین، تەنیا بۆ ژن و کچی ئازاد بەدنیا هاتوو بەڕێوە چووە، بۆ ئەوەی لە کەنیز و کۆیلە جیا بکرێنەوە، ژنە کۆیلەکان نە لە ناو ماڵ و نە لە دەرێ، خۆیان دانەدەپۆشی. لەکاتێکدا بەگوێرەی یاسای شەریعەتی ئیسلامی جیا لە دەموچاو و دەست، دەبێ هەموو ئەندامیان داپۆشرابێت، ژنە کۆیلەکان ناچار دەکران بۆ سەیرکردنی پیاوان، لە سەرسینگ و مەمکیانەوە هەتا ژێر چەنەیان رووت بکەنەوە.

لێرەدا دەردەکەوێت کە یاساکانی شەریعەت نەتەنیا لە پەیوەندی مەسەلەی ئەخلاقی و پارێزگاریی لە هەنبەر پیاوانی چاوچنۆك دا پێک نەهاتوون، بەڵکوو تەنیا بۆ پاراستنی سیستەمێکی گەندەڵ بوون کە پێش سەردەمی محەمەدیش لەناو کۆمەڵگای عەرەبیدا باو بووە.

سێکس، هاوسەرایەتی و کەسایەتیی ژن: لە ڕاستیدا محەمەد چ ئاڵوگۆڕێکی پێکهێنا؟

زۆر لە پسپۆڕانی ئیسلامیی لەسەر ئەو بۆچوونەن کە ژنی عەرەب لە سەردەمی پێش ئیسلامدا هیچ مافێکیان نەبووە؛ دوای هاتنی محەمەد و دامەزرانی یاسای ئیسلام، کەسایەتیی و مافی ژنی لە کۆمەڵگادا دابین کراوە و لەو پەیوەندیەدا شۆڕش پیکهاتوە. بۆ وێنە دڵێن: "ژنی پێش ئیسلام هیچ مافیکیان لەسەر میرات نەبووە و دوای مردنی مێرد یا باوکەکانیان هەر وەك شتومەکی ماڵ لە ئەژمار هاتوون و لەگەڵ کەل و پەلی ماڵ لە نێوان پیاوی بنەماڵەکەیاندا دابەش کراون. ئینجا محەمەد یاسای میرات وەرگرتنی بۆ بە فەرمی کردوون، لێرەوە نیوەی بەشی پیاوێکیان بۆ بە حیساب هێناون." هەروەها دەڵێن: "ژن پێش سەردەمی ئیسلام بۆ هەڵبژاردنی هاوسەری داهاتووی تەنانەت ئیزنی گوتنی یەك وشەی پێ نەدراوە. لە سەردەمی ئیسلام ئەو یاسایە گۆڕدراوە و ئێستا بە بێ دەنگدان و پرس پێکردن بە ژن هیچ هاوسەرییەك پێک نایە."

بەڵام نموونەکانی ژیانی محەمەد پێچەوانەی ئەو بۆچوونەمان بۆ دەسەلمێنن. لە بیوگرافییەکانیدا یەکەم ژنی واتە خەدیجە وەك ژنێکی دەوڵەمەند دەناسرێ کە ماڵێکی زۆری لە لایەن بنەماڵەکەیەوە بە میرات پێگەیوە و ماوەیەکی زۆر بە تەنیا ژیانی کردووە و وەك بێوەژن کاری بازرگانیی مێردە مردوەکەی هەڵسووڕاندووە و تەنانەت پێش هاتنی ئیسلام وەك خاوەن کار، کاری بە محەمەد داوە. بە پێی بیۆگرافییەکان خەدیجە سێهەم مێرد واتە محەمەدی، بۆخۆی هەڵبژاردوە و تەنانەت دژ بە باوکی و بە بێ ڕازیبوونی ئەویش لەگەڵیدا زەماوەندی کردووە.

دووهەم بەڵگە هاوسەریی هاشم باوەگەورەی محەمەد لەگەڵ ژنێکی خەڵکی یەثرەبە کە دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمێکی زووتریش. لێرەدا ژنەکە ڕازی نابێ یەثرەب

بەجێ بهێڵێ و لەگەڵ مێردەکەی واتە هاشم بچێ بۆ شاری مەککە، لای بنەماڵەکەی دەمێنێتەوە و هەر لەو شارەش منداڵەکەیان، عەبدول موتتەلیب لە دایك دەبێ.

پێش سەردەمی ئیسلام هەم پیاو و هەم ژن ئەو مافەیان بووە کە خۆیان جیا کەنەوە و یاخود لەیەکتر تەڵاق وەربگرن. لەگەڵ هاتنی ئایینی ئیسلام ئەو مافە لە ژن سەندراوەتەوە و بڕیاری ئەو کارە تەنیا بە پیاوە دراوە. هەروەها هەڵس و کەوتی سێکسی ژن پێش سەردەمی ئسلام بە شێوەیەکی هاوچەشن ئاڵوگۆڕی بەسەردا هاتووە. پێش سەردەمی ئیسلام ژن مافی هەبووە هەم بەهۆی هاوسەریی و هەم بێ زەماوەند لەگەڵ پیاوێکی بێگانە نیزیکی سێکسیی بکات، کە دواتر ئەو مافەی لە ڕێگەی سووڕەیەکی قوڕئانەوە لێ زەوت کراوە.

لەو ڕوانگەیەوە ڕەخنەگران زۆر جار لەسەر داب و نەریتی کۆنی عەڕەب، ئاماژە بە کوشتنی نامووسی دەکەن. دیارە پێش سەردەمی ئیسلامیش کوشتنی نامووسی هەبووە، و ژنان بە بەهانەی خیانەتەوە کووژراون. بەڵام ئەو نموونانە تەنیا ئەو ژنانە دەگرێتەوە کە لەگەڵ پیاوێکی جیا لە هۆزەکەی خۆیان، واتە لەگەڵ هۆزێکی بێگانە نیزیکییان کردبێت کە دەبووە هۆی لەناوبردنی ناسنامەی هۆزەکەی. ئەو کارە زیاتر پرسیارێکی ئابووری بووە تا ئەخلاقی. لە نێو هۆزەکەی خۆیاندا شتێکی ئاسایی بووە کە ژنێك یاخود پیاوێك لەگەڵ چەندین کەس پەیوەندیی و نیزیکایەتیی جنسیان هەبێ. لەو سەردەمەدا چەندین چەشنی هاوسەری پێکهاتبوون، سەردەمێك کە پێکەوە ژیانی ژن و پیاوی وڵاتانی عەڕەبی هیچکات بەو شێوەیە دڵفراوان نەبووە.

چەند نموونە:

- هاوسەریی فەرمی

پیاوێك لەهۆزەکەیدا داوای ژنێک لە خزمەکانی خۆی یاخود ژنێکی نێو هۆزەکەی دەکات. بۆ پێکهاتنی ئەو پەیوەندییە، باوکی ژنەکە و سەرۆکی هۆز دەبێ ڕازی بن. کاتێ لەسەر پارەی مارەییەکە پێکهاتن، ئینجا مارە دەکرێن و لە ماوەی مارەیی هەتا

گواستنەوەی بووك، ئیزنی نیزیكیی سێكسیان نییە. بەدوای زەماوەندی سەرەكی و گواستنەوەی بووك، ئەو كات ئیزنی نزیكبوونەوی ژن و پیاوەكە دەدرێ. ژن و پیاو هەردووكیان مافی جیابوونەوەیان هەبووە. ئیسلام ئەو چەشن هاوسەرییەی لە كۆمەڵگای پێشووی دەقاودەق وەرگرتووە و وەك پێشتریش ئاماژەمان پێكرد مافی جیابوونەوە لە لایەن ژنی لێ قرت كردووە.

- زەماوەند لەگەڵ ژنی بەدیل گیراو لە شەڕ / كەنیز

لە سەردەمی كۆنی وڵاتانی عەرەبیدا پیاوێك دەیتوانی لەگەڵ ژنێكی بەدیل گیراو لە شەڕدا بە بێ ئیزنی باوك، بێ پارەی مارەیی و هەروەها بە بێ ڕاگرتنی ماوەی مارەیی زەماوەند بكات. ئاڵو گۆڕی بارودۆخی ژنەكە لە یەخسیرییەوە بۆ ژنی ناوماڵ بەسترابۆوە بە لێهاتوویی ژنەكەوە. پیاو مەجبوور نەدەكرا تەنیا بۆ نیزیكی و سێكس لەگەڵ ژنێكی بەدیل گیراو، زەماوەندی لەگەڵدا بكات. تەنانەت بۆ ئەو كارە پرسیاریشی پێ نەدەكرا و پیاو دەیتوانی هەر كاتێك پێی خۆش بێ و مەیلی لەسەر بێ، دەستدرێژیی سێكسی پێ بكات. ئەگەر بە هۆی ئەو پەیوەندییە منداڵێك لە دایك بووبایە، ناوی ئەمە "amah" بە ژنەكە دەدرا كە بارودۆخێك بووە لە نێوان ژنێكی ئازاد و ژنێكی یەخسیر. محەمەد ئەو چەشن هاوسەرییەی هەر وەك سەدەمی پێشووی هێشتەوە و هەر بەو شێوەیەش لەگەڵ یەك لە ژنەكانی بە ناوی سەفییە ژیانی كردووە.

- چەند ژنە

لە سەردەمی پێش ئیسلامدا پیاو ئیزنی زەماوەندی هاوكاتی لەگەڵ چەندین ژن هەبووە. ژمارەی ژنەكانیش دیاری نەكرابوو و پەیوەندیی ڕاستەوخۆی لەگەڵ بارودۆخی ئابووری پیاوەكەوە هەبووە. محەمەدیش لە ئیسلامدا ئەو یاسایەی وەك خۆی هێشتەوە بەڵام ژمارەی ژنەكانی كرد بە چوار. لە قورئاندا مەرجێكی بۆ داندراوە كە پیاو دەبێ لەهەنبەر هەموو ژنەكانی هەڵس و كەوتی وەك یەك بكات. لە سووڕەی چوار، ئایەی ٣ دا هاتووە: **"ئەگەر ئێوە خۆفتان هەیە لەوەی لە كاتی**

زەماوەند لەگەڵ کچانی چەتیو [بێ باوک]دا، دادوەرانە هەڵس و کەوتیان لەگەڵدا نەکەن، لەو زەماوەندە چاوپۆشی بکەن و لەگەڵ ژنێکی پاك زەماوەند بکەن. لەگەڵ دوو یا سێ یا چوار هاوسەر زەماوەند بکەن و ئەگەر ناتوانن وەك یەکیان هەڵس و کەوت بکەن، تەنیا لەگەڵ یەك ژن زەماوەند بکەن و لەو ژن و کچانەی کە خاوەنیانن کەڵك وەربگرن. ئەو کارە دەبێتە هۆی پێشگری لە زوڵم و ئازار" .

لە هەمان سوورەدا ئیماندارەکان ئاگادار دەکرێنەوە: **"هەر ئەندازەش هەوڵ بدەن، ئێوە هیچکات ناتوانن لە ڕوانگەی خۆشەویستیی دڵەوە لە ناو ژنەکانتاندا دادوەری پێك بێنن. بەڵام سەرنجتان تەنیا بۆ یەکیان ڕانەکێشن بە شێوەیەك ئەوانیتر هەست بکەن کە مێردەکەیان لە دەست داوە. ئەگەر ڕێگای ڕاست و پارێزگاریی هەڵبژێری، خودا بەخشەندە و میهرەبانە".**[82]

ئەو سووڕانە ئاوێنەیەکن بۆ ناکۆکییەکەنی ناوخۆی محەمەد. سەیر ئەوەیە لەو کاتەوە محەمەد لەگەڵ ٩ ژن زەماوەندی کردبوو، ئەو ئایانەی بۆ نازڵ دەبوون. لە لایەکەوە محەمەد بۆ ئیماندارەکان تەنیا ئیزنی چوار ژن دەدا، کەچی خۆیشی ئەو یاسایە بەڕێوە نابات و لە لایەکیتریشەوە قورئان پیاوە ئیماندارەکان هان دەدا کە تەنیا لەگەڵ ژنێک زەماوەند بکەن. ئەگەرچی محەمەد یەك یا دوو لە ژنەکانی زیاتر بەکەیف بووە و جاروبار نۆبەی بۆ ئایشە یا ماریە شکاندووە، بەڵام بە گشتیی محەمەد هەوڵی دەدا هەڵس و کەوتی لە هەنبەر ژنەکانی وەك یەك بێ، هەر شەوەی جێ خەوی دەگۆڕی و لەگەڵ یەکیاندا دەخەوت و سەرەڕای ئەوانەش بەردەوام دەبوو گوێی لە ڕەخنەش بێ. بەو هۆیانەش لە نێوان ژنەکانیدا هەمیشە بەخیلایەتیی، شەڕو هەرا و هەروەها تاوانبارکردنی یەکتر بە خەیانەت باو بووە. هەر بۆیەش قورئان وەك ئاوێنەك ڕەنگدانەوەی ژیانی چەند ژنەی محەمەدی تۆمار کردووە. بڵێی بەو هۆیەوە ویستبێتی چەند لەو هاوسەریانەی هەڵوەشێنێتەوە، یا خود لەو پەیوەندییەدا قاوی بۆ کەسایەتیی تایبەتیی خۆی داوە و پۆستێکی بۆ خۆی دروست کردووە کە لە موسوڵمانانی دیکەی جیا دەکاتەوە و وەك مرۆڤێکی تاقانە باسی لێ دەکات؟ محەمەد زۆر جار یاسای چوار ژنەشی بۆ یارانی ڕەوا نەبینیوە، چونکە کاتێ عەلی کوڕی

[82] Sure 4, Vers 129

مامی کە زاوای خۆیشی بوو دەیهەویست ژن بەسەر فاتمەی کچی بێنێ، ڕازی بەو کارە نەبووە و بە بێ هێنانەوەی بەڵگەیەکی ئایینی ئەو کارەی لێ قەدەغە کردووە.

- هاوسەریی هەوەسی

لە سەردەمی کۆنی عەڕەبدا چەشنە هاوسەرییەکیتر باو بووە: پیاوێك بۆ کاتێکی دیاریکراو و تەنیا بە نیازی نیزیکیی سێکسی، لەگەڵ ژنێك پێکهاتوون و زەماوەندیان کردووە. بۆ قەرەبووکردنەوەش ئەو پارەیەی لە بڕیارنامەکەیاندا لەسەری پێك هاتوون ژنەکە بە تەواوەتی لە پیاوەکەی وەرگرتووە. دیارە بۆ ئەو کارە پێویستیشیان بە ڕازی بوونی بنەماڵە و سەرۆك هۆز و شتی واش نەبووە. ئەو چەشن هاوسەرییەش هەر لە لایەن محەمەدەوە دەقاودەق وەرگیراوە، هەر وەك لە سوورەی ٤ ئایەی ٢٤ دا هاتووە: "ژنی مێرددارتان لەسەر حەرامە، مەگەر ئەویکە لە شەڕ بەدیل گیرابن و بووبێتن بە خاوەنی (چونکە بەدیلبوونی ئەو ژنانە وەك تەڵاق بۆیان بە حیساب دێ) ئەوە ئەو دەستوورانەن کە خودا بۆی داناون. بەڵام ئەو ژنانەی جیا لەوانە کە بە هۆی بارودۆخی مالییەوە ساحیبی بوون بۆتان حەڵاڵە، دەبێ پاکداوێن بن و خەیانەتیان پی نەکەن. ئەو ژنانەش کە بۆ ماوەیەکی کورت لەگەڵیاندا دەبن (سیغە)، دەبێ مارەییەکەیان بۆ حیساب بکەن. تاوانبار نابن لەسەر ئەو مارەییەی دواتر دایبنێن، دەتوانن مارەییەکە کەم یاخود زیاد بکەن".[83]

دوای ئەوەی محەمەد چەشنی زەماوەندی چەند ژنەی لەسەر ژمارە ٤ ساغ کردەوە، و نیزیکیی لە ژنێکی بێگانەی لە لایەنگرەکانی قەدەغە کرد (لادان لەو یاسایە دەبووە هۆی قامچی کاری یاخود بەردەباران کردن)، ئیزنی هاوسەریی هەوەسیشی پێ دان. بڵێی هۆی ئەوکارە ئەوە نەبووبی کە خۆی سروشتی پیاوی زۆر باش دەناسی؟ چونکە ئەو خۆی هێندە هۆگری ژنان بوو کە بەردەوام بەدوای ڕێگایەکی تازەدا دەگەڕا بۆ گەیشتنی بێ لەمپەر بەوان.

دوای مردنی محەمەد و لە سەردەمی خەلافەتی عومەر ئەو چەشن هاوسەرییە بۆ ماوەیەکی زۆر قەدەغە کرا. عومەر لەسەر ئەو باوەڕە بوو کە هاوسەریی هەوەسیی،

---

[83] Roger Paret: Sure 4:24

ڕێگا بۆ دروستکردنی ژنانی خۆفرۆش لە کۆمەڵگا ئاواڵە دەکات. تا ئەمڕۆش ئەو کارە بە خۆفرۆشی دادەنرێ. تایبەتمەندییەکانی هاوسەریی هەوەسیی بەو شێوەیەن: "کاتی دیاری کراو، پارەی دیاریکراو، سێکس، بە پێی بڕیارنامە لە کاتژمێرێکەوە هەتا ٩٩ ساڵ دەتوانێ ئەو هاوسەرییە درێژەی بێ".

لە ئیسلامی سوننەدا هاوسەریی هەوەسیی تا ئەمڕۆش قەدەغە کراوە، بەڵام لای شیعەکان بە ناوی "سیغە" هەر بەڕێوە دەچێ. لە کۆمەڵگای مەلاکاندا ژنێکی مێردار بەردەباران دەکرێ ئەگەر نیزیکی لەگەڵ پیاوێك بکات کە هەستی خۆشەویستیی بۆی هەبێ، بەڵام ژن ئیزنی هەیە هەر ڕۆژێک بۆ وەرگرتنی پارە پیاوێکی بێگانە لە باری سێکسییەوە ڕازی بکات بەو مەرجەی یاساکانی سیغە بەڕێوە بەرێ. ئەو سووڕانەی لە سەرەوە باسمان لێوە کرد، شیعەکان بە شێوەیەکیتری دەخوێننەوە. لای ئەوان ئاوایە: "ئیزنتان هەیە جیا لە ژنەکەی خۆتان بە پارە و بۆ ماوەیەکی دیاریکراو لەگەڵ ژنێکیتر زەماوەند بکەن، نەك بۆ پەرەپێدانی خۆفرۆشی. دوای چێژ وەرگرتن لەو ژنانە پارەی دیاریکراوەکەیان بدەنێ." هاوڕیی محەمەد، ابن مەسعوود کە خۆی شیعە نییە دەڵێ: "لە سەردەمی پێغەمبەردا سووڕەکە بە کورتە ڕاژە(تەبسەرە)یەك روونکرابۆوە کە بۆ کاتێکی دیاریکراو دەخوێندرایەوە و دواتر لێی قرت کراوە."

- گۆڕینەوەی هاوسەر

ئەو شتەی ئێمە ئەوڕۆ لە سەدەی بیست و یەکەمدا لەسەر تەلەفیزیۆن دەیبینین کە ژنان بۆ ماوەیەکی دیاریکراو لە بنەماڵەکاندا دەگۆڕدرێنەوە، بۆ سەردەمی پێش ئیسلامی وڵاتانی عەرەبی شتێکی ئاسایی بووە. ئەو چەشن هاوسەرییە بە کردەوە نەماوە و هەڵوەشاوەتەوە چونکە کەمتر ژن هەبوون کە بۆ ئەو کارە سەر دانەوێنن، جیا لەو ژنانەی کە لەگەڵ مێردەکانیان کێشەیان بووە. محەمەد ئەو چەشن هاوسەرییەی قەدەغە کردووە. بەڵام ئیزنی چەشنێکیتری ژن گۆڕینەوەی داوە: پیاوێك ئیزنی زەماوەند لەگەڵ کچ یا خوشکی پیاوێکیتری بە بێ پارەی مارەیی پێ دەدرا، بەو مەرجەی ئەویش کچ یا خوشکی خۆی لەگەڵ بگۆڕایەتەوە(ژن بە ژن).

کاتێ محەمەد لەگەڵ ١٥٠ کەس لە مەککەوە بەرەو مەدینە ڕۆیی، داوا لە موسوڵمانانی مەدینە دەکات جێگاخەو و یەك لە ژنەکانیان لەژێر دەسەڵاتی براکانی مەککەیان دابنێن. دیارە بۆ حەڵاڵ بوونی ئەو کارە دبوو ژنەکانیان لەسەر رێ و ڕەسمی ئایینی ئیسلام تەڵاق بدەن، ئەوکات براکانی مەککە دەیانتوانی زەماوەندیان لەگەڵدا بکەن. لێرەدا روونە کە ژن لە ڕوانگەی محەمەدەوە تەنیا وەك شتومەک و دارایی پیاو بۆ بەڕێوەبردنی ئەرکەکانیان لە ئەژمار هاتوون.

- هاوسەریی بەکرێگیراو

ژنی دەوڵەمەند لە سەردەمی پێش ئیسلام ئیزنی هەڵبژاردنی پیاوێکی باڵابەرز، جوان و بەهێزیان هەبووە کە لە هەنبەر وەرگرتنی پارە، زگیان پڕ کەن و منداڵیان بۆ دروست کەن. ئەو(پیاوە) هیچ بەرپرسایەتییەکی لە هەنبەر منداڵ و ژنەکەدا نەدەکەوتە سەر شان. مەبەست لەو کارە تەنیا پەروەردەکردنی "ژێن"ی بەهێز و باش بووە.

لە بیۆگڕافییەکەی ابن هیشامدا هاتووە: "ژنێك لە مەککە پێشنیارێکی لەو چەشنەی بە باوکی محەمەد واتە عەبدوڵڵا کردووە. ١٠٠ وشتری پێ داوە بەو مەرجەی لەگەڵی بخەوێ.[84] لەبەر ئەوەی عەبدووڵلا لە هەمان ڕۆژدا بە تەمای زەماوەند لەگەڵ ئامینەی دایکی محەمەد بووە، کارەکە سەری نەگرتووە. کاتێ ڕۆژێك دواتر عەبدوڵڵا بۆ ئەو مەبەستە دەچێتەوە بۆ لای، ژنەکە پێشنیارەکەی وەردەگرێتەوە و ئیتر بایەخی بۆ دانانێ.

ئەو هەڵس و کەوتانە نیشان دەدەن کە کۆمەڵگای مەککەی پێش ئیسلام لە ڕوانگەی هاوسەریی و سێکس دا زۆر دڵفراوان بووە و تەنانەت باوکی محەمەد ڕۆژێك دوای زەماوەندەکەی بە بێ هیچ کێشەیەك ئامادە بووە لەگەڵ ژنێکی بێگانەدا بخەوێ. لەو هەنگاوە کاتییەدا بەڵگەیەکیتر بۆ ئەو بۆچوونە دەدۆزرێتەوە کە باوکی محەمەد بە شێوەی هاوسەریی فەرمی لەگەڵ ئامینە زەماوەندی نەکردووە و دەبێ تەنیا بە بڕیارنامە و لە هنبەر پارە لە گەڵ ئامینە ڕێك کەوتبێ. ئەگەر محەمەد لە

[84] Ibn Hischām: Sirat an-nabi, 1:203

پەیوەندییەکی وا پێکهاتبێ بۆ ئەو کات شتێکی ئاسایی بووە. بەڵام محەمەد بە تەواوی هێزیەوە لە هەنبەر ئەو بۆچوونانە کە لە ناو خەڵکیدا دەگێڕدرانەوە، هەڵوێستی گرتووە، چونکە ئەو کارە کۆلکەی بنەماڵەکەی کە گەڕاندبوویەوە بۆ سەردەمی ئادەم، لێ لێڵ دەکرد.

- خۆفرۆشیی

ئەگەرچی عەرەبی سەردەمیٔ پێش ئیسلام، چ وەك مرۆڤی ژندار و چ وەك سەڵت، چەندین ئیمکانیان بۆ نیزیکی سیکسیی هەبووە، سەرەڕای ئەوەش لە دەورووبەری شارە گەورەکانی وەك مەککە و یەثرەب ژنانی خۆفرۆش ڕەشماڵیان لێداوە و لە بەرانبەر پارەدا لەشی خۆیان فرۆشتووە. تاقمێك لەو ژنانە خۆیان تەنیا لە ئیختیار ژمارێکی دیاریکراوی پیاوانی هۆزەکەی خۆیان ناوە. زۆر جاریش سەرۆك هۆزەکان بۆ ماوەیەك ژنێکی خۆفرۆشی هۆزی خۆیان لە ئیختیار سەرۆك هۆزەکانیتر ناوە. ئەگەر ژنێك بەهۆی ئەو پەیوەندییەوە زگی پڕ بایە و کوڕی بووبایە، یەك لە مشترەیەکانی هەڵدەبژارد و دەیگوت: **"ئەوە کوڕی تۆیە!"** پیاوەکە ناچار دەکرا منداڵەکە بسەلمێنێ، ئەگەرچی شکڵ و شێوەی منداڵەکە لە یەکیتریش نەچووبایە. ئەگەر منداڵەکە کچ بایە هیچ بەرپرسایەتییەکی بۆ پیاوەکە نەدەبوو. ئیسلام ناسان دەگێڕنەوە کە عەمر ابن ئەلئەنەس"Amr Ibn al-A’as" دۆستی محەمەد کە دواتر وڵاتی میسری داگیر کرد، لە پەیوەندییەکی ئەوتۆ پێکهاتووە. باوکی ناچار بە سەلماندن و بەخێوکردنی کراوە سەرەڕای ئەوی شکڵ و شێوەی زۆر لە مشتەرییەکیتر چووە.

کاتێ محەمەد هاتە یەثرەب، خۆفرۆشی ژنانی قەدەغە کرد، بەڵام دەستدرێژیکردن بە ژنانی بەدیلگیراو لە شەڕی پەرە پێدا. ئەوڕۆ خۆفرۆشی ژنان لە هەموو وڵاتە ئیسلامییەکان قەدەغە کراوە، یاخود لای کەم بە فەرمی، بەڵام بە دزیی و لە نهێنیدا چەندین ئیمکانیان بۆ کڕینی خۆشەویستیی سێکسیی هەیە. بەتایبەت لەو وڵاتانەی میوانی توریستی بیانییان هەیە وەك مەراکەش، تۆنیس، میسر و لوبنان، هۆتێلەکان و میوانخانەکان وەك قەحبەخانەیەك بۆ میوانانی لێ هاتووە. پیاوانی توریست لە وڵاتانی دوڕگە عەڕەبییەکانەوە بەردەوام زیارەتی شارەکانی وەك تانگەر،

بەیرووت، قاهیرە و تونیز دەکەن و لە بەرانبەر پارەدا چێژ لەو میوە حەرامکراوانە دەبینن. ئەگەر ئەو کارەش بە شتێکی ئەخلاقی دانەنێن، ئیمکانی ئەوەیان هەیە کچ یا ژنە فەقیرێك کە پێیان جوان بێ بە پارە بیکڕن و لەگەڵ خۆیان ببیەنەوە بۆ وڵاتەکەیان. ئەگەر لێی تێر بن بە بێ کێشە دەتوانن بینێرنەوە بۆ وڵاتەکەی پێشوویان. هەمووشی هەر بە فەرمی و بە یاسای ئیسلامی. لێرەدا مرۆڤ لەخۆی دەپرسێ، ئایا یاساکانی ئیسلامی بایەخێکی ئەخلاقیان لە پەیوەندیی لە هەنبەر تەوەری سێکس دا هەیە؟

کاتێ مرۆڤ لە پەیوەندیی تەوەری سێکس ڕاستییەکانی دنیای ئیسلامیی لەبەر چاو بگرێ، ڕەشبینییەکی لە ڕادە بەدەری لە هەنبەر حکوومەتی دوو ڕوخسارەیی ئەو سیستەمانە تێدا پێکدێ. لە هیچ جێگایەکی ئەم جیهانە هێندە نەشتەرگەریی لەسەر پەردەی رووسووری کچان بەڕێوە ناچێ، وەك لە وڵاتە ئیسلامییەکان. هەموو موسوڵمانێك ئەو نهێنییە دەزانێ، بەڵام کەس پێی خۆش نییە وەك ڕاستییەك بیسەلمێنێ. بەتایبەت لەو وڵاتانەی وەك عەرەبستان، ئەفغانستان، ئێران و میسر کە نیزیکی سیکسی نێوان کوڕ و کچ وەك تاوانێکی گەورە سەیر دەکرێ، مزاحمی سێکسی، مەتەڵەك گوتن، و دەست وەشاندن لە ژنان بە ڕۆژی ڕوون لەسەر شەقامەکان بە ئەوپڕی خۆی گەیون. بەڵام ئەو کارانەش هیچ گۆڕانکارییەك پێك ناهێنن چونکە مرۆڤ وەدوای خوڕافات و داب ونەریتێك کەوتووە کە نەك لە لایەن پێغەمبەرەوە، بەڵکوو ڕاستەوخۆ لە لایەن خوداوە هاتۆتە خوارەوە. بەو هۆیەش کە خودا نە بە شوێن و نە بە کاتەوە دەبەسترێتەوە، یاساکانی هەتا ڕۆژی قیامەت جێی متمانە و باوەڕپێکراون!

پێغەمبەر کۆمەڵگای ئیسلامیی ئاوا لە قورئاندا روون دەکاتەوە: "ئێوە باشترین کۆمەڵگان، کە بۆ مرۆڤ پێلکهاتووە" سوورەی ٣ ئایەی ١١٠. چونکە ئەو سیستەمە بانگەواز بۆ شتی چاك دەدات و شتی خراپ قەدەغە دەکات، دەبێ بۆ خۆ هەڵواسین بەو کۆمەڵگایەی لە لایەن خودا و پێغەمبەرەکەیەوە بە باشترین کۆمەڵگای جیهانی ناسراوە، موسوڵمانانی ئەوڕۆییش بۆ گەیشتن بەو ئاواتە، بە تەواوی هێزەوە هەوڵی بۆ بدەن. پۆلیسی ئایینی لە وڵاتە ئیسلامییەکان یاخود گرووپی وەك بۆکۆ حەرام "Boko Haram" یا داعیش بۆ بە فەرمی کردنی کارەکانیان، خۆیان بەو سوورەیەوە

هەڵدەواسن. هێزی خۆڕانەگرتن لەهەنبەر سیستەمی باوک سالاریی و ئەشکەنجەی لەشیی، ئەزموونی لاساییکردنەوە لە هەڵس و کەوت و بۆچوونی ئەخلاقیی پێغەمبەرە کە لە زۆربەشیاندا تەنانەت یارمەتیدەری خۆیشی نەبوون.

توندوتیژی بە وشە دەست پێدەکات

لە ئایینی ئیسلامدا خۆشەویستیی، لە پەیوەندیی نێوان ژن و پیاو دا هیچ دەورێک نابینێ. هاوسەریی، چەشنە پەیمان یاخود مودێلێکە کە ژن و پیاو ماف و ئەرکێکی دیاریکراویان لە لایەن حکوومەتەوە بۆ دیاری کراوە و هەر لە لایەن ئەوانیشەوە کونترۆڵ دەکرێ. لە ڕوانگەی ئایینی ئیسلامەوە مەبەستی سەرەکی لەو هاوسەرییە تەنیا بە دنیا هێنانی منداڵ و گەورەکردنەوەی کۆمەڵگای ئیسلامیی وزۆرکردنی ژمارەی موسوڵمان لە جیهاندایە. لە کۆمەڵگای ئیسلامیدا هەموو هەڵس و کەوتێکی ژن لە لایەن حکوومەتەوە بە وردی کونترۆڵ دەکرێ و لادانی لە یاسای ئیسلامیی بەو پەڕی بێڕەحمییەوە سزا دەدرێ.

ئەسید بە دەموچاوداکردنی ژنی بێ چارشێو، لەناوبردنی کۆئەندامی ژن و کچ، بەردەباران کردن و کوشتنی نامووسیی، نموونەن بۆ ئاکاری کێویانە و دژ بە ژنی ئیمانداران و بەڕێوەبەرانی کۆمەڵگای ئیسلامیی. دیارە مرۆڤ ناتوانی تەنیا محەمەد و نووسراوەی کتێبی قورئان بۆ ئەو کارانە بەرپرس دابنێ، بەڵام ئەو دوانە کارتێکەرییەکی بەرچاویان بۆ چەوسانەوەی ژن لە کۆمەڵگادا هەبووە. تووند و تیژی لەهەنبەر ژنان زیاتر بەهۆی ترس لە بەرانبەر هەست و کوڵی دەروونی ئەوانە و بەرگرییە لە ئازاد بوون و سەربەخۆییان، ترسێك کە لە ڕێگەی پێغەمبەرەوە، بە خۆپارێزی و خواپەرستیی دەناسێنرێت.

کاتێ مرۆڤ سوورەکانی قورئان لەسەر ژنان دەخوێنێتەوە، بۆی روون دەبێتەوە، کە ژن تەنیا وەك کەل و پەل سەیر دەکرێ و ئەرکێکی تایبەتی لە کۆمەڵگای ئیسلامی بۆ دیاریی کراوە: **"هاسان کردنەوەی کاری پیاو"**. پێش ئەوەی شەڕکەرانی داعش کچ و ژنی ئیزەدی و مەسیحی بە دیل بگرن، لە سوریا بانگاشەیان بۆ گەنجان دەکرد کە لە شەڕدا ئیزنی بە دیل گرتنی کۆیلەی سێکسی یان هەیە. بە پێچەوانەش ژن و کچی ئیسلامی لە هەموو گۆشەکانی دنیا و بەتایبەت لە

باکووری ئەفریقاوە خۆیان پێشکەش بە جیهادیستەکان دەکرد. ئەو مەلا سوننیانەی کە پشتیوانی لە کۆیلەی سێکسی دەکەن، بارودۆخەکە لەگەڵ سەردەمی پێغەمبەر هەڵدەسەنگێنن کە ئیزنی بە شەڕکەرەکانی دەدا لە شەڕی درێژخایەندا نیازی جینسیی خۆیان لەگەڵ ژنان بەجێ بێنن. لێرەدا پرسیاری ئەخلاقی هیچ ڕۆڵێك ناگێڕێ، چونکە پرەنسیپێکی گرنگتر واتە "جیهاد" مەبەستی سەرەکییە. لێردا مەبەست تەنیا هاندانی شەڕکەرەکانە بۆ پەروەردەکردن و بەهێزکردنی فانتازیای گەیشتن بە بەهەشت.

ئەو بەهەشتە چلۆن جێیەکە؟ ماڵێکی ئاسمانیی، پڕ لە ژنی ڕووت و قوت، کە لەوی ژنان بیست و چوار کاتژمێر بە دەوری شەڕکەرە شەهیدکراوەکاندا دێن و خزمەتیان دەکەن و نیازی سێکسیان بۆ بەڕێوە دەبەن. هەر کام لەو شەهیدانە ٧٢ کچی رووسووری وەبەر دەکەوێ کە هەرکام لە کچەکانیش ٧٠ کەنیزیان لەگەڵدایە. ئەلسیوطی "al suyuti" پسپۆری ئایینیی سەدەی ناوەڕاست دەنووسێ: "هەر جار کە ئێمە لەگەڵ حۆرییەك بخەوین، پەردەی کچێنی دەچڕژێت، بەڵام دوای ئەو کارە هەمیسان دەبێتەوە بە خاوەنی پەردەی کچێنی. ئالەتی سێکسی پیاوی موسوڵمان هیچکات ناخەوێتەوە و هەمیشە هەستاو و ڕەپە. چێژوەرگرتنی نووستن لەگەڵ ئەو کچانە هێندە شیرینە کە لەگەڵ هی ئەم دنیایە هەڵناسەنگێندرێ. [...] هەرکام لەو پیاوە بەهەشتییانە، لە پەنا ژنەکانی ئەم دنیایەیان ٧٠ حۆریان پێدەبەخشرێ. هەر هەموو ژنەکان ئالەتێکی سێکسی کەڵکەڵە هێن و هەڵخڕێنیان پێوەیە."

تۆماس ماول "Thomas Maul" پسپۆری ئیسلام و نووسەری بەناوبانگ، ئەو بۆچوونانەی زۆر پێ سەیرە کە مرۆڤی موسوڵمان دوای گەیشتن بە دنیاکەی تر، نەك یەکگرتن لە گەڵ خوداکەی، بەڵکوو ناوەڕۆکی سەرەکی ئازادیی خۆی تەنیا لە سێکسی بەردەوام لە قەحبەخانەیەکی ئاسمانیدا دەبینێتەوە. هاندەری سەرەکی بۆ گەیشتن بە بەهەشت، رەهابوونی یەکجاریی لە ژیانی سەرزەوییە و بۆ چێژوەرگرتن و ئیرزابوونی سێکسیی پیاوانەیە. هەموو کارێکی خراپ و چوارچێوەدار و

سنووردار وەلا دنرێن و توونا دەکرێن، دیارە تەنیا بۆ پیاو، ژن تەنانەت لە بەهەشتیش تەنیا وەك کەرەسە و کۆیلەیەکی سێکسی بۆ پیاو دەمێنێتەوە.[85]

محەمەد لە پەیوەندی لەگەڵ ژندا هەم لە قورئان و هەم لە حەدیس دا وشەی وای بەکار هێناوە کە بۆ سەردەمی ئێمە زۆر دژ بە ژن دەنوێنن؛ کە سەرچاوەکەی دەگەڕێتەوە بۆ سروشتی زمانی عەرەبی. وشەی نیکاح کە لە قورئانیشدا هاتووە، هەم بە مانای "هاوسەریی" و هەم بە مانای "هەبوونی سێکس" ە. ژن لە قورئاندا وەك زەوی کشت و کاڵ وەسف دەکرێ کە مێردەکەی هەر کات پێیخۆش بێ دەتوانی بیکێڵێت. هیچ وشەیەك بە قەرا وشەی عەرەبی "نیزیکی جینسی" وشەی هاوواتای نییە. ئەو وشەیە خۆشەویستیی نێوان دوو مرۆڤ نیشان نادا بەڵکوو توندوتیژی وەسف دەکا. لە یەکەمین وشەنامەی عەرەبی بەناوی لسان العرب "Lisan al-Arab" کە ساڵی ١٢٩٠ بڵاو کراوەتەو، وشەی نیکاح بەم وشانە مانا کراوەتەوە: کەوتنەسەر، زۆرەبانیی، هێرشکردن، ئەنگاوتن، بریندارکردن، پێکەوەبوون، چوونە ژوورەوە، کەوتن، لێکدران، ڕۆچوونە ناو، بەسەرداکەوتن، پێوەدان، گریان.[86] فتحی المسکینی "Fathi al-Miskini" نووسەری تونێسیایی لە نووسراوەیەکیدا ئەو پرسیارەی کردووە کە بڵێی بە هەڵکەوت بێ کە زۆربەی ئەو وشانە لە پەیوەندیی لەگەڵ هەڵس و کەوتی شەڕیشدا بە کار دەهێندرێن؟[87] تەنیا لێرەدا نییە کە توندوتیژی لە هەنبەر لەشی ژن بە وشە دەست پێدەکات، بەڵکوو لە قورئاندا ئیزن بە پیاو دەدرێ لە ژنەکانیان بدەن.

محەمەد خۆی بۆ ئەو سەردەمە بە کردەوە مرۆڤێکی دژ بە ژن نەبووە. چەندین جار بە شێوەی ئەرێنی باسی لە ژن کردووە و پەندی دۆستانی داوە کە بە خۆشەویستییەوە لەگەڵ ژنەکانیان هەڵس و کەوت بکەن. هیچ گێڕاوەیەك نییە کە محەمەد بۆ جارێکیش لە ژنەکانی دابێ. سەرەڕای ئەوانەش هەر وەك لەسەرەوە ئاماژەی پێکرا، لە قورئاندا مافی لێدانی ژن بە پیاو دراوە، ئەو کاتەی ژن لێی یاغی بێ. گومان دەکرێ کە ئەو سوورەیەی قورئان ئاگادارکردنەوەی ناڕاستەوخۆی

[85] siehe dazu auch: Hamed Abdel-Samad: Der islamische Faschismus, S. 129f.

[86] Ibn Manzur: Lisan al-Arab, 11:592

[87] http://alawan.org/article13225.html

ژنەکانی خۆی بووبێ کە گوشارێکی زۆریان بۆ هێنابوو. هەر لێرەشدا کێشەیەکی زۆر مەزن ئاشکرا دەبێ. محەمەد قورئانی وەك ئاوێنەیەك بۆ کێشە و ترس و ناهومێدیی کەسیی خۆی بەکارهێناوە و نەیزانیوە کە ئەو کتێبە، ڕۆژێك لە ڕۆژان ژیانی زیاتر لە ملیاردێك مرۆڤ دیاریی دەکات کە چەندین سەدە دوای ئەو و بە هەڵسەنگاندن لەگەڵ سەردەمی محەمەد لە بارودۆخێکی جیاواز دا لە دایك بوون. ئەو لە سەردەمیکیتر و لە بارودۆخێکیتردا ژیاوە، کۆمەڵگایەك کە وەك ئاوێنە، هەڵس و کەوت و تایبەتمەندیەکانی ڕۆژانەی نیشان داوە. قسەکانی محەمەد یاخود هەڵس وکەوتەکانی لە پەیوەندی مێژووی سەردەمی خۆیدا هەڵناسەنگێندرێن، بەڵکوو بۆ ئەمڕۆی دەگوێزنەوە. هەڵس و کەوتی محەمەد وەك بۆچوونەکانی لەهەنبەر ژن، مەسیحی، یەهوودی و کافر و بێ دین، هێشتا بۆ زۆربەی موسوڵمانان وەك نموونە و سیمبولێك سەیر دەکرێن و لاسایی دەکرێنەوە. تەنانەت لەمڕۆدا بۆ زۆر لە موسوڵمانان چەتوونە بڵێن: "بە بێ ئەملا و ئەولا، لێدانی ژنان هەڵەیە! ئەگەرچی لە قورئانیشدا هاتووە." بە جێی ئەوە گوتەکانی پێغەمبەر دێننەوە کە جێ دەستی لێدانی پیاو نابێ لەسەر دەموچاوی ژن بمێنێتەوە.

تەنانەت باس و وتووێژ لەسەر خۆداپۆشینی ژنیش زۆر کەم بۆ دنیای مودێڕنی ئەمڕۆ شی دەکرێتەوە. لەوە ناپرسرێ کە ئایا خۆ داپۆشینی ژن لە دنیای ئەمڕۆ دا مانای هەیە یا نا؟ مەبەست لە داپۆشینی ژن لە سەردەمی کۆندا تەنیا پارێزگاریکردنی ژن لە هەنبەر چەتە و کێشەی نێوان هۆزەکاندا بووە، کەچی دەقاودەق بۆ کۆمەڵگای ئەمڕۆی دەگوازنەوە. بە هەمان شێوە لەچکەش بۆتە سیمبولێك بۆ خۆڕاگریی ژنانی ئیسلامی و لە لایەن زۆربەی گرووپە ڕادیکاڵەکانەوە کەڵکی نابەجێی لێ وەردەگیرێت. سەیر ئەوەیە، جاری وایە لە کۆمەڵگادا ژنی لیبرالی ئیسلامی کە خۆی لەچکە بەسەردا نادا، بە نێوی ئازادیی پشتیوانی لە ژنانێك دەکات کە خۆیان دادەپۆشن.

پێغەمبەر لە سەردەمی خۆیدا بە ڕادەی پێویست هێز و کارتێکەریی لەسەر کۆمەڵگاکەی داناوە، کۆمەڵگایەك کە بە باشی دەیناسی. بەڵام بۆچی دەبێ هەر هەمان هێز و کارتێکەریی لەسەر کۆمەڵگایەك هەبێ کە نایناسێ و هیچ زانیارییەکی لەسەری نییە و بە پێچەوانەش مرۆڤی ئەمڕۆیی تەنیا بەهۆی گێڕاوەکان ئەو دەناسن

و ناتوانن بڕیار لەسەر دروستبوون یا هەڵەبوونی هەڵس و کەوتەکانی بدەن؟ بۆچی ئەو دەبێ بڕیار بۆ مرۆڤی سەدەی بیستویەکەم بدات: کێ چ کەسێکی خۆش بوێ، زەماوند بکات یا نەکات، چی بخوا یا چ بەرگێك لەبەر بکات؟ محەمەد خۆی زیندانییەکی مێژووی سەردەمی خۆی بووە. زۆربەی گوتەکان یاخود هەڵس و کەوتەکانی ئەزموونی ترس، هێز و لاوازبوونی کەسایەتییەکەی بوون. بۆ دەبێ مرۆڤی ئەوڕۆیی خۆ لەو قەفەسە مێژووییەدا یەخسیر بکات و لەسەر ئەو بڕوایە بێت کە تەنیا بەو شێوەیە دەتوانێ خۆی ڕزگار بکات؟

محەمەد و قورئان، گوتەی خودا یا خەونی تێکەڵ و پێکەڵ؟

پاییزی ساڵی ١٩٩٦ ی زایینی لە کتێبخانەی زانستگای ئاوکسبۆرگی ئاڵمان، ئەو جێگایەی پێشتر خوێندکاری زانستگا بووم، بەدوای کتێبی قورئاندا دەگەڕام. ئەو سەردەمە هێشتا کتێبخانەکان دیجیتال نەکرابوون و دەبوو کاتێکی زۆر بۆ دۆزینەوەی کتێب تەرخان کرابا. کاتێ کتێبەکەم دۆزییەوە لەسەر کارتەکەی شتێك نووسرابوو کە منی هەم وەك خوێندکار و هەم وەك ئاینییەك گێژ کرد. لەسەر کارتەکە نووسرابوو:

"ناوی کتێب: قورئان، نووسەر: نادیار"

ماوەیەکی زۆر لای خۆم بیرم لێکردەوە کە ئایا ئەوە سووکایەتییە، یاخود نیازێکی ئاکادمیکە. قورئان لە ژیانی مندا لە منداڵییەوە دەورێکی زۆر گرنگی گێڕابوو. باوکم مەلا و مامۆستای قورئان بوو. هەر بە منداڵیی بە پتوونی تەواوی قورئانم لەبەر بوو و تا ئەمڕۆش خۆم پێوە خەریك کردووە. ئەوکات قورئان بۆ من بێ ئەملا و ئەولا گوتەی ڕاستەوخۆی خودا بوو. بەڵام ڕەنگە زانستگە نەیدەتوانی بۆچوونێکی مێتافیزیکی لەبەر چاو بگرێ و لە ڕوانگەی ئاکادمیکەوە نووسەرەکەی بە خودا دابنێ. مرۆڤ دەیتوانی ناوی محەمەد وەك نووسەر لەسەر کتێبەکە بنووسێ، بەڵام ڕەنگە من ئەوکارەشم هەر بە سووکایەتی دانابا، چونکە لە ڕوانگەی ئەو کاتمەوە محەمەد خۆی کتێبەکەی نەنووسیبوو و بەڵکوو لە لایەن خوداوە بۆی نازڵ ببوو. ئەوە تەنیا بۆچوونی من نەبوو بەڵکوو هەموو موسوڵمانێکی خاوەن ئیمان لە سەرانسەری جیهان ئەو بۆچوونەیان هەبوو و هەیە. بەڵام چ ئاڵترناتیوێکی پڕ بە پێست لەجیاتی نووسەری "نادیار" بۆ ناوەکەی هەڵبژاردرابایە، خۆشم هیچم پێ شك نەدەهات.

هەشت ساڵ دواتر لەسەر ئیسلامی زانستیی(تەوەری مێژووی پێکهاتنی ئیسلام) لە زانستگەی "ئێرفۆرت" ی ڕۆژهەڵاتی ئاڵمان لێکۆڵینەوەم دەکرد. بە پێی ئەو

لێکۆڵینەوەیەم، دەبوو من خۆم لە باوەڕەکەم جیا کەمەوە کە قورئان وەك گوتەی هەمیشەیی خودا لە لایەن "جوبرەئیل"ەوە لە ساڵانی ٦١٠ و ٦٣٢ لە مەککە و مەدینە بۆ محەمەد نازڵ کراون. بە پێی سەرچاوە ئیسلامییەکان محەمەد نە خوێندەواریی خوێندن و نە هی نووسینی بووە و قورئانیش وەك پەرجۆیەکی ئیلاهی سەیر دەکرێت. وەك پسپۆر دەمەویست قورئان وەك نووسراوەیەکی مێژوویی و بەرهەمێکی مرۆڤی ئەو سەردەمە کە ڕەنگدانەوەی رووداو و باس و هەواڵی کاتی خۆی بووە، بخەمە بەر لێکۆڵینەوە. لەو ڕێگایەدا ناچار بە خوێندنەوەی کارە کلاسیکییەکان کرام، وەك هی تیئۆدۆر نۆلدکە "Theodor Nöldeke"، تۆر ئاندرا " Tor Andrae" و رێگیس بلاشێرە "Régis Blachère" کە بە شێوەیەکی ڕەخنەیی کلاسیك هەڵس و کەوتیان لەگەڵ کتێبی قورئان و ژیانی محەمەد کردبوو. بە هۆی خوێندنەوەی ئەو کارە کلاسیکانەوە هەستم بە چەشنە نووسینێکی لۆژیکیی مێژووی قورئان نەك وەك نووسراوەیەکی ئاسمانی بەڵکوو نووسینێکی بەرهەمی مرۆڤ کرد، کە زیاتر خۆی بە پەرەسەندنی محەمەدەوە خەریك کردبوو هەتا پەیامێکی ئیلاهی.

لە کۆتاییدا، بۆچوونەکانی کریستۆف لوکسنبێرگ "Christoph Luxenberg"م خوێندەوە کە قورئانی وەك چەشنە خوێندنەوەیەکی سوریانی- ئارامی "Syroaramische" خستۆتە بەرچاوی خوێنەر؛ بەرهەمێك بۆ کردنەوەی ڕەمزی زمانی قورئان. لەبەر ئەوەی زمانی عەرەبی تا سەدەی حەوتەمیش زمانی نووسین نەبوە، لوکسنبێرگ لەسەر ئەو بۆچوونەیە کە سەرچاوەی نووسینی زمانی قورئان زمانی سوریانی- ئارامی بووە. ئەو سەدان ووشە لیستە دەکا کە لە زمانی سوریانی- ئارامی یەوە وەرگیراون و قورئان نووسان بە هەڵە تێی گەییون. لە ناو ئەواندا، وشەی قورئان "*qur'an*" ە، کە لە وشەی سوریانیی "*qiryan*" وەرگیراوە و بە مانای "کتێبی پەیوەندیدار بە زانستی پەرەستن" هاتووە و مەسیحییە سوریانییەکان لە سەردەمی محەمەد لە کلیسا بۆ دۆعاکردن کەڵکیان لێ وەرگرتووە. ناودارترین نموونە لە کتێبەکەی لوکسنبێرگ وشەی حۆری "*huri*" یە کە لە قورئاندا بە ژنی رووسووری بەهەشتی دەگوترێ و لەو دنیا دەخرێتە بەردەستی پیاوی ئیمانداری موسوڵمان. لە زمانی "سوریانی- ئارامی"دا ئەو وشەیە بە "ترێی سپی" مانا دەکرێتەوە. وشەکە، بە پێی ماناکەی، بە هەڵە وەرگێڕاوە و پیاوی ئیماندار لە بەهەشتدا لەجیاتی ژنی جوان، تەنیا میوە واتە "ترێی سپی" پێ دەدرێت. سەرەڕای

ئەوەش لوکسنبێرگ پێی وانییە کە کتێبی قورئان دزیی ئەدەبی بێت لە کتێبەکەی "سوریانی- ئارامی"، بەڵکوو ئەو کتێبە بە میراتێکی گشتیی بۆ ئایینی ئیسلام و مەسیحییەتی ڕۆژهەڵاتی دادەنێ. هیچ پیلانێك لە پشت قورئان ڕانەوەستاوە، بەڵکوو پەرەسەندنی تێکست یاخود نووسراوەیەکە، کە ڕابردووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئایینی مەسیحی، بەڵام بە پێی کات گۆڕانکاریی بەسەردا هاتووە و بۆتە کتێبێکی سەربەخۆ.

ئەگەرچی من ئەو کات تێئۆری "لوکسنبێرگ" م ڕەدکردەوە، سەرەڕای ئەوەش بۆچوونێکی ئەوتۆم زۆر بە گرنگ زانی، لەبەر ئەوەی خۆی بە ڕاشکاوی لە لێکۆڵینەوەیەکی کلاسیکی قورئان جیا دەکاتەوە و بیرۆکەیەکی روون دەدا بە خوێنەر کە چلۆن کتێبی قورئان وەك تێکستێکی ئینسانی دەتوانێ لە سەرچاوەی ڕەنگاوڕەنگ پێکهاتبێت. تاقمێك لە پسپۆران کە بوونی محەمەد بە گشتیی دەبەنە ژێر پرسیار، تێئۆرییەکەیان بە نووسراوەکانی لوکسنبێرگ پشت ئەستوور دەکەن. ئەو خۆی لە دانیشتنێك لەگەڵ مندا پێی گوتم کە باوەڕی بە بوونی کەسێکی وەك محەمەد هەیە بەڵام ناوێکیتری هەیە و ناوی محەمەد نەبووە و تایبەتمەندییەکانی ژیانی جیاوازی لەگەڵ ژیانی ئەو محەمەدەدا هەیە کە لە سەرچاوە ئیسلامییەکاندا ناوی هاتووە. بە پێی بۆچوونی لوکسنبێرگ پێغەمبەرێکی عەرەبی بوونی هەبووە کە ئێمە ئەمڕۆ بەناوی محەمەد دەیناسین. بەشێك لە قورئان تەرخان کراوە بۆ ئەو پێغەمبەرە کە ئایینێکی نوێی پێك نەهێناوە، بەڵکوو قاوی بۆ چەشنە ئایینێکی عەرەبی داوە کە لە ئایینی مەسیحیەوە وەریگرتووە و دواتر بەرەو ئایینێکی سەربەخۆ پەرەی سەندووە.

هەروەها لوکسنبێرگ دەڵێ: "محەمەدی مەککە کەسێکیتر بووە و جیاوازی لەگەڵ کەسایەتیی پێغەمبەری مەدینەدا هەبووە، هەر بەو هۆیەش زمانی قورئانی مەککە و مەدینە بە ڕاشکاوی جیاوازییان لەگەڵ یەکتردا هەیە. ناوەڕۆکی کتێبی قورئان لە چەندین سەرچاوەی دیکەوە وەرگیراوە." لوکسنبێرگ لەو پەیوەندیەدا دەڵێ: "من واژە ناسم و مێژوو ناس نیم و بۆچوونەکانم تەنیا لەسەر ئانالیزەکردنی تێکستی قورئان دانراوە."

پرسیاری سەبارەت بە نووسەری قورئان لە لایەن پسپۆرانەوە تا ئەمڕۆش بێ وەڵام ماوەتەوە. تەنانەت مێژووی بە تێکست کردنیشی لە تاریکیدا ماوەتەوە. لە

سەرچاوە ئیسلامییەکاندا هاتووە کە سێهەم خەلیفەی ئیسلام واتە "عوسمان" کە لە نێوان ساڵەکانی ٦٤٤ تا ٦٥٦ حکوومەتی کردووە، ئەو تێکستانەی کۆ کردۆتەوە، ڕێکو پێکی کردوون و سەرەنجام لەگەڵ گێڕاوەکانی باوەڕپێکراوانی ئایینی کە پەیوەندیی ڕاستەوخۆیان لەگەڵ محەمەددا بووە، وەك یەکەمین کتێبی قوڕئان لەسەر پێستی مەڕ نووسیونیەتەوە. لە سەردەمی ئەودا چەند دوجین دەقی قورئان هەبوون کە لەگەڵ قوڕئانەکەی عوسماندا جیاوازییان بووە. خەلیفە بەهۆی ئەگەری سەرلێشێوای موسوڵمانان فەرمانی سووتاندنی دەقەکانیتری داوە، کە دەبێ نافەرمی بووبن. لە دەقەکەی خۆیشی کە فەرمی بووە، فەرمانی دروستکردنی چەندین ژمارەی داوە و بۆ هەموو ئەو ناوچانەی کە لەژێر حکوومەتی ئیسلامدا بوون ناردوونی.

بەڵام لەڕاستیدا مێژووی ئەو چیرۆکەی عوسمان چەندین کێشەی لێ پەیدا بووە. **یەکەم** لەو سەردەمەدا زمانی عەڕەبی تەنیا لە ١٥ پیت پێکهاتبوو، بە بێ چۆنیەتیی دەربڕینی دەنگ و بە بێ نوختە یاخود خاڵ. تەنانەت ئەوکات یاسای گراماتیکیش بوونی نەبووە. کە وابوو زمانێکی وا ناتەواو لە تواناییدا نەبووە کتێبێکی ئەدەبی ئاڵۆزی وەك قوڕئانی پێ بنووسرێ. **دووهەم** هەموو دەقەکانی قوڕئانی سەردەمی عوسمان ئەگەر بڵێین ئەو کات بوونیشیان بووبێ، تەنانەت بە دەقەکەی خۆیشیەوە لە ناوچوون. کۆنترین دەقی قوڕئان کە ئەمڕۆ بۆ ئێمە ناسراوە، یا هی سەردەمی خەلیفەی ئومەویی بە ناوی عەبدولمەلیك بووە یا سەردەمی کوڕەکەی واتە "ئەلوەلید"ە کە شەست ساڵ دوای مردنی محەمەد نووسراون.

لە ساڵی ١٩٧٢ ی زایینی لە مزگەوتی گەورەی سەنعا "Sana’a" لە یەمەن چەندین نووسراوەی قوڕئان دۆزراونەوە کە تا ئەمڕۆش بە وردی ڕێکەوتیان دیاری نەکراوە. بەڵام پسپۆران لەسەر ئەو بۆچوونە هاودەنگن کە دەبێ ئەو نووسراوانە پەیوەندییان بە کۆنترین دەقی قورئانەوە هەبێ. دوای دۆزینی وردی ئەو نووسراوانە، روون بۆتەوە کە دەقێکی پالیمپسێست "Palimpsest"ە. (پالیمپسێست دەقێکی نووسراوەیە کە نوسینی سەرەکی پاککرابێتەوە و لەسەر ئەوەوە هەمیسان نووسرابێتەوە) لە یەکەم ڕوانیندا تێکستی نووسراوەکە لە دەقی قوڕئانی ئەمڕۆیی دەچێ. بە بۆچوونی پسپۆری قوڕئان ناس، گێرد پوئین "Gerd Puin" ئیسلامناسی ئاڵمانی، ئەو تێکستە دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی ئەلوەلید شەشەمین خەلیفەی

ئومەییەکان کە لە مابەین ساڵانی ٧٠٥ تا ٧١٥ حکوومەتی کردووە. لەو ناوەدا پسپۆران هەستیان بە گۆڕانی تێکستێکی کۆنتر کردووە، کە پاك کراوەتەوە و تێکستی تازەیان لەسەر نووسیوە. کۆنبوونی تێکستە سەرەکییەکە بە بۆچوونی دوو پسپۆری قورئان ناس بیهنام سادقی"Behnam Sadeghi" و ئووە بێرگمەن" Uwe Bergmann" دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی پێش ٦٧٨ی زایینی.[88] بەو پێیە ئیمکانی ئەوە هەیە کە ئەو دەقە کە لە سەردەمی سێهەم خەلیفە عوسماندا نووسراوە، لە لایەن ئومەییەکانەوە پێداچوونەوەی لەسەر کرابێ و گۆڕابێت. سادقی و بێرگمەن لەسەر ئەو بۆچوونەن کە لەوانەیە تێکستە کۆنەکەی هی سەردەمی محەمەد یاخود ماوەیەکی کورت دوای فەوتی ئەو نووسرابێ. بەداخەوە ئەو نووسراوەیە هێشتا بە مێتۆدی زانستیی ئەمڕۆیی نەپشکێنراوە. بە مێتۆدی ڕادیۆکاربۆن "Radiokarbon" توانراوە بە وردی کاتی نووسینی دیاری بکرێ. بە پێی ئەو مێتۆدە دەسەلمێنرێت کە نووسراوە کۆنەکە نابی دوای ساڵەکانی ٦٧٨ یا پێش ٥٧٨ نووسرابێ.

ئەو ڕاستییە کە تێکستە کۆنەکەی قورئان ماوەیەکی زۆر دوای مردنی محەمەد نووسراوە، بەو مانایە نییە کە قورئان خۆیشی دوای محەمەد پێکهاتووە، چونکە دەکرێ تێکست یا خود گوتەیەك کاتێکی زۆر پێش نووسینەوەی، بوونی بووبێت. بە تایبەت هەروەك دەزانین، لە کۆمەڵگایەکی وەك وڵاتە عەرەبییەکاندا زۆربەی ڕووداوەکان تەنیا بەهۆی گێڕانەوە بە وەچەکانی داهاتوویان ڕادەگوێزرێت. بنەماڵەی خۆم لە گوندێکەوە بە ناوی نیلدێلتا "Nildelta"وە هاتوون کە مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی فیرعەونەکان. تا ناوەڕاستەکانی سەدەی بیستەمیش لەوێ هیچ دەقێکی قورئان چ بە شێوەی کتێب یاخود دەستنووس بوونی نەبوو؛ بەڵام زیاد لە بیست کەس لەو گوندە بە تەواوی، قورئانیان لەبەر بوو و لە قوتابخانەکان بە شێوەی گێڕانەوە منداڵانیان فێر دەکرد. من خۆیشم هەر بە منداڵی تەواوی قورئانم لەبەر کردبوو بە بێ ئەوی کتێب یا نووسراوەیەکم لەبەر چاو بووبێ. لە ڕوانگەی زانستییەوە سەلماندن و بوونی نووسراوەیەك تەنیا بەهۆی بوونی دەستنووس(نموونەی نووسراوەیی)"Manuskripten" دەپێون. چونکە لە گوندەکەی ئێمە تا ناوەڕاستی سەدەی

[88] Behnam Sadeghi, Uwe Bergmann: The Codex of a Companion of the Prophet and the Qur’ān of the Prophet, *Arabica,* Volume 57, Nr. 4, 2010, S. 348

بیستەم هیچ کتێبێك یا نووسراوەیەك بە ناوی قورئان بوونی نەبووە، بە شێوەی زانستی بە بەڵگە لە ئەژمار نایەت.

لێرەدا دوو بۆچوون هەن: یا پێشتر کتێبی قورئانی سەردەمی محەمەد یاخود عوسمان بوونیان بووە و بەهۆی ئومەییەکان لە ناو چوون و دەقی قورئانی خۆیان لێ دروست کردووە، یا وەك داب و نەریتێکی کۆنی ئەو کۆمەڵگایە، قورئان هەر بە شێوەی گێرانەوە زار بە زار گەڕاوە تا لە سەردەمی ئومەییەکاندا، کە زمانی عەرەبی تا ڕادەیەك پەرەی سەندووە، کردوویانە بە کتێب.

بەڵام ئەگەری ئەوەش هەیە کە ئومەییەکان لە نووسینی قورئاندا بەپێی بەرژەوەندی خۆیان گۆڕانکارییان تێدا کردبێ. تەنانەت ئەو گۆڕانکارییانە دەبێ لە سەردەمی چوار خەلیفەی دوای محەمەدیش پێك هاتبێ چونکە سەردەمێك بووە پڕ لە کێشە و شەڕی ناو خۆی نێوان هۆزەکان. بەو پێیەی تێکستی کۆنی قورئان بە بێ چۆنیەتیی دەربڕینی دەنگ و بە بێ نوختە بووە، دەکرێ وشەیەك بە چەند مانای جۆراوجۆر مانا کرابێتەوە. بۆ وێنە: ئەگەر وشەی ڕەببی "*rabbi*" واتە (خودای من) سەیر بکەین: ئەگەر خاڵێك لەسەر پیتی یەکەم دابنێین دەبێتە زببی "*zebbi*" کە بە شێوەیەکیتر دەخوێنرێتەوە و مانای وشەکە بە تەواوی دەگۆڕرێت و دەبێ بە (کێری من). چەند لە وشەکانیتری قورئان مانایەکی ماقووڵتریان پێ دەدرێ ئەگەر مرۆڤ خاڵ یاخود چۆنیەتیی دەربڕینی دەنگەکەیان بگۆڕێ. بۆ وێنە: لە سووڕەی ٤٤ ئایەی ٥٤ دا هاتووە "ئێمە حۆریتان لێ مارە دەکەین. کرداری مارەکردن لە زمانی عەرەبی دەبێتە زەواج نەهوم "zawwaj-nāhum" پیتی "ز" لە سەرەتای کردارەکە و هەروەها پیتی "ج" لە دەقی ئەمڕۆی قورئاندا خاڵێکیان لەسەر و بن دایە. بەو پێیەی ئەو چەشن نووسینە لە نووسراوەی عەرەبیدا نە لە سەردەمی محەمەد و نە چەند سەدە دوای ئەویش باو بووە، دەتوانێ پیتی "ر" و "ح" بووبن. بەو گۆڕانە کردارەکە دەبێ بە ڕەواح نەهۆم "rawwah-nāhum" کە ماناکەی هیچ پەیوەندییەکی لەگەڵ زەماوەندا نامینێ. بە پێی شێوەی خوێندنەوەی لوکسنبێرگ سووڕەکە ئاوا مانا دەکرێتەوە: " لێ دەگەڕێین باوەڕپێکراوان لەژێر داری ترێ بحەسێنەوە." ئەو دێرە زۆر لە گوتەیەکیتری قورئان دەچێ: لە سووڕەی ٦٩ ئایەی٢٣ دا بەهەشت وەك

باغێکی پڕ لە داری میوە وێنا دەکرێ کە هەموو میوەکان لێیان شۆڕ بوونەتەوە و زۆر بە ساکاری لێدەکرێنەوە.

جێی باوەڕە کە حاکمان و بەڕێوەبەرانی ئایینی چەندین وشە و سووڕەیان قرت کردبێ و یاخود لێیان زیادکردبێ. من بیر لە سووڕەی ٤ ئایەی ٥٩ دەکەمەوە، کە تێدا نووسراوە: "ئەی ئەوکەسانەی کە باوەڕتان هەیە، گوێ لە خودا و پێغەمبەرەکەی و هەروەها ئەو کەسانەی لە نێوان ئێوەدا حاکمن، ڕابگرن." ئەو سووڕەیە لە سەرەتای سەردەمی مەدینەدا گوتراوە، سەردەمێك کە محەمەد تەنیا سەد کەسێکی لایەنگر هەبوو. جێی باوەڕە کە لێرەدا وەك لە زۆربەی سووڕەکانیتر داوا لە لایەنگرەکانی دەکات کە گوێ لە خۆی و خوداکەی ڕاگرن. بەڵام لێرەدا باس لەو کەسانەش دەکات کە لە ناو موسوڵمانانندا حوکمی ئیسلام بەڕێوە دەبەن. دیارە جێی باوەڕە لەبەر ئەوەی ناوچەکانی دواتری سەردەمی ئیسلام زۆر بەربڵاو بوون و هەر کام لە ناوچەکان حاکمی تایبەت بەخۆیان بووە و دەبوو خەڵک هان بدرێن بۆ گوێڕاگری لەوانیش. ئەو بارودۆخە بەتایبەت بۆ سەردەمی ئومەییەکان گونجاوە، چونکە نەك هەر مەککە و مەدینە بەڵکوو ئێران، عێراق، سووریا، میسر، باکووری ئەفریقا و ناوچەکانیتریش لەژێر حکوومەتی ئیسلامدا بووە. ئایەی ڕاستەوخۆی قوڕئان بۆ گوێڕاگریی خەڵکی بۆ ئەو بارودۆخەیان زۆر بە کەڵك بووە. وێدەچێ ئەو سووڕەیە دواتر و لە سەردەمی ئومەوییەکاندا لە قوڕئان زیاد کرابێ. ئەو سووڕەیە تەواوکەری حەدیسیشە، کە لە موسوڵمانان داوا دەکا، باوەڕیان بە حاکمانی ئیسلامی هەبێ ئەگەر تەنانەت کارەکەیان ئەخلاقی و دادوەرانەش نەبێ. هەر وەك پێشتریش ئاماژەمان پێکرد، سەردەمی ئومەوییەکان لەباری دروستکردنی گۆتەکانی حەدیسەوە گەلێک ناوبەدەرەوەیە. هاوکات ناشتوانین بڵێین کە قوڕئان بە پتوونی لە هیچەوە، لە لایەن ئومەوییەکانەوە ساز کراوە. بەڵام سەیر نییە کە ئەوان بۆ بەرژەوەندی حکوومەتداریی خۆیان لێرە و لەوێ، گۆانکاریان بەسەر قوڕئاندا هێنابێ.

مرۆڤ دەتوانێ بڵێ، سێ چەشن قوڕئان بوونیان بووە:

قورئانی پێش قورئان، قورئانی سەردەمی محەمەد و قورئانئ دوای قورئان کە لە لایەن حاکمانی ئیسلامییەوە لە قورئان زیاد کراوە. بەڵام چلۆن دوو قورئانی یەکەم و دووهەم تێکەڵاوی یەك بوون؟

پەرجۆی پەیامە ئیلاهیەکەی محەمەد - "وەحی"

مرۆڤ دەتوانێ محەمەد بە زۆر شت تاوانبار بکات، بەڵام ناتوانین بە درۆزنی دابنێین، یاخود بە کەسێکی دابنێین کە باوەڕی بەو شتانە نەبووبێ کە خۆی بانگەوازی بۆ کردوون. هورووژان، دڵەکوتە، لێهاتوویی ئازار کێشان و خۆڕاگریی محەمەد لەسەر هەموو گوتە و کردارەکانی بەڵگەن بۆ ئەوەی کە لە ناخی دڵیەوە باوەڕی بە پەیام "وەحی" یەکەی لە لایەن خوداوە بووە. من خۆم لەسەر ئەو بۆچوونەم کە خودا نەك لەگەڵ محەمەد بەڵکوو لەگەڵ هیچ کەسێکیتر ئاخەفتنی نەکردووە. هەروەها باوەڕم بەوەش نییە کە محەمەد خۆی تێکستەکە واتە نووسراوەکانی دارشتبێ، یا بە شێوەی دەنگ پێی درابێ و گێڕابێتەوە. ئەدی چلۆن ئەو پەرجۆیە چارەسەر دەکرێ؟ بەو پێیەی هیچکام لە ئێمە لە سەردەمی سەدەی حەوتەم لەگەڵ ئەو پرۆسەیەدا نەبووین، دەبێ هەوڵ بدەین ڕووداوەکانی ئەو سەردەمە نووژەن بکەینەوە یاخود هەمیسان دایانبڕێژینەوە. بۆ ئەو کارە دەبێ نەک هەر نووسراوە و گوتەکان بە وردبینی لەژێر میکرۆسکۆپی واژە ناسییدا بپشکنین، بەڵکوو بە زانستی ڕەوان ناسیش ئانالیزەی بکەین.

ئەگەر وایدابنێین کە سەرچاوە ئیسلامییەکان بە گشتیی لەسەر ژیانی محەمەد ڕاستیان نووسیوە، دێینە سەر ئەو باوەڕەی کە: سەرچاوەی کۆنی قورئان لە بارودۆخی نیوە هوشیاری(قوم بوون لە خەیاڵات)ی محەمەدەوە سەرچاوە دەگرێ. لەو بارودۆخەدا خودا و شەیتان، بەهەشت و جەهەنەم، تەماع و دڵفراوانی، سەبووری و بێ بەزەیی بوون بە شێوەیەکی لە ڕادەبەدەر هێلانەیان لە مێشکی محەمەد دا دروستکردبوو. بە پێی ئەو سەرچاوانە، محەمەد مرۆڤێك بووە لە نێوان کەسێکی بلیمەت و سەرشێت، هەر وەك زۆربەی حاکمان، هونەرمەندان و ئەدیبانی ناو مێژوو. محەمەدیش هەستێکی زۆر ئاستەمی بووە، کە بەهۆی ئەو لێهاتووییەوە هەستی بە چاوچنۆکی، بەرچاوتەنگی و بارودۆخی تەنگانەی مرۆڤی دەوروبەری

خۆی کردووە. هاوکات لەژێر بارودۆخی قەبووڵنەکردن، ڕەدکردنەوە و لەخۆدوورخستنەوەدا کە پەیتا پەیتا ئەزموونی کردوون، ئازاری کێشاوە.

هەستێك کە تێیدا لە لایەک بێ هێزیی و لە لایەکیتریشەوە هەوڵدان بۆ بەدەستەوەگرتنی هێزی بێ سنوور، لەگەڵ یەکتر زۆرەبانیان گرتووە. ئەو خۆی هەمیشە ئارەزووی ئەوە بووە کە هێزێکی ئاسمانی و کامیل و تەواو پشتیوانی لێبکا، ئەهوەنی بکاتەوە و دڵخۆشی بداتەوە. ئەو هەستی بە ئارەزووەکانی دەروونی دڵی خۆی وەك ویستێك کردووە و بە شێوەی پەیامی ئایینی، نوکتەی پێشینیان، دابونەریتی کۆن، شیعر و خەیاڵات لەسەر کۆتایی پێهاتنی ئەم دنیایە، پەنا یاخود هەوڵی دۆزینەوەی چارەسەرێکی ڕادیکاڵی بۆ کێشە کەسییەکانی خۆی داوە. محەمەد لێهاتوویەکی مەزنی بووە بۆ کەڵك وەرگرتن لە هەموو ئەو بارودۆخانە و تێکەڵاوکردنی بە ڕێ و جێیان. بە چوونە ناو حاڵەتێکی رووحانی و خۆ جەزمکردن ئەزموونی ئەو تێکەڵاوییەی، وەك یەکەیەك، بە شێوەیەکی باش بۆ مرۆڤی دەوروبەری ڕاگواستووە. سەرەڕای ئەوەی نووسراوەکان سەرچاوەی جیاوازیان هەیە، بەڵام هەر هەموویان بە پتوونی باس لەسەر کێشەکانی محەمەد و دەوروبەری دەکەن. بلیمەتیی محەمەد لەوەدابووە کە ئەو تێکستانە هەڵبژێرێ وا پەیوەندیان لەگەڵ کێشەکانی دەروونی و دەرەوەی خۆی هەبێ. کارزانیی محەمەد لێرەدایە کە ئەو تێکستە هەڵبژێردراوانەی وا لەگەڵ کێشەکانی ژیانی پەیوەند بدا کە ئەستەم دەکرێ بە ماڵی خۆی دانەندرێ، سەرەڕای ئەوەی کە تێکستی خۆی نین و سەرچاوەی تریان هەیە.

لەرزینە بەهێزەکەی، کاتێ لەپڕێکدا ئەو حاڵەتە نائاساییە تووشی بووە، هەروەها زمانە تووڕە و توند و تیژەکەی کە پەیام و وەحیەکەیی پێ بەیان کردووە، بوونەتە هۆی بەهێزکردنی باوەڕپێکردنی خۆی و لایەنگرانی بە پەیوەنددار بوونی پەیامەکەی بە هێزێکی ئیلاهی و ئاسمانییەوە. بە پێچەوانە دژبەرانی لەسەر ئەو بۆچوونە بوون کە ئەو بارودۆخەی پەیوەندیی ڕاستەوخۆی لەگەڵ شەیتاندا هەیە و دەبێ جندۆکە دەستیان لێ وەشاندبێت. روونکردنەوە و شیکردنەوەیەك کە ئێمە ئەمڕۆ بە نەخۆشیی رەوانی دەناسین. زۆربەی ئەو چەشنە نەخۆشییانە پەیوەندییان بە

ڤیزیۆن "Vision" (بارودۆخێك لە نێوان خەون و خەیاڵاتدا)، وێژینگ و وەهم و نووسراوەی شەیدایی یەوە هەیە.

بە پێی کات ئەو وەهم و وەحیانە بە شێوەی لەسەر پێی خۆ ڕاوەستاو نەک هەر لە ڕاستییە ئایینییەکان و بۆچوونە ئەخلاقییەکانی، بەڵکوو لە هەموو هەڵس و کەوت و هەستە دەروونییەکانی محەمەد وەك هەستی ترس، ئازار، برین و ئارەزووکانیدا، وەك ئاوێنەیەك بۆ ژیانی ڕۆژانەی ئەو، ڕەنگیان داوەتەوە. هەروەها بۆ بڕیارەکانیشی، کە نەیتوانیوە یاخود نەیویستوە خۆی وەڵامدەرەوەیان بێت، ماهیرانە بە هەمان شێوە بەو خەونە ئیلاهیانەوە پەیوەندی داون. بەڵام کاتێ بەرگێکی ئیلاهی بۆ ئەو هەڵس و کەوتانەی دووریوە و لەبەری کردوون، بەرپرسایەتییەکەی خستۆتە سەر ئەستۆی خوداکەی و بەو شێوەیە خۆی لە وەڵامدانەوەیان پاراستووە. بۆ ئەوەی لە داهاتودا هیچ نارەحەتیەکی ویژدانی بۆ پێش نەیەت، سوورەکانی قورئانی بۆ ئارامکردنەوە، بەسەرداهەڵگوتن، ڕازی ڕاگرتن و سەرکوت کردنی خۆی هێناوەتەوە. ئەو پەیام و وەحیانەی لە سەرەتای ژیانی پێغەمبەرایەتیدا بەهۆی گوڕوتین و دڵەکوتە و هەروەها گوتە و پەندی ئەخلاقییەوە لە ناو لایەنگرەکانیدا بانگەوازی بۆ دەکردن، دواتر بە شێوەیەکی نالەبار پەرەیان سەند (زەماوەند لەگەڵ بووکی خۆی، چەتەگەری، شەڕی بەردەوام، دەستدرێژی کردنی سێکسی بە ژنان و ڕووتاندنەوە و تووناکردنی هۆزێك بە پتوونی و ...) هیچکام شایانی پێغەمبەرێکی ئەو سەردەمە نەبووە. مێژووی پەیامە ئیلاهیەکەی محەمەد بە هەمان شێوە بەڕێوە چوو وەك مێژووی هەڵس و کەوتی لەگەڵ ژنان: لە سەرەتاوە محەمەد پەنای بۆ ڕێگایەك دەبرد کە خۆی لێ دەرباز و ڕزگاربکات، کەچی لە کۆتاییدا بۆ بە یەخسیر و زیندانی هەڵس وکەوتەکانی خۆی.

سەرچاوەکانی قورئان

قورئان نە بەسەرهات و مێژووی محەمەد دەگێڕێتەوە و نە مێژووی جیهان. نە بە شێوەی کرۆنۆلۆگی و نە وەك ستروکتورێکی بەهێزی بابەتوانی یاخود بە شێوەی ریوایەت هەڵس و کەوت دەکا، بەڵکوو تەنیا هەندێک گێڕاوەی کاتیی سەردەمی خۆیەتی. چیرۆکی پێغەمبەرانیش لە کتێبی قورئاندا جگە لە چیرۆکی یۆسف کە لە سووڕەیەکدا بە تێر و تەسەلی باسی لێکراوە، وەك کتێبی ئینجیل نییە کە چیرۆکەکان، بە سەرەتایەك دەست پێدەکەن، بە لوتکەی مێژووەکیان دەگەیێن و لە ئەنجامدا کۆتاییەکیشیان بۆ دیاری کراوە. پچڕ پچڕ بوونی لە ڕادەبەدەری تێکستەکانی قورئان، هەروەها شێوەی هەستیاری و بیر و بۆچوونە ئاژاوەچیەکەی ڕاست لە کتێبەکەی فێرناندۆ پێسوا "Fernando Pessoa" نووسەر و شاعیری پرتەقاڵی (کتێبی نائارامیی) دەچێ. بەشێك لە نووسراوەکانی قورئان لە کارێکی ئەدەبی و شاعیرانەی نارێکوپێك دەچن، کە بە سەبکێکی بیرمەندییەوە دارێژرابێتن. بەشێکیتر لە نووسراوەکان ئێشکتر دەنوێنن، بۆچوونی دوورودرێژیان تێدایە کە زۆربەیان ڕاستەوخۆ لەسەر ڕووداوەکانی دەوروبەری محەمەد دەدوێن. هەروەها بەشی دیکەشی تێدایە کە پرسیاری سەبارەت بە محەمەد، لایەنگرەکانی و ڕەخنەگرانی وەڵام دەدەنەوە.

هەر کەس قورئان وەك کتێبی بیوگرافیی ڕەوانیی محەمەد بخوێنێتەوە، هەست بە پرۆسەیەکی پەیوەندیدار دەکات کە پەیتا پەیتا پەرە دەستێنێ. سەردەمی ئەنتیکەی کۆن پڕ بوە لە باس و گفتوگۆ لە نێوان مرۆڤی ڕۆشنبیر و ئایینی. هەروەها لەسەر کێشە دەروونییەکانی محەمەد و شەڕەکانی، باس و گفتوگۆی ڕۆشنبیرانی ئەنتیکی کۆن لەسەر سروشتی عیسا و تەوحیدی ڕاستەقینە، ئەفسانەی پێغەمبەران لە ڕوانگەی کتێبی ئینجیلەوە و یاساکانیان لە قورئاندا لەسەر یەکتر قەڵاپەچین کراون. بەسەر ئەوانەشدا خورافات، ئەفسانە و چیرۆکە کۆنەکانی ناو خەڵکە ئێرانییەکان و میزۆپێتامیاشی لێ زیاد کراوە. ئەوانەش چەند سەرچاوەی قورئان پێك دێنن.

قورئان خۆی مێژووی یەکەمین وەحی بۆ پێغەمبەر روون ناکاتەوە، بەڵام لە سەرچاوەکانیتری ئیسلامیدا بە تێروتەسەلی باسی لێکراوە: لە چل سالەییدا محەمەد تووشی قەیرانێکی فکریی بووە. لە کارەکەی وەك بازرگانێك دەستی هەڵگرتووە، خۆی لە مرۆڤ دوور خستۆتەوە و بۆ بیرکردنەوە زۆربەی کاتی لە ئەشکەوتی حەرا دا بەسەر بردووە. بە پێی نووسراوەکانی ابن ئیسحاق، کاتێ محەمەد لەو ئەشکەوتەدا نووستوە، پیاوێك هاتۆتە لای، لە باوەشی خۆی گرتووە، بەخۆیەوە کوشیوە و ئەمری پێکردووە: "بخوێنەوە!" محەمەد گوتوویە: "من ناتوانم بخوێنمەوە." ئیسلامییەکان ئەو هەڵوێستە وەك بەڵگە بۆ نەخوێندەواربوونی محەمەد لە ئەژمار دێنن. بەڵام ئەو دێرە دەکرێ ئاواش مانا بکرێتەوە: "دەبێ چی بخوێنمەوە؟" جێی باوەڕ نییە لەو سەردەمەدا بازرگانێکی وەك محەمەد کە زۆر جار لە مابەین سووریا و مەککە لەڕێدابووە، سەوادی نووسین و خوێندنەوەی نەبووبێ. موسوڵمانان ئەو هەڵس و کەوتە و نازڵبوونی قورئان بە پەرجۆیەکی ئیلاهی دادەنێن.

پیاوەکە هەمیسان محەمەدی لە باوەش گرتۆتەوە و دوو جاریتریش لێی پرسیوەتەوە: "بخوێنەوە!" کاتێ محەمەد نەیتوانیوە ئەو کارە بەجێ بێنێ، پیاوەکە خۆی یەکەم سووڕەی قورئانی خوێندۆتەوە: *"بخوێنەوە بە ناوی خۆداکەت کە دنیای خوڵقاندووە. ئەو کەسەی مرۆڤی لە لەختەی خوێن خوڵقاندووە. بخوێنەوە، چونکە خوداکەت لە هەموو کەس گەورەترە. ئەو کەسەی کە لە ڕێگەی قەڵەمەوە فێر دەکات. ئەو شتەی فێری مرۆڤ کرد کە نەیدەزانی"* لە سەرەتای سووڕەی ٩٦ دا گەورەیی خودا ڕادەگەێیندرێ، لە کۆتاییدا دەڵێ: "ئەو کەسەت بینی کە بێ دینە و دووری دەکات؟ نازانێ کە خودا ئەو دەبینێ؟ ئەو کێشکچیانی جەهەننەم بانگ دەکا، بۆ ئەوەی بێ دینان سزا بدەن."

مێژووی یەکەم وەحی، مرۆڤ دەخاتە بیر بیرەوەرییەکانی ئاگوستینوس "Augustinus" (لە دایکبووی ساڵی ٣٥٤ لە ئەلجەزیرەی ئەوڕۆیی و فەوتی لە ساڵی ٤٣٠). ئەویش دەبێ قەیرانێکی ڕۆشنبیریی و رەوانی بووبێ. ئەویش کارەکەی لە مایلەند وەلا ناوە و بەدوای بیرکردنەوە لە مانای ژیان کەوتووە. کاتێ بە تەنیا لە باغێکدا لە ژێر تاقەدارێك دانیشتووە، دەنگی منداڵێکی بیستووە، کە دوو جار بانگی کردووە: "هەڵیگرە و بیخوێنەوە!" ئاگوستینوس ئەوەش وەبیر دێنێتەوە کە

رووداوێکی هاوچەشن بۆ پیاوێکی مەسیحی بە ناوی ئانتۆنیۆس "Antonius" (٣٥٦-٢٥١) لە میسر رووی داوە. ئەو دەنگەکەی بە دەنگی خودا داناوە کە ئەمری پێکردووە کتێبێك بکاتەوە و ئەو جێگایەی لێ بیخوێنێتەوە کە بۆ یەکەمجار چاوی دەکەوێتە سەری. ئەو، باغەکە بەجێ دەهێڵێ، دەچێتەوە ناو ماڵ، نامەکانی پاولووس لە کتێبی ئینجیلدا هەڵدەداتەوە، دەیخوێنێتەوە و ئینجا روون دەبێتەوە.[89] چیرۆکەکانی ئانتۆنیۆس و ئاگوستینوس ناسیاوی مرۆڤە مەسیحییەکانی سەردەمی محەمەد لە سووریا بوون.

ژنی یەکەمی محەمەد خەدیجە کوڕە مامێکی بووە بەناوی"Waraqa" وەرەقە کە زاهدی گۆشە نشین بووە. ئایینی مەسیحی قەبووڵ کردووە، بۆتە پیاوی ئایینی و بەشێکی کتێبی ئایینی "Evangelien"ی لە زمانی سوریانییەوە وەرگێڕاوەتە سەر عەرەبی. ئەو هەواڵە لە لایەن ژیننامە نووسەکانی محەمەد، ابن ئیسحاق و ابن سەعدەوە بڵاوکراوەتەوە. وەرەقە وەك ڕاهێنەری خەدیجە لە ئەژمار هاتووە و بەوهۆیەوە کارتێکەرییەکی زۆریشی لەسەر محەمەد بووە. لە قورئاندا گێڕاوەی لەسەر عیسا تێدایە کە لە ئایینی "Evangelien" ی تۆماس و یاکۆبس(یاقووب) وەرگیراون و لە کانوونی مەسیحی دا نەهاتوون. عەڕەب و مەسیحی سوریی زۆریان پێ ناخۆش بووە لە لایەن رۆمییە بێگانەکانەوە سەبارەت بە سروشتی عیسا دەرس دابدرێن. ئەو مرۆڤانە لەسەر ئەو باوەڕە بوون کە سروشتی خودا و مرۆڤ بە دووقۆڵی خۆیان لە دەروونی عیسادا حەشار داوە. لە میسر بە پێچەوانە پێیان وابووە کە عیسا خودایەکی بەتەواوی مانایە و هیچ سروشتێکی ئینسانی تێدا نییە. لە زۆربەی شووڕاکانی سەدەی چوار و پێنجەمدا ئەو بۆچوونە ئایینییە کە لە رۆمییەکانەوە سەرچاوەی گرتووە، بە لادان لە ئایین دەژمێردرا. بە بێ بەستێنێکی حاڵی بوون لەو کێشە ئایینیانە، ناتوانین لە مێژووی پێکهاتنی ئایینی ئیسلام بگەین.

محەمەد لە ئەشکەوتەکە دەگەڕێتەوە و لە باوەشی خەدیجەدا و لەژێر پەتوو وەك مێژووکە دەلەرزێ. لەو بارودۆخەدا دووهەم سووڕەی قوڕئانی بۆ نازڵ دەبێ. وەحی پێدەکرێ پەتووەکە لەخوی لادا، هەستێتە سەر پێ و هەڕەشە لە خەڵکانی مەککە بکات. لێرەشدا هەڕەشەی جەهەنم لە مرۆڤ دەکرێ، عەزابەکەی لە

[89] Augustinus: I’itirafat al-Qiddis augustinus, S. 165f.

هیچکەس ناگوزەرێ و هەموو شتێك توونا دەکا. لەبەر دەرکەی جەهەنم ١٩ کێشکچی ڕاوەستاون(سوورەی ٧٤). هاوکات لەگەڵ وەحییەکان وشەی جەهەنەم و ئازاردانی مرۆڤی بێ دین ٤٠٠ جار ئاماژەی پێکراوە. لە هیچکام لە کتێبە ئایینییەکانیتردا جیا لە قورئان، سووتاندنی مرۆڤی بێ دین هێندە بە خەست وخۆڵی و وردەکارییەوە باسی لێ نەکراوە. ئەو گۆڕەپانانە وەك ئاوێنەیەك ڕەنگدانەوەی کێشە، ترس و هەروەها بێ متمانەیی لە هەنبەر هەموو مرۆڤێك و نائارامییەکانی دەروونی محەمەد ئاشکرا دەکەن. بە پێی ئەو ئایینە، کەمینەیەکی مرۆڤ لە هەڕەشەی خودا و ئاگری جەهەنەم و ئازارەکەی ڕزگاریان دەبێ. زۆرینەی مرۆڤ بۆ هەمیشە لە جەهەنەمدا دەسووتێن و هەڵدەپلۆخێن.

وشەی "مرۆڤ" ٦١ جار لە قورئاندا هاتووە. تەنیا تاقە جارێك ئاماژەی پێکراوە کە خودا شانازی بە منداڵەکانی ئادەمەوە کردووە و وەپێش بوونەوەرانیتری خستوون. دەنا قورئان لە هەموو قۆناغەکاندا لەهەنبەر مرۆڤ ڕەخنەی گرتووە. لە زۆربەی سوورەکاندا بە نەرێیی باس لە تایبەتمەندییەکانی مرۆڤ کراوە. مرۆڤ جاریوایە بە نەزان، جاریوایە ناعادڵ، دەسترژد، سەقیل، لەخۆڕازی، لوت لەحەوا، بێ هۆش، فەرامۆشکار، ناسپاس، ترسەنۆك، دوودڵ و ناهومید نێودێر کراوە. سوورەی ١٠٣ مرۆڤ بە "دۆڕاو" ناو دەبا.

یەك لە سوورەکانی قورئان ناوی "قورەیش"ە. لەوێدا لە کۆلکەی بنەماڵەی محەمەد داوا دەکرێ کە خودایەکی تەنیا بپەرەستن. ئەو باوەڕە دەبێ ببێتە هۆی بەهێزکردنی پێکەوەڕاگرتنی بنەماڵەکە، و بەڕێوەبردنی باشتری کاری بازرگانی لە زستان و هاویندا(سوورەی ٦). کاری بەکردەوەی محەمەد لێرەدا بە باشی دیاری دەکرێ: ئەو تەنیا باوەڕەکەی بە سزا و پاداشی متافیزیکییەوە نابەستێتەوە، بەڵکوو بە قازانج و سوودی دنیاییشەوە پەیوەندی دەدا. ماوەیەك دوای ڕاگەیاندنی ئەو سوورەیە مرۆڤە رۆحانییەکە واتە "وەرەقە" دەمرێ. لە گێڕاوەیەکی حەدیسی صحیح ئەلبوخاری "Sahih al-Bukhari" دا دەگێڕدرێتەوە کە دوای مردنی وەرەقە بۆ ماوەیەکی زۆر هاتنەخواری سوورەکانی قورئان وەستێنراوە.[90] ابن ئیسحاق دەڵێ کە ئەو وەستانە سێ ساڵ دێژەی بووە. ئەو کارە بۆتە هۆی ئەوەی محەمەد هەمیسان

[90] Al-Bukhari: Sahih al-Bukhari, Hadith Nr. 4953

بکەوێتە ناو گرژی و خەمووکی و خەمبارییەکی قووڵەوە. دوودڵیەکی گەورەی تێدا پەروەردە بووە و گومانی ئەوەی کردووە بڵێی ئەو سووڕانەی بۆی نازڵ بوون لە ڕاستیدا پەیامی خودایی بووبێتن؟ دیارە ئێمە نازانین لەو ماوە زۆرەدا محەمەد چی کردووە، بەڵام دەگێڕدرێتەوە کە جاری وابووە تەواوی شەو لەسەر پێ ڕاوەستاوە و خۆی بە تەنافێکەوە بەستۆتەوە بۆ ئەوەی بەرگری لە خەوتن بکات، چونکە چاوەڕوانی پەیامی ئاسمانیی کردووە. بەڵام هیچ پەیامیکی بۆ نەهاتووە. هەستی ئەوەی خوداکەی بەجێی هێشتووە و تەنیای هێشتۆتەوە، بیری خۆکوژی تێدا بەهێز کردووە. دەچێتە سەر کێوێکی دەوروبەری مەککە و بە نیەتی خۆکوژی ویستوویە خۆی بەرداتەوە خوارێ، لەو بارودۆخەدا دەبێ فریشتەی سەرەکی واتە جوبرِئیلی لە مابەین زەوی و ئاسماندا دیبێ کە لەسەر کورسییەك دانیشتووە. جوبرِئیل کە دەبێ لە لایەن خوداوە نێردرابێ لە خۆکوژییەکە پەشیمانی کردۆتەوە و پێی گوتووە: "تۆ پێغەمبەری خودای".[91]

سووڕەی دوای ئەو ڕووداوە محەمەدی ئارام کردۆتەوە: "پێش نیوەڕۆ و دوای نیوەڕۆ کاتێك هەمووشتێك ئارامە! خوداکەت نە بەجێی هێشتووی و نە لێت بێزار بووە. روونە، کە بۆ تۆ ئەو دنیا، لەم دنیا باشترە. ئایا خودا تۆی وەك هەتیوێك نەدۆزییەوە و پەنای پێنەدای؟ هەروەها ئەو تۆی ونبووی، دۆزییەوە و ڕێنوێنی کردی، تۆی فەقیری دۆزییەوە و دەوڵەمەندی کردی؛ کە وایە، تۆش "هەتیو" بچووك مەکەوە و ئەو کەسانەی پرسیارت لێ دەکەن، لەخۆتیان دوور مەخەوە و لە هومووجێیەك باسی نیعمەتی خوداکەت بکە." ئەو سووڕەیە(سووڕەی ٩٣)زۆر گرنگە، نەك بەوهۆیەی کە تەنیا سووڕەیەک بێت باس لە ژیننامەی محەمەد دەکات(بۆ وێنە هەتیو و فەقیربووە)، بەڵکوو لەبەر ئەوەی مرۆڤ لە دەرون و ڕۆحی نائارام و سەرگەردان و دوودڵی محەمەد ئاگادار دەکاتەوە. ئەوە خۆی بەڵگەیەکە بۆ ئەوەی محەمەد نووسراوەی سەرچاوەکانی قوڕئانی ڕاستەوخۆ وەرنەگێڕاوە، بەڵکوو ئەو وەحیانەی وەك ئارەزوویەکی دەروونی خۆی بۆ روونکردنەوەی کێشەکانی داوەتە دەرێ. هەروەها ئەو سووڕەیە بۆ محەمەد زۆر گرنگ بووە چونکە هەم شاعیرانە و هەم بە گوڕوتینەوە گوتراون کە زۆر هەست جووڵێنترە لە سووڕەکانی

[91] Ibn Saa'd: Tabaqat 1:196

پێش وەستانەکە. هەروەها بەو کارە ویستوویەتی بیسەلمێنێ کە سوورەکانی لەڕووی نووسراوەکانی "وەرەقە"وە نە نووسیوەتەوە، هەر وەك کەسانێك پێیان وابووە و بەو کارە تۆمەتباریان کردووە.

دوای ئەو ماوە زۆرەی کە خودا لەگەڵیدا بێدەنگ مابۆوە، سوورە بەدوای سوورە بۆی نازڵ دەبوون، هەر هەمووشیان شێوازێکی هاوچەشنیان هەبوو: تێکستی کورت بەڵام شاعیرانە و بیرمەندانە کە تین و سۆزێکی مەزنیان پێوە دیارە. لێرە بەدواوە محەمەد پەیامە نوێیەکانی بە ئاشکرا لە مەککە ڕادەگەیێنێ.

پەرچەکرداری خەڵکیش لەهەنبەر محەمەد ڕەنگاورەنگ بوون، کەسانێك بە لەسەرخۆیی هەڵس و کەتیان لەگەڵدا دەکرد وتاقمێکیش دژایەتیان دەکرد و دەیانگوت: "ئەو درۆزنە، شێت و دێوانەیە و قورئانیش تێکەڵاوییەکی ئاڵۆزی خەونەکانیەتی". محەمەد لە هەنبەر ئەو قسانەدا خۆڕاگری دەکرد. ئەو هەوڵی نەدەدا لە گەڵ خەڵکانی مەککە لەسەر بۆچوونەکانی گفتوگۆ بکات بەڵکوو زیاتر هەوڵی دەدا ڕازی و قانعیان بکات. وەك سوورەی ٩١، یەك لە سوورە کانی دوای وەحیە نۆیەکەی. لەوێدا محەمەد هەوڵیداوە مێژووی پێغەمبەر"ساڵح" بۆ خەڵکانی مەککە بە چەند دێری کورت ڕوون بکاتەوە کە هۆزێکی عەرەبی بە ناوی "صمود"ی بۆ پەرەستنی تاکە خودایی بانگەشە کردوە، بەڵام خەڵکیی سالحیان بە درۆزن داناوە و باوەڕیان پێ نەهیناوە. خودا لێیان توورە بووە و ئەو هۆزەی بە پتوونی توونا کردووە. لێرەدا مرۆڤ هەست بەوە دەکات کە محەمەد هێشتا نەیویستووە ڕاستەوخۆ لەگەڵ خەڵکی مەککە گفتوگۆ و شەڕەقسە بکات. هەوڵیداوە بە شێوەی ناڕاستەوخۆ وشیاریان کاتەوە و بە گێڕانەوەی ئەو چیرۆکە بیانترسێنێ. بۆ سەرنجڕاکێشانی خەڵکی، زیاتر لە چیرۆکە حیماسییەکانی ناو ناوچە عەرەبییەکان کەڵکی وەرگرتووە کە بۆیان ناسراو بووە.

چەندین سوورەی قیامەتی بەهێزی ڕاگەیاند کە بەشێوەیەکی شاعیرانە هاتنی ئاخرزەمانی پێ روون کردبۆوە. نموونەیەکی ئەو نووسراویە لە لایەن شاعیری ئاڵمانی فریدریش روکێرت "Fridrich Rückert" وەرگێرراوەتە سە زمانی ئاڵمانی :

Wann die Sonne sich wird ballen,

Und die Sterne zu Boden fallen,
Und die Gebirge wallen,
Und der Meere Fluten schwallen;
Wann Zuchtkamele sind unverwahrt,
Und die wilden Tiere geschaart,
Und die Seelen wieder gepaart;
Man das lebendig begrabene wird fragen,
Um welche Schuld es sei erschlagen;
Und die Bücher sind aufgeschlagen;
Wann der Himmel wird abgedacht,
Und die Hölle wird angefacht,
Und der Garten herangebracht;
Wird eine Seele wissen, was sie dargebracht.

مانای ئەو شێعرانە کە سوورەی ٨١ دەگرێتەوە بە گشتی بەو شێوەیە (وەرگێڕ):

ئەوکاتەی ڕۆژ لە دەوری خۆی دەهاڵێ، (١)

ئەو کاتەی ئەستێرەکان بێ تیشك دەبن، (٢)

ئاوکاتەی شاخەکان وەجووڵە دەکەون، (٣)

ئەو کاتەی بەنرخترین شتومەکی ماڵ لە بیر بچنەوە، (٤)

ئەو کاتەی وەحشییەکان کۆببنەوە، (٥)

ئەو کاتەی زەریاکان داگیرسێن، (٦)

ئەو کاتەی هەرکەس لەگەڵ هاوچەشنی خۆی وەك یەکیان لێ بێ، (٧)

ئەو کاتەی لە کیژانی زیندوو لە چاڵ نراو پرسیار بکرێت، (٨)

بە چ تاوانێك کوژران؟ (٩)

ئەو کاتەی نامەی کردەوەکان بکرێنەوە، (١٠)

ئەوکاتەی پەردە لەسەر ئاسمان لا بردرێ، (١١)

ئەو کاتەی دۆزەخ (جەهەنم) ئاگری تێبەربێ،(١٢)

ئەو کاتەی بەهەشت نزیك بێتەوە، (١٣)

بەڵێ، ئەوکاتەی هەر کەس دەزانێ چ شتێکی ئامادە کردووە،(١٤)

سوێند بەو ئەستێرانەی دەگەڕێنەوە،(١٥)

وەجووڵە دەکەون و لەبەر چاو وون دەبن،(١٦)

سوێند بە شەو، کاتێ کۆتایی پێ دێ،(١٧)

بە ڕۆژ، کاتێ هەناسە دەکێشێ،(١٨)

کە ئەو "قوڕئانە" پەیامی پایەبەرزێکە (جوبڕئیل ئەمین)، (١٩)

خاوەنی هێزە، و لە لای (خودا) خاوەنی خێوەت، پێگەی مەزنی هەیە! (٢٠)

لە ئاسمانان جێی پەرستنی (فریشتەکان) و ئەمینە! (٢١)

هاوڕاوێژی ئێوە (پێغەمبەر) شێت نیە! (٢٢)

ئەو(جوبڕەئیل) ی لە تیشکی ڕووناکیدا دیوە! (٢٣)

ئەو سەبارەت بە ئەو وەحیانەی پێی کراوە بەخیلی نایەت! (٢٤)

قوڕئان گوتەی شەیتانی ڕەجم کراو نییە! (٢٥)

ئەدی بۆ کوێ دەچن؟(٢٦)

قورئان هیچ شتێك جیا لە وەبیرهێنانەو بۆ جیهانیان نییە،(٢٧)

بۆ کەسێك لە ئێوە کە بیهەوێ ڕێگای ڕاست پیشە بکات! (٢٨)

ئێوە هیچ ویست و ئیرادەیەك ناکەن مەگەر ئەوەی خودای عالەم، ئیرادە بکا و بیهەوێ! (٢٩)

مانای سوورەکە لە ئایەی ٢٢ دا روون دەبێتەوە. محەمەد زۆر ڕەنجاو و دڵشکاو بوو، کە خەڵکانی مەککە وەك "درۆزن" و "شێت" ناویان لێ دەبرد.[92]

ئەو سوورە قیامەتییانەی قورئان لە ڕوانگەی زمانەوانیی و بابەتەوە زۆر لە سروودی مامۆستای کلیسا افرایم سووری "Ephraem" (٣٠٦-٣٧٣) کە لەسەر قیامەت نووسیونی، دەچێت. تەنانەت لە سەدەی شەشەم و حەوتەمیشدا ژمارێکی زۆر نووسراوەی مەسیحی - سوریانی هەبوون کە خۆیان بە تەوەری قیامەتەوە خەریك کردبوو. بەشێك لەو نووسراوانە کارتێکەرییئان لەسەر قورئان هەبووە. ژمارێکی زۆر نووسراوەی سوریانیی سەردەمی ئەنتیك لە پەرتووکخانەکانی ڕۆژئاوایی هەن کە زۆربەیان هێشتا وەرنەگێرراونەتەوە، یاخود لە ڕوانگەی زانستییەوە نەپشکێنراون. هەڵسەنگاندنی ئەو نووسراوانە دەتوانێ ڕووناکی بخاتە سەر سەردەمی تاریکی پێکهاتنی ئیسلام. لێرەدا مەرج نییە کە محەمەد ڕاستەوخۆ لەبەر ئەو نووسراوانەی نووسیبێتیەوە، بەڵکوو جێی باوەڕە کە لە سەردەمی کاری بازرگانی و سەفەر بۆ سووریا چاوی بەو نووسراوانە کەوتبی و ناسیاوی بووبێتن.

[92] Friedrich Rückert: Der Koran, Sure 81

ئاياتی شەیتەنی

تەوەری "ئاياتی شەيتانی" بەهۆی رۆمانەكەی سەلمان ڕوشدييەوە ناسراوە. لەو رۆمانەدا سەلمان ڕوشدی چەند سوورەی قورئانی بە سوورەی شەيتانی نێو ناوە، چونكە هەركات محەمەد ئارەزوويەكی بووبێ، فريشتەی سەرەكی جوبرەئيل تەيار بە وەحی نوێ، بۆ بەراوردەكردنی ئارەزووەكەی، بە پەلە لێی هاتۆتە ژوور.

"پێغەمبەر بوون چەند كارێكی عەمەلييە!" سەلمان ڕوشدی لە ڕۆمانەكەيدا دەنووسێ. تەنيا حەيف ئەوەيە كە محەمەد سەوادی نووسين و خوێندنەوەی نييە ودەبێ نووسەرێكی فارس ئەگەرچی باوەڕيشی بە محەمەد نييە، وەحيەكانی بۆ ديكتە بكات و سوورەكانی قورئانی بە ئيشتيای خۆی بۆ واتابكاتەوە. بەڵام لەڕاستيدا تەشەر و كەترە (پێدادان)ەكەی ڕوشدی نمايشێكە لە ڕاستييەكانی ژيننامەی محەمەد كە پەيوەندی بە سوورەی ٥٣ وە هەيە. لە يەكەمين فاز ياخود هەنگاوی وەحيەكان لە مەككە، محەمەد لە هەنبەر ئاگاداركردنەوەی كافراندا بە شێوەی ناڕاستەوخۆ و زۆر لەسەرەخۆ و نەرم هەڵس و كەوت دەكا. ويست و ئارەزووە گەورەكەی كە لای مەزن بووە، ئەوە بووە كە لە لايەن هۆزەكەيەوە ڕێز و قەدری لێ بگێرێت و بە فەرمی بناسرێت. لە هەوەڵەوە بانگەوازی بۆ خودای يەگانە دەدا، بەڵام هاوكات خۆشی لەوە لادەدا هەڵوێست لەسەر ئەو هەموو خودايە بگرێت كە وا لە ناو و دەرەوەی كەعبە كۆببوونەوە. ئەو كاتەی محەمەد پەيامەكەی بە ئاشكرا ڕاگەياند، كەم كەس ئەوی بە جيددی وەردەگرت، چونكە محەمەديش تەنيا كەسێك لەو مرۆڤانە بوو كە لە دەوری كەعبە بۆ باوەڕەكانيان قاويان دەدا. محەمەد گرنگايەتيی دەدايە داب ونەريتی بوتپەرستان و باوەڕەكانيتری دەوری كەعبە بۆ ناساندنی لايەنگرانيان؛ هەروەها هات و چۆی هەزاران كەس بۆ زيارەتی كەعبەی وەك سەرچاوەی ئابووری بە كارێكی باش دەزانی. كەوابوو ئارەزووی محەمەد ئەوە بوو لابڕ ياخود ڕێگايەكی نيزيك بدۆزێتەوە لە نێوان بۆچوونە لەڕادەبەدەر ئيشكەكەی خۆی و

بۆچوونی خەڵکانی مەککە و ئەو زیارەتکەرانەی بوونی خودایان رەد نەدەکردەوە بەڵام پێیان وابوو کە خوداکانیان شتێکن لە مابەین خودا و مرۆڤ.

محەمەد لە هەوەڵەوە هەڵس و کەوتێکی تۆلەرانسی لە هەنبەر لایەنگرانی باوەڕەکانیتر هەڵبژارد و گوتی: "باوەڕی ئێوە بۆ خۆتان و هی ئێمەش بۆ خۆمان"(سووڕەی ١٠٩). دواتریش هەنگاوێك زیاتری هەڵێنا: هەم ابن ئیسحاق و هەم ئەلطەبەری دەگێڕنەوە کە محەمەد سووڕەیەکی نوێی قورئان(سووڕەی ٥٣)ی لە پێش کەعبە خوێندۆتەوە، کە چەند لە لایەنگرەکانی و چەند کەسێکی دژبەریشیان لەوێ حازر بوون. محەمەد سێ خودای گەورەی ئەوکات ناو دەبا،[ال لات(al-Lat)، ئەلعوززا(al-Uzza) و مەنات(Manat)] و دەڵێ: "ئەوانە سەروەرانی هیمیشە زیندووی ئێمەن. مرۆڤ دەبێ هیواداری پاڕانەوەی ئەوان بێ". چەند لە خەڵکانی مەککە دەبێ پێیان خۆشبووبێ کە محەمەد بە شێوەی ئەرێنی باس لە خوداکانیان دەکات. دواتر محەمەد بەوە گەیشتووە کە ئەو بەرەوپیرچوونە نەک هەر هیچ بەهرەیەکی پێ نەگەیاندووە، بە پێچەوانە خۆڕاگرییەکەی لەهەنبەر خوداکانیان مانای تەوحیدی، تراو کردۆتەوە. لەبەر ئەوە، بڕیاری داوە ئەو سووڕەیەی بەسەر خوداکانیدا هەڵگوتووە لە قورئان قرت بکرێ. لە جیاتی ئەو، سووڕەیەکیتری بۆ هاتۆتە خوارێ: "بێ سۆ ئێوە تووشی ئازار و تووڕەیی پەروەرێنتان بووگن. جا چۆن ئێوە بۆ چەند شتێ کە خۆتان و باوانتان ناوتان لێ ناون و هیچ بەڵگەیەکی پتەوتان لە خواوە بۆ نەهاتووە، جوابەجەنگێم لەگەڵ دەکەن؟"(سووڕەی٧ ئایەی٧١). بۆ قانع کردنی لایەنگرەکانی، محەمەد گوتوویە سووڕەی پێشوو لە لایەن شەیتانەوە دەنگۆ کراوە و ئێستا سووڕەی ڕاستەقینەی لە جێ دادەنرێت.

ئەزموونی ئەو کارە بووە هۆی پێکهێنانی چەمکێکی نوێ: پرەنسیپی نەسخ (ناسخ و مەنسووخ). لێرەدا قسە لەسەر ئەو سووڕە کۆنانەیە کە سووڕەی نوێتر جێ یان پڕ کردوونەتەوە و خۆیان وەلانراون. بەوهۆیەوە زۆربەی ئەو سووڕانەی باسیان لە ڕەنگاڵەیی، تولەرانس، ئازادیی باوەڕ و پێکەوەژیان لە ئاشتیدا دەکرد، بەهۆی سووڕەی نوێوە لە قورئاندا پووچەڵ کرانەوە و لێرەوە تەنیا باس لە شەڕی بەردەوام دژ بە کافران دەکرێ.

بەو ئایە شەیتانیانە یاخود گۆڕانی سوورەکان، لە ڕوانگەی زمانی قورئانەوە قۆناغێکی نوێ دەستپێکردوە. تا ئێرە محەمەد لە بەرنگاربوونەوەیەکی ئاشکرا دژ بە گوێڕاگرەکانی خۆی دەدزیەوە و بۆ پەرستشی چەند خودایی نفرینی لە خەڵکانی مەککە نەدەکرد و خۆی بە گێڕەوەی ڕێنوێنی و ئامۆژگاری وەرگر، قانع ڕاگرتبوو. ئیتر لێرەوە محەمەد لە سوورەکاندا بە ئاشکرایی هەڵس و کەوتێکی شەڕخوازانەی نواندووە. خەڵکانی مەککە نەک هەر بە کافر بەڵکوو بە درۆزن و تاوانکار نێو بردوون. محەمەد زۆر ئەوەی لا گرنگ بووە کە داب و نەریتی پێشینیانی ڕانەگرتووە و وەدوایان نەکەوتووە.

سوورەکانی سەبارەت بە ئازار و ئەشکەنجەی جەهەننەم چڕتر دەبنەوە، سەرەڕای ئەوانەش سەرنجی خەڵکانی مەککە هێشتا بۆ محەمەد ڕاناکێشرێ و گوێی نادەنێ. خەڵکی هەر وەك پێشوو محەمەد بە شێت و درۆزن دادەنێن. ئەو کێشەیە و ناهومێدی محەمەد بە باشی لە سوورەی ٢١ (پێغەمبەران) دا ئاشکرا دەبێ. سەرەڕای ئەوەی ڕۆژی قیامەت نزیك بۆتەوە، مرۆڤ کەمتەرخەمی لە هەنبەردا دەکا: "من ئێوە تەنیا بەهۆی وەحیەکانەوە ئاگادار دەکەمەوە، بەڵام مرۆڤی کەڕ گوێی لێ نییە کاتێ ئاگادار دەکرێتەوە"(ئایەی ٤٥). محەمەد لەو سوورەیەشدا بۆ نیشاندانی هەڵوێستەکانی و ڕاکێشانی سەرنجی خەڵکانی مەککە پەنا بۆ چیرۆکی پێغەمبەران دەبا کە لە کتێبی ئینجیلیشدا ئاماژەیان پێکراوە. لە سوورەی ٢١ دا کێشەی نێوان ئیبراهیم و خەڵکەکەی دەگێڕرێتەوە کە بە شکاندنی فیگۆر(بت)ی خوداکان کۆتایی پێدێ کە خەڵکی ئەو سەردەمە باوەڕیان پێیان بووە. شکاندنی داب و نەریتی پێشینیان کە محەمەدیش لەسەر ئاڵاکەی دەینووسی، ترس لە تۆڵە سەندنەوەی خوداکان، خەڵکیی نائارام کردبوو: "ئەو بسووتێنن (ئیبراهیم) و یارمەتی خوداکانتان بدەن، ئەگەر ئێوە دەتانەوێ کارێك بکەن"(سوورەی ٢١ئایەی ٦٨). هەر وەك پەرجۆیەك ئیبراهیم لەو ئاورە ڕزگاریی دێت و دواتر ئەو وڵاتە پیرۆزە بەجێ دەهێڵێ. ئیبراهیم ٦٩ جار لە قورئاندا ناوی هاتووە.

بەو هۆیەی محەمەد هەستی بەوە کردبوو کە لە بەرامبەر خەڵکەکەیدا ئازار دەدرێ، بۆ خۆ هەڵسەنگاندن لەگەڵ پێغەمبەرانی پێشوو چیرۆکەکانی ناو کتێبی ئینجیل دووپات دەکاتەوە. هەر هەموو چیرۆکەکان لەسەر شێواز و پرۆسەیەکی

هاوچەشن پێکهاتوون: هاوارێکی بەتەنیا لە بیاباندا خەڵکی وشیار دەکاتەوە، خەڵکیش گوێی نادەنێ و ڕاستییەکان لەژێر پێ دەنێن. خودا خۆ لە کارەکە هەڵدەقوتێنێ، کافران سزا دەدا، گوندەکان کاول دەکا و تەنیا کەمینەیەکی خەڵکی کە وەدوای پێغەمبەرەکەیان کەوتوون، دەپارێزێ. محەمەد بەو کارە دەیویست بە خەڵکانی مەککە بڵێ خوداکەی نەک هەر لەو دنیا بەڵکوو لەم دنیاش ئازاریان پێ دەگەیێنێ، تەواو بەو شێوەیەی لە چیرۆکی موسا و خەڵکەکەی و نووحیشدا گێڕراونەتەوە. نوح ٤٠ جار، فەرعوونی میسر ٧١ جار و تەنانەت موسا ١٣٦ جار ناویان لە قورئاندا هاتووە. لێرەدا پەیوەندیی نێوان داب و نەریتی ئینجیلی و سەردەمی کاتی محەمەد زۆر سەرنجڕاکێشە. ئەو لەپ یاخود لێکخشانە، تێکست یا نووسراوەیەك وەك سەرچاوەی قورئان بێگانە نیشان دەدا.

بەڵام ئەو هاوار و ئاگادارکردنەوەیەی محەمەدیش گوێی بیسەری نەبوو. سەرەڕای ئەوەش، چونکە محەمەد خەڵکەکەی لەگەڵ نووح و کافرانی فیرعوونی میسردا هەڵسەنگاندبوو، خەڵکی سەرنجیان بۆ پەرجۆی پێغەمبەران لە پەیوەندیی نوح و موسادا ڕاکێشرا و پرسیاریان لێکرد: ئەدی پەرجۆی تۆ چییە؟ هەروەها پێیان گوت: تۆش مرۆڤێکی ئاسایی وەك ئێمە، بەڵام مرۆڤێکی درۆزن. ئەگەر ڕاست دەکەی و تۆ مرۆڤێکی تایبەتیی، فەرمان بدە بەردمان بەسەردا ببارێت. وەك لە (سووڕەی ٢٦ ئایەی ١٨٥ و ١٨٧) دا هاتووە.

هەڵس و کەوتی محەمەد لەهەنبەر ئەو پرسیارانەی خەڵکییدا، چ بوو؟ بە پێتوونی سووڕەی ١٣ "الرعد"ی بۆ پاکانە بۆ هاتەخوارێ، کە بۆچی ئەو پەرجۆی نییە: "ئەو کەسانەی باوەڕیان نەهێناوە، دەڵێن: [بۆ محەمەد هیچ نیشانەیەکی لە خوداکەیەوە بۆ نازڵ نەبووە؟] تۆ تەنیا دەترسێنی. بۆ هەر نەتەوەیەك سەرکردەیەکی (ئەوانە هەمووی بەهانەن، نەک بۆ دۆزینەوەی ڕاستییەکان)! لەجێاتی ئەوانە، پەرجۆی خودا لە سروشتدا دەبینرێ: ڕۆژ، مانگ، ئەستێرەکان و خولگەکەیان، شاخەکان، باران، هەورەتریشقە، ئاسمان، کە خودا بەبێ کۆڵەکە دایمەزراندووە. تەنانەت باغی ترێ ، زەوی دانەوێڵە و داری خورماش وەك پەرجۆ نێونراون. لە کۆتاییدا محەمەد خەڵکی بە سووڕەی ١٣ ئایەی ٣٤ ناهومێد دەکات: "بۆ ئەوکەسانەی وا تاوانیان بۆ دیاری

کراوە ، سزای دنیاکەی تریشی زۆر زیاتر دەبێ لە هی ئەم دنیایە، چونکە ئەوان ئیتر هیچ پارێزگەرێکیان نابێ".

قورئان دوای مردنی خەدیجە

خەدیجە ژنی یەکەمی محەمەد ئەگەرچی گرنگترین کەس لە ژیانی دا بووە، تەنیا جارێکیش ناوی لە قورئاندا نەهاتووە. محەمەد بە بێ خەدیجە هیچکات نەیدەتوانی سەردەمی سەرەتاکانی بڵاو کردنەوەی پەیامەکەی کە چەندین جار توشی نسکۆ هاتبوو، درێژە پێ بدات. تەنانەت بە بێ ئەو نەیدەتوانی ژیان بکات چونکە ئەوکاتەی لە ئەشکەوتدا دەژیا، بێکار بوو و هیچ داهاتێکی نەبوو و تەنیا لە لایەن خەدیجەوە نان و ئاو دەدرا و بەخێو دەکرا. لە لایەکیتریشەوە خەدیجە مەزنترین یارمەتیدەری محەمەد لە ڕوانگەی ئەخلاقیی و رووحییەوە بووە و بۆی هەم وەك ژنێکی خۆشەویست و هەم وەك دایك بووە. دە ساڵ دوای پێغەمبەرییەکەی محەممەد، خەدیجە فەوت دەکا و لەگەڵ خەڵکی نارازیی مەککەی بەتەنیا بەجێ دێڵێ. محەمەد بۆ جاری دووهەم لە تەمەنی پەنجاساڵیدا بەتەنیا و هەتیو دەمێنێتەوە. سەبارەت بە فەوتی خدیجە لە قورئاندا هیچ هەواڵێك نییە، بەڵام کارتێکەرییەکەی لە قورئاندا بە ئاشکرا هەستی پێ دەکرێ.

محەمەد بڕیار دەدا مەککە بەجێ بێڵێ و لە شارێکیتر هەوڵ بۆ بڵاوکردنەوەی پەیامەکەی بدا. لەپێشدا دەچێ بۆ شاری تائیف و لەوێ ئامۆژگاری دەکات. دەبێ بەو کارەی خەڵکی تائیفی زۆر ڕەنجاندبێ چونکە خەڵکی، کۆیلەکانی شار هان دەدەن لە شەقامەکاندا وەدوای بکەون و بەردەبارانی بکەن. ئەو کارە زۆر نامۆ دەنوێنێ بۆ ناوچەیەك کە بە میواندارییی ناودار بووە. خوێناوی و بێ هێز لە باغێکی میوەی قەراغ شار دانیشتووە و بە گریانەوە دۆعای کردووە: *"خودایە، لای تۆ شکایەت لە بێ هێزییەکەم و بێ پەنایی و سووکایەتیپێکردنی ئەو مرۆڤانە دەکەم. تۆ لە هەموو کەسێك بەخشندەتری، گەورەی بێ هێزانی و گەورەی من. بە کێم دەسپێری؟ بە*

کەسێکی بێگانە، کە سووکایەتی بە من دەکا یا دوژمنێکی نزیك کە بەسەرمدا حاکمە؟ (...) هیچ هێزێك، هیچ حاکمێك بە بێ تۆ بوونیان نییە." [93]

لەو بارودۆخە نزمەدا محەمەد دەستی بە فانتازی و خەیاڵات کردووە. خودا دەبێ فریشتەی کێویی ناردبێتە لای کە خەڵکی تائیف سزا بدا. شاری تائیف لە دۆڵێکی نێوان دوو کێودا هەڵکەوتووە. فریشتەی کێوەکان دەبێ ئیزنی لە محەمەد داوا کردبێ دوو کێوەکە بۆلای یەکتر ڕاکێشێ و شارەکە و خەڵکەکەی لە نێوان ئەو دووکێوەدا توونا بکا. کەچی محەمەد وەڵامی داوەتەوە: *"نا، چونکە من هیوادارم خودا لە داهاتوودا منداڵی وایان بۆ دروست بکا کە تەنیا خودا دەپەرەستن و لە بەرەی ئەودا دەمێننەوە."* ئەو گوتەیە کە لە حەدیسەکەی صحیح البوخاری دا دەگێڕرێتەوە، ڕوانگەی بارودۆخی ڕۆحیی محەمەد پیشان دەدا. لە نزمترین بارودۆخی بێ توانایی و بچووکبووندا پەنا بۆ فانتازی خۆی دەبا و بۆ ماوەیەك تەنانەت ڕۆڵی خودا بەدەستەوە دەگرێ و بڕیار لەسەر تووناکردن یا نەکردنی نەتەوە و شارێك دەدا.

محەمەد دەگەڕێتەوە بۆ مەککە و ئیدعا دەکا، کاتێ لە قووڵایی دڵیەوە لە عالەمی نوێژکردندا بووە، گرووپێکی جندۆکە لێی نیزیك بوونەتەوە. جندۆکەکان گوێیان لە دۆعاکانی محەمەد ڕاگرتووە و تووشی دڵەکوتەیەکی ئەوها بوون کە گەڕاونەتەوە بۆ لای هاوڕەگەزەکانیان و لێرەبەولاوە دەستیان کردووە بە ئامۆژگاری کردن و باوەڕیان هێناوە. بەپتوونی سووڕەیەکی قورئان "جین" (سووڕەی ٧٢) لەسەر ئەو پەرجۆیە دەدوێ. سووڕەکە بەو دێرە دەست پێدەکا: *"بڵێ: وەحی بە من کراوە کە دەستەیەك لە جندۆکەکان گوێیان لە من ڕاگرتووە. گوتوویانە، قورئانێکی سەیرمان گوێ لێ بووە، ڕێگای ڕاستمان پێ پیشان دەدا، لەبەر ئەوە، ئێمە ئیمانمان پێ هێناوە و هیچکات شەریکێك بۆ خوداکەمان دانانێین."* جندۆکەکان دەستخۆشانەیەن لە محەمەد کردووە و لە دەوری کۆبوونەتەوە: *"کاتی بەندەی خودا [محەمەد] هەستاوەتە سەر پێ، بۆ ئەوەی لە خوداکەی بپاڕێتەوە، ئەوان [جندۆکەکەن] وایان گوشار بۆ هێنابوو، نیزیك بووە هەناسەی لێ ببڕن."* ئایەی ١٩.

---

[93] Ibn Hischām: Sirat an-nabi, 2:34f.

لێرەدا چاوچنۆکیی محەمەد بۆ سەلماندنی کەسایەتیی خۆی ئاشکرا دەبێ. نە هۆز و خەڵکانی دەوروبەری محەمەد لە مەککە و نە بێگانەکانی شاری تائیف سەرنجیان بۆ قورئانەکەی ڕانەکێشرا. بە پێچەوانە لە وەحیەکەیدا سەرکەوتن ڕادەگەیێنێ. محەمەد ویستی دڵی خۆی لە بوونەوەرانێك وەردەگرێ کە لە لایەن مرۆڤەوە نەسەلمێندرابوو. بوونەوەران یاخود شەیاتینی ئاگرین، باوەڕ بە قسەکانی دێنن و خۆشەویستیی لە هەنبەردا دەکەن. ئەو دێو و درنجانە محەمەد وەك پێغەمبەری خودا دەسەلمێنن و پەیامەکەی بڵاو دەکەنەوە.

دوای ئەو ڕووداوە محەمەد هەم لە ڕوانگەی بیر و باوەڕ و هەم لە لایەنی سیاسیەوە ڕادیکاڵ بۆتەوە. لەپێشدا ئیدعای کردووە کە بە سوارییی ڕایکردووە بۆ زیارەتگایەکی دوور، لە شارێکی پیرۆز. لە قورئاندا و لە سووڕەی ١٧ ئاماژە بەو سەفەرەی کراوە، بەڵام تەنیا بە ئایەیەك: *"پاك و بەدوور لە دزێویی ئەو خودایەیە کە بەندەکەی لە شەوێکدا لە مسجدالحرامەوە بردووە بۆ مەسجدالاقصی کە دەوروبەری پڕ لە بەرەکەت بووە، تا تاقمێك لە نیشانەکانمانی پێ پیشان بدەین، چونکە ئەو بیسەر و بینایە."* ڕاژەوانانی قوڕئان ئەو شارە بە ئۆرشلیم دادەنێن. ئەو سەفەرە دەبێ دوای مردنی خەدیجە و ئازاری خەڵکی تائیف وەك سوکنایی بووبێ بۆ محەمەد. لە ئۆرشلیم محەمەد دانیشتنی لەگەڵ پێغەمبەری هەموو ئاسمانەکان کردووە. تەنانەت باوکەگەورەی هۆزەکەی خۆی واتە ئیبراهیمیش دەبێ لەوێ بووبێ. کاتێ لەوێ ویستویانە پێکەوە دۆعا لای خودا بکەن، محەمەدیان وەك ئیمام هەڵبژاردووە. چ بەفەرمی ناسینێك؟ بەڵام ئارەزو، یا خەونی ناتەوانی - توانایی محەمەد درێژەی هەیە. تەنانەت خودا بە پەیژەیەك(نەردیوان) محەمەد دەنێرێتە ئاسمان، لەوێ بەهەشت و جەهەنەمی پێ پیشان دەدات. لەوێش محەمەد پێغەمبەرانی هەموو قاتەکانی ئاسمان دەبینێ. هیچ کەس جیا لە محەمەد ئیزنی چوونە سەر بۆ قاتی ئاخری ئاسمان و دیتنی خودای نەبووە.

ئەو سەفەرە ئاسمانییە لە لایەکەوە ئاوێنەیەکە بۆ ئارەزووەکانی محەمەد کە لەگەڵ عیسی وەك یەك دابنرێت، لەولاشەوە دەبوو پەرجۆیەك ساز بکات بۆ خەڵکانی مەککە کە بۆ سەلماندنی پێغەمبەرییەکەی داوای 'پەرجۆ'یان لێ کردبوو. کەچی هەروەك پەرجۆی ئەفسانەی جندووکەکان، لێرەشدا محەمەد خۆی تەنیا شاهید بووە

بۆ سەفەرە ئاسمانییەکەی. ئەگەر بێت و مێژوونووسانی ئیسلامی ئەو مێژووەی محەمەدیان دواتر دروست کردبێ، بە چیرۆکی سەفەری ئاسمانی کۆتاییەکی شیاویان بۆ ژیانی محەمەد هێناوەتە سەر سەکۆی مێژوو. کەچی ئاوا وەك کۆرپەیەکی بێگانەیە کە لە ناوەڕاستی پرۆسەی ژیانیدا ماوەتەوە، ژیانێك پڕ لە دژایەتی و ناتەبایی و پڕ لە داخ و کەسەر بۆ ئەو ئارەزووانەی وەدی نەهاتوون.

ئەفسانەی سەفەری ئاسمانی بەهۆی پەیژەی ئاسمانییەوە کە لە مێژووی فەرهەنگی خەڵکانی ناوچەکەدا چەندین جار پێش محەمەد تۆمار کرابوون، بۆ محەمەد ئاشنا بووە. یەك لە سەرچاوەکان دەتوانێ سووڕەیەکی کتێبی ئینجیل (٧-١١: ٢٨) بووبێ. بە پێی گێڕاوەی ئینجیل یەعقووب لە خەونە خەیاڵییەکەیدا کاتێ لە بیئرشێوەع "Be’er Scheva" ەوە ڕادەکاتە حەڕڕان "Harran"، پەیژەیەك دەبینێ کە لە سەر زەوییەوە تا ئاسمان درێژ بۆتەوە. لەسەر ئەو پەیژەیە فریشتەکان دەبینێ کە سەر و خوار دەکەن. لە سەرسەرەوە و لە لووتکەی پەیژەکەش خودا ڕاوەستاوە.

محەمەد زۆر جار تێکستەکانی ئینجیلی وەك چەمکی لاوەکی بۆ گێڕاوەکانی خۆی بەکارهێناوە بەڵام زۆر کەم لە گێڕاوەکانی ڕاستەوخۆی ئینجیل، کەڵکی وەرگرتووە. زیاتر گێڕاوەکانی ئینجیلی ناو قورئان، لە کتێبە دواترەکانی یەهوودی و سوریانی وەرگیراوە. جاری وا بووە محەمەد گێڕاوەکانی ئینجیلی بەگوێرەی بارودۆخی خۆی، گۆڕیوە. بەتایبەت کتێبێکی یەهوودیەکان بە ناوی میدرەش رەببە "midrasch rabba" بۆ یەهوودیی و مەسیحییەکانی وڵاتانی عەرەبی زۆر ناسیاو بوو. لەو کتێبەدا گێڕاوەی لەسەر موسا و ئیبراهیم تێدایە کە لەگەڵ گێڕاوەکانی ناو ئینجیل بە ڕاشکاوی جیاوازیان هەیە، بەڵام بە هەمان شێوە لە قورئاندا هاتوون. هەروەها بە ڕاشکاوی جێ پێ و شوێنەواری نووسینی تەلموود "Talmud"ی بابیلییەکان لە قورئاندا دەبینرێت.

قورئانی مەدینە

لە مەدینە ستراتیژی محەمەد بە تەواوی گۆڕا و لەگەڵ خۆی زمانی قورئانیشی گۆڕی. لە مەککە قورئان خۆی بە کێشەی نێوان محەمەد و هۆزەکەی واتە هۆزی قورەیشەوە خەریك کردبوو. دیارە لە مەدینەش ئەو کێشەیە هەر مابۆوە بەڵام کێشەیتریشی لێ زیاد کرا. بەربەرەکانی دژبە جوولەکەکان زۆربەی سوورەکانی قورئانی سەردەمی مەدینەیان گرتۆتە خۆ. هەروەها دەنگی لایەنگرەکانی محەمەد لێرە بەولاوە زیاتر هەستی پێ دەکرێت. چونکە ژمارەیان زیاتر و کۆمەڵیان گەورەتر بۆتەوە، بەو هۆیەوە پرسیارەکان و پێداویستییەکانیشیان دیارە زیاتر بۆتەوە. قورئان خۆشی ئەو گۆڕانکارییانەی ڕاگەیاندووە. لە ڕێگەی نووسراوەکانەوە مرۆڤ هەست بە گۆڕانی محەمەد و هەڤاڵەکانی لە کۆمەڵێکی تا ڕادەیەك ئینسانیەوە بۆ باندێکی شەڕخوازانە و توورە دەکات.

قورئان ناس، خانمی ئانگێلیکا نویویرت "Angelika Neuwirth" قورئان بە (دەق یاخود نووسراوەی پەروەردەی کۆمەڵگا) ناو دەبا. ئەو ناوە لای کەم بۆ سەردەمی مەدینە تا ڕادەیەك ڕاستە. زۆربەی سوورەکانی ئەو سەردەمە بەو فۆرمە دەست پێدەکەن: "هەروەها ئەوان پرسیارت لێ دەکەن سەبارەت بە (...)، ئاوا وەڵامیان بدەوە (...)." بە گشتی قورئانی مەدینە زۆر دینامیکتر و پەیوەندیدارتر بووە بە هەڵس و کەوتی نیوان پێغەمبەر و لایەنگرەکانی.

بۆ وێنە لە سوورەی ٢دا لە لایەن خەڵکییەوە لەسەر یاساغ کرانی ئەڵکۆل خواردنەوە گوتراوە: "ئەوان پرسیاری سەرخۆشکەر و قوماربازیت لێدەکەن. بڵێ: "هەردووکیان بۆ مرۆڤ نەخۆشی و ناسالمی دێنن. بەڵام نەخۆشییەکانیان زیاترە لە سوودیان.(ئایەی ١٩). کاتێ باوەڕپێکراوان لە کاتی نوێژکردندا لە لایەن سەرخۆشانەوە سووکایەتییان پێ دەکرا، لە سوورەی ٤ ئایەی٤٣ دا بەم شێوەیە

ئاگادار دەکرێنەوە: "ئەی ئەو کەسانەی کە ئیمانتان هێناوە، لە حاڵەتی سەرخۆشبووندا لە نوێژ نزیك مەبنەوە، تا کاتێك حاڵی نەبن کە چی دەڵێن!"

یاساغە گشتییەکان زۆر جار بەستێنی شەخسییان بووە. دۆست و هاوڕێی محەمەد، "عومەر" پێش ئیمانهێنانی هەمیشە سەرخۆش بووە و لە محەمەدی داوا کردووە کە بۆچوونێکی ڕوون لەسەر عارەق خواردنەوە دەرببڕێ. لە سووڕەی ٥ ئایەی٩٠ دا هاتووە: "ئەی ئەو کەسانەی ئیمانتان هێناوە، شەڕاب، قومار، بوتەکان و ازلام(چەشنێك یاریی شانس) ناپاك و کاری شەیتانین. لێیان دووری بکەن تا ڕزگار بن." کارتێکەریی لەسەر قوڕئان بۆ لایەنگرانی ئاسایی زۆر چەتوون بووە و تەنیا پیاوانی گرنگ و سەرۆك هۆز و شەڕکەری وەك عومەر و خالید توانیویانە محەمەد ناچار بە هەڵوێستگرتن بکەن.

سەرەڕای ئەوانەش روون دەبێتەوە کە زۆربەی لایەنگرەکان کتێبی قورئانیان وەك نووسراوەیەکی ئاسمانی سەیر نەکرووە و بەڵکوو بە کتێبێکیان داناوە کە خۆشیان کارتێکەرییان لە پێکهاتنیدا بووە- بیروبۆچوونێك کە بایەخ و پلە وپایەی قوڕئان دوای مردنی محەمەد رەد دەکاتەوە، چونکە هەرچەند لە کاتی سەردەمی وەحیەکەی محەمەد دوور دەبینەوە، بەو ڕادەیەش هەم قوڕئان و هەم محەمەد پیرۆزتر دەبنەوە و رەخنەلێگرتنیان ئەستەمتر دەبێتەوە.

لە مەدینە قوڕئان بۆتە پرۆتۆکۆڵی شەڕەکانی پێغەمبەر. تاقمێك لە سووڕەکان سەربازان هان دەدەن بۆ شەڕ، برێکیان باس لە سەرکەوتوویی شەڕەکان دەکەن و ئەوانیتر شکایەت لەسەر شکەستەکان دێننە گۆڕێ. تەنانەت پرسی چۆنیەتیی بەشکردنی کەل و پەلی دەسکەوتوو لە شەڕێش، لە قورئاندا دیاری کراوە. هەروەها زۆربەی زەماوەندەکانی محەمەد لە مەدینە لە قورئاندا رەنگیان داوەتەوە. سووڕەیەك بە ناوی "ژنان" بە پتوونی لە قورئاندا هاتووە کە باس لەسەر هەڵس و کەوت لەگەڵ ژن لە پەیوەندیی هاوسەریی، سێکس، سزادانی لەشی و تەڵاق دەکات.

بەو خاڵانەی خوارەوە هەوڵ دەدەم جیاوازی و چەشنی نووسینی سووڕەکانی قورئانی مەککە لە سووڕەکانی مەدینە روون بکەمەوە:

- له مەککە سوڕەکان بە ستیلێکی باشی زمانەوانییەوە دەست پێدەکەن: زۆرتری سووڕەکان ئاشتیخوازانەن و بانگەشە بۆ پێکەوە ژیان دەکەن، شێوەیەکی شاعیرانەیەن هەیە، بیرمەندانەن و لەسەر ئاخری زەمان(ڕۆژی قیامەت) دەدوێن. سوورەکانی مەدینە بە شێوەی پەخشان، وەسفی و فێرکەرانە گوتراون.
- لە سوورەی هەردووك فازەکاندا باس لەسەر کێشەکانی کاتی دەکرێ. سووڕەکانی مەککە خۆیان بە تێکهەڵچوون و باس و گفتوگۆ لەگەڵ کافران و بوتپەرەستانی عەڕەبەوە خەریك کردووە و ئەوانی مەدینە پەرژاونەتە سەر بەربەرەکانی و شەڕە چەقە دژ بە یەهوودی، مەسیحی و بەرپرسانی ئایینە یەکتا پەرەستەکان.
- هەموو ئەو سووڕە ریتوالانەی یاسای ژیانی ژنان و سزادانی لەشی مرۆڤ لەخۆ دەگرن، لە مەدینە گوتراون.
- هەموو ئەو سووڕانەی باس لەسەر تولەرانس و پێکەوەژیانی مرۆڤ لە ئاشتی دەکەن، لە مەککە یاخود لە فازە سەرەتاییەکانی مەدینەدا گوتراون. (وەك سووڕەی ٢ ئایەی٢٥٦، "لەم دینەدا بەزۆر داسەپاندن نییە").
- هەموو ئەو سووڕانەی بانگەشەی هەڵس وکەوتی زۆرداریی و شەڕ دەکەن، لە مەدینە گوتراون. لێرەشدا مرۆڤ هەست بە ڕادیکالبوونەوە دەکا. ئەو بەشانە لە قورئان کە شەڕ وەك ستراتیژییەك بۆ بەرگری سەیر دەکەن، لە فازی یەکەمدا گوتراون و ئەو سووڕانەی مرۆڤ بە شێوەی ئاکتیو دژ بە خەڵکانی بێدین و باوەڕەکانیتر هان دەدەن پەیوەندییان بە فازی دووهەمەوە هەیە.
- ئەو سوورانەی بەسەر یەهوودی و مەسیحیدا هەڵدەڵێن، و نووسراوە پیرۆزەکانیان وەك بەڵگەیەك بۆ ئیلاهیبوونی قورئان دادەنین، لە مەککە یاخود لە سەرەتای فازی دووهەمدا گوتراون. ئەو سووڕانەی سووکایەتی بە یەهوودی و مەسیحی دەکەن، و تاوانباریان دەکەن کە کتێبە ئایینییەکانیان بەرەو گەندەڵی کێشاوە، لە فازی دووهەمدا گوتراون.
- لە قورئانی سەردەمی مەککە ئەو فریشتەیەی قورئانی پێ داوە ناوی نەهاتووە. ئەو فریشتەیە بە ناوی رووح الئەمین "Ruh amin" یا رووح

القودووس "ruh al qudus" ناوبراوە. لە سوورەکانی فازی دووهەمدا بە ناوی جوبرائیل ناوی هاتووە.

- ئەو شێوە هەڵس و کەوتە تەنانەت بۆ خودی محەمەدیش هەر وایە، بە هەڵسەنگاندن لەگەڵ موسا کە ۱۳٦ جار ، یا عیسا کە ۲٥ جار ناویان لە قورئاندا هاتووە، محەمەد تەنیا چوار جار لە قورئاندا ناوی هاتووە. لە سوورەکانی مەککەدا محەمەد بە ناوی بەشیر "bashir" کە بە مانای پەیامبەر و یا نەزیر "nadhir" بە مانای هەرەشەکەرە، ناوی هاتووە. نازناوی نەبی "nabi" یان لە فازی مەدینەوە لەسەر داناوە.

کاتێ قاوکەرانی ئیسلامیی بیانەوێ زەخت لەسەر پتانسیلی تۆلەرانس لە قورئاندا بکەن و قورئان وەك ئایینێکی ئاشتیخوازانە نیشان بدەن، لە سوورەکانی سەردەمی مەککە کەڵك وەردەگرن. بەڵام کێشەی سەرەکی، سوورەکانی سەردەمی مەدینەن کە پەیوەندیی نێوان موسوڵمانان بۆ بەڕێوەبردنی جیهاد بەتایبەت دژ بە یەهوودی، مەسیحی و ژنان و بەگشتی جیا لە موسوڵمان تەنانەت تا ئەوڕۆش گەورە دەکەنەوە. زۆربەی موسوڵمانان ئەو هەڵس و کەوتە وەك کێشەیەکی سەدەی حەوتەم واتە کێشەیەکی کاتی، نابینن بەڵکوو وەك ڕێباز و هەڵس وکەوتێکی هەمیشەیی لە ئەژماری دێنن. چونکە لە ڕوانگەی ئەوانەوە گوتەکانی قوڕئان ڕاستەوخۆ گوتەی خودان، و ئایینی ئیسلام وەك ئاخرین پەیوەندیی نێوان خودا و مرۆڤ سەیر دەکرێ. هەر لەبەر ئەوەش، زۆر ئەستەم دەتوانن قورئان وەك بەستێنێك بۆ نووسراوەیەکی مێژوویی کاتیی سەیر بکەن. زۆرێك لە موسوڵمانانی کۆنەپارێز لەسەر ئەو بۆچوونەن کە خودا بۆ گوتەکانی پێویستیی بە بەستێن نییە، بەوهۆیەی ئەو بە کاتەوە نەبەستراوەتەوە، ناتوانین گوتەکانی تەنیا بە جێگایەك یا حاڵەتێکەوە ببەستینەوە. ئەو کارەش گونجانێکە لەگەڵ بڕیارە شەرعییەکان و هاوکاتیش پابەندبوونێکە بۆ بەڕێوەچوونی ویستەکانی قورئان.

ئەگەر ئیسلامیستەکان لەوڕۆدا بۆ بەفەرمیکردنی زۆرداریی و شەڕخوازی سەرمەشق لە سوورەکانی قوڕئان دێننەوە، بە پەلە لە لایەن ئیسلامییە لیبرالەکانەوە بە کەلکاوەژووکردن دژ بە ئایینی ئیسلام تاوان بار دەکرێن، یا ئەو ئارگۆمێنتە

دێننەوە کە "لە سوورەکە تێ نەگەییون". ئەگەرێش لە ڕوانگەی ڕەخنەگرانی ئاینییەوە باس لەو سوورانە بکرێ و بگوترێ کە دەبنە هۆی بڵاوکردنەوەی تۆوی رق و قین و شەڕخوازیی، بە پەلە ئارگۆمێنت دێننەوە و دەڵێن: ئێوەش هەر وەك ئیسلامیستەکان بۆ پشت ئەستوورکردنی بۆچوونە دژ بە ئیسلامییەکانتان تەنیا ئەو جێگایانەی قورئان دەپشکنن کە بۆچوونەکانتانی پێ بسەلمێنن.

گفتوگۆیەکی گونجاو لەسەرئەو شێوە هەڵس و کەوتە، ئەزموونێکی ئەرێنی نابێ. هەر کام لە لایەنەکان ئەویتر تاوان بار دەکەن کە خۆیان بە بەشێکی تایبەتی قورئانەوە هەڵواسیوە و بەستراوە بە بۆچوونەکانیان شەڕخوازی یا ئاشتیخوازیی پێوە دەلکێنن. بەو هۆیە هەڵس و کەوتی ڕەخنەگەرانی ئایینی و لیبراڵە ئیسلامییەکان هەر وەك فۆندامێنتالیستەکان سەیر دەکرێن. ئیسلامییە لیبراڵەکان چەند لە سوورە ئاشتیخوازەکانی قورئان زەق دەکەنەوە و دەیانەوێ بیسەلمێنن کە ئیسلامیستەکان لە ناوکی ڕاستەقینەی ئیسلام تێ نەگەییون. بە ئانقەستیش لەسەر پەیوەندیی بڕیاردەری مێژوویی نێوان ئەو سوورانە بێدەنگی لێ دەکرێ. وەك لە سوورەی ٥ ئایەی٣٢ دا کە لە داکۆکیکەرانی ئیسلامی دوای هەر هێرشێکی تێرۆریستی دەیبسترێت: "*ئەگەر کەسێك، مرۆڤێکی بێ تاوان کە هیچ قەتڵێکی نەکردبێ، بکووژێ، وەك ئەوە وایە کە هەموو مرۆڤایەتیی کوشتبێ. هەر کەس ژیانی مرۆڤێك ڕزگار بکات، وەك ئەوە وایە کە هەموو مرۆڤایەتیی زیندوو کردبێتەوە*". هیچکام لە سوورەکانیتر هێندە دیکتە ناکرێ، وەك ئەو سوورەیە، چونکە: یەکەم ئەوە گوتەیە پێشنیارێکی ئیسلامی نییە بەڵکوو بڵاوکراوەی دۆعایەکی جوولەکەکانە هەر بۆیەش سەرەتاکەی کە بە وشەی مناڵانی ئیسرائیلی دەست پێدەکات، دادەپۆشرێ. سوورەکە ئاوا دەست پێدەکا: "لەبەر ئەوە، بو مناڵانی بنی ئیسرائیڵ دیاری دەکەن *ئەگەر کەسێك مرۆڤێکی بێ تاوان (...)*. دووهەم سوورەی دوای ئەو سوورەیە جەخت لەسەر ئەوە دەکا کە ئەو پەیامە هەموو ئەو کەسانە دەگرێتەوە کە ڕێگای خودا نەگرنە بەر: "*تۆڵە لەو کەسانە کە دژ بە خودا و پێغەمبەرەکەی لە شەڕدان و هەوڵی بڵاوکردنەوەی گەندەڵی لەسەر زەوی دەدەن، و بە هەڕەشە هێرش بۆ سەر ماڵ و نامووسی خەڵکی دەبەن، دەبێ لە سێدارە بدرێن، یا دەست و لاقیان بپەڕێنن یا لە وڵات دەربکرێن. ئەوە بۆ ئەو کەسانە بێ شەرمییە بۆ ئەم دنیایەیان و لەو دنیاش تاوانێکی گەورەتر چاوەڕوانیان لێ دەکات*". (سوورەی ٥ ئایەی٣٣) زۆربەی کۆمێنتاتۆرە ئیسلامییەکان پێکەوە لەسەر ئەو

بۆچوونەن کە ئەو سوورەیە مرۆڤی هەڵگەڕاو لە دین، خوا نەناسان و ئەو کەسانەی سووکایەتی بە ئایینی ئیسلام دەکەن، و هەروەها ئەو کەسانەی دژ بە بڵاوکردنەوەی پەیامی خودا ڕادەوەستن، دەگرێتەوە. زۆربەی قوتابخانە ئایینیەکان ئەو سوورەیە وەك بەڵگەیەك بۆ کوشتنی بێدینان و خوا نەناسان دادەنێن. لە نێو عالمانی سەدەی ناوەڕاستدا کۆمەڵێك بوون کە تەنانەت موسوڵمانیش ئەگەر نوێژ و تاعەتیان بەجێ نەهێنابایە وەك کافرەکان سزا دەدران. ئەمڕۆ داعش ئەو سوورەیە بە ڕیگاخۆشکەرێک دادەنێ بۆ کوشتن و سووتاندنی دژبەرەکانیان.

دواتر ئیسلامییە لیبرالەکان دێن و دەڵێن، نا، مەبەست کەسانێکیترن، بەڵام ئیمە بە وردی نازانین کێن، مرۆڤ دەبێ کۆنتێکستەکان بە وردی بخوێننەوە. بەڵام کام کۆنتێکست؟ پینگ پۆنگ کردنی بەردەوامی سوورەکان یارمەتیدەری هیچکەس نییە. هەرکەس قوڕئان وەك کتێبێکی ڕێنوێنی بۆ ئاشتی بەکار بێنێ، تەواو هەمان کار دەکات کە ئیسلامیستەکان لەو کتێبە بۆ ڕێنوێنی هەڵس و کەوتەکانیان لە هەنبەر بێدینەکان بەکاری دێنن. چونکە هەردووك لا قورئان وەك کەرەسەیەك بۆ سیاسەتی خۆیان بەرز دەکەنەوە. بە شێوەیەکی رادیکالتریش ناکرێ دژ بە سوورەکانی قورئان هەڵس و کەوت بکرێ چونکە دنا لەشکرێکت دوژمن بۆ ساز دەبێ. باشتر وایە مرۆڤ هێرش بکاتە سەر ئەو جێگایانەی ئیعتباری قورئان وەك ڕێنوێنێك بۆ پرسیاری سەبارەت بە توورەیی، ئاشتی و مافی مرۆڤ دەخاتە ژێر پرسیارەوە. لە ڕاستیدا لەبەر دوو لایەنی ئاشتی و شەڕخوازییەکەی کتێبی قوڕئان دەبێ وەك نووسراوەیەکی ناتەبا و پێچەوانە سیربکرێت کە تەنیا پەرەسەندنی کۆمەڵگایەکی ٢٣ ساڵە لەخۆ دەگرێ، و لە ئاشتیدا بووە کاتێك چەکی نەبووە و شەڕخواز بووە کاتێك میلیشیای بووە و وەدوای حکوومەت کردن کەوتووە. تازە بۆ سەدەی بیست ویەکەم بە هیچ شێوەیەك ناکرێ لە کتێبی قوڕئان وەك یارمەتیدەرێکی ئەخلاقی کۆمەڵگا کەڵك وەربگیرێت. هەرکەسیش لەژێر ناوی ئاشتی ئیسلام لەسەر ئەو کارە سووربێ، بە شێوەی ناڕاستەوخۆ پشتیوانی لە ئیسلامییە ڕادیکالەکان دەکا.

تەفسیری کاتیی قورئانیش هیچ ڕێگاچارەیەك نییە، بەڵکوو رزگارییەکە بۆ زاڵبوون بەسەر تێکستەکەیدا کە تێکشکان و ڕۆچوونێکی سەردەمی خۆی بووە. بەڵام تا ئەو کاتەی نووسراوەکانی قوڕئان وەك کەلامی ڕاستەوخۆی خودا سەیر بکرێن،

ئەوكارە نەگونجاو دەبێت. چلۆن دەتوانێ مرۆڤی بێ هێز و بێ توانا وشەی بێ هەڵە و پڕمانای خودا مانابکاتەوە؟ تەفسیرێکی مێژوویی - ڕەخنەیی تەنیا ئەو کاتە سەرکەوتوو دەبێ کە قورئان وەك بەرهەمێکی ئینسانی، وەك نووسراوە، کە تەنیا مرۆڤ و کێشەکانی سەدەی حەوتەم لەخۆ دەگرێ، سەیر بکرێ.

محەمەد و جوولەکەکان

چیرۆکی "پیلانێك"

ساڵی ٧٠ی زایینی دوای کاولکردنی پەرستگەکانی ئۆرشلیم لە لایەن ڕۆمییەکانەوە زۆرێك لە عیبرییەکان فەلەستینیان بەجێ هێشت. چەند لەو هۆزانە لە شاری یەثریب لە نیمچە دوورگەکانی عەرەبی نیشتەجێ بوون، ئەو جێگایەی پێنسەد ساڵ دواتر لە لایەن محەمەدەوە ناوی مەدینەی لێنرا. دیارە ئەو کاتیش لە مەدینە بڕێك کێشە لە نێوان هۆزەکانی جوولەکە و عەرەب دا هەبوون بەڵام هەمووجارێك جوولەکەکان دەیانتوانی بوونی خۆیان لەو ناوچەیەدا بسەلمێنن. ئەو هۆزانە سەری خۆیان بە زەوی کێڵانەوە خەریك کردبوو و لە پاڵ ئەوەشدا شەراب و کەرەسە و پێداویستییەکانی ناوماڵ و چەکیان دەفرۆشت. تەنانەت گەشانەوەی ژیانی شەوانەی شارەکەشیان لە ئەستۆی خۆیان گرتبوو. لە ناوچەکەدا خۆیان لە کێشەی نێوان هۆزە عەرەبەکان لا دەدا و لە شەڕی نێوان هۆزە عەرەبەکانیشدا بێ لایەن دەمانەوە. جاری واش بوو وەك نێوانجیکار لە نێوان هۆزە عەرەبەکان کە لەسەر زەوی ئاو و ... کێشە و ناکۆکیان لێ پەیدا دەبوو، ئەرکی ئاشتکردنەوەی ئەوانیان لە ئەستۆ دەگرت. هەتا سەروگوێلاکی محەمەد پەیدا بوو.

پێش کۆچەکەی لە مەککەوە بۆ مەدینە محەمەد یەك لە هۆگرانی ترادیشۆن و داب و نەریتی یەهوودییەکان بوو. لە سوورەکانی مەککەیدا عالمانی یەهوودی وەك شاهیدێك بۆ بۆچوونە ئایینیەکانی خۆی لە ئەژمار دێنێ. یەهوودی و مەسیحی و باوەڕە ئایینییەکەیان بە فەرمی دەناسێ و وەك "ئەهلی کتێب" ناویان لێ دەبا. تەنانەت لە ساڵی یەکەم لە مەدینەش هەوڵی نیزیکایەتی لە جوولەکەکان داوە و لە یاسا و قاخە ئایینییەکانیان کەڵکی وەرگرتووە. هەروەها داب و نەریتی پاك و خاوێنیی، دووریی سێکسی لە ژن لە کاتی عادەتی مانگانە، خواردنی گۆشتی بەراز و ... زۆربەی ڕێکەوتەکانی لە کۆمەڵگای یەهوودیەوە کۆپی کردەوە. وشەی عەرەبی شەریعەت

تەنیا وەرگێڕاوی دەقاو دەقی وشەی هالاخا "halakha"یە کە لە زمانی عیبریدا هەمان مانا دەدا. هەردووك وشەکان بەمانای "ڕێگا" یاخود "ڕێگا ڕۆیشتن"ن. تەنانەت ڕێگا و شوێن و قیبلەی نوێژ و دۆعاشی لە هەوەڵەوە لەگەڵ جوولەکەکان بەش کرد. موسوڵمانەکان لە دووساڵی هەوەڵی بەهێزبوونی ئایینی ئیسلام دەبوایە بۆ نوێژ و دۆعا روو لە ئورشلیم بکەن. لێکۆڵینەوەی گرووپێکی رابینی ئاڵمانی لەسەر "محەمەد چلۆن لاسایی یەهوودییەکانی کردەوە؟" لە ساڵی ١٨٣٣ لە شاری بۆن ڕچەی بۆ ئیسلامی مودێڕن شکاند. لەو هەواڵەدا بۆ یەکەمجار بەهوی بڵاوکردنەوەی چەندین گێڕانەوە کە لە سەرچاوە کۆنەکانی یەهوودیدا کۆکراونەتەوە، ڕادەگەێیندرێ کە محەمەد چەندین یاسا و قاخەی لەوانەوە وەرگرتووە.

محەمەد نەک هەر بۆ شێواز بەخشین بە کۆمەڵگاکەی وەك وێنە و مودێلێك پێویستیی بە یەهوودییەکان هەبوو، بەڵکوو وەك هاو خەباتێك دژ بە عەڕەبە بوت پەرەستەکانی سەیر دەکردن. محەمەد ئارەزووی ئەوە بوو کە چونکە ئەوان شان بە شان دژ بە بوت پەرەستان یارمەتی ئەو دەدەن، رەنگە دواتر بتوانێ بیانهێنێتە سەر ئاییني ئیسلام. لە رێکەوتنەکەی مەدینەدا محەمەد ئەرکی بۆ جۆۆلەکەکان دانابوو کە لە ئەگەری هێرشی دوژمن بۆ سەر ئەو شارە، شان بە شانی موسوڵمانەکان بەرگری بکەن. زیاد لەوانەش، دەبوو لایەنی ماڵی شەڕەکانیش وە ئەستۆ بگرن و سات وسەودای بازرگانی لەگەڵ دوژمنانی ئیسلام نەکەن. ئەو رێکەوتنەی ئاخر ڕاستەوخۆ دژ بە وەرزێرانی یەهوودی کە خورمای شاری مەککەیان دابین دەکرد و هەروەها بازرگان و کارگەرە دەستکارەکان کە بەرهەمی کارەکەیان بە سنووری ئەو شارەدا تێپەڕ دەبوو، ڕاوەستا. هیواداربوونی هۆزە جوولەکەکان بۆ خۆ کشانەوە لە کێشەی نێوان محەمەد و عەڕەبەکانی مەککە بە ڕاشکاوی هەرەسی هێنا.

کاتێ محەمەد، چەند مانگ دوای نیشتەجێ بوونی لە مەدینە، هێرشی کردە سەر کاروانچییەکانی رێگای مەککە و مەدینە، یەهوودییەکان و هۆزەکانیتر نەیانتوانی بێ لایەن بمێننەوە. ساڵی ٦٢٤ ی زایینی شەڕی بەدر بوو بە یەکەمین شەڕی نێوان محەمەد و هۆزی قورەیش. لەبەر ئەوەی شەڕەکە لە شاری مەدینە پێك نەهات، هێشتا جوولەکەکان فانتازیای مافی بێ لایەنیی خۆیان لەسەردا پەروەردە دەکرد. بەڵام محەمەد بە شێوەیەکیتر بیری دەکردەوە. ئەوە دروشمی محەمەد بوو:

"هەرکەس لەگەڵ ئیمە نەبێ، دژ بە ئێمەیە". دوای سەرکەوتوویی شەڕی بەدر کە دژ بە خەڵکانی مەککە بەڕێوەچوو، محەمەد دەستیکرد بە ڕاوکردنی هوز بەدوای هۆزی یەهوودییەکان.

دەقی گێڕانەوەی سەرچاوە ئیسلامیەکان لەسەر ئەو ڕاونانە دەڵێ: ژنێکی موسوڵمان ویستوویە لای زێڕفرۆشێکی جوولەکە لەهۆزی بەنی قەینوقە " Banū Qainuqā" زێڕ بکڕێ و لەهەمان دوکاندا لە لایەن جوولەکەیەکەوە سووکایەتی پێکراوە. دواتر دەبێ جوولەکەکە چارشێوی ژنەکەی لەسەری لابردبێ. پیاوێکی موسوڵمان لەوی خۆی تێکەڵاوی کێشەکە کردووە و بارودۆخەکە وا ئاستەم بۆتەوە کە موسوڵمانەکە پیاوە جوولەکەکەی کوشتووە. دوای ئەو کارەساتە یەهوودییەکان تووڕە بوون و پیاوە موسوڵمانەکەیان کوشتۆتەوە. محەمەد ئەو کارەی بە شکاندنی ڕێککەوتەکەی مەدینە داناوە و دوو حەوتووی تەواو جێی ژیانی هۆزی " Banū Qainuqā"ی گەمارۆ داوە، هەتا هەموویان خۆیان تەسلیمی محەمەد کردووە. لە ڕاستیدا لە ناخی دڵیەوە ویستوویە هەموویان بکووژێ، بەڵام بە نێوانجیکاریی هۆزێکی نوێ موسوڵمان تاوانەکەیان بۆ کەم کردوونەوە: هەموو ئەندامانی هۆزەکە ناچار بە ڕۆیشتن لە مەدینە کران بە بێ ئەوەی ئیزنی بردنی ماڵ و دارایی خۆیان پێ بدرێ. وێدەچێ ئەو چیرۆکە تەنیا بەهانە بووبێ بۆ ڕاونانی یەکەم هۆزی جوولەکە لە مەدینە.

ئەو کارەی محەمەد لە هەنبەر هۆزی "Banū Qainuqā"ە کردی سیستەمێکی پێکهێنا کە لێرە بەدواوە دوای هەر شەڕێکی محەمەد دژ بە خەڵکانی مەککە، یەك لە هۆزە جوولەکەکان یا دەردەکران یاخود دەکووژران. محەمەد ئەو کارەی لە هۆزە بێهێزەکانەوە وەك هۆزی "Qainuqā Banū" دەستپێکرد کە هیچ چەکێکیان بۆ بەرگری لەخۆیان نەبوو. ئەندامەکانی ئەو هۆزە وەرزێر نەبوون، زۆربەیان بازرگان بوون و پەیوەندییان لەگەڵ بازرگانان و خەڵکانی مەککەدا هەبوو. سەرەڕای ئەوانەش محەمەد بۆ شەڕکەرە نوێیەکانی پێویستی بە جێگاو ڕێگا هەبوو کە لە ناوچەکانیترەوە بۆ مەدینە هاتبوون.

به ماوەیەکی کورت دوای ڕاونانی هۆزی "Banū Qainuqā" لە مەدینە، زمانی قورئان دژ بە جوولەکە بە تەواوی دەگۆڕدرێت. خەڵکانی "ئەهلی کتێب" لێرە بەدواوە بە کەسانێک لەقەڵەم دەدرێن کە ساختەکارییان لە کتێبی تەورا کردووە و قیبلەی موسوڵمانان بە حوکمی محەمەد لە ئورشلیمەوە بەرەو مەککە دەگۆازرێتەوە. ئەو خاڵەی ئاخری زیاتر هۆیەکەی ئەوە بوو کە لایەنگرەکانی محەمەد هیچ پەیوەندییەکیان لە نێوان خۆیان و ئۆرشەلیم بەدی نەدەکرد. بەڵام کەعبە لە مەککە پەیوەندییەکی جیاواز و تایبەتیی بۆ خەڵکانی عەرەب هەبوو.

ساڵێك دواتر محەمەد شەڕی ئوحود "Uhud" ی دژ بە هۆزی قورەیش و هاوپەیمانەکانی دۆڕاند. لە سەرچاوە ئیسلامییەکاندا ئەو شکستە کە لە پەنا چۆمێکی نیزیك شاری مەدینەوە بەڕێوەچووە، وەك تاقیکاریی ئیلاهی لەسەر موسوڵمانان تۆمار کراوە. ئەو شکستە نەک هەر بووە هۆی کز کردنی خۆپەرەستی لەڕادەبەری موسوڵمانەکان، بەڵکوو بۆشاییەکی گەورەی لە سندوقی ئابووری پێکهێنا. یەك ساڵ بەبێ دەسکەوت و کەل و پەلی شەڕ و گرتنی یەخسیری جەنگی کە لەهەنبەر پارە دەیانتوانی بیانگۆڕنەوە، محەمەد و شەڕکەرەکانی خستە بارودۆخێکی خراپی ئابوورییەوە. هەر بەوەش کۆتایی نەهات: شەڕکەرەکانی دوای ئەو شکستە لە ڕوانگەی رەوانیی و باوەڕ بەخۆییەوە کز و لاواز ببوون، تاقمێك دوودڵییان تێدا پەیدا ببوو کە ئایا خودا لە لایەنی ئەوان ماوەتەوە؟ محەمەد نەک هەر دەبوو شەڕکەرەکانی هەمیسان ڕێکوپێك بکاتەوە بەڵکوو دەبوو بە پەلە بۆ کڕینی چەك و پێداویستی شەڕکەرەکانی سەرچاوەی ئابووریتر بدۆزێتەوە. هەر بەو هۆیەوە بڕیاری ڕاو و رووتکردنی دووهەم هۆزی جوولەکە واتە هۆزی بەنونن نذر "Banū N-Nadīr" ی دەرکرد و بۆ ئەو کارەشی بیانویەکی دۆزییەوە. محەمەد لەو پەیوەندییەدا گوتوویەتی کە فریشتەی سەرەکی جوبرائیل هاتۆتە لای و پێی گوتووە پیاوێکی هۆزی نذر پلانی داڕشتووە کە محەمەد بکووژێ. دوای ئەو پەیامە ئیلاهیە محەمد هێرشی کردۆتە سەر ئەو هۆزە کە ژیانیان بە کاری وەرزێریی دابین دەکرد، دەستووری سووتاندنی بەرهەم و مەزراکانیان دەدا، هۆزەکەیان لە ناوچەکە دەردەکا و ماڵ و داراییان لێ زەوت دەکا.

دایدەنێین ئەو دوو چیرۆکە "ژنە کووژراوەکە و پلانی کوشتنی محەمەد"، هەردووکیان لەڕاستیدا قەومابن. سەرەڕای ئەوەش ئەو کارانە نابێ ببنە هۆی پاساوکردن بۆ بەفەرمیکردن و هەڵوێستگرتنی محەمەد دژ بە دوو هۆزی بێ گوناه و بێ پەنای یەهوودی. بۆچی بەهۆی دووکەسەوە دەبێ بە پتوونی هەموو مرۆڤەکانی ئەو دوو هۆزە سزا بدرێن؟ لێرەدا ڕوونە کە محەمەد بە چ شێوەیەکی ڕادیکاڵ و بێ پێوانە هەڵس و کەوتی کردووە. تەنیا ویستوویە تێزێك کە وەك پاساوێك بۆ مەبەستی کۆمەڵکوژیی (لە پەناشیەوە بۆ پڕکردنەوەی سندووقی ئابووری) بدۆزرێنەوە. مووی لەشی مرۆڤ ڕاست دەبێتەوە کاتێ سووڕەی ٥٩ی قوڕئان سەیر بکرێ. بە ئایەی ٢ دەرکردنی جوولەکە کان لە ناوچە عەڕەبییەکان نەک هەر پاساو دەکرێ، بەڵکوو هاوکاتیش وەك ئەسڵێکی سەرەکی ئایینی ئیسلامی لێ دەردێ: *"ئەو، کەسێکە کە کافرانی ئەهلی کتێب لە یەکەمین تووشبووندا (لەگەڵ موسوڵمانان) لە ماڵەکانیانی دەرکردن. هیچکات گومانی دەرکردنیان نەدەکرد، خۆشیان پێیان وابوو قەڵاکانیان لە عەزابی ئیلاهیان ڕزگاریان دەکات. بەڵام خودا لەو کارەی کە بۆخۆشیان گومانیان لێ نەدەکرد، هاتە سەریان ترسی خستە ناو دڵیانەوە، بەشێوەیەك کە بە دەستی خۆیان و بە دەستی دیندارەکان وێرانیان کردن، کەوابوو وریا بنەوە و پەندی لێوەرگرن، ئەی ئەوانەی وا تێڕوانینتان هەیە"* .

زمانی قورئان لێرەوە هەم لەهەنبەر یەهوودی و هەم مەسیحی زۆر شەڕخوازانەیە. لە موسوڵمان یاساغکراوە دۆستایەتیی لەگەڵ یەهوودی و مەسیحیدا بکەن و یەهوودی بە نەتەوەیەك ناوبردراون کە لە لایەن خوداوە رەد کراونەتەوە و نەفرەیان لێکراوە و بە مەلعوون داندراون؛ تاقمێکیشیان بەهۆی تووڕەیی خوداوە بوونەتە مەیموون و بەراز. تەنانەت تا ئەمڕۆش زۆربەی موسوڵمانان یەهوودی بە نەوەی مەیموون و بەراز دادەنێن.

دوو ساڵ دواتر هەمیسان هۆزی قوڕەیش خۆیان لەگەڵ هۆزە عەڕەبییەکانیتر بۆ گرتنەوەی مەدینە ڕێکخست. بەو کارە، خەڵکانی مەککە دەیانویست گەمارۆدانی شارەکە لە لایەن محەمەدەوە کە ڕێگای بازرگانی و ئابووری لێ سەقەت کردبوون، ناچار بە شکاندن بکەن. مێژوونووسانی ئیسلامی بەو هۆیەوە دەنووسن کە محەمەد دەستووری هەڵکەندنی خەندەکێکی گەورە لە دەوری شارەکەی داوە بۆ ئەوەی

نەتوانن شارەکە بگرن. بەسەر ئەوەشدا دەبێ تۆفانێکی مەزن یارمەتی دابن کە دوژمن پاشەکشە بکات. ئەو کارە لە لایەن موسوڵمانانەوە وەك پەرجۆیەك سەیر دەکرێ. خودا یارمەتی کردووین و بۆتە هۆی ناردنی تۆفان بۆ راونانی کافران. ئەمڕۆ، شەڕکەرەکانی داعیش لە ویدیۆ پرۆپاگەندەکەیاندا بە شانازییەوە مرۆڤ وەبیر ئەو شەڕە دەخەنەوە و بارودۆخی خۆیان لەگەڵ مەدینەی ئەوکات هەڵدەسەنگێنن. ئەمریکاییەکان و شیعەکانیش بە هۆزی قورەیش و هاوپەیمانەکانیان دادەنرێن و دیارە لە کۆتاییشدا تەنیا لەشکری خودا سەرکەوتوو دەبێ.

بەهۆی کشانەوەی دژبەرەکان، محەمەد ئیتر نەیدەتوانی هەمیسان دەستکەوتی مالی وەدەست بێنێ. کەوابوو دەبوو بەدوای ڕێگایەکی نوێ بۆ شەڕهەڵایساندنێکی نوێدا بگەڕێت. بۆ ساز کردنی شەڕ، سێهەم هۆزی جوولەکەی شاری مەدینە واتە بەنوو قورەیظە"Banū Quraiza"ی بە خەیانەتێکی گەورە تاوانبار کردن. چەند پیاوی ئەو هۆزە دەبێ بە مەبەستی هێرشکردن بۆسەر شاری مەدینە پەیوەندییان لەگەڵ دوژمنانی محەمەد لە مەککە بووبێ. تاقمێك لە سەرچاوە ئیسلامییەکان ئیدیعا دەکەن کە ئەو یەکیەتییەی دژ بە محەمەد بە پیلانی یەهوودیەکان دوای هێرشکردنی محەمەد بۆ سەر هۆزە جوولەکەکان و دەرکردنیان لە مەدینە، پێك هاتووە. دیارە هەر وەك گێڕاوەکانی پێشوو لێرەشدا تەنیا گێڕاوەی سەرچاوە ئیسلامییەکان بە فەرمی دەناسرێ: هەر وەك دوو جارەکەیتر ئەمجارەش شەڕکەرەکانی محەمەد چوار حەوتوو دەوری جێی ژیانی هۆزی"Quraiza" یان داوە تا هەموو خۆیان تەسلیم کردووە. بەڵام بڕیاری ئەمجارەیان زۆر سەختتر بووە: بە پتوونی هەموو پیاوەکانی ئەو هۆزە دەکووژرێن و هەموو ژن ومنداڵەکانیشیان بە یەخسیر دەگیرێن و دەفرۆشرێن. ئەگەرچی ئەو بڕیارە نەك لە لایەن محەمەدەوە بەڵکوو بڕیاری یەك لە لایەنگرەکانی مەدینەی بووە، بەڵام دواتر محەمەد گوتوویەتی کە ئەو بڕیارە لە لایەن فریشتەی سەرەکی جوبرەئیلەوە پێی دیکتە کراوە. محەمەد دەستووری هەڵقەندنی قەبرێکی زۆری داوە و خۆیشی کاتی کوشتارەکە بەشدار بووە. چەند لە سەرچاوەکان ٤٠٠ پیاو و لە سەرچاوەکانیتریش ٩٠٠ پیاو ڕادەگەیێنن کە لەو ڕۆژەدا قەتڵی عام کراون. سەیر ئەوەیە کە لە سەرچاوەکانی دوتردا ئەو ئامارە دەبی بە چل کەس. هەرچەند زیاتر عالمانی ئیسلامی لە سەردەمی محەمەد دوور دەبنەوە، بەو ئەندازەیەش زیاتر ئەو چەشن گێڕاوانە لایان جێی شەرم کردن بووە. چلۆن

دەکرێ پێغەمبەرێك کە بە پێی قورئان ڕەحمەتەکەی هەموو مرۆڤایەتی لە خۆ دەگرێ، لە ڕۆژێکدا ئەو هەموو یەخسیرە بێ پەنا و بەستەزمانە کوشتاری بەکۆمەڵ بکرێن؟ تەنیا جیهادیستەکان هیچ کێشەیەکیان نییە کە پێغەمبەر وەك پیاوکوژی بەکۆمەڵ سەیر بکەن، چونکە بۆ ئەوان گیان و سەر و ماڵ و ژن و منداڵی هەموو بێ دینەکان جیا لە ئیسلام بێ بەهایە و کوشتنیان ڕەوایە. بۆچوون و هەڵس و کەوتێك کە خۆی لە قورئانیشدا دەبینێتەوە.

کێشەی مەزن لێرەدا ئەو کارەساتانە نین کە محەمەد پێکی هێناون، بەڵکوو پاساو کردن و پاکانەکردنی ئەو کارانەی محەمەد لە لایەن قورئانەوەیە کە پەیوەندی و پێکەوەژیانی نێوان موسوڵمان و یەهوودی تەنانەت ئێستاشی لەگەڵ بێ، نەگونجاو کردووە. لە سوورەی ٨ دا یەهوودی لە ئاژەڵ بە خراپتر دێتە ئەژمار. خەیانەت وەك تایبەتمەندییەکی کەسی و تایبەتیی بۆ نەتەوەی یەهوودی دەستنیشان دەکرێ: "ئەوانە هەر ئەو کەسانەن کە تۆ پەیمانت لەگەڵدا بەستوون، هەمووجارێك پەیمانەکەیان دەشکێنن و هیچ ترس و باکێکیان لە خودا نییە". ئایەکانی ٥٦-٥٥. تەنانەت تا ئەمڕۆش ئەو بەشە لە قوڕئان لە لایەن تاقمێك موسوڵمانانەوە کە پەیمانی ئاشتی لەگەڵ ئیسڕائیل ڕەد دەکەنەوە، لە ناخی دڵەوە دەگوترێتەوە، چونکە نەتەوەی یەهوودی تەنانەت لە لایەن خوداشەوە بە نەتەوەیەکی پەیمان شکێن ناونراوە.

ساڵێك دواتر محەمەد وەدوای تاقمێك لە پیاوانی هۆزە یەهوودییەکان دەکەوێ کە خۆیان لە ترسی محەمەد لە قەڵای خەیبەر کە دەکەوێتە باکووری مەدینە شاردبۆوە. ژمارێکی زۆری پیاوی ئەو هۆزە دەکووژرێن، ژنیان بە یەخسیر دەگیرێن. لەو ناوەدا ژنێك بە ناوی سەفییە کە چەند کاتژمێر پێش ئەوەی محەمەد لەخۆی مارە بکات، مێرد و براکەی لە هەمان ڕۆژدا دەکووژێ. مێژووی تووناکردنی هۆزی Quraiza یەك لە ناحەزترین پەڵە ڕەشەکانی بیوگرافی پێغەمبەر لە ئەژمار دێ. زۆربەی موسوڵمانە لیبرالەکان لایان گرانە پاساو بۆ ئەو کۆمەڵکوژییە بدۆزنەوە، چونکە دەبێ هۆزێك بە پتوونی لەو خەیانەتەدا بەشدار بووبن، کە هەمووشیان وەبەر تیغی تیژی قەسابانی ئەو کارەساتە کەوتوون. پسپۆری ئیسلامناسی شاری فرایبۆرگی ئاڵمان عەبدلحەکیم ئورگی "Abdel-Hakim Ourghi" لە نووسراوەیەکیدا لە ڕۆژنامەی باشووری ئاڵمان(١٩ی ژانویەی ٢٠١٥)دا ڕوونی دەکاتەوە کە بنەڕەتی

تووڕەیی و پیاوکوژیی ئیسلام لەکوێوە دێ و ئەو هەڵس و کەوتە بە مێژووی پێکهاتنی ئیسلام لە سەرەتایەوە دەلکێنێتەوە و وەك نموونە ئاماژە بە کارەساتی پیاوکوژیی هۆزی Quraiza دەکات. لەگەڵیدا بۆ ئەو گێڕاوەیە روونکردنەوەیەکیش دێنێتەوە، کە زیاتر لە پاساو دەچێ. ئەو دەنووسێ: "هەڵس و کەوتی پێغەمبەر تەنیا لە بارودۆخە مێژووییەکاندا ڕووندەکرێتەوە: لە لایەکەوە تووڕەیی و زۆرداری لەو سەردەمەدا کارێکی ئاسایی بووە، لەو لاشەوە ئایینەکانیتر لە مەدینە زیانیان بە ویستی سیاسی ئایینی نوێی ئیسلام دەگەیاند".

ئەوە ڕاستە کە زۆرداری و تووڕەیی لەو سەردەمەدا لەگەڵ ژیانی ئاسایی خەڵکی تێکەڵاو بووە، بەڵام هیچ نموونەیەك نابینرێ کە هۆزێك سەرەڕای خۆتەسلیم کردنی بە پتوونی توونا بکرێ. ئەو کات ئەسیری شەڕ یا لە بەرانبەر پارە دا ئازاد دەکران یا وەك یەخسیر دەفرۆشران. خەیانەتکاریش تەنیا لە شارەکە یاخود وڵاتەکە دەردەکران. تەنانەت بۆ ئەو سەردەمەش کارەکەی محەمەد کارەساتێکی نائینسانی بووە.

ئارگۆمێنتەکەی عەبدلحەکیم ئورگی نەک هەر کورتی دێنێ بەڵکوو کێشەیەکی گەورەشی تێدا دەدۆزرێتەوە، چونکە ئەو دەیتوانی وەك ئەندازیارێك یارمەتیدەری داعش بێت. ئایا لە عیراقی سەردەمی هێرشی ئەمریکاییەکان لە ساڵی ٢٠٠٣ بەدواوە زۆرداری و توند و تیژیی ئاوێتەی ژیانی خەڵکی نەبووە؟ ئیزدی و مەسیحیش لە ڕوانگەی سیاسی و ئایینییەوە مەترسیان بۆ وڵاتی ئیسلامی پێکنەهێناوە؟ شەڕکەرەکانی داعش دەتوانن دوای ئەو ڕوونکردنەوەیەی ئورگی خۆیان وەك قوربانی پیلانیکی ئینترناسیۆناڵی سەیر بکەن، چونکە ڕۆژئاوا هێرشی بردۆتە سەر ئەو وڵاتە نوێیە، ئەوانیش وەك مافی ڕەوای خۆیان، بە ئەرکی سەر شانیان دەزانن پارێزگاری لە ناوچەکانی خۆیان بکەن. لە لایەکی دیکەشەوە هەڵس وکەوتی نەگونجاو و ناسازانەی محەمەد لە هەنبەر بێ دینان و دژبەرانی سیاسی وەك مودێلك، شەڕکەرەکانی داعش ڕێنوینی دەکات: سەربڕینی بەئاشکرایی سەربازانی عێراقی و سوریی، کە لە لایەن شەڕکەرانی داعشەوە، وەك خاین بە دینی ئیسلام سەیر دەکرێن، بە لاسایی و چاولێکەریی لە هەڵس و کەوتی پێغەمبەر

پاساو دەدرێتەوە. بۆ وێنە سووتاندنی فڕۆکەوانی ئۆردەنی بۆ ئیسلامییەکان وەك تاوانێك بۆ هاوکاریی ئەو کەسە لەگەڵ هێزە ئەمریکاییەکان سەیر دەکرێ.

روونکردنەوەکەی عەبدلحەکیم ئورگی لەسەر زۆرداریی و تووڕەیی دەتوانرا لە لایەن هیتلێریشەوە لە پەیوەندیی نێوان هێزە یەکگرتووەکان و نەتەوەی یەهوودی بە باشی کەڵکی لێ وەربگیرێت. دیارە لام روونە کە ئەو هەڵسەنگاندنە دەبێ بە ئیحتیاتەوە سەیر بکرێن، بەڵام ئەو کارەساتەی محەمەد بەسەر یەهوودییەکانی مەدینەی هێنا، لە چەند ڕوانگەوە و بە مودێلێکی بچووکتر دەتوانێ لەگەڵ کارەساتی نازییەکان هەڵسەنگێنرێت. من بە خاترجەمییەوە دەتوانم ئەو هەڵسانگاندنە بەڕێوەبەرم، چونکە مەبەستی من لێرەدا چلۆنایەتیی یان گەورە و بچووکی تووڕەییەکە نییە بەڵکوو ئەو لایەنە هەڵس و کەوتە رۆحیەیە کە لە پشتی کارەساتەکان ڕاوەستاوە. لە کتێبی بۆچی ئاوشویتس[94]"Warum Auschwitz?" نووسینی گوونار هاینزۆن "Gunnar Heinsohn" سوسیۆلۆگی شاری برێمەنی ئاڵماندا هۆکار و هاندەری ئادۆلف هیتلێر بۆ بەڕێوەبردنی کارەساتەکانی لە گۆشەنیگایەکی سەیرەوە باس کراون. بە بۆچوونی ئەو، هیتلێر وەدوای پرسیاری ویژدانی خۆی کەوتووە. هیتلێر توند و تیژی بەکارهیناوە و ویستوویە پیاوکوژی بەڕێوە بەرێ، کەچی جوولەکەکان بە خۆیان و ١٠ یاسای ئایینییەکەیانەوە و بە تایبەت یاسای "تۆ نابێ بکووژی" لەسەر ڕێگای قوت بوونەتەوە. بە واتایەکیتر بە کوشتنی ئەخلاقیی ویژدانەکەی لە قابغی یەهوودیەکاندا، ئەو لەمپەرەی بۆ بەڕێوەبردنی کارە نائینسانییەکەی خۆی لەسەر ڕێ لابردووە. بە پێی بۆچوونەکەی گوونار هاینزۆن هیتلێر دەبێ بە سەردانی سەرچاوە کۆنەکانی ئاڵمانی ویستبێتی لە سەدەی بیستەمدا شتێکی نوێ پێکبێنێ. بەشێوەیەك کە ئەو خەڵکانەی "یاساخ بوونی کوشتن" بەو شێوەیەی لە ١٠ یاسای ئایینیدا نووسراوە، بسڕنەوە و ڕێگا بۆ کوشتن و تووناکردنی نەتەوەیەك بە پتوونی خۆش بکات.

ڕەنگە ئەو بۆچوونە لە نیگای یەکەمدا وەك تیزێکی سەربەرەوخوار بنوێنێ، بەڵام کاتێ مرۆڤ دەنگی ڕاستەقینەی هیتلێری گوێ لێبێ، قورساییەکی تایبەت بەخۆی پەیدا دەکا. بۆچی هیتلێر جیهانی یەهوودییەتی سامناك و تاوانکار دەبینی،

---

[94] ئاوشویتس یەك لەو شوێنانەیە کە نازییەکان مرۆڤ کوژییەکەی خۆیان تێدا بەڕێوە بردووە.

دیکتاتۆر خۆی روونی دەکاتەوە. "بەهۆی بوونی هەڵس و کەوتی سەرنج نەدان و زوڵم و ستەمی خەڵکەکان وەك مافێکی سەردەمی 'کۆن'، ژەهری ئەو چەشن هەڵس و کەوتانە وەك 'یاساخکردنی کوشتن' و 'بیری یەکبوونی مرۆڤ' لە مێشکیاندا پەروەردە کردبوو. هەموو ئەو شتانەی ئەمڕۆ بۆ مرۆڤ وەك یەکگرتوویی نەتەوەی جیهانی کە شانازی پێوە دەکرێت، من بە نەخۆشیی دەزانم." تەنانەت هیتلێر ئەو پرنسیپ، هەڵس و کەوت و داب ونەریتە کۆنانە بە هۆی سەرەکیی بۆ هەرەسهێنانی دەوڵەتی ئاڵمان لە شەڕی جیهانی یەکەمدا دادەنێ. هەروەها هیتلێر دەڵێ: ئەو هەڵس و کەوت و داب و نەریتە کۆنانە کە لە لایەن سەربازانی ئاڵمانییەوە بەڕێوەچووە و باوەڕیان پێی بووە، بۆتە هۆی کزکردنی ویست و ورەی شەڕکەرەکان بۆ سەرکەوتوویی کە تەنیا بە کوشتن و تووناکردن بێ ئەملا و ئەولا وەدی دەهات، و ئەوەش هۆکار بووە بۆ هەرەسهێنانیان.

تەواو کێشەی محەمەدیش لەگەڵ یەهوودییەکان ئەوە بووە. ئەوان داب و نەریتی قوربانیکردنی مرۆڤیان وەلا نابوو، کەچی محەمەد بە پێچەوانە ئەو داب ونەریتەی زیندوو کردەوە و بۆ بەڕێوەبردنی پلانە شەڕخوازەکانی بۆ گرتنەوەی وڵاتانی عەرەبی و دەوروبەری وشەی شەهیدی لەجێی وشەی قوربانی دانا. لە ڕوانگەی ئەوەوە یەهوودییەکان رەقیبێکی ئایینی زۆر بەهێز لە ناوچەکە بوون. دیارە لەو ناوچەیەش تەنیا نەتەوەیەك وەك هەڵبژاردەی تایبەتیی ئیلاهی دەبوو بوونی هەبایە. محەمەد بۆ گەیشتن بە ئاواتەکانی دەبوو نەتەوەی کۆنی "کوشتن حەرامە" بکووژێ ، بۆ ئەوەی مانای ئیلاهیی ژیان و مردن روون بکاتەوە.

تەنانەت هانس کوینگ "Hans Küng" وەك مرۆڤێکی ئایین ناس کە هۆگریی بۆ ئایینی ئیسلام هەیە، کاتێ لەسەر هۆزی "Quraiza" دەنووسێ، لە خاوێنکردنەوە و لەسافی دانی نەتەوەیی دەدوێ. ئەو، محەمەد ڕاستەوخۆ بۆ ئەو کارەساتە بە بەرپرس دادەنێ.[95]

خاڵێکی هاوبەشی تر محەمەد و هیتلێر لێك نیزیك دەکاتەوە. هەردووکیان شەڕی دژ بە یەهوودیان بە کەلتوور، فەرهەنگ و مێژووی خەڵکەکانیانەوە گرێداوە و

[95] Hans Küng: Der Islam, S. 152f.

بانگەوازیان بۆ سووککردنی ئەو نەتەوەیە داوە. محەمەد کێشەی نێوان ئیسلام و یەهوودی نەك وەك کێشەیەکی سیاسی کاتی خۆی، بەڵکوو وەك کێشەیەکی درێژخایەن سەیر کردووە کە تا کۆتایی هاتنی ئەم دنیایە درێژەی دەبێ. محەمەد دەڵێ: "*ڕۆژی قیامەت هێشتا کاتی نەهاتووە، تا ئەو کاتەی موسوڵمان لە بەربەرەکانی دژ بە جوولەکە دایە و دەیکووژێ، تا ئەو کاتەی جوولەکە خۆیان لە پشت دار و بەرد دا دەشارنەوە، و بەردەکان و دارەکان دەڵێن ئەی موسوڵمان، ئەی بەندەی خودا، ئەوە جوولەکەیە لە پشت من خۆی شاردۆتەوە، وەرە و بیکووژە*".[96]

ئەو هەڵس و کەوتەی محەمەد تا ئەمڕۆش لە لایەن زۆربەی ئیسلامیستەکانەوە وەك شەڕێکی ئیلاهی دژ بە نەتەوەی یەهوودی بەڕێوەدەچێ ، کە تێیدا یەهوودی بە نەتەوەیەکی هەمیشە خەیانەتکار دەناسرێ و تا ئەوکاتەی تەنیا یەهوودییەکیش لەسەر دنیا مابێ، ئەو شەڕە کۆتایی پێ نایە. ئەو پرەنسیپە بۆ هیتلێر و هاوڕێکانیشی هەر وا بوو: ئەوکاتەی ئاخرین یەهوودی بکووژرێ ئەوکات قیامەت دەست پێدەکا.

بەتایبەت هەڵس و کەوتی قورئان لەهەنبەر نەتەوەی یەهوودی بەڵگەیەکیترە بۆ سەڵماندنی ئەوەی کە قورئان و کەسایەتی و فیگوری پێغەمبەر نەك شەست ساڵ دوای مردنی لە لایەن ئومەوییەکانەوە دۆزراوەتەوە، بەڵکوو لەڕاستیدا پێشتر بوونیان هەبووە. چونکە شەست ساڵ دوای مردنی پێغەمبەر یەهوودییەکان هیچ ڕۆڵێکی گرنگیان وەك دوژمنی موسوڵمان نەبووە و هیچ مەترسیەکیان بۆ حاکمانی ئیسلامی ئەو سەردەمە پێش نەهێناوە. بە پێچەوانە لەناو کۆمەڵگادا هەم لە سەردەمی ئومەوییەکان و هەم دواتر لە سەردەمی عەبباسییەکاندا خۆیان بە باشی لەگەڵ کۆمەڵگاکان گونجاندبوو. لە سەردەمی هێزداریی حاکمانی ئیسلامیدا تیئۆریی دژ بە یەهوودی هیچ ڕۆڵێکی ئەوتۆیان نەدەگێڕا، بە پێچەوانە یەهوودییەکان لە سەردەمی گەشانەوەدا وەك دوکتۆر، وەرگێڕ، شاعیر و هەروەها وەك ڕاوێژکاری خەلیفەکان سەرکەوتوانە کاریان دەکرد. هەمیشە سەردەمی کزیی کۆمەڵگا و کاتی شەڕ و هەڵا و بارودۆخی سیاسی بێ سوبات بوونەتە هۆی ژیانەوەی دوژمنایەتیکردن لە هەنبەر نەتەوەی یەهوودی و تەنانەت مەسیحیەکانیش.

---

[96] Al-Nawawi: Sahih Muslim, Hadith Nr. 2922

کۆتایی سەدەی هەشتەم مێژوونووسی ڕۆمی تئۆفان "Theophanes" (٧٥٠-٨١٨) گوتویە، محەمەد لەژێر کاریگەریی نەخۆشیی گەشکە دا ڕەنجی کێشاوە و زۆر جار فێی لێهاتووە. ئەو نووسەرە هەواڵێک سەبارەت بە یەك لە ژنەکانی محەمەد دەنووسێ کە شکایەتی لەو بارودۆخە کردووە و ئەگەرچی خۆی لە بنەماڵەیەکی ماقووڵەوە هاتووە، بەڵام ناچار بووە خۆی بەو نەخۆشییە فەقیرانەیە ی محەمەدەوە(فێ لێ هاتن) خەریك بکات.[97] لە سەرچاوە ئیسلامییەکانیشدا باس لە فێ لێ هاتنی محەمەد کراوە، بەڵام لەواندا ئەو بارودۆخە نەك بە نەخۆشیی بەڵکوو بە حاڵەتی وەرگرتنی وەحی ئاسمانی لە لایەن خوداوە مانا کراوەتەوە. لە سەدەی ناوەڕاست وێنەی ئەو نەخۆشییەی محەمەد لە باسەکانی دنیای مەسیحییەتدا ڕەنگی داوەتەوە. بۆ مەسیحییەکان ڕاهێنانی ئاییینی محەمەد وەك ڕاهێنانی شەیتان سەیر کراوە و فێ لێ هاتنی محەمەدیش بۆتە هۆی بەهێزکردنی ئەو وێناکردنەیان.

ناودارترین نەخۆشی فێ، لە سەدەی نۆزدە فئودۆر داستایۆفسکی " Fjodor Dostojewski" گۆڕانکاریی بەسەر وێنەی نەخۆشیی فێ لێهاتنداهێنا. ئەو دەنووسێ، کە نەخۆشیی فێ لێهاتن [پەرکەم] دەتوانی زۆر ئیلهام هێنەر بێ. ئەو گەشەنگ (تشنج)انە "زەمینیەتی بەرزی سۆزدارانە لەخۆ دەگرێ، کە لەو بارودۆخەدا کات ڕادەوەستێ". داستایۆفسکی وەبیر وەحیەکانی محەمەد دەکەوێتەوە: "بە ئەگەری زۆر ئەو حاڵەتە یەك لەو چرکەساتانە بووە کە محەمەد لە کاتی فێ لێهاتندا درکاندوویەتی کە بۆ کاتێکی زۆر کەم میوانی بارەگای خودا بووە".[98] داستایۆفسکی لە ڕۆمانەکەیدا

---

[97] Frank R. Freemon: »A Differential Diagnosis of the Inspirational Spells of Muhammad the Prophet of Islam«, *Journal of Epilepsia,* 17/1976, S. 423–427

[98] Frank R. Freemon: »A Differential Diagnosis of the Inspirational Spells of Muhammad the Prophet of Islam«, *Journal of Epilepsia,* 17/1976, S. 423–427

(مرۆڤی گێژ) لەسەر فێ لێهاتنی شازادە میشکین و ئەزموونەکانی دەدوێ کە زۆر لە خەون و خەیاڵەکانی محەمەد دەچن.

سروشتییە هەمووکەس ئەزموونی گرنگی فێ لێ هاتنی پێغەمبەرانەی نییە. هەروەها سروشتییە کە مرۆڤ ئەزموونی زەینییەتی رووحانی بە نەخۆشی دانەنێت. بەڵام پسپۆران لەسەر ئەو بۆچوونەن کە شکڵێکی تایبەتیی ئەو نەخۆشییە پەیوەندیی لەگەڵ ئیمانداریی لەڕادەبەدەر و خەون و خەیاڵاتدا هەیە، کە بە ناوی نەخۆشی صرع لوب تمپورال Temporallappenepilepsie(TLE) مەنشوورە. هەروەها گوتە و گێڕاوەی شەخسیی نەخۆشەکانی تووشبووی ئەو نەخۆشییە (TLE) وێنەیەکی شەفاف بۆ مرۆڤ دەخەنە ڕوو، کە پەیوەندیی ڕاستەوخۆیان لە نێوان نەخۆشییەکە و ئەزموونی رووحانی تێدا بەدی دەکرێ.

لە شەوێکی جەژنی پاک (Ostern)دا، [کە جەژنێکی مەسیحییە]، ئەو کاتەی داستایۆفسکی لە سیبریای تاراوگەی خۆی دەژیا، دۆستێکی کۆنی میوانی دەبێ. داستایۆفسکی خەونێکی پێغەمبەرانە کە لە حاڵەتی فێ لێهاتنیدا بەسەری هاتبوو، بۆ هەڤاڵەکەی بەم وشانە وێنا دەکا:

"دەنگ و هەرایەکی بەرز لە هەوادا دەوری منی گرتبوو، من بێهوودە هەوڵم دەدا خۆم بجووڵێنمەوە. هەستم کرد ئاسمان بەسەر زەویدا دەکەوێ، و من لەناو خۆیاندا جێ دەکەنەوە. لە ڕاستیدا من لە خودا هێندە نیزیك ببوومەوە کە هەستم دەکرد پێمەوە نووساوە. ئەو لەناو مندا بوو، بەڵی خودا بوونی هەیە، من دەگریام. ئێوەی مرۆڤی ساغ و سالم، ئاگاداری هیچ نین، کە ئێمەی نەخۆش لە حاڵەتی فێ لێهاتندا کاتێکی چەند خۆشمان هەیە. محەمەد لە قورئانەکەیدا گوتوویەتی، بەهەشتی بینیوە و چۆتە ناویەوە. هەموو ئەو مرۆڤە شێت و بلیمەتانە زۆر لەسەر ئەوە سوور بوون کە محەمەد درۆزن و شارلاتان نیشان بدەن. بەڵام نا، محەمەد لە ڕاستیدا کاتێ فێی گرتنەکەی لە بەهەشت بووە. ئەویش قوربانیی ئەو نەخۆشییەی من بووە. من نازانم ئەو خۆشیی و چێژە، چرکە، خولەك یاخود کاتژمێرێك درێژەی بووە، بەڵام باوەڕم

پێ بکە، ئامادە نیم بارودۆخی فێ لێهاتنم لەگەڵ تەواوی چێژی ئەو دنیایە بگۆڕمەوە!" 99

شازادە میشکین لە کتێبەکەی داستایۆفسکی دا لە چەند ڕوانگەوە زۆر لە محەمەدی سەردەمی مەککە دەچێ. ئەو لە بنەماڵەیەکی ماقووڵی فەقیر سەری هەڵداوە، بلیمەتێکە، بەڵام کارتێکەرییەکەی لەسەر دەوروبەری وەك منداڵێك وایە، کە لە پەرەسەندن دوا کەوتبێ، گەورە نەبووبێت و هەر وەك کاتی منداڵیی مابێتەوە. حاڵەتی فێ لێهاتنەکەی بۆ ئەو وەك ڕاکردن لە دنیا بووە، دنیایەك کە نە ستایشی دەکا و نە لێی حاڵی دەبێ. لە کتێبی "مرۆڤی گێژ"دا نووسەر حاڵەتی فێ لێگرتنەکە بە چوونە ناو دنیایەکی مێتافیزیکی بەیان دەکا. بۆ شازادە میشکین ئەو حاڵەتە وەك هەستێکی پایەبەرز لەگەڵ بەختەوەریەوە گرێدراوە و بەوەوە بەستراوەتەوە:

"لە قووڵایی نارەحەتی و خەمناکیدا، و لە تاریکیی دەروونی و خەمووکی و عەزابدا، مێشکی بۆ ساتێك هاوچەشن وەك کارەبا ڕۆشن بۆتەوە (...) و هەموو هێزی ژیانی بە گرژ بوون تەنراوە(...). هەستی ژیانی، هەستی ئاگالەخۆبوونی لەو ساتەدا چەند بەرانبەر هێزی گرتووە(...). هۆشیاریی، تێگەیشتوویی و دڵی، هەر هەموویان لەپڕێکدا بەهۆی تیشکێکی نائاسایی پڕ کراونەوە، هەموو دڵەکوتەیەك، هەموو دوودڵییەك، هەموو نائارامییەك کۆتاییان پێ هاتووە و کۆچیان کردووە، و ئارامییەکی مەزنیان پێکهێناوە کە پڕ بووە لە هاوئاهەنگی، چێژ، خۆشحاڵی و هومێدوارییەکی روون و ئاشکرا، پڕ لە هەست و ئاخرین هۆی خولقاندن. بەڵام (...) ئەو تیشکە لە هەوەڵەوە وەك ئاگاداربوونەوە چرکەیەکی خایاند، کە ساتێك دواتر فێ لێگرتنەکەی بەدوادا هات(...) ئەو جێگایەی بارودۆخی گرنگی ئاگالەخۆبوونی و هەستێکی بەرزی خۆناسیی، هەروەها بەدوایاندا بەرزبوونەوەی بوونی خۆی هەست پێکردوە". 100

داستایۆفسکی ئەو هەستە بە "بەرزترین پلەی هارمۆنی جوانیی وێنادەکا"، هەروەها وەك "هەستێکی بێ پێشینە و پێشتر نەبینراو و هەست پێنەکراوی، نەپێواو،

---

99 zitiert nach: Jan Dirk Blom: A Dictionary of Hallucination, S. 155

100 Fjodor Dostojewski: Der Idiot, 2. Teil, 5. Kapitel

بەرانبەریی، هاوتایی و ورووژاندن"ی دادەنێت، هەر وەك لە كاتی تاعەتدا، بە پلەی بەرزی ئاوێتەكردنی ژیان گەیشتن. لە لایەكیتریشەوە حاڵەتی فێ لێگرتن بە پێچەوانە ئەو هەستانە وەكار دەخەن: (...) بێ فیكری، تاریكیی واتایی یاخود مانایی و گەوجی دەبنە ئاسەوار و ئاكامی ئەو ساتە بەرزە كە بە ڕوونی لەبەر چاوی تێپەڕ دەبن. ئەو لەخۆی پرسیار دەكات: *"چ لەگەڵ ئەو ڕاستییە دەكرێ؟"* [101]

شیكردنەوەكەی داستایۆفسكی وەك بۆنی نەشئەبوون لە كاتی فێ لێهاتندا لە لایەن پسپۆرانی ئەمڕۆی دەمار ناسەوە دەسەلمێنرێت. دەمارناسی ئینگلیزی جان هولینگز جاكسن "John Hughlings-Jackson" لە سەدەی١٩ دا ئەو هەڵس و كەوتەی بە وڵاتی روئیایی"dreamy state" ناوبردووە.[102]

بەڵام با بگەڕێینەوە بو لای محەمەد: چەندین نیشانە هەن كە هەڵس و كەوتی محەمەد لە كاتی وەحیەكەیدا دیاری دەكەن و هەر ئەو نیشانانەش لەو كەسانەدا دەبینرێن كە توشی نەخۆشی TLE هاتوون. لە تاقمێك لە حەدیسەكاندا دەخوێنینەوە كە محەمەد كاتی وەرگرتنی وەحیەكانی (گوتەكانی قوڕئان) گوێی لە زەنگوڵە بووە، وەك وشتر پرخەی كردووە و تەنانەت لە هەوای ساردیشدا عارەقەیەكی زۆری كردووە و لەو حاڵەتەدا بە هیچ شێوەیەك نەكراوە قسەی لەگەڵدا بكرێ. زۆر بە توندیی لەشی لەرزیوە و تف و كەف لە دەمیدا كۆ بۆتەوە. جێی باوەڕ نییە كە حەدیس نووسان دواتر ئەو بارودۆخانەیان لەخۆوە نووسیبێ چونكە هیچ خاڵێكی ئەرێنی یاخود هیچ سوودێكی بۆیان نەبووە. ئەو هەڵس و كەوتانە تەنیا بارودۆخی ئاسایی مرۆڤێكی فێ لێهاتوون، كە مێژوونووسانی ئیسلامی بە پەرجۆی وەحی بۆ محەمەد لە ئەژمار دێنن.

دیارە مرۆڤ و ڕەخنەگرانی سەردەمی محەمەد ئەوكات ئەو هەڵس و كەوتانەیان بە نیشانەی نەخۆشیی و وازوازی بوونی داناوە. لە ١٦ بەشی جۆراوجۆری كتێبی قوڕئاندا محەمەد ناچار بە ڕەدكردنەوەی ناوی شێت كراوە كە مرۆڤی دەوروبەی لەسەریان دانابوو. بۆ وێنە لە سووڕەی ١٥، ئایەی ٦ دا نووسراوە: "گوتیان: ئەی

[101] Fjodor Dostojewski: Der Idiot, 2. Teil, 5. Kapitel

[102] Théophile Alajouanine: »Dostoiewski’s epilepsy«, *Brain* 86/1963, S. 209–218

ئەو کەسەی قورئانت بۆ نازڵ بووە، تۆ بەڕاستی شێتی!" شیکەری قورئان ئەلڕازی "Al Razi" بەم شێوەیە دەدوێ: "پێغەمبەر کاتی وەرگرتنی وەحی لە لایەن خوداوە کەوتۆتە بارودۆخێکی هاوچەشنی بێهۆشییەوە، هەر لەبەر ئەوەش، مرۆڤی دەوروبەری پێیانوابووە کە شێتە."[103]

ئەو شتەی ناوی شێتیان لەسەر داناوە، دەبێ هەر فێ لێهاتنەکەی بووبێ. ئەو نیشانانەی محەمەد لەو بارودۆخەدا بوویەتی، مرۆڤی ئەو کات یا بە پەیوەندیی لەگەڵ خودای داناوە، یا لەگەڵ شەیتان! خەڵکی مەککە محەمەدیان بە شەیتان دانابوو و لایەنگرەکانیشی بە پێغەمبەری خودایان دەناسی.

[103] Al-Razi: At-Tafsir al-Kabir, Sure 15:6

Hypergraphia (هیپپێرگرافیا)

دیاردەیەك کە پەیوەندیی لەگەڵ نەخۆشیی TLE دا هەیە هیپپێرگرافیا یاخود نووسینی شەیداییە. بە پێی ئەو تاقیکارییەی وا لە لایەن هێلە و لایف هانزن " Helle und Leif Hansen"ەوە بەڕێوە چووە، داستایۆفسکی و سوێرێن کیکەگارد " sören Kierkegaard" فەیلەسوفی دانمارکی کە لەژێر نەخۆشیی TLE دا ڕەنجیان کێشاوە، دوای فێ لێهاتن، لە زۆربەی ئەو بارودۆخانەدا کاری نووسینی بەپەلە و گورجیان بەڕێوە بردووە.[104]

لە تاقیکارییەکدا، نامەیان بۆ چەند مرۆڤی نەخۆش نووسیوە، کە هەموو چەشنێک نەخۆشییان لەناودا بووە، تەنیا نەخۆشەکانی تووشبووی TLE بە خێراییەکی مامناوەندی ۱۳۰۱ پیت وەڵامی نامەکەیان داوەتەوە. نەخۆشەکانیتر بە نیزیکەی ۱۰٦ پیت وەڵامیان داوەتەوە. سەدا حەوت تا دەی نەخۆشەکانی TLE ڕاستەوخۆ دوای فێ لێهاتن بە پەلە وەڵامیان داوەتەوە.[105]

لە پەیوەندیی لەگەڵ محەمەد، لە قورئان دا هاتووە کە پێغەمبەر دوای تەواوبوونی ئەو حاڵەتە ڕۆحانییە (وەحی) نووسراوەکانی قورئانی یەك بەدوای یەکدا و پەیتا پەیتا گوتووە. زۆرجار هەوڵی داوە هەموو ئەو تێکستانەی پێی وەحی کراوە بەپەلە و زۆر بە گورجی چەندین جار بخوێنێتەوە. خودا دەبێ لە سوورەی ۷٥ ئایەی ١٦ دا ئەمری بە محەمەد کردبێ کە خۆڕاگری بکات:"زمانت لە ڕێگەی پەلەکردن بۆ خوێندنەوەی ئەو (قورئان) مەجووڵێنەوە". هەڵەی کورتی کێشەی ئاخەفتنیش (زمان گیران) بە نیشانەی نەخۆشیی TLE لە ئەژمار دێ.

---

[104] Heidi Hansen, Leif Bork: »The intriguing secret of machinery«, in: *Kritik,* Nr. 83, Kopenhagen 1988, S. 118–128

[105] Bettina Schmitz, Michael Trimble: Psychiatrische Epileptologie. Psychiatrie für Epileptologen – Epileptologie für Psychiater, S. 73

تاقمێك لە ئیسلامناس و ڕۆژهەڵات ناسانی ڕۆژئاوایی ئەو تیئۆرییە بە ڕاست دەزانن کە محەمەد لەژێر نەخۆشیی فێ لێهاتندا ڕەنجی کێشاوە. بڕێکیشیان ئەو نەخۆشییەی پێغەمبەر ڕەد دەکەنەوە و نایانەوێ لە بیۆگرافییەکانی پێغەمبەردا نیشانەی نەخۆشبوونی بسەلمێنن. دەیوید س. مارگۆلیووث "David S. Margoliouth" پسپۆری ئینگلیزی نەک هەر پێی وابووە محەمەد نەخۆشی فێ لێهاتن (پەرکەم)ی هەبووە، بەڵکوو لەسەر ئەو بۆچوونەیە کە زۆرجاریش بە ئانقەست خۆی خستۆتە ناو ئەو حاڵەتەوە.[106] هەروەها پسپۆری ئەمریکایی دانکن بلاك مەکدوناڵد " Duncan Black Macdonald" دەڵێ ئەگەر مرۆڤ ژیانی محەمەد بە وردی بپشکنێ، دێتە سەر ئەو باوەڕە کە محەمەد نەخۆشیی "پاتۆلۆژیك"ی هەبووە. پسپۆری زانستیی و ئیسلام ناسی سوئێدی تۆر ئاندرائە "Tor Andræ" ئەو بۆچوونەی مەکدوناڵدی ڕەد کردۆتەوە و بە پێی زانستی سەردەمی خۆی دەڵێ: ئەو نەخۆشییە لە حاڵەتی ئاسایی خۆیدا ناتەواوبوونی ئەندامی و ڕەوانی بەدوادا دێ کە لە محەمەددا نابینرێ. بە بڕوای ئەو ئەگەر محەمەد فێشی لێهاتبێ، دەبێ حاڵەتێکی ئاسایی و سەرەتایی ئەو نەخۆشییە بووبێ. تەنانەت پسپۆر و ئیسلام ناسی سکاتلەندی و. مۆنتگۆمێری وات "W. Montgomery Watt"یش ئاسەواری هیچ نەخۆشییەك لە محەمەددا نابینێ. ئەو لەسەر ئەو بۆچوونەیە کە محەمەد لە سەرەتای سەرکردەییەوە تا ئەو کاتەی مردووە، هێزی کاریی لە دەست نەداوە و کونتڕۆڵی تەواوی بەسەر کارەکەیدا بووە.[107]

بەڵام فرانك ڕ. فڕێمۆن "Frank R. Freemon" دەڵێ ئەو ئیسلامناسانەی نەخۆشییەکەی محەمەد ڕەد دەکەنەوە، یا نەخۆشییەکە بە باشی ناناسن یا سەروکاریان لەگەڵ مرۆڤی تووشبووی ئەو نەخۆشیە نەبووە.[108] فڕێمۆن لەسەر ئەو بۆچوونەیە کە ئەگەرچێ زانیارییەکانی بۆ بڕیارێکی زانستیی کەمن، بەڵام چەمکی 'ڕەوانی بوون' بۆ محەمەد پڕ بە پێستە. ئەو لیستەیەکی نووسیوە کە ئارگۆمێنتی هەم دژ بەو پێشبینییە و هەم بە سوودی پرۆگنۆزەکەی تێدایە. ئارگۆمێنت بۆ پێشبینیی بارودۆخی محەمەد: فێ لێهاتن (paroxysmal onset)، کەوتن و بێهۆش بوونی لەپڕێکدا، دیتن و

[106] David Samuel Margoliouth: Mohammed and the Rise of Islam, S. 46

[107] W. Montgomery Watt: Muhammad. Prophet and Statesman, S. 19

[108] Frank R. Freemon: »A Differential Diagnosis of the Inspirational Spells of Muhammad the Prophet of Islam«, *Journal of Epilepsia,* 17/1976, S. 423–427

بیستن لەو بارودۆخەدا و خەیاڵات کردن. ئارگۆمینت دژ بە پرۆگنۆز یاخود پێشبینییەکە فرێمۆن دەڵێ: تەمەنی محەمەد بۆ ئەو نەخۆشییە کە یەکەمجار لە چل ساڵیدا وەحی بۆ هاتووە، جێی پرسیارە. ئەو تەمەنە بۆ نەخۆشیی TLE زۆر درەنگە. بەڵام فرێمۆن لێرەدا دوو نیشانەی گرنگ لەسەر بیوگرافی محەمەد لەبەر چاو ناگرێ، کە ئەو لە تەمەنی منداڵی و لاویەتیشدا نەخۆشییەکی هاوچەشنی بووە بەڵام ئەوکات وەك سووڕەی قورئان نەنووسراونەتەوە. لە تەمەنی چوار ساڵاندا محەمەد گوتوویە دوو مرۆڤ بە جل و بەرگی سپیەوە ئەویان توند لە باوەش گرتووە، سینگیان کردۆتەوە و دڵیان بە ئاوی متفەرك خاوێن کردۆتەوە.[109] لە یەك لە گێڕاوەکانیتردا هاتووە کە لە تەمەنی گەنجیەتی، لەپڕێکدا لەبەر دەرکەی کەعبە کەوتۆتە سەر زەوی. چاوەکانی خێل ببوون و بەرەو ئاسمان زەق ببوونەوە. هاواری مامی کردووە کە بەری(گەڵ وگونی) داپۆشێ.[110]

ئەو نموونانەی سەرەوە دوو لەو بابەتانەن کە لەسەر تەمەنی گەنجیەتی محەمەددا گێڕراونەتەوە، دەنا ئەو تەمەنە تایبەتەی واهەیە ئەگەر بە ئانقەستیش بووبێ، بە پتوونی لە تاریکیدا ماوەتەوە. پسپۆری ئیسلام ناس تیلمەن ناگل "Tilman Nagel" لیستەیەکی بەبەڵگەی بۆ ئاماژەکردن بە نەخۆشییەکەی محەمەدی بڵاو کردۆتەوە: نیشانەکان لە حاڵەتی فێ لێهاتنی محەمەد: (بە ڕادەیەکی زۆر ئارەقەی کردووە، سەرەگێژە، ماندوویی). ناگل ئاماژە بەوەش دەکا کە زۆربەی قەیسەرانی ڕۆمیش ئەو نەخۆشییەیان لەگەڵ بووە.[111]

دوکتۆرێکی تورک بە ناوی دەدە قورقود "Dede Korkut" لە کتێبی The " Life Alert "Medical Case of Muhammad دا چەند لە نیشانەکانی ئەو نەخۆشییە لیستە دەکا کە محەمەدیش تووشی بووە و لە مرۆڤی تووشبووی ئەو نەخۆشیی TLE یەشدا دەبینرێن. بەتایبەت بیستنی دەنگی زەنگوڵە بۆ ئەو یەك لەو نیشانە گرنگانەیە بۆ نەخۆشبوونی محەمەد.[112] ئەوەش لەسەر محەمەد دەزانین کە رقی دنیای لە دەنگی

---

[109] Ibn Hischām: Sirat an-nabi, 1:216

[110] Al-Bukhari: Sahih al-Bukhari, Hadith Nr. 1505

[111] ››Legende und Heilsbringer«, ein Interview mit Tilman Nagel, *Der Standard,* 4. Juli 2008

[112] Korkut, Dede: Life Alert. The Medical Case of Muhammad, S. 54f.

زەنگوڵە و مۆسیقا بووە. لە گوتەیەکی حەدیسدا دەڵێ: "*هیچ کاروانێك لە لایەن فریشتەکانەوە ئاگاداری و هاوڕێیی ناکرێن ئەگەر سەگ یا زەنگوڵە لەگەڵیاندا هاوڕێ بێ*".[113] لە گوتەیەکیتری حەدیسدا دەڵێ: "*زەنگوڵە شمشاڵی شەیتانە*".[114]

بە ئەگەری زۆر دەنگی زەنگوڵە بۆتە هۆی فێ لێهاتنی محەمەد. دوای گرتنی ناوچە مەسیحییەکان لە لایەن لەشکری ئیسلامەوە لە زۆربەی ئەو ناوچانەدا دەنگی زەنگوڵەی کلیسایان قەدەغەکردووە. بۆ زۆربەی لایەنگرانی داعیش دەنگی زەنگوڵە تەنانەت تا ئەمڕوش قەدەغەیە. دەدە قورقود "Dede Korkut" هەروەها چەند تایبەتمەندیتریش لیستە دەکا کە پەیوەندییان بە نەخۆشیی TLE وە هەیە و لای محەمەدیش بینراون: دڵەکوتە، رق و قین، کینەیی بوون، هەستی تاوانباری، خەمۆکی، خەمباری و بیری خۆکوژی، زێدەرۆیی ئەخلاقی، وزەی ئاڵوگۆڕی سێکس، زێدەرۆیی سێکسیی هیپەرگرافی یاخود پارانۆیا.[115]

عەبباس سادقیان دەمارناسێکی ئێرانییە کە ئەزموونێکی زۆری لەسەر مرۆڤی توشبووی نەخۆشیی TLE هەیە. ئەویش لەسەر ئەو نەخۆشییە لە کتێبەکەیدا بە ناوی شمشیر و مقەست "Sword and Seizure"، ئەو بۆچوونە پشت ئەستوور دەکا: "فێ لێهاتنی محەممەد و بنیاتنانی ئیسلام"Muhammad’s Epilepsy and the Creation of Islam بۆ ئەو بیستنی دەنگی زەنگوڵە و بینینی خەون و خەیاڵ لەو بارودۆخەدا دوو نیشانەی روونی ئەو نەخۆشییەن. دوکتۆر عەبباس سادقیان لە کەسایەتیی محەمەددا نیشانەی تێکچوونی هەڵس و کەوت، پارانۆیا و خۆپەرستی دەبینێ. ئەزموونێکی هاوچەشنیش نووسەری ئێرانی عەلی سینا لە کتێبەکەی بە ناوی تێگەیشتن لە محەممەد "Understanding Mohammad" دا پێی گەییوە.

بە پێی بۆچوونی ئەو پسپۆڕانە وێدەچێ محەمەد لە ڕاستیدا لەژێر نەخۆشییەک جیا لە فێ لێهاتن، ڕەنجی کێشابێ کە نیشانەکانی تەنیا بە فێ لێهاتن روون ناکرێنەوە. وەك کێشەی شەڕخوازی یاخود کێشەی ئیمپاتی یا سۆز. زەجرکێشان و هەڵس و کەوتە سرنجڕاکێشەکانی محەمەد ئەو کات و ئێستاش بۆ مێژووی ئیسلام و زۆربەی

[113] Al-Nawawi: Sahih Muslim: Kitab al-Libas, Hadith Nr. 2113
[114] Al-Nawawi: Sahih Muslim: Kitab al-Libas, Hadith Nr. 2114
[115] Korkut, Dede: Life Alert. The Medical Case of Muhammad, S. 35

موسوڵمانان تا ئەمڕۆش ئاكام و ئاسەواری خۆی بەجێ هێشتووە. لە سووڕەی ٣٣ و ئایەی ٢١ دا قوڕئان لە موسوڵمانان داوا دەكا محەمەد وەك مرۆڤێكی نموونە سەیر بكەن. ژنەكەی محەمەد واتە ئایشە بەم وشانە سەبارەت بە محەمەد دەدوێ: "ئەو(محەمەد) قورئانێك بوو لەسەر دوو قاچ" ئەو ئاخەفتنەی ئایشە لە سووڕەی ٥٣ دا دەسەلمێرێت: *"لەو قسانەی محەمەد دەیانكات هەر هەموویان وەحی خوداییِن"*. ئەو چەشنە سووڕانە تا ئەمڕۆش لە دنیای ئیسلامدا بەرگریی لە ڕەخنەگرتن لە خۆی و كارەكانی دەكەن. تاقمێك لە رفۆرمیستەكان هەوڵیان داوە لە نێوان نووسراوەكانی قورئان و گوتەكانی حەدیس و سیڕە، یان ژیننامەكانیدا جیاوازی دابنێن، بەڵام نە لە لایەن عالمان و نە لە لایەن خەڵكییەوە پشتیوانیان لێ نەكراوە. بۆ عالمانی ئیسلامی، ئیسلام تێكەڵاوییەكە لە قورئان، حەدیس، ژیننامەكانی محەمەد و داب و نەریتی ئیسلامی. بە بۆچوونی ئەوان هەر كەس هەوڵی جیاكردنەوەی ئەوانە بدات، هەموویان بە تەواوی لێک هەڵدەوەشێنێت.

ڕەخنەی ڕاستەوخۆ لە محەمەد لە لایەن هەموو موسوڵمانانەوە رەد دەكرێتەوە و بە شتێكی نامۆ دادەنرێت، چونكە محەمەد پێغەمبەر و ئەو كەسەیە كە وەحی بۆ هاتۆتە خوارێ و تەنیا شاهیدە كە قورئان لە ڕاستیدا لە لایەن خوداوە نێردراوە. رەخنە گرتن لە كەسایەتیی محەمەد دەتوانێ ناڕاستەوخۆ پەیامەكەی و هەروەها پایەی ئایینەكە، كە تەنیا لەسەر ئەو و گوتەكانی ئەو ساغ بوونەتەوە و موسوڵمانان بوون و شوناسی خۆیان لەوەوە دەزانن، بەرێتە ژێر پرسیار و لاوازی بكات. هەر بەو هۆیەوە زۆربەی ڕیفۆرمیستەكان ملی بۆ خوار دەكەنەوە و بەپەلە دەیسەلمێنن كە محەمەد و قورئانەكەی بە هەموو شێوەیەك بپارێزن، بەتایبەت كاتێ وەدوای دۆزینەوەی هۆكار بۆ پۆتێنسیالی شەڕخوازی یاخود تەوەری پەرەسەندنی ئایینی ئیسلام دەكەون.

زۆربەی ڕیفۆرمیستەكان بە هیچ شێوەیەك نەک هەر خۆی لێ نادەن، بەڵكوو بیریشی لێ ناكەنەوە كە گۆڕانكاریی بەسەر نووسراوەكانی قوڕئان یا هەڵس و كەوتی كەسایەتی محەمەد دا بێنن و خاڵە زەقەكانیش بە هەڵەی مێژوونووسان و حەدیس نووسانی دوای سەردەمی محەمەد دادەنێن. پاوانخوازییەكەیان هەمیشە ئەوەیە كە عالمانی ئیسلامی یا لە نووسراوەكان تێنەگەیشتوون، یاخود گۆڕانكارییان

بەسەردا هێناوە. چونکە هەم قورئان و هەم پێغەمبەر نییەتیان باش بووە. بۆ دووپاتکردنەوە بڵێم: ئەو ڕێفۆرمیستانە، بێ ئەوەی خۆیان ویستبێتیان، بەو بۆچوون و هەڵوێستانەیەن لەگەڵ کۆنزێرواتیوەکان و تەنانەت تێرۆڕیستەکانیش پەیمانیان بەستووە. لەبەر ئەوەی ئەوان قورئان و محەمەد وەك بەرزترین و مەزنترین هێز دەناسێنن، هەڵس و کەوتە گوماناوییەکان و هەڵەکانی محەمەد نەک هەر دادەپۆشن بەڵکوو ئەو هەڵس و کەوتانە وەك نموونەیەکی باش بە موسوڵمان پێشان دەدەن. بەو هۆیەشەوە زۆربەی هەڵس و کەوتە نا سەلامەتەکانی محەمەد بە میرات بە موسوڵمانان گەییون کە لە بەشەکانی داهاتوودا شی دەکرێنەوە:

- خۆ پەرەستیی و شەیدایی بۆ بەڕێوەبردنی کاری ناحەز،

- تێکەڵ وپێکەڵبوون و وەسواسی فکری و کردەوەیی؛

- پارانۆیا؛ و

- نەبوونی توانا بۆ گوێڕایەڵ کردن بۆ ڕەخنە.

خۆ پەرستی و شەیدایی بۆ بەڕێوەبردنی کاری ناحەز

محەمەد خۆی وەك ئاخرین پێغەمبەرێک سەیر کردووە کە پەیامی کۆتایی لە لایەن خوداوە پێدراوە. ئەو لە قورئاندا خۆی وەك کەسایەتییەکی نەجیب بە تایبەتمەندیی ئەخلاقی بەرزەوە ناساندووە(سووڕەی ٦٨ ئایەی ٤). هەروەها لە سووڕەی ٢١ ئایەی ١٠٧ دا خۆی لە قورئاندا وەك ڕەحمەتی ئیلاهی بۆ سەرجەم مرۆڤی سەر ئەم هەردە لە قەڵەم دەدا. هەروەها، پێداهەڵگوتن و ئافەرین کردن لە خۆیشی لە لایەنگرەکانی چاوەڕوان کردووە.

تەنانەت تا ئەمڕۆش هەر کات موسوڵمانان ناوی بێنن بە پەلە "سڵاوی خودای لەگەڵ بێ"ی بەدوادا دەڵێن. محەمەد خۆی ئەو دێرەی لە قورئاندا بۆ موسوڵمانان پێش نووس کردووە. لەوێدا و لە سووڕەی ٣٣ ئایەی ٥٦ دا نووسراوە: "*خودا و فریشتەکان سڵاو بۆ پێغەمبەر دەنێرن، ئەی ئەو کەسانای ئیمانتان هێناوە، سڵاوی بۆ بنێرن و تەسلیمی فەرمانی ئەو بن*". هەروەها محەمەد بۆ لایەنگرەکانی ڕوون دەکاتەوە کە بە بێ خۆشەویستیی ئەو، ناتوانن باوەڕی ڕاستەقینەیان هەبێ:" *هیچکام لە ئێوە ناتوانن باوەڕێکی ڕاستەقینەتان هەبێ تا ئەو کاتەی منتان لە دایك و باب، منداڵ و هەموو مرۆڤی ئەم جیهانە خۆشتر نەوێ*".[116]

لەبەر ئەوەی لە ژیانی منداڵی و گەنجیدا نە هەستی بە خۆشەوستی و نە بە فەرمی ناسینی کەسایەتیی خۆی کردووە، هەستی بایەخداربوونی کەسایەتییەکەی زۆر لاواز بووە و هەمیشە بە هەڵس و کەوتی مرۆڤەکانیترەوە بەسترابۆوە. عەلی سینا لەسەر خۆپەرەستیی محەمەد بەو شێوەیە دەدوێ: "مرۆڤی خۆ پەرەست پێویستیی بە ستایشکردن هەیە. ئەو بازنەیەك بە دەوری خۆیدا دەکێشێتەوە، و خۆی وەك ناوەندی بازنەکە سەیر دەکات. ئەو، لایەنگرەکانی بۆ ناو ئەو بازنەیە ڕادەکێشێ، پاداشیان

[116] Al-Bukhari: Sahih al-Bukhari, Hadith Nr. 15

دەداتێ و هانیان دەدا بۆ ستایش کردنی خۆی. ئەو کەسانەی لە دەرەوەی بازنەکە ماونەتەوە، وەك دوژمنی خۆی سەیر دەکات."[117]

ئەو کاتەی محەمەد هێشتا هێزی سوپایی نەبوو، خەونی بەهێزبوون و حکوومەتکردنی دەبینی و بەو کارە ڕۆحی خۆپەرستیی خۆی ڕازی ڕادەگرت. ئەو خەونی بە دێو و درنجەوە دەبینی، کە بە کۆمەڵ بۆ لای دەهاتن و لە کۆتاییدا باوەڕیان بەپەیامەکەی دەهێنا. بە سواری ئەسپ کۆچی بۆ ئورشەلیم دەکرد، خۆی وەك ئیمام و پێشنوێژی هەموو پێغەمبەرەکانی تر لە ئەژمار هینابوو، هەڵدەفڕێ بۆ ئاسمان و لەگەڵ خودا لەسەر تەختێك دادەنیشت. کاتێ هێزی سوپاییشی هەبوو، هەتا سەرجەم ناوچەکانی دەوروبەری خۆی نەخستە ژێر حوکمی خۆیەوە، ئارام نەبۆوە.

خۆپەرستیی هەم پەیوەندیی بە متمانە بەخۆ بوونەوە هەیە و هەم بە گرێی خۆ بەکەمزانینەوە. خۆپەرستان بە داخوازی و هاواری بێ ئەملا و ئەولا بۆ گوێڕایەڵی و یاسای تایبەت، ناودێر کراون. دەشزانین کە ژمارەی ژنەکانی محەمەد زۆر لەوە زیاتر بووە کە بۆ لایەنگرەکانی بە فەرمی ئیزن داوە. تەنانەت زەماوەند لەگەڵ بووکەکەی خۆیشی تەنیا بە هۆی یاسای تایبەتی کە لە قوڕئانیشدا باسی لێوە کراوە، مومکین کردووە. ئەو یەك لە پێنجی دەسکەوتی شەڕی بۆ خۆی هەڵدەگرت و پاشماوەکەشی بەسەر شەڕکەرەکانیدا دابەش دەکرد. بڕیارەکانی بەهۆی هێزی قوڕئانەوە جێی ڕەخنەلێگرتنیان لێ بەستراوە(سووڕەی ٣٣ ئایەی ٥٦). زۆربەی ئەو کەسانەی پشتیان تێکردووە و یاخود ڕەخنەیان لێ گرتووە، دەبوو بکووژرێن.

زۆربەی جار خۆپەرستان هەست بە ئیمپاتی(سۆز) ناکەن و ویست و هەستپێکردنی ئەوانیتر نابینن و یاخود گرنگایەتیی پێ نادەن. هەڵس و کەوتی محەمەد لە هەنبەر هۆزە جوولەکەکان و دەستڕێژی سێکسی بە سەفییە لە ڕۆژی کووژرانی باوك و برا و مێرد و بنەماڵەکەی، دوو نموونەی زەقن بۆ کێشەی نەبوونی هەستی ئیمپاتی پێغەمبەر. خۆپەرست نەتەنیا داوای گوێڕایەڵی و سەردانەواندن لە لایەنگرەکانی دەکات، بەڵکوو داوای خۆ قوربانیکردنیشیان لێ دەکات. لە پشت هەر دیکتاتۆرێك خۆپەرستێك ڕاوەستاوە. ئەو سەروەری و

117 Ali Sina: Understanding Muhammad. A Psychobiography of Allahs Prophet, S. 61

ملهوڕیی و زۆرداریيه ڕەنگه هەمیشه داوای ئەوه له مرۆڤ نەکەن که وەك کەسایەتییەك پەرستشیان بکەن، بەڵام چاوەڕوانیی له لایەنگرەکانیان دەکەن که به هەموو هێزیانەوه بۆ مەبەستەکانیان پشتیوانیان لێ بکەن. ئەو هەڵس و کەوتانه پڕ به پێستن بۆ هیتلێر، ستالین و محەمەد. سەرەڕای ئەوەش خۆپەرەستیی دەبێته هۆی هەڵس و کەوتی لەخۆبایی بوون، بەسەر خۆدا هەڵگوتن و ئاکامەکەشی دەبێته ئاکار- خراپی له هەنبەر بچووکترین ڕەخنەدا.

محەمەد مرۆڤێکی لە ڕادەبەدەر کۆنترۆڵچی بووە.ئەو هەڵسو کەوتەشی تەنیا لە خوداکەیەوە وەك ئاوێنەیەك لەخۆی داوەتە دەرەوە. خودایەکی بەخیل، کە ٢٤ کاتژمێر کۆنتڕۆلی مرۆڤ دەکا و نەك هەر بۆ کردەوەکانیان بەڵکوو بۆ بیرکردنەوەش سزایان دەدات:

"*هەر شتێك لە ئاسمان و زەویدا بێت، هیّ خودایە. لەبەر ئەوە، ئەو نیازەی لە دڵتان دایە چ ئاشکاری بکەن یا بیشارنەوە، خودا بەو پێوەرە هەڵس و کەوتتان لەگەڵدا دەکات، هەرکەسێکیشی بیهەوێ (ئەگەر شایانی بێ) دەیبەخشێ و هەرکەسیشی پێ خۆش بێ و شیاوی بێ سزای دەدات. خودا بەسەر هەموو شتێکدا توانایە*". (سوورەی ٢ ئایەی ٢٨٤).

محەمەد لایەنگرەکانیشی زۆر بیرمەندانە کۆنترۆڵ دەکرد. پێنج جار لە ڕۆژدا بە بیانوی نوێژکردن لە دەوری خۆی کۆ دەکردنەوە. هیچ بیانوویەکیشی بۆ بەشدار نەبوون، جگە لە نەخۆشییەکی قورس یا سەفەری ڕێی دوور، لە لایەنگرەکانی قەبووڵ نەدەکرد. محەمەد بەهۆی یاساکانی حەدیسەوە هەموو پێویستیی یاخود هەڵس و کەوتێکی بۆ لایەنگرەکانی روون کردبووەوە: ریتمی خەوتن، چەشنی جل و بەرگ لەبەرکردن، چالاکی سێکسی، کاروباری سەفەر، خواردن، خواردنەوە - و ئیتر بۆ هەموو شتێك بە روونی و وردی یاسای بۆ دانابوون. تەنانەت بۆ چوونە سەر ئاودەست یاخود با لێبوونەوەش یاسای خۆی بۆ داناون.

زۆربەی ریتوال یاخود ڕێ و ڕەسمی ئیسلامیی لە دووپاتبوونەوەی بێ مانا پێکهاتوون، وەك نوێژکردن و ڕێ و ڕەسمی خۆ خاوێنکردنەوە. بە پێی ئەو ڕێ و ڕەسمانە هەر موسوڵمانێك دەبێ لە ڕۆژدا پێنج جار، تەنانەت لەو ناوچانەی ئاویش وەگیر ناکەوێ، بۆ نوێژکردن خۆی بشواتەوە. هەر کام لە ئەندامانی لەش دەبێ سێ

جار بە ئاو خاوێن بکرێنەوە. ئەگەر بێتو ئاو وەگیر نەکەوێ، ئیزن بە مرۆڤی موسوڵمان دراوە، بە هەمان شێوە، بتوانێ بە خۆڵ و زیخیش دەستنوێژ بگرێ. هەر کەس ئەو ڕێ و رەسمە بەجێ نەهێنێ، دەبێ تاوانی بۆ بدا: محەمەد لایەنگرەکانی بە سزادان دەترسێنی کە هەر کەس نەتوانی بۆ دەستنوێژ دەستی بە ئاو یا زیخ بگەیێنێ، لە قیامەت لەلایەن خوداوە دەسووتێنرێت.

ئەو چەشن هەڵس و کەوتانە تەنیا پرسیاری خاوێن ڕاگرتنی مرۆڤ نەبووە کە بەهۆی پیس و پڵۆخی مرۆڤی ئەو سەردەمە و گۆمانی حەمبەڵی بوونی محەمەدەوە بێت، ئەو کارە زۆرتر پەیوەندیی بە ناچار کردنی مرۆڤ لە لایەن محەمەدەوە بۆ کۆنترۆڵی ئەوان بووە. تەنانەت تا ئەمڕۆش سەرەڕای پاك و خاوێنبوونی مرۆڤی ئەم سەردەمە، هەر موسوڵمانێك ناچار بە خاوێنکردنەوە یاخود دەستنوێژگرتنی پێش نوێژ دەکرێ، تەنانەت کاتێك دەستی لە ژنێك بکەوێ یا بای لێ بێتەوە، تەواو بەو شێوەیەی محەمەد بۆی دیاری کردوون.

مرۆڤ دەبێ بە لاقی ڕاستی بچێتە ناو مزگەوتەوە، بەڵام بۆ چوونە ناو ئاودەست دەبێ قاچی چەپی وەپێش خات. پێش چوونە ژوور بۆ ناو ئاودەست دەبێ دوعا یاخود ناوی خودا بهێندرێ بۆ پارێزگاریکردن لە مرۆڤی موسوڵمان لە هەنبەر جندووکە و دێو درینج کە دەبێ هەمیشە خۆیان لە جێگای تاریك و تەنگ و ترینجدا شاردبێتەوە. دوای تەواوبوون لەسەر کاری ئاودەست هەمیسان ناوی خودا بۆ سپاس دەهێندرێ کە لە بەرانبەر ئەو بوونەوەرە مەترسیدارانە پارێزگاریی لێکردووە. لیستەی دۆعاکانی ڕۆژانەی مرۆڤێکی موسوڵمان بەو نموونانە درێژە پێدەدەین:

هەر موسوڵمانێکی باش و تەواو بۆ سەلماندنی ئایینی بوونی خۆی، دەبێ هەنگاو بە هەنگاو لاسایی هەڵس و کەوتی پێغەمبەر بکاتەوە. لەوێدا مافی چارەنووس، نەرمی نواندن، خۆڕێکخەری و خولْقێنەریی هیچکام پێشبینی نەکراون، ئەو ئەرکانە بۆ عالمانی ئیسلامیی ئەمڕۆیی بارودۆخێکی هاسانتر بۆ حاکمبوونیان بەسەر موسوڵماناندا پێکدێنن.

تەواوی کاتی بەرنامە تەلەفیزیۆنیەکان بەوە پڕ بۆتەوە پرسیاری ئاسایی ڕۆژانە لە ڕوانگەی محەمەدەوە بۆ موسوڵمانان روون بکەنەوە. کێشەی گەورە لێرەدا ئەوەیە

که مەبەستی سەرەکی سرنجڕاکێشانی مرۆڤ بۆ پاك و خاوێنی یا هەڵس و کەوتی ڕاست و دروست نییە، بەڵکوو ئەوەیە کە هەر مرۆڤێك خۆی لەگەڵ ئەو یاسایانەی محەمەد دایناون ڕێك نەخات و بەجێیان نەهێنێ، بە چاوی مرۆڤێکی پیس و چەپەڵ و گوناهبار سەیر دەکرێن.

گوتە و کردارەکانی محەمەد بوونەتە هۆی ئەوەی تا ئەمڕۆش موسوڵمانان بە مەرجی ئەوەی هەموو ئەو یاسایانەی محەمەد بۆی داناون بەڕێوە بەرن، خۆیان بە کەسانێکی سەربەست و نزیك بە خودا هەست پێدەکەن. موسوڵمان بۆی نییە تەنیا بەشێك لە ڕێ و ڕەسمەکان بەجێ بێنێ و ئەوانیتریان بەڕێوە نەبا. ئەو سنوور و چوارچێوەیە کە وەدوای هەر هەنگاوێکی محەمەد بکەون، بە ناچار زۆربەی گەنجی موسوڵمان دەخاتە بازنەیەکی شەیتانییەوە، کە هەست بە گوناهبار بوون و ترس لەهەنبەر زۆربوونی تاوان، زۆر بە ساکاریی بەرەو ڕێکخراوە ڕادیکاڵەکانیان ڕێنوێنی دەکا. چونکە تەنیا لەو ناوەدا، مرۆڤ دەتوانێ هەست بەو ژیانە سیمبولیکە بکات کە پێغەمبەر و مرۆڤی دەوروبەری ١٤٠٠ ساڵ بەر لە ئێستا بەڕێوەیان بردووە. ترس لەوەی نەکا مرۆڤ ڕوانگەی بگۆڕدرێ و بگەڕێتەوە سەردەمی تاوانباریی، لەناو تاقمێکی موسوڵمانانندا دەبێتە هۆکار، بۆ شەهید بوون و بەختکردنی ژیان. لە نەهایەتدا ڕێگای دەرچوون لەو گێچەڵە زۆر سامناکە: مرۆڤی شەهید نەک هەر چاوپۆشی لە هەموو گوناهەکانی دەکرێ، بەڵکوو بۆ هەمیشە جێگای لە بەهەشتدا گارانتی دەکرێ.

ئەوەندەی محەمەد لایەنگری زیاتر دەبوون، بەو ئەندازەیەش بارودۆخەکە و کۆنترۆلکردنیشیانی بۆی دژوارتر دەبوو و هەستی گومانی زیاتر تێدا پەروەردە دەبوو. تاوانبارەکان بە سزای ئەندامیی(لەشی)، سزادەدران و بێ دینەکان بە کوشتن. محەمەد ڕێگا چارەی کێشەی کۆنترۆڵی مرۆڤی دەوروبەری خۆی بە شێوەیەکی لەڕادەبەدەر سەرسووڕهێنەر دۆزییەوە و ئەو ئەرکەی بە فریشتەکان ئەسپارد: فریشتەکانی وەك هەواڵبەری نهێنی لەسەر شانیان دانا. بە گوێرەی قوڕئان لایەنگرەکانی محەممەد لە دوو فریشتە دەترسێنرێن کە لەسەر شانیان وەك سیخۆر وەستاون، چاوەدێرییان لێ دەکەن و ٢٤ کاتژمێر هەموو کردەوەکانیان دەنووسنەوە (سووڕەی ٥٠ ئایەی ١٧ و ١٨). هاوکات لەگەڵ ئەویدا کە شەیتان لە هەر کات و

ساتێکدا هەوڵیداوە ئیماندارەکان لێ ڕێی ڕاست لا بدات، فریشتەکانی سەر شان وەك سیخۆڕێك هەموو هەڵس و کەوتێکی مرۆڤیان بە چاك و خراپەوە نووسیوەتەوە. دابەشکرانی ئەرک بەسەر فریشتەکاندا بە شێوەیەکی باش و ڕێك و پێك هاتۆتە یارمەتیی محەمەد.

مەترسیی لە ڕێگای ڕاست ترازان لە لایەن شەیتانەوە و سووتانی هەمیشەیی لە جەهەنەم، کە زیاتر لە ٤٠٠ جار لە قورئاندا هاتووە، بە شێوەیەکی سەرسووڕهێنەر موسوڵمانان لە ژێر گوشار دادەنێن. لایەنگرەکانی محەمەد دەبوو ڕۆژ بە ڕۆژ قایمتر باوەڕی خۆیان بە ئایینی ئیسلام بسەلمێنن. هەر هەڵەیەك لە هەڵس و کەوتیاندا بە گومانی کارتێکەری شەیتان لەسەر مرۆڤەکە مانا دەکراوە. تەنانەت تا ئەمڕۆش ئەو هەڵس و کەوتانە هیچ گۆڕانکارییەکیان بەسەردا نەهاتووە. ئەزموونەکەشی ئەوەیە کە نەتەنیا بیری دژ بە ئایینی و رەخنە لغاو کراوە، بەڵکوو تەنانەت بیرێکی ئازادی کەسیی یاخود بچووکترین بڕیار کە جیاوازیی لەگەڵ نووسراوەکانی قورئان یاخود هەڵس و کەوتەکانی محەمەد دا هەبێ لە مرۆڤ قەدەغە کراوە. لێرەدا بەڵگە و لۆژیکی مرۆڤ لە حیساب نایە، بەڵکوو تەنیا بڕیارەکانی محەمەد بە گرنگ دەناسرێن و مرۆڤ ناچار بە بەجێهێنانی ئەوان دەکەن. هەر چەشن لادانێك لەو یاسایانە بە تاوان دێنە ئەژمار و هەر گوناهێك دەبێتە هۆی خۆ بە تاوانبار زانینێك. ئاواتی خۆ شوشتنەوە لەو تاوانانە، مرۆڤی موسوڵمان ناچار دەکات هەمیسان بە هەستی دەروونی خۆیەوە بنووسێتەوە و بۆ هەوڵدانی قەرەبووکردنەوەی تاوانەکەی هێندەیتر گیرۆدەی ئایینەکەی بکرێتەوە. مرۆڤ دەکەوێتە بازنەیەکی شەیتانییەوە کە لێدەرچوونی زۆر دژوارە. ئیسلامیستەکان و تێڕۆریستە ئیسلامییەکان بە مەیل و خواستەوە باس لە تاوانەکانی پێشوویان دەکەن و لەگەڵ ڕابردووی تاوانبارییان ماڵئاوایی دەکەن. مەترسی گەڕانەوە بۆ هەڵس و کەوتی پێشوویان وەك موتۆڕێکی بەهێز بەرەو رادیکاڵبوونیان هان دەدا و ئورگانیزەیان دەکا. جا چ ناویان داعیش، سەلەفی، ئەلقاعیدە یا تالبان بێ، هەر هەموویان خۆیان بە درێژەپێدەری ڕێگای محەمەد دەزانن و دیارە خۆشیان بە تەنیا ڕێگای ڕاست دادەنێن.

پارانۆیا

هەر کەس خۆی دەستیکەم بگرێت، بە ئەگەری زۆر دوژمنانی دەوروبەریشی دەستیکەم دەگرێ. بە پێی هەواڵی سەرچاوە ئیسلامییەکەنی سەردەمی محەمەد، پازدە جار هەوڵی کوشتنی محەمەد دراوە. سێ یان لە لایەن عەرەبە بێ دینەکان و دوازدەشیان لە لایەن یەهوودییەکانەوە بەڕێوە چووە. پێشتریش لەو نووسراوەیەدا ئاماژەم پێکرد کە فریشتەی سەرەکی جبرەئیل محەمەد لە پلانی پیاوێکی جوولەکە بە مەبەستی کوشتنی ئاگادار دەکاتەوە. پێغەمبەر بە بێ پشکنین یاخود هەبوونی بەڵگە، تەنیا لەسەر فانتازی و خەیاڵاتی خۆی هێرش دەکاتە سەر تەواوی هۆزەکە، کە لە کۆتاییدا بووە هۆی دەرکردنیان لە مەدینە و ئاوارە کردنیان.

هەروەها ئاماژەم پێکرد کە محەمەد پێش مردنی گوتبووی ژنێکی جوولەکە هەوڵی دەرمانداوکردنی داوە. ئیمامی شاری ڤیەنا- عەدنان ئیبراهیم "Adnan Ibrahim"، ئێستا ئەو رووداوە مێژوویە زیندوو دەکاتەوە و لە ئامۆژگاریی بۆ ئیسلامییەکاندا سوێند دەخوات تۆڵەی ئەوکارەی وا لە هەنبەر محەمەد کراوە، لە جوولەکەکان دەکاتەوە. بەو کارەی پەیوەندیی ڕاستەوخۆ لە نێوان یەهوودی سەردەمی محەمەد و یەهوودی ئەم سەردەمە پێکدێنێ: "*هیوادارم خودا لعنەت لە نەتەوەی یەهوودی بکات. (...)ئەوان تەنیا گزی و فێڵ، خەیانەت و کوشتن دەناسن*".

خاڵی ترسهێنەر لەو گوتەیەدا ئەوەیە: عەدنان ئیبراهیم وەك مرۆڤێکی ئایینی ئەوتۆ نەناسراوە کە رق و کینە لە ناو نەتەوەکاندا بڵاو بکاتەوە. کۆتایی نامەی خوێندنەکەی لە زانستگەی ڤیەنا "ئازادیی ئایین لە قورئان" بووە. ئەو مرۆڤە نەك هەر بۆ موسوڵمانانی وڵاتە عەرەبییەکان وەك ئیمامێکی نموونە لە ئەژمار دێ، بەڵکوو لە ئورووپا و بە تایبەت لە وڵاتی ئوتریش بەهۆی پێکهێنانی ڕێفۆرمی نوێی ئیسلامیی وەك مارتین لوتەر کینگ سەیر دەکرێ. سەیر ئەوەیە تەنانەت لە زمان ئەو

مرۆڤەشەوە ئامۆژگاریی ئاگرین دێتە دەرێ، سەرەڕای جنێو دانی بە داعیش و گوتنی ئەوەی کە ئیسلامی ڕاستەقینە لە لایەن ئیسلامیستە ڕادیکاڵەکانەوە دزراوە.

لێرەدا پرسیار ئەوەیە: ئەو ئیسلامییە ڕادیکاڵانە کێن، و کێ ئەوانی بەو ڕێگایە کێشاوە؟ عەدنان ئیبراهیم وەڵامەکەی هەر لەو ئامۆژگارییەیدا دەداتەوە. ئەو دەڵێ: *"داعیش پرۆدوکت یاخود بەرهەمی دوژمنانی ئیسلامە بۆ هەڵوەشانەوە و کۆنترۆڵی باشتری وڵاتە ئیسلامییەکان."* تیئۆرییەکی ئاژاوەچییانە کە ئەویش هەر دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی محەمەد. محەمەد نەک هەر یەهوودییەکانی سەردەمی خۆی کونترۆڵ دەکرد، بەڵکوو شەڕێکیماڵوێرانکەری لە نێوان موسوڵمان و یەهوودی وەها وەڕێخست کە بە گوێرەی ئەوان تا قیامەت درێژەی دەبێ و لە کۆتاییدا بە سەرکەوتوویی موسوڵمانەکان تەواویی پێ دێ. ئەو تاوونا کردنە پەیوەندیی ڕاستەوخۆی بە ڕزگاری و ئازادیی موسوڵمانانەوە هەیە. دوای ئەو ڕزگارییەش قیامەت دێ.

هەستی گوماناوی بوونی محەمەد تەنیا لە هەنبەر یەهوودییەکاندا نەبووە، بەڵکوو هەموو نەتەوەکانیتری سەر زەویش دەگرێتەوە. ئەگەرچی لە قوڕئاندا نووسراوە کە خودا مرۆڤی بەسەر نەتەوە و هۆزەکاندا دابەش کردووە، بۆ ئاشنابوون لەگەڵ یەکتر... (سوورەی ٤٩ ئایەی ١٣)، کەچی محەمەد بارودۆخی پێش قیامەت بۆ وەچەکانی داهاتوو ئاوا بەیان دەکات:

"ڕۆژێك دادێ کە نەتەوەکانیتر وەك خەڵکی برسی کە لە دەوری خواردەمەنی کۆ دەبنەوە، بەسەرتاندا دادەبارێن، (...) ئێوە لەو ڕۆژەدا ژمارەتان یەکجار زۆر دەبێ، بەڵام لاواز وەك کا لە بەرابەر سێڵاوێکدا. ئەوان هیچ ترسێکیان لە ئێوە نییە، چونکە ئێوە دڵتان لاوازە. (...) دڵەکانتان بۆیە کز و لاواز دەبێ، چونکە ئێوە ژیانتان خۆش دەوێ و ڕقتان لە مردن دەبێ". [118]

ئیسلامیستەکان ئەو گوتەیەی محەمەد تا ئەمڕۆش لە دانیشتنەکانیاندا دووپات دەکەنەوە و بارودۆخی ئەمڕۆی موسوڵمانان بە بەڵگەیەک بۆ پێشبینییەکانی محەمەد

[118] Abū Dawūd: Sunan abu Dawūd, Hadith Nr. 4297

لەمەڕ ئەم سەردەمە مانا دەکەنەوە و بە هاندەرێك بۆ گەڕانەوە بۆ سەردمی هێز ودەسەڵاتی ئەو کاتی دادەنێن. ئەو ئاواتە کاتێك پێکدێ کە مرۆڤی موسوڵمان مردنیان زیاتر لە ژیان خۆش بوێ و جیهاد بەڕێوە بەرن. دروشمی شەڕکەرە تیرۆریستەکان دژ بە ڕۆژئاوا لەخۆوە دروست نەکراوە کە دەڵێ: *"ئێوە ژیانتان خۆش دەوێ، ئێمەش مردنمان خۆش دەوێ".* تەنانەت بۆ زۆربەی ئەو موسوڵمانانەی شەڕخوازی ڕەد دەکەنەوە، دابەشکردنی مرۆڤی سەر ئەم هەردە بەسەر دیندار و بێدین وەك یاسایە. بەهۆی پێغەمبەرەکەیان و هەستی گوماناوییەکەی لە هەنبەر نەتەوەکانیتر دیوارێکی بەرز لە نێوانیاندا کێشراوە. لە هیچ جێیەکیتری ئەم هەردە بە قەرا وڵاتە ئیسلامییەکان باس لە تێئۆریی خەیانەت لە پەیوەندی لەگەڵ خۆیان و دنیای ڕۆژئاوا و یەهوودییەکان ناکرێت. بەو چەشنە هەڵس و کەوتە تەنیا کێشەکان جێگۆڕکی دەکرێن، دوژمن بە تاوانکار دادەنرێت و بەحیسابی بێ لیاقەتی خۆیان، بەرپرسایەتیی لە هەنبەر ئەرکەکانی کۆمەڵگا وەلا دەنرێت.

ناتەوانیی گوێرایەڵی لە ڕەخنە

ئەگەرچی لە هیچ جێیەکی قورئاندا بە ڕوونی نەنووسراوە کە مرۆڤ بەهۆی سووکایەتیکردن بە محەمەدەوە لە سێدارە بدرێ، بەڵام لە ژیننامەی محەمەددا زۆر جار باس لە مرۆڤی وا کراوە کە لەسەر کفر کردن و گاڵتەکردن بە پێغەمبەر، بە ئەمری محەمەد لە سێدارە دراون. بە پێی گێڕاوەکان ژمارەی ئەو کەسانە بە چل کەس دەگەن کە لە نێویاندا شاعیر و دەنگبێژیان تێدایە کە تەنیا ویستوویانە لە ڕێی هونەرەکەیانەوە قەشمەرە بە محەمەد و ئایینەکەی بکەن. تەنانەت لەو سەردەمەشدا بێدینی توانیویەتی بکوژ و جەرگبڕ بێ. النضر ابن الحارث "Al-Nadr Ibn Al-Harith" یەك لەو مرۆڤانە بووە. ڕۆشنبیرێکی خەڵکی مەککە، مرۆڤێکی دەنگخۆش کە سەری خۆی بە داب و نەریت و گێڕاوەکانی ئێرانی و یەهوودییەوە خەریك کردبوو و ڕۆژێك لە کۆبوونەویەکی خەڵکی مەککە دا سێ پرسیار لە محەمەد دەکا:

- خەوتووی افسس "Ephesus" کێ بوو؟
- ئەو پیاوەی بە دوو شاخەوە تەواوی زەوی گەڕاوە کێ بووە؟
- ڕۆح چییە؟

محەمەد نەیتوانیوە لەو کۆبوونەوەیەدا کتوپڕ وەڵام بداتەوە و بەڵێنی بە النضر ابن الحارث داوە ڕۆژێکی لەسەر ڕاوەستێ هەتا وەحی ئیلاهی پێ دەگا و ئینجا وەڵامی دەداتەوە. چەندین ڕۆژ تێپەڕ دەبێ بە بێ ئەوەی هیچ وەحیەك بۆ محەمەد بێتە خوارێ. دوو حەوتوو دواتر قورئان بە فریای هاتووە.[119] لەپێشدا محەمەد بە گێڕاوەیەکی نامێژوویی لەسەر ئەسکەندەری مەزن بۆ ڕۆۆنکردنەوەی پیاوی دوو

[119] Ibn Hischām: Sirat an-nabi, 1:379

شاخ وەڵامی داوەتەوە. لە وەڵامی چیرۆکی خەوتووی افسس دا کە مرۆڤێکی ئایینی مەسیحی بە ناوی یەعقووب سارۆگ "jakob Sarug" (٤٥١-٥٢١) بووە و سروودێکی سەبارەت بە زۆرداریی ڕۆمییەکان وەك نیشانەیەک لە هەنبەر مرۆڤی ئایینی مەسیحی هەڵبەستووە کە محەمەد بە پتوونی لە سووڕەی ١٨ بە ناوی "جەهەنەم"، وەك چیرۆکێکی ڕاستەقینە دەیهێنێتەوە. لەسەر پرسیاری سروشتی رۆح محەمەد وەڵامێکی سەرچڵی داوەتەوە: "ئەوان لەسەر رۆح لێت پرسیار دەکەن. بڵێ: رۆح کارێکی ئیلاهییە و لەسەر ڕۆح، زانیارییەکی کەم بە ئێوە دراوە" (سووڕەی ١٨ ئایەی ٨٥).

ابن الحارث وەڵامەکانی محەمەد رەد دەکاتەوە و قوڕئان بە لاساییکەر و دووپاتکەرەوی گێڕاوە و خوڕافاتی سەردەمی کۆن ناو دەبا. هەروەها دەڵێ: ئەو خۆی دەتوانی ریوایەت و گێڕاوەی زۆر باشتر لە هی قورئان بگێڕێتەوە.[120] ئەو ڕاستییە کە ابن الحارث لە ناو کۆمەڵێکی خەڵکی مەککە ئەو سووکایەتییەی بە محەمەد کردووە، دەبوو تۆڵەی لێ بسەنرێتەوە. کاتێ دواتر محەمەد بووە حاکمی مەدینە، شەڕێکی مەزنی دژ بە خەڵکانی مەککە دەست پێکرد. لە نێوان ٧٠ کەسی بەدیلگیراوی شەڕ کە وەدەستی کەوتبوون، ابن الحارث یشیان لەگەڵدا بوو. لەگەڵ ئەوشداکە هەموو بەدیلگیراوەکان لە بەرانبەر پارەدا ئازاد کران، محەمەد دەستووری دا ابن الحارث و هەڤاڵێکی لە سێدارە بدرێن.[121]

شتێکی هاوچەشنیش لە حەدیسە کۆکراوەکانی ئەبوو داوود "Abū Dawūd" دا دەخوێنینەوە: " *رۆژێک محەمەد لە بەر دەرکەی مزگەوت تەرمی ژنێکی مردوو دەبینێ. ئەو لە نوێژکەرەکان پرسیار دەکات کێ ئەو ژنەی کوشتووە. پیاوێکی کوێر هەستا سەر پێی و گوتی: رەسووڵی خودا من ئەو ژنەم کوشتووە. ئەو ژنە کۆیلەی من بوو و دوو منداڵی وەك دەنکی یاقووتم لێی هەیە. ئەو دوێنی سووکایەتی بە رەسووڵی خودا کرد. من پێم گوت کارەکەی باش نییە و نابێ شتی وا بڵێی. بەڵام ئەو سەرەڕای ئەوەش هەمیسان سووکایەتییەکەی خۆی دووپات کردەوە. لەسەر ئەو کارەی، من ناچار بە کوشتنی کرام، چونکە خۆڕاگریی ئەو سووکایەتییەی ئەوم*

[120] Ibn Hischām: Sirat an-nabi 1:377f.

[121] Ibn Hischām: Sirat an-nabi 2:312

نەبوو. لەسەر قسەی ئەو پیاوە محەمەد رووی دەکاتە نوێژکەرەکان و دەڵێ: **ئێوە هەمووتان شاهیدن کە خوێنی ئەو ژنە بە حەڵاڵ رژاوە".** [122]

کاری ترسێنەر لەو چیرۆکەدا تەنیا ئەوە نییە کە مرۆڤێك دایکی منداڵەکانی خۆی بەو تاوانەی کە گۆیا سووکایەتی بە محەمەد کردووە، دەکووژی، بەڵکوو باوکردنی زۆرداریی و تووڕەیی لەناو بنەماڵە شەخسییەکاندایە. بەو کارە بەڕێوەبردن و ئیزنی کوشتن لە چوارچێوەی حاکمان و زۆرداران دێتە دەرێ و دەچێتە ناو ماڵەکانەوە.

هەر لە هەمان کۆکراوەکانی حەدیسدا چیرۆکێك لەسەر ژنێکی یەهوودی دەگێڕدرێتەوە کە لە لایەن هەڤاڵێکی محەمەدەوە خنکێندراوە، چونکە ژنەکە سووکایەتی بە محەمەد کردووە یاخود لە پشت سەری محەمەد قسەی کردووە. لێرەشدا محەمەد پشتیوانی لە مرۆڤکوژەکە دەکا و کارەکە بە شتێکی ئاسایی و فەرمی دادەنێ. [123]

کاتێ من لە مانگی ژوێنی ساڵی ٢٠١٣ لە کۆبوونەوە و کۆنفرانسێک لە شاری قاهیرە بۆچوونی خۆم لەسەر ئەوە ڕاگەیاند کە ئیسلامی فاشیستی لە سەردەمی محەمەدەوە دەستپێکردووە، پرۆفسۆرێکی زانستگەی ئەلئەزهەر بانگی بۆ کوشتنی من دا و بۆ بەڵگە هێنانەوە بۆ ئەو کارەی چیرۆکی کوشتنی ژنی پیاوە کوێرەکەی گێڕایەوە.

هەمیشە لە کاتی بێ هێزی و سەردەمە نائارامەکاندا یاسای سووکایەتیپێکردن بە شتە پیرۆزەکان توند و تیژتر دەکرێنەوە. محەمەد نەک هەر بەرگریی لە کوشتنی ڕەخنەگران نەدەکرد، بەڵکوو پلانی بۆ لەناوبردنی شاعیران و ئەو مرۆڤانە دادەڕشت کە تەنیا وەك 'حەنەك' ناوی ئەویان لە شیعرەکانیاندا هێنابوو، وەك شاعیر کعب ابن الشرف "Kaa'b Ibn al-Ashraf" کە محەمەدی تۆمەتبار کردبوو بەوەی تێکستی قورئانی لە نووسراوە یەهوودییەکانەوە دزیوە بە بێ ئەوەی لە مەبەست و ناوەڕۆکی نووسراوەکان تێ گەیشتبێت. محەمەد لە هەنبەر ئەو چەشنە گوتانە،

---

[122] Abū Dawūd: Sunan abu Dawūd, Hadith Nr. 4361

[123] Abū Dawūd: Sunan abu Dawūd, Hadith Nr. 4362

بەتايبەت خستنە ژێر پرسياری خوداكەيدا بە هيچ شێوەيەك خۆڕاگريی نەدەكرد، هەر بەو هۆيەش فەرمانی كوشتنی ئەو شاعيرە يەهووديیەی داوە. تەنانەت فەرمانی كوشتنی ئەو كەسەشی دا، كە پێشتر وەحيەكانی بۆ دەنووسيەوە.

محەمەد سووڕەيەكی بۆ خوێندبۆوە كە لەوێدا خودا پەرەسەندنی كورپەڵە يا پێزی لە دانە بچووكەكانی سپێرمەوە بۆ خوێنی دەڵەمە و گۆشت و ئێسقان روون كردۆتەوە. نووسەرەكە بۆخۆی كومێنتارێكی لەسەر ئەو سووڕەيە بەو شێوەيە نووسيبوو: "كە وابوو ستايشی خودای موبارەك دەكەين، كە باشترين خوڵقێنەرە!" محەمەد بە نووسەرەكە دەڵێ بەڵێ، خوداش ڕاست بەو شێوەيە سووڕەكەی بۆ نازڵ كردووم و ئەمری پێدەكا ئەو گوتەيە لە ئاخری سووڕەكە زياد بكات. نووسەرەكە، گومانی لە وەحيەكانی محەمەد تێدا پێكهاتووە و ويستوويە محەمەد تاقی بكاتەوە. جارێك بەجێی ئەو گوتەيەی وا محەمەد بۆی خوێندۆتەوە، شتێكيتری تێدا نووسيوە. دواتر بينيويە كە محەمەد جياوازيی نێوان وەحيەكانی خودا و نووسراوەی نووسەرەكەی هەست پێ نەكردووە. نووسەرەكە ئايينی ئيسلامی وەلا ناوە و لەناو خەڵكيدا گێڕاويەتەوە كە قورئان گوتەی خودا نييە. لەبەر ئەوە محەمەد حوكمی كوشتنی نووسەرەكەی داوە. تەنيا بەهۆی ناوبژی كردنی چەند كەس لە بازرگانە دەوڵەمەندەكان و عوسمان كە دواتر بوو بە خەليفەی ئيسلام، محەمەد لەو كارە پەشيمان كراوەتەوە. بەڵام ئەو بەخشين و لێبووردنە نەبووە هۆی ڕزگاريی شاعير و نووسەرەكانيتر بەڵكوو لەسەر ڕەخنەيەكی بچووك لەهەنبەر سووڕەكانی محەمەد، گيانی خۆيان بەخت كردوە.

هەر كەس سووكايەتی بە محەمەد كردبايە ژيانی خۆی دەخستە مەترسييەوە. ئەو كارە وەك ياسای لێهاتبوو، بەڵام لەهەر جێگايەك و لە هەموو مێژوويەكی ئيسلاميدا بەڕێوە نەچووە. لە نێوان سەدەی هەشتەم و يازدەهەمدا ئەو ياسايە لە بەغدا و ئيسپانيا هيچ ڕۆڵێكی نەدەگێڕا چونكە بارودۆخی بەهێزی نيزامی و ئابووری بۆ پتەوی و خۆڕاگری بەهێزی دنيای ئيسلام بەرپرس بووە. وەرگەڕانەوە و لادان لە دين لە نێوان شاعيران و ئەدیباندا ببوو بە مۆد. كەچی لە سەردەمی خاچ پەرستەكانەوە تاوانی توند و تيژی لادان لە دين و سووكايەتی كردن بە پێغەمبەر، بەرپرسانی ئايينی لێك نيزيك كردۆتەوە و بۆ پێشگری لەو كارانە ڕێكی خستوون. باوكە

گەورەی مودێرنی سەلەفییەکان ابن تەیمییە "Ibn Taimiyya" لە سەدەی ناوەڕاستدا پەرتووکێکی بە ناوی "شمشێری کێشراو لەهەنبەر سووکایەتیکردن بە پێغەمبەر"دا نووسی و سەدان بەڵگەی بۆ لە سێدارەدانی ئەو چەشن مرۆڤانە هێنایەوە.

تا ئەمڕۆش زۆربەی موسوڵمانان لەسەر ئەو باوەڕەن کە سووکایەتیکردن بە پێغەمبەر شایانی سزادرانە، بەڵام لەسەر چەشنی سزادانەکە دەنگی جیاوازیان هەیە. تاقمێك دەڵێن، تەنیا خودا بۆی هەیە، ئەو مرۆڤانەی بە پێغەمبەر سووکایەتی دەکەن، سزا بدا و بڕێکیش لەسەر ئەو بۆچوونەن کە موسوڵمانی ڕاستەقینە دەبێ تۆڵە لەو مرۆڤانە بستێنێتەوە. بە دوای هێرشی داعیش بۆ شارلی هێبدۆ "*Charlie Hebdo*" دیارە زۆربەی وڵاتانی ئیسلامی ئەو کارەیان بە فەرمی مەحکووم کرد، کەچی لە مێدیاکانی وڵاتانی عەرەبیدا هەست بە خۆشحاڵیی خەسارگەیاندنی ئەو کارە دەکرا. عەرەبستانی سەعوودی لە سەرەخۆشی پاریسدا بەشداری کرد بەڵام چەند کاتژمێر دواتر بلاگ نووس رائیف بدەوی "Raif Badawi" لە شاری جەددە بە هۆی ڕەخنە گرتن لە ئایینی ئیسلام، قامچیکاری دەکرێت و دە ساڵ زیندانی بەسەردا دەسەپێنرێت. سەرەتای ساڵی ٢٠١٥ کۆمەڵێکی خەڵکی لە کابولی ئەفغانستان لاوێکی ئەفغانیان بەردەباران کرد، بەو تاوانەی گوایە قورئانی سووتاندووە. مامۆستایەکی ژنی قوتابخانەی ئینگلیزی لە سوودان زیندانی کرا بەو تاوانەی ناوی بووکە ورچەکەی خۆی نابوو محەمەد. هەروەها کلووپی تۆپی پێی شاڵکە لە ئاڵمان لەبەر ئەوەی لە سروودێکیاندا گوتبوویان: "محەمەد پێغەمبەرێك بوو کە لە تۆپی پێ نەدەگەیی"، کەوتنە ژێر ڕەخنەی زۆر توندی ئیسلامیستەکانەوە. سەرەڕای ئەو هەموو ڕەخنانەش لای کەم ناوەندی ئیسلامی لە ئاڵمان ڕایگەیاند: "محەمەد نەیدەتوانی زانیاری لەسەر تۆپی پێ هەبێت."

نەخۆشییەکانی پێغەمبەر بە ئازارە کەسییەکانی خۆیەوە دەستی پێکردووە بەڵام خۆراك و پێویستییەکەی وێنەیەك بووە لە خوداکەی کە نە جێی خستنە بەر باسە و نە بەرپرسایەتیی دەکەوێتە سەر. خودایەك کە مرۆڤ لە ڕێی دوورەوە هیدایەت دەکا و هەمووشتێك بەهۆی یاسا و قەدەغەکانیەوە کۆنترۆڵ دەکا. ئەو ئاگای لە ئاکاری مرۆڤ هەیە و بۆ هەر هەڵەیەك و تەنانەت بۆ بیرکردنەوەی جیا لە یاساکانی خۆیشی، سزایان دەدا و ئیزنی لە ژێر پرسیار خستنی خودایان پێ نادات. هەموو

بڕیارێک هەر خۆی دەیدا و هەمووشتێکیش خۆی کۆنترۆڵی دەکا. خودا خۆی مێژوو و چارەنووسی مرۆڤی دیاری کردووە، نەك مرۆڤ و ئاکارەکانی. لێرەشدا هەم کێشەی سەرەکی و ناوەندیی دەستپێدەکات و هەم ئاماژە بە ڕێگاچارەکەی.

ئەوشتەی دنیای ئیسلامی نەخۆش کردووە، تەنیا ئەوکاتە دەتوانێ سارێژ بکرێت کە موسوڵمانان بتوانن خۆیان لە نەخۆشییەکانی پێغەمبەرەکەیان دوور بخەنەوە: باوەڕ بە چارەنووس، وەسواسی بیر و بۆچوون، متمانەبەخۆیی، پارانۆیا، ناتەوانیی گوێڕایەڵی لە ڕەخنە و هەروەها هەستی تووڕەیی. وێنەی چەواشەکردن و بە لاڕێدابردنی خودا، کە وەك نموونە و ڕێنموونیەك بۆ کۆمەڵگای لێهاتووە، دەبێ بخترێتە ژێر ڕەخنەوە. ڕێفۆرمێك کە ئیزنی نەبێ سێ یەی 'محەمەد، خودا و قورئان' بخاتە بەر ڕەخنە، ڕێفۆرم نییە بەڵکوو خۆفریودانە. ئیسلامی فناتیك و ناتولەرانسی، بەرهەم و درێژەی تێنەگەیشتن لە تێکست و نووسراوەکان نییە، بەڵکوو بەرهەمی زێدەڕۆییە. ڕێفۆڕمی بیرکردنەوە ئەو کات دەستپێدەکات کە موسوڵمانان هەوڵ بدەن محەمەد لەناو چوارچێوە و قەفەزە پیرۆزەکەی ئازاد بکەن و تەنیا بە مرۆڤێکی دابنێن. تازە ئەوکاتە دەتوانن خۆیان لە بەندیخانەکەی ڕزگار بکەن و ببنە بەشێك لە مێژووی ئێستا، مێژوویەك کە نەك لە لایەن خوداوە بەڵکوو لە لایەن مرۆڤەوە بڕیاری لەسەر دەدرێت.

خەڵاتی شارلی هێبدۆ بۆ موسوڵمانان

چەندین ساڵ بەر لە ئێستا موسوڵمانێکی زۆر بە ئیمان بووم. لەگەڵ خوێندکارێکی ئاڵمانی لە ئاوکسبۆرگ ببووم بە هەڤاڵ کە پلانی دانابوو لە داهاتوودا ببێ بە مامۆستای ئایینی. ڕۆژێك پێکەوە دانیشتبوین و لێی پرسیم ئەگەر پێم خۆش بێ، نوکتەیەکی پێکەنینم بۆ بگێڕێتەوە. گوتی:

قەسابێکی شاری مونیخ دەمرێ و دەچێ بۆ بەهەشت. پێتروس "Petrus" لەبەر دەروازەی بەهەشت پێشی پێ دەگرێ و دەست دەکا بە دۆزینی گیرفانەکانی. پێتروس کاڵباسێکی قەڵەوی سپی لە گیرفانیدا دەدۆزێتەوە و لە قەسابەکە دەپرسێ ئەو شتە چییە و بۆ پێتە. قەسابەکە لە وەڵامدا دەڵێ: "ئەوە خواردەمەنی منە، من بە بێ ئەوە ناتوانم بژیم." پێتروس پێی دەڵێ تا ئەو کاتەی نەزانم ئەو شتەی پێتە چییە، ناهێڵم بچیە ژووری. پێتروس لە عیسا پرسیار دەکا ئایا ئەو شتە درێژە قەڵەوە دەناسێ؟ عیسا وەڵامدەداتەوە: "نا نازانم پێتروس، لە دایکم بپرسە، چونکە ئەو زیاتر لە بازاڕ خواردەمەنی دەکڕی و خۆی بەو شتانەوە خەریك دەکرد". پێتروس لە مریەم پرسیار دەکا ئایا ناسیاوی ئەو خواردەمەنییە درێژە هەیە؟ دایکی خودا، کاڵباسەکە لە دەستیدا ڕادەگرێ و بە سەبرا ڕێکی دەکوشێ ئینجا دەڵێ: "شتی ئەوتۆم تا ئەمڕۆ نەبینیوە، بەڵام زۆر لە داعباکەی روح القدس دەچێ!"

دوای گێڕانەوەی ئەو نوکتەیە بە جێی پێکەنین شۆکە ببووم. چلۆن دەکرێ باوەڕپێکراوێك کە دەیهەویست ببی بە مامۆستای ئایینی سووکایەتی ئاوا بە مرۆڤە پیرۆزەکانی ئایینی مەسیحی بکات! من خۆم لە کۆمەڵگایەکەوە هەڵکەوتبووم کە گاڵتەی زۆر تێدا دەکرا و بە مەیلەوە بە هەموو شتێك پێدەکەنیم. بەڵام گاڵتەپێکردن بە ئایین و بەتایبەت پێغەمبەر، شتێک بوو بە هیچ شێوەیەك بیریشم لێ نەدەکردەوە. تازە، باسی پاکبوونی مریەم لە قورئانیشدا ناسراو بوو. سووڕەیەك لە قورئاندا تایبەت لەسەر دایکی عیسا نووسراوە.

گێڕانەوەی ئەو نوکتەیە ترسێکی زۆری لە دڵی مندا پێکهێنا کە نەکا خوێندکارە ئاڵمانییەکانم شتێکی ئەوتۆ لەسەر پێغەمبەر بگێڕنەوە و گاڵتەی پێ بکەن. من لەوە دەترسام هەرچەند زیاتر خۆم لەگەڵ کۆمەڵگای ئاڵمانی تێکەڵاو بکەم، بەو ڕادەیەش نەخۆشیی ڕەخنە لە ئایین و شتە پیرۆزەکانم تێدا پەروەردە بێت. وەك مرۆڤێکی ئایینیی موسوڵمان و بە پێی قورئان دەبوو کەسایەتیی پێغەمبەرم لە هەموو کەس و تەنانەت لە دایك و باوکی خۆشم خۆشتر بوێ. ترس لە هەنبەر سیمبولە پیرۆزەکانی ئایینی ئیسلام منی خستە تەنیاییەکی بێ ئەملاو ئەولاوە. هاتمە سەر ئەو قەناعەتە کە بۆ پارێزگاری لە ئایینەکەم خۆم لە کۆمەڵگای ئاڵمانی و هەڤاڵەکانم دوور بخەمەوە.

چەند لە هاوڕێیانی محەمەد ئەو کات خۆشەویستیی خۆیان بە کوشتنی ئەو مرۆڤانەی لە پشت سەری قسەیان کردووە یاخود ڕاستەوخۆ دژایەتیان لەگەڵدا کردووە، دەربڕیوە. مرۆڤکوژەکانی شارلی هێبدۆ لاسایی هاوڕێکانی محەمەدیان کردۆتەوە. ئەوان دەیانزانی کە محەمەد ئەو کارەی ئەوانی پێ باشە و بەختەوەرییان بۆ بە دیاری دێنێ. وشەی عەرەبی سوخرییە "sukhriyya" بە مانای تانە یا حەنەك لە قورئاندا زۆر نەویستیار و نەخوازراوە چونکە زۆر جار خەڵکانی مەککە گاڵتەیان بە محەمەد کردووە.

ئەو کات لەو بارودۆخەدا نەبووم کە پیرۆزبوونی پێغەمبەر بخەمە ژێر پرسیارەوە، هەر بەو هۆیەوە لە زانستگە لە خوێندکارە ئاڵمانییەکان دووریم دەکرد. هرچەند زیاتر گۆشەگیر دەبووم بەو ڕادەیەش بۆچوونی هاوکارەکان و مێدیاکان لەسەر ئیسلام بۆم دژوارتر دەبوو. مرۆڤی ئاڵمانی دەوروبەرم بە دوژمن دادەنا و ئەوانەم پێ بێ ڕێزی بوو. دروشمم ئەوە بوو: "چونکە من موسوڵمانم، کەوابوو بێحورمەتیم پێ کراوە."

ساڵێك دواتر ئەو کاتەی هەوڵم دا بە گشتی لەگەڵ ئیسلام و تەوەری ئایین بە شێوەی ڕەخنەیی هەڵس و کەوت بکەم، هەستم پێکرد کە نووسراوە و گوتەی ڕەخنەئامێز دەتوانێ چەندە گرنگ بێ. کاریکاتورەکانی ساڵی ٢٠١٥ ی دانمارك بۆ گۆڕینی تێفکرینی من لەسەر تەوەری ئایین دەورێکی زۆر گرنگیان گێڕا. تاقمێکی زۆر لە موسوڵمانان دەچوونە سەر شەقامەکان و بە خۆنیشاندان خۆشەویستی خۆیان

سەبارەت بە پێغەمبەر و بۆ بەربەرەکانی لەگەڵ ڕۆژئاواییەکان نیشان دەدا. چەندین مرۆڤ لەو بارودۆخە نائارامەدا گیانی خۆیان لە دەست دا. کەس نەبوو بڵێ گیانی ئەو مرۆڤانە زۆر گرنگتر و بەنرختره لە چەند وێنەی ڕەخنەئامێزی محەمەد.

دواتر چووم بۆ کۆپنهاگن پێتەختی دانمارك و لەگەڵ "Flemming Rose" ئەو ڕێداکتۆرەی بەرپرس بوو بۆ بڵاو کردنەوەی کاریکاتۆرەکانی محەمەد، چاوپێکەوتن و گفتوگۆم کرد. لەگەڵ تاقمێك مرۆڤی ڕۆشنبیر رووبەروو بوومەوە کە نە ڕق و کینەیان لەدڵدا بوو، نە لە لایەن ڕەگەزپەرستەکانەوە هیدایەت دەکران. یەك لەو مرۆڤانە گوتی: " ئەوە هیچ ڕێگاچارەیەك نییە ئێمە بێدەنگی لێ بێنین و محەمەد بەچاوی ڕەخنەوە نیشانی جیهان نەدەین، بەڵکوو ڕێگای دروست ئەوەیە کە موسوڵمانان فێر بن بە چاوی ڕەخنە لەگەڵ ئایین و تەوەرەکانیتر هەڵس و کەوت بکەن. من ئەو گفتوگۆیەم بە ڕۆژنامەیەکی ناوبەدەرەوەی میسر پێشنیار کرد کە بڵاوی بکەنەوە. لای کەم بەشێوەی دیجیتالی و لەسەر کامپێوتر بۆ چەند خولەکیش بووبێ نیشانیان دا. ترسەنۆکیی ڕۆژنامەی لیبڕالی بووە هۆی دەرهێنانەوە و سڕینەوەی ئەو گفتوگۆیە.

لەپڕێکدا دەمتوانی هەست بە بیر و بۆچۆونی هاوپۆلە ئاوکسبۆرگییەکەی ئاڵمانم بکەم. ئەو بە ئایینەکەی خۆی پێ دەکەنی، چونکە ئازادانە و بە بێ هیچ گوشار، دوگم یاخود زۆردارییەك بیری دەکردەوە. تەنیا ئازادی و ئازادبوون ئەو بارودۆخە بۆ مرۆڤ پێکدێنێ کە باوەڕەکەی ڕابگرێ و هاوکاتیش، کاتێ بەچاوی ڕەخنەوە سەیری دەکات، مەودای لێ بگرێ. کێشەی زۆربەی موسوڵمانان تەنیا لەو جیاوازییەدا خۆی دەبینێتەوە.

مێژووی ڕەخنە لە ئورووپا مێژووی ڕزگار بوون لە خوداکان و دەستپێکی مێژووی ڕۆشنبیرییە. لە سەردەمی ڕێنسانسدا ڕەخنەگرتن ئەدەبیاتی پێشکەوتوویی ڕووناکبیران بووە. پەرەسەندنی ئەدەبی زمانەوانی بەهۆی دانتە "Dante" و نووسراوەکەی بە ناوی "کومێدی خوداکان"ەوە هانگاوێکی بەرز بووە بۆ ڕزگاربوون لە دۆڵپای ئیشکی دوگم. ئێراسموس "Erasmus" ی ڕۆتێردام "Rotterdam" تەنیا ڕۆحی منداڵیی دانتەن. کارە ئەدەبییەکەی بەناوی ستایشی شێتانە " Lob der

"Torheit" پڕیە لە ڕەخنەی ئینسانی لە دنیای ئایینی مەسیحی. ئەو، سەردەمێك دەستی بە ڕەخنەی خوڵقێنەر کرد کە هێشتا دۆزین و پشکنینی بیروباوەڕ لە لایەن کلیساوە بەڕێوەدەچوو.

لە سەردەمی ڕۆشنبیریدا "ڕەخنە" وەك کەرەسەیەکی ڕاهێنان بە مەبەستی فێرکردنی کۆمەڵانی خەڵك بۆ بیرکردنەوەی ڕەخنەیی خۆی لە کۆمەڵگادا بەرز کردەوە. ولتێر "Voltaire" فیلەسۆفی فەرانسەیی تەنیا منالێکی ئێراسموس بوو. زمانی ژەهراویی رەخنەگرانەکەی ئەو لەسەر کلیسا و ئایینی مەسیح ڕێخۆشکەرێك بوو بۆ پێکهاتنی شۆڕشی فەڕانسە کە بەردی بناغەی ئازادیی مرۆڤی ئەمڕۆیی دانا.

هەروەها شیلێر "Schiller" و گوتە "Goethe"ەش لە کۆتایی سەدەی ١٨ دا نووسراوە ڕەخنەئامێزەکانیان کارتێکەریی لەسەر کۆمەڵگای ئورووپایی هەبوو. لە سەدان ئەدیب، ڕۆشنبیر و شاعیرانیترەوە بگرە هەتا دەگاتە شارلی هێبدۆ، کارتێکەرییان لەسەر ڕاهێنانی مرۆڤ بووە. ڕەخنەی سیاسی، ئایینی و کۆمەڵایەتیی هەمیشە بەشێکی گرنگی خۆخاوێنکەرەوەی کۆمەڵگاکان بووە. تەنز، شۆخی و ڕەخنە دەتوانن گرێی فەرهەنگیی نەتەوە و کۆمەڵگا بکەنەوە.

بەو هۆیانەوە، ملهوڕەکان زۆرجار وەك نەخۆشیی حەساسییەت هەڵس و کەوتی تووڕە لەگەڵ تەنز و تەوس دەکەن، چونکە شۆخی و تەنز ترسی مرۆڤی ئاسایی لەهەنبەر زۆرداران بێرەنگ دەکاتەوە. کاتێ ئایەتوڵڵا خومەینی لە ساڵی ١٩٨٩ فتوای کوشتنی سەلمان روشدی دا، ئەو کارە تەنیا لەبەر ئەوە نەبوو کە سەلمان روشدی پێغەمبەر و ژنەکانی لە ڕوانگەیەکی رەخنەگرانەوە پیشان دابوو، بەڵکوو چونکە ئەو لە ڕۆمانەکەیدا "ئایاتی شەیتانیی" گاڵتەی بە خودی خومەینیش کردبوو.

لە پرۆسەی مێژووی ئایینی ئیسلامدا هەمیشە تۆمەت لێدان و "سووکایەتی کردن بە پێغەمبەر" لە لایەن حاکمانی کاتییەوە وەك بەهانەیەك بۆ سەرکوت کردنی دژبەرانی سیاسی کەڵکیان لێ وەرگیراوە. ئەگەر موسوڵمانان لەسەر پیرۆزڕاگرتنی کەسایەتیی پێغەمبەرەکەیان پێداگری بکەن، یارمەتیی ڕاستەوخۆ بە ڕاگرتن و بەهێزکردنی حاکمان دەکەن و پێش بە گۆڕانکاریی دەگرن.

تەنانەت یارانی ڕۆژئاوایی ئایینی ئیسلامیش کە کەسایەتییەکی تایبەتیان بۆ دۆزینەوەی حەسانەوەی دەروونی لە محەمەد دروست کردووە، هێچ یارمەتییەك بە موسوڵمانەکان نادەن. ڕۆژێك دادێ کە مرۆڤی موسوڵمان منەتباری ڕۆشنبیرانی ڕەخنەگر دەبن. لەبەر ئەوە، من خۆم کاریکاتۆرەکانی شارلی هێبدۆ وەك خەڵاتێک بۆ موسوڵمانانی دەزانم، بەختەوەرییەك کە لە کۆتاییدا دەبێتە هۆی ئەوی بە هێمنی و لەسەرخۆیی لەهەنبەر تێکستە پیرۆزەکان و کەسایەتییە ئایینییەکان هەڵس و کەوت بکرێت. ئەو کاریکاتۆرانە وەك شۆکی دەرمانی بوون بۆ موسوڵمانان، هەتاکوو سەرئەنجام موسوڵمانان بتوانن بزانن کێشەی سەرەکی، وێنەی ئیسلام لە ڕۆژئاوا نییە، بەڵکوو ئەو کردەوە و ئاکارانەیە وا بە ناوی ئیسلامەوە بەڕێوە دەچن.

هێرشکردنە سەر شارلی هێبدۆ دەبێ بۆ موسوڵمانان هەلێك بێ، تابۆی ڕەخنەگرتن لەسەر محەمەد کۆتایی پێ بێنێت، چونکە هیچ شتێك پیرۆزتر لە ژیانی مرۆڤ نییە، هیچ شتێك لە جیهاندا پڕبایەختر لە ئازادی و مافی مرۆڤ نییە. ڕەنگە دنیای ئیسلام پێویستی بە مارتین لۆتەر نەبێ و تەنیا ئێراسموس، ولتێر "Voltaire" یا خود چەندین شارلی هێبدۆ بتوانن چارەسەری کەن.

تەواو

شەریعەت
ئیسلام

ئەو کتێبە لە ماڵپەڕی ڕۆژهەڵات بۆکاندا بە شێوەی دیجیتاڵی بڵاو بۆتەوە

www.rojhalat.de

www.bokan.de

Email: **redaktion@rojhalat.de**